

ТРИ ПОВСТАННЯ СІЧКІВ

У двох томах

ТОМ 1

**СПОГАДИ СТЕФАНІЇ ПЕТРАШ-СІЧКО
ДОКУМЕНТИ**

ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА

**ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2004**

Упорядник
Василь Овсієнко

Художник-оформлювач
О.Б.Агєєв

Книга видана за сприяння
Національного фонду підтримки демократії (США).

Три повстання Січків: У 2 т. Т. 1: Спогади Стефанії Петраш-Січко. Документи / Харківська правозахисна група; Редактор-упорядник В.В.Овсієнко; Худож.-оформлювач О. Агєєв. – Харків: Фоліо, 2004. – 256 с., фотоіл.

ISBN 966-03-2472-3.

Спогади охоплюють кінець 30-х – 1957 та 1977 – 1996 рр.: участь юнки в підпіллі ОУН та її ув'язнення в Сибіру; протистояння родини Січків тоталітарному режимові; участь в Українській Гельсінкській Групі; відчайдушна шестилітня війна дружини і матері за виживання в неволі чоловіка Петра Січка та синів Василя і Володимира; боротьба за незалежність. Документи яскраво ілюструють напругу боротьби за права людини в Україні та за незалежність.

Книжка підготовлена за програмою Харківської правозахисної групи в серії публікацій меморіального характеру.

ББК 63.3

© П.В.Січко, 2004
© В.П.Січко, 2004
© В.В.Овсієнко, редагування, упорядкування, 2004
© Харківська правозахисна група, 2004

ISBN 966-03-2472-3

© О.Б.Агеев, художне оформлення, 2004

Передмова

Людині доволі на ціле життя одного повстання. Тим паче, як за нього дають 25 чи хоч би 10 років ув'язнення. Родина Січків повставала тричі.

Стефанія Петраш (1925 – 1996) та Петро Січко (1926 р.н.) стали членами Юнацької сітки ОУН ще за «перших більшовиків» та за німецької окупації. 1944 року пішли в підпілля. Хоча вони разом зі своїм поколінням не виграли цю війну на два фронти, та зберегли честь – власну і свого народу. Обоє були ув'язнені 1947 року – Петро на 25, а Стефа на 10 років. Восени 1949 обоє опинилися в Магадані, на Колімі, де 1954 року й познайомилися – через ґрати й колючі дроти. Побралися на Стефана року Божого 1956 – без благословення батьків і Церкви, але їхній шлюб був записаний на Небі. До року вже сповивали вишитою чорними нитками сорочкою первістка Василька, посвятивши його на продовження боротьби за незалежність.

За «хрущовської відлиги» Стефанія і Петро дістали волю, і вже Великдень 1957 року святкували в родинному колі. Тяжкою працею здобували вони собі місце на поневоленій батьківщині.

Сотні тисяч повстанців з честю погинули в боях і в концтаборах, та коли у віцілих почали підростати діти і червоної диявол завимагав за них найдорожчого викупу: душу – дехто пішов на компроміс. Тільки не Січки. Тому їхній син Василь провчився на факультеті журналістики в Києві лише два роки, другий син, Володимир, на мехматі – два з половиною роки, дочка Оксана потай вступила на медицину аж у Латвії. Закономірно, що 21-річний Василь прилучився до організованої боротьби за права людини – 1977 року він вступив до Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод. За ним удруге повстав його 52-річний батько. Це була година високого спалаху українського національного духу. Та розплата за волелюбні поривання була не за горами: Група була розгромлена, 5 липня 1979 року батько й син теж опинилися за ґратами, а за ними пішов і 20-річний Володимир.

Поміж трьома таборами і домівною розривалася мати й дружина Стефанія. Одного 1981 року вона 33 рази їздила на побачення та возила передачі, але здебільшого привозила біду: як тільки вона з'являлася під колючим парканом – чоловіка й синів кидали до карцерів. Це була відчайдушна 6-літня війна героїчної сім'ї з цілою Імперією Зла. Тоді імена Січків завдяки Стефанії, яка вважала себе неоголошеним членом Української Гельсінкської Групи, стали відомими всьому демократичному світові. І в цій війні Січки морально перемогли. Імперія Зла захиталася.

Третя війна Січків розгорнулася, щойно вони виїшли на волю. Це був час так званої перебудови. Люди завжди потребують когось сміливого і впевненого у своїй правоті, щоб він ішов попереду. Відчувши подих і потребу часу, поодинокі подвижники духа, такі як Січки, знову повстали найпершими – і за ними пішли люди. Ця боротьба не завершилася проголошенням Незалежності. Вона триває досі...

Беручи в межах програми Харківської правозахисної групи інтерв'ю з Петром Січком, я довідався, що збереглися спогади його і вже покійної дружини Стефанії

Петраш. Зізнаюся: рідко мені до рук потрапляли такі художньо досконалі та високої духом речі. Немає права їм лежати неопублікованими. Вони мусять бути в обігу і працювати на вдосконалення нашого суспільства. За доступними нам джерелами ми склали примітку, хроніку родини і бібліографію публікацій, зібрали документи і фотознімки, листи. Книжку довелося розбити на два томи.

До першого тому зразу після хроніки родини Січків ми зумисне поставили спогади Стефанії Петраш — не лише тому, що вони сягають найглибших часів, й тому, що вони й найбагатшій змістом та емоційною напругою. У вирі війни Стефанія не осягла вищої освіти, натомість Господь щедро обдарував її талантом слова. Добрим талантом. Як природньо, у згоді зі своїм християнським і національним сумлінням, вона жила — так і написала: жодного фальшивого слова, ніякої пози ані «дотягування» фактів, сама лише правда. Так пишуть чисті серцем люди, які мають гідність. Жаль, що вона написала не про все своє життя, а лише про свою молодість та юність своїх дітей.

До другого тому ми включили спогади та інтерв'ю Петра Січка, розповідь сина Володимира, фрагменти з листів, статтю Василя.

Дуже прикро, що збереглося лише 100 сторінок рукопису спогадів П.Січка, написаних у 70-х роках. Наново написати їх неможливо, бо не стане ні сили, ні пам'яті, ні серця. Адже такі речі є наслідком потужного накручування пружини емоцій.

Маємо три заяви 20-літнього Володимира і його стриману, гідну розповідь чоловіка, який твердо стоїть ногами на своїй землі. Оце живий приклад громадянської поведінки для нинішньої молоді!

На жаль, нам не вдалося взяти інтерв'ю з Оксаною, яка живе в Латвії: це тендітне дівчатко теж героїчно витримувало тотальну облогу.

Ще гірше, що не розкаже й нічого вже не напише навіки 40-літній Василь Січко. Його духовний рівень і хист засвідчує програмова, справді богонатхненна стаття про християнську демократію. Батько розповідає, що син писав її, кілька днів провівши в пості та в молитві.

Про третій період своєї боротьби Січки не мали часу написати спогадів: маємо лише окремі фрагменти в документах та в інтерв'ю. Та й далеко не всі матеріали, які слід було би зібрати, ми дістали. Адже чимало документів десь мають бути при справах чи серед оперативних донесень — до них ми поки що не маємо доступу.

Багато чого в текстах повторюється, але кожне живе свідчення несе якийсь відтінок. Хай ці свідчення зберезуться для нащадків у нецензурованому вигляді. Ми старалися не дуже редагувати стиль і живомовлення авторів.

Попри лихоліття, Січки чітко тримаються за життя: росте семеро внучат, які — будьмо певні — не осоромлять свого козацького роду і народу. Вони знають, якими людьми треба бути в цьому світі: як їхні предки.

Прочитавши цей двотомник, Ви, читачу, переконаєтеся, що історія родини Січків — це яскрава сторінка історії нашого народу в її людському вимірі. Це ті найкращі люди, на яких тримається український світ. Хай би ці книжки прочитало якомога більше молодих людей.

Вчитаймося в ці тексти і зробимо собі іспит сумління, принаймні ті, хто рівний Січкам за віком: а як тоді поводитися ми? А чи належно, у згоді з сумлінням і Божими заповідями живемо ми зараз, в умовах стократ більшої свободи, коли за словом правди і за громадянську поставу вже «ніхто не поведе тебе в кайданах» (Т.Шевченко)? І не кажімо на виправдання собі: «Такий був час». Або: «Тепер не ті часи». Бо — «Завжди час Голготи» (В.Стус).

Василь ОВСІЧЕНКО, редактор-упорядник, лауреат премії імені Василя Стуса

8 квітня 2003 року.

м.Київ

ХРОНІКА РОДИНИ СІЧКІВ

1.04.1925 в с. Залуква Галицького р-ну на Станіславівщині народилася Петраш Стефанія Василівна. П'яти років пішла до школи.

18.08.1926 у с. Витвиця Долинського р-ну на Станіславівщині у сім'ї Василя та Катерини Січків (з дому Терлецька) народився син Січко Петро Васильович.

Вересень 1938. Стефанія поступила на навчання в Станіславівську жіночу гімназію.

1941, весна. Стефанія прийнята до «Юнацтва», стала чотаркою «Доросту».

1941, літо. Стефанія прийнята в симпатики ОУН.

1942 Петро вступив до Юнацької сітки ОУН.

Взимку 1942 помер батько Стефанії, через 11 місяців померла й мама.

14.10.1942, на Покрову, Стефанія прийнята в члени ОУН. Стала звеновою, а згодом підрайоною.

1943 Петро вступив до 6-го класу Львівської державної гімназії.

Березень 1944. Стефанія пішла в підпілля.

1944, весна. Провід ОУН спрямував Петра Січка в Карпати у Другу старшинську школу УПА-Захід «Олені» в Рожанках. Закінчивши її в листопаді 1944, спрямований до Чорного лісу в загін командира «Різуна», де був політвиховником сотні, згодом куреня.

24.08.1944 року – перший арешт Стефанії та її сестри Олі (6 діб).

1945, влітку, Петро на підроблені документи вступив на філологічний факультет Львівського університету, але через підозру полишив його.

Лютий 1946 – другий арешт Стефанії. Звільнена перед Великоднем.

1946, влітку, Петро Січко вступив на філологічний факультет Чернівецького університету, де створив підпільну студентську «Організацію борців за вільну Україну» (ОБЗВУ).

12.02.1947, на 21-у році життя, Петро Січко заарештований у Чернівцях і конвойований до Головного слідчого органу НКВС Прикарпатського округу на вул. Пелчинській у Львові.

23-26.06.1947 військовий трибунал військ МВС Львівської області за ст. 54-1а-11 КК УРСР засудив Петра Січка на 25 років позбавлення волі, 5 років заслання та 5 років поразки в правах.

Липень 1947. Петро Січко в таборі Шодрово (Кемеровська обл.). Год-лод.

28.06 (за офіційними документами – 2.07) 1947 у Станіславові втретє заарештована Стефанія Петраш, 22-х років.

23.10.1947 Військовий трибунал військ МВС Станіславської області засудив Стефанію Петраш за ст. 54-1 «а», 54-11 Кримінального Кодексу УРСР на 10 р. позбавлення волі та 3 р. поразки в правах.

13.11.1947 Стефанію Петраш вивезли етапом зі Львова.

18.12.1947 Стефанія прибула в Хабаровськ.

1949 Петро Січко етапований у Тайшетські табори (ОЗЕРЛаг).

Осінь 1949. Петро Січко етапований морем на Колиму, в Магаданську область.

13.11.1949 Стефанія Петраш етапована з порту Ваніно морем на Колиму. Будує місто Магадан.

1950 Петро Січко одержав першого листа з дому (що помер батько).

Травень або червень 1954, Магадан. Петро Січко і Стефанія Петраш познайомилися в лікарні.

24.05.1955 Стефанія Петраш ухвалою Магаданського обласного суду від 20.05.1955 р. відповідно до Указу ПВР СРСР від 14.07.1954 р. звільнена умовно-дostroково від основного і додаткового покарання (тобто виїшла на поселення).

1956, початок січня. Петро Січко вийшов на поселення без права виїзду.

9.01.1956, на Стефана, Петро Січко та Стефанія Петраш одружилися.

24.03.1956 за постановою комісії Президії Верховної Ради СРСР строк Петрові Січку скорочено до 15 років.

15.07.1956 – закінчилось поселення Стефанії Петраш.

22.12.1956 у посьолку Стекольний, на 72-му кілометрі від м. Магадана, у Стефанії Петраш та Петра Січка народився син Василь Січко.

20.03.1957 Петро Січко постановою Магаданського обласного суду звільнений з місць позбавлення волі без права проживання в західних областях України.

1957, на Великдень, Петро Січко і Стефанія Петраш з сином Василем повернулися у с. Витвиця й оселилися в хаті матері. Петро влаштувався диспетчером гаража в м. Долина, згодом нормувальником у Долинському будівельно-монтажному цеху.

1957 – 1958 Січки побудували хату в м. Долина, 1958 вселилися в неї.

1959 – 1963 Петро Січко навчається на заочному відділенні Львівського політехнічного інституту за фахом «Економіка машинобудування і легкої промисловості». До захисту дипломної роботи не допущений через відмову співпрацювати з КДБ.

1958 – 1977 – Петро Січко працює диспетчером, старшим економістом на заводі металовиробів у с. Верхній Струтень, начальником планово-виробничого відділу управління механізації, з 6.12.1973 – інженером, старшим інженером по праці та зарплаті.

26.07.1960 у Січків народився син Володимир.

10.04.1963 народилася дочка Оксана Січко.

1972 –73 П.Січко закінчив у Львівському сільськогосподарському інституті однорічний заочний економічний факультет.

1974 Василь Січко закінчив 10-й клас Долинської с. ш. № 1. На журналістський факультет Львівського університету не прийнятий як син колишніх політв'язнів.

1974-75 Василь працює учнем токаря на Верхньоострутинському заводі металовиробів, дістав третій розряд.

1975, літо. Василь Січко вступив на факультет журналістики Київського державного університету ім. Т.Шевченка.

1976-77 Василь Січко написав статті «Хрести на дорозі», «Чому мовчать радянські люди». Вони йому згодом були інкриміновані як антирадянські.

Початок 1977. Викладачка російської мови Парахіна поставила Василю «двійку» на екзамені, аргументуючи тим, що він не виконує її вимоги розмовляти в гуртожитку і в місті російською мовою та що в нього поганий акцент.

Весна 1977. Декан Дмитро Прилюк не прийняв курсової роботи Василя Січка на тему «Охорона рідної природи», де він покликався на роман Олеса Гончара «Собор». Парторг Анатолій Погрібний не зарахував залік.

23.06.1977 Василь Січко подав заяву проректору гуманітарних факультетів КДУ Горшкову В.П. про безпідставне недопущення його до сесії.

20.07.1977 Василь Січко наказом № 506 виключений з журналістського факультету Київського університету «за неуспішність».

1977, літо. Володимир Січко вступив на механіко-математичний факультет Київського державного університету ім. Т.Шевченка.

12.08.1977 Василь Січко надіслав до ЦК КПРС заяву про незаконне виключення його з університету. Заява була переслана в Міністерство освіти УРСР, звідки надійшла відповідь, що Січко виключений за «академзаборгованість».

18.09.1977 Василь Січко здав у Московський райвідділ міліції м. Києва документи громадянина СРСР і оприлюднив заяву про відмову від радянського громадянства та завимагав дозволу на еміграцію до США

для отримання громадянства цієї країни і набуття там вищої освіти. Також відмовився від перебування в лавах ВЛКСМ і здав свій комсомольський квиток у ЦК ЛКСМУ.

Оскільки зв'язку з правозахисниками і закордоном не було, то Петро Січко поїхав до Москви, зайшов у синагогу, помолвився там і залишив під стіною пакет документів – своїх і синових. Через кілька днів радіостанція «Свобода» з Мюнхена вже говорила про них.

10.10.1977 вчитель Січків – Василь Стрільців вступив до Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод.

3.11.1977 на Верхньострутинському заводі металовиробів відбулися партійні збори, на яких перший секретар Рожнятівського райкому КПУ Пригородський М.П. дав вказівку звільнити Петра Січка з посади старшого інженера по праці й зарплаті.

4.11.1977 міліція шукала за Василем Січком, щоб запроторити на психіатричку експертизу, бо ніби він хоче спалитися на Хрещатику в Києві під час демонстрації 7 листопада. Він сховався.

6.11.1977, напередодні 60-річчя Радянської влади, міліція затримала Петра Січка – ніби він хоче вбити декана факультету журналістики КДУ Прилюка і парторга Погрібного. Тримали до 9.11.

7.11.1977 П.Січко надіслав скаргу Президії Верховної Ради СРСР, Президії Верховної Ради УРСР і Прокуророві УРСР про переслідування його на роботі.

15.12.1977 на бюро Рожнятівського райкому КПУ перший секретар райкому Пригородський М.П. знову завимагав звільнити П.Січка з роботи під будь-яким приводом.

19.12.1977 на конференції партактиву в Рожнятівському райкомі КПУ Пригородський М.П. знову негативно згадував П.Січка.

21.12.1977 наказом директора Верхньострутинського заводу металовиробів, без згоди профспілки, П.Січко звільнений з посади старшого інженера по праці й зарплаті.

22.12.1977 П. Січко оголосив страйк у зв'язку з незаконним звільненням його з роботи і спрямував скаргу Президії Верховної Ради СРСР, Президії Верховної Ради УРСР і Прокуророві УРСР.

17.01.1978 Василя Січка підступно схопили кагебісти і в наручниках запроторили до Івано-Франківської психіатричної лікарні на експертизу, де він пробув до 31.01.

31.01.1978 П. Січко був на прийомі в головного психіатра Міністерства охорони здоров'я СРСР О.О. Чуркіна, який сказав, що в радянській психіатрії відречення від громадянства вважається шизофренією.

19.02.1978 П. Січко звернувся до ООН з клопотанням про еміграцію своєї сім'ї.

26.02.1978 – Василь Січко став членом Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод.

9.03.1978 Петро Січко подав першу заяву до Президії Верховної Ради СРСР про еміграцію сім'ї.

1978, березень – червень. Ім'я Василя Січка назване у списку членів УГГ в Інформбюлетені № 2.

30.04.1978 – Петро Січко вступив до Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод.

1978, літо. П.Січко підписав документ УГГ «Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу».

30.08.1978 Петро Січко подав другу заяву до Президії Верховної Ради СРСР з клопотанням про виїзд сім'ї за кордон.

27.09.1978 Петро Січко втретє звернувся до Президії Верховної Ради СРСР щодо еміграції сім'ї.

1978, осінь. П. і В. Січки підписали документ УГГ «Наші завдання».

6.10.1978 С.Петраш, П.Січко та В.Стрільців викликані в Долинське відділення КДБ, де полковник Черкасов і старший референт управління держбезпеки Попов попередили їх, що «коли в районі що-небудь станеться в день першої річницї нової Конституції СРСР, то вони будуть негайно арештовані».

20.10.1978 Василь Січко викликаний на допит у КДБ.

3.11.1978 працівники КГБ Сохань і Петруня провели «бесіду» з Січками в них удома.

7.11 – 15.12.1978. В. і П. Січки підписали «Звернення до Комітету ООН у справах прав і свобод людини...»

7.11.1978 П.Січко подав заяву до Президії Верховної Ради СРСР, Президії Верховної Ради Української РСР та до учасників п'ятої сесії Комітету з прав людини ООН у Женеві про порушення в СРСР прав людини – на прикладі своєї сім'ї.

Листопад 1978. Петро Січко звернувся до Верховної Ради УРСР з протестом проти закриття церкви в с. Ілемня, знищення дзвіниці в с. Спас, перетворення діючої церкви в м. Рожнятів на музей атеїзму.

9.01.1979 – Петро і Василь Січки пробилися до зали в м. Долина, де йшов судовий процес над членом УГГ Василем Стрільцевим і звернулися до свідків звинувачення з закликом не йти проти свого сумління і не піддаватися тискові КДБ.

7.03.1979 – 10-годинний обшук у помешканні Січків у справі Олеся Бердника.

26.03.1979 вийшов Інформаційний бюлетень УГГ, підписаний, зокрема, В. і П. Січками.

20.04.1979 П. і В. Січків викликали на допит у КДБ.

30.04.1979 П.Січко подав заяву до Президії Верховної Ради СРСР, Президії Верховної Ради Української РСР та на ім'я начальника Долинського РВВС Івано-Франківської обл. про геноцид українського народу, про загибель Гелія Снегирьова. Цією заявою П. Січко у зв'язку з переслідуванням сім'ї зрікся радянського громадянства.

22.05.1979 – похорон у Львові композитора Володимира Івасюка, який пішов з дому 24.04 і згодом був знайдений у лісі повішеним. Петра і Василя Січків та Василя Стрільціва у день похорону викликано до КДБ в Івано-Франківськ.

10.06.1979, на Трійцю, Петро і Василь Січки виступили на громадянській панахиді на Личаківському кладовищі у Львові на могилі композитора Володимира Івасюка і закликали присутніх підтримати діяльність УГГ.

1979, червень. В. і П. Січки підписали звернення УГГ «До всіх матерів світу. Борімося за свободу Олеся Бердника».

27.06.1979 прокурор Львівської області порушив кримінальну справу проти Петра і Василя Січків за ознаками ст. 187-І КК УРСР.

5.07.1979 працівники Львівської обласної прокуратури й Долинського районного відділу МВС Івано-Франківської області за санкцією прокурора Львівської області Антоненка Б.Т. заарештували на роботі Петра Січка (52-х років). Василь Січко (23-х років) затриманий у м. Долина і запроторений до Львівської психіатричної лікарні на експертизу, де він провів 40 діб.

6.07.1979 у львівській газеті «Вільна Україна» опублікована наклепницька стаття проти родини Січків «Хай згине оунівська брехня».

10.07.1979 С.Петраш повідомили, що її чоловіка П.Січка переведено до СІЗО КДБ у Львові, а син Василь перебуває на психіатричній експертизі у Львівській обласній психлікарні. Цього ж дня С.Петраш надіслала заяву прокуророві Львівської області Антоненкові Б.Т.

18.07.1979 С.Петраш заявила протест Голові Президії Верховної Ради СРСР Л.І.Брежнєву проти арештів сина і чоловіка.

24.07.1979 С.Петраш звернулася до Комісії Львівської обласної судово-психіатричної експертизи у справі сина Василя.

3 – 6.08.1979 С.Петраш їздила до Києва у справах УГГ, відвідала члена УГГ Юрія Литвина в с. Барахти Васильківського р-ну.

7.08.1979. Обшук у домі С.Петраш, коли там були Оксана Мешко та Михайло Луцик.

10.08.1979 С.Петраш звернулася до лікаря Івано-Франківської психлікарні Бурдейного з листом на захист сина Василя.

14.08.1979 підписано ордер на арешт Василя Січка. Після 40-добової експертизи його визнано осудним. Цього ж дня С.Петраш у дворі психлікарні випадково побачила сина Василя.

23.08.1979 в районній газеті «Червона Долина» надрукована наклепницька стаття А.Павленка про родину Січків «Брудні справи провокаторів».

5.09.1979 Стефанія Петраш надіслала протест до Президії Верховної Ради СРСР, де відкинула наклепницькі вигадки автора статті в газеті «Червона Долина».

24.09.1979 Стефанія Петраш надіслала протест редакторів газети «Червона Долина» А. Павленку.

26.09.1979 закінчилося попереднє слідство у справі Січків за ст. 187-1 КК УРСР – «розповсюдження наклепницьких вигадок, які паплюжать радянський державний і суспільний лад». Передачу синові від матері прийняли, а чоловікові – ні, бо він, мовляв, від передачі відмовився.

27.09.1979. Підписано обвинувальний висновок у справі Петра та Василя Січків.

13.10.1979 С.Петраш зустрічалася в Києві з членом УГГ Оксаною Мешко.

23.10.1979 у Долині заарештовано члена УГГ Василя Стрільціва за звинуваченням у «порушенні правил паспортного режиму» (ст. 196 КК УРСР).

12.11.1979 член УГГ В.Стрільців потай засуджений Долинським районним судом на 2 р. таборів суворого режиму.

12.11.1979 адміністрація слідчого ізолятора КГБ не прийняла від С.Петраш теплий одяг для Петра Січка.

22.11.1979 Петрові та Василеві Січкам пред'явлено обвинувальний висновок. Обидва відмовилися його підписати. Петро мав серцевий напад.

1979, осінь. Підписи В. і П. Січків поставлено під «Меморандумом Української групи сприяння виконанню Гельсінкських угод», де сказано, що «Група стала фактором національно-визвольної боротьби українського народу за своє національне і політичне визволення».

1979, листопад. Стефанія Петраш їздила у справах УГГ до Москви і Таруси.

04.12.1979 у Львівському обласному суді відбувся судовий процес над Петром і Василем Січками. Підсудні не вставали, не брали участі в суді, відмовилися від останнього слова. Вирок: Петрові – 3 р. таборів суворого режиму, Василеві – 3 р. таборів посиленого режиму. На прощання батько хотів потиснути руку синові, але його схопили конвоїри, наклали ручні кайдани і так їх затягнули, що він ледве не зомлів. Родина про суд не знала.

10.12.1979 Василь і Петро Січки відмовилися одержувати копію вироку і оскаржувати його в касаційному порядку.

11.12.1979 Стефанія Петраш разом з сином Володимиром та донькою Оксаною мали у Львівській тюрмі одногодинне побачення з Петром та Василем Січками (з кожним окремо). Після цього Володимир, студент 3 курсу механіко-математичного факультету Київського держуніверситету, маючи дозвіл військової кафедри поїхати на один день до Львова, не був допущений до сесії.

24.12.1979 Петрові Січку надали побачення з сином Василем на одну годину.

25.12.1979 Петра Січка взяли на етап. Перед Новим роком прибув у м. Брянка-6 Ворошиловградської (Луганської) обл., в установу УЛ-314/11. Два тижні хворів, відтак улаштований токарем у цеху, де нарізав металеві труби.

У кінці грудня 1979 Василь Січко етапований у м.Черкаси-4, до табору посиленого режиму ЕЧ-325/62. Копас на будівництві траншеї.

На Різдво 1980 парторг «Сільгосптехніки» Михайло Ільницький погрожує нормувальниці С.Петраш звільненням з роботи.

05.02.1980 Стефанії Петраш у м. Долина в присутності працівника обласного КДБ винесено попередження про кримінальну відповідальність згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 25.12.1972, зокрема, заборонено підтримувати зв'язки з членами Української Гельсінкської Групи, спілкуватися з Оксаною Мешко. Тоді ж їй сказали щодо сина Володимира: «Державі не вигідно вчити ворога».

16.02.1980 – двогодинне побачення С.Петраш з сином Василем.

3.03.1980 Стефанія Петраш мала перше добове побачення з сином Василем у Черкасах. Його привели виснаженого, зголоднілого, пригніченого нестерпним середовищем. Василь просив матір звернутися до Асоціації юристів з закликком домогтися розгляду питання про статус політв'язня і переведення всіх політв'язнів до окремого табору.

6.03.1980 Петра Січка в цеху побили два в'язні. Його запроторили на два тижні до ізолятора.

9-10.03.1980 перше добове побачення дружині Стефанії та дочці Оксані з Петром Січком у Брянці (Луганщина) було надане в ті самі дні, що й із сином Василем (у Черкасах), у зв'язку з чим побачення довелося скорочувати.

11.03.1980 Стефанія Петраш дізналася в Києві, що 9.03 її сина Володимира виключено з університету.

12.03.1980 в м. Моршині в присутності Стефанії Петраш, яка поверталася з побачень, заарештовано члена УГГ Зеновія Красівського.

21.03.1980 – оголошено наказ декана механіко-математичного факультету КДУ № 192 про виключення Володимира Січка з формулюванням «за неуспішність». Обурені однокурсники вдарили телеграму Л.Брежнєву, однак пошта передала її в деканат. Декан оголосив студентам, що Володимир виключений за те, що його батько і брат – націоналісти і сидять у тюрмі.

22.03.1980 Володимир Січко заявив про вихід з комсомолу.

Кінець березня 1980. Володимир Січко звернувся зі скаргою до Президії Верховної Ради УРСР на виключення з КДУ.

Березень 1980. С.Петраш звернулася до Асамблеї ООН, до прогресивної громадськості світу та до жінок-матерів, до всіх зарубіжних об'єднань українок про захист її родини. Тут вона, зокрема, заявляє, що вважає себе неоголошеним членом УГГ.

1.04.1980 – нові спроби звільнити С.Петраш з роботи. Вона звертається за захистом до профспілки та «Робітничої газети».

10.04.1980 Стефанії Петраш подала скаргу Президії Верховної Ради УРСР та Міністрові внутрішніх справ УРСР на становище чоловіка і сина.

10.05.1980. С. Петраш з сином Володимиром приїхала на побачення до чоловіка в Брянку, але його кинуто до карцеру, де він захворів, унаслідок чого 10 днів провів у Ворошиловградській тюремній лікарні.

11 чи 12.05.1980. С. Петраш з сином Володимиром мали в Черкасах побачення з Василем на півгодини. Передачі не прийняли.

1980. Оксана Січко закінчила 10-річну школу, стала працювати різьбярем у колгоспі в с. Витвиця.

21.07.1980 Стефанію Петраш викликано в Долинський відділ КГБ. У Калуші братові Антонові міліціонер сказав, що згоріла її хата і діти в хаті.

16.08.1980 – двогодинне побачення С.Петраш з сином Василем.

Вересень 1980. Напад з собакою на 17-річну Оксану. У хаті вночі виврано віконну раму.

21.09.1980 Володимир на знак протесту проти незаконного виключення з університету розповсюдив «Заяву про відмову від громадянства СРСР», якою також відмовився від служби в Радянській армії. Розповсюдив також «Звернення до студентів світу».

29.09.1980 – перше загальне побачення С.Петраш з чоловіком Петром.

25.10.1980 С.Петраш приїхала на побачення з сином Василем – його позбавлено.

10.11.1980 С.Петраш подала заяву Прокуророві України про знущання над її сином і чоловіком.

6.12.1980 заарештований Володимир Січко (20 років від роду).

10.12.1980 Стефанія Петраш вийшла на пенсію.

3.01.1981 побачення Стефанії Петраш із чоловіком не надали. Передачу прийняли. Це була перша й остання передача – він відмовився їх одержувати, щоб не зазнавати принижень. В ці дні синові Василеві теж прийняли передачу.

09.01.1981 Володимир Січко у м. Долина без участі захисника й обвинувача засуджений до 3 р. позбавлення волі в таборах загального режиму за ст. 72 КК УРСР («Ухилення від призову на військову службу»). Мати і сестра випадково потрапили на кінець процесу. Карався Володимир в зоні ЯЯ-310/20А у м. Вільнянськ Запорізької обл.

11.01.1981 С. Петраш опротестувала до Верховних судів СРСР і УРСР засудження сина Володимира.

16-17.02.1981 Стефанія Петраш приїхала на побачення з чоловіком у Брянку – не надали, з сином у Черкаси – не надали.

29-30.03.1981. Двогодинне побачення з Володимиром у Вільнянську. Побачення з чоловіком у Брянці не надали.

31.03.1981. Імена Василя і Петра Січків названі в Інформбюлетені УГГ в списку 37 членів Української Громадської групи сприяння виконанню гельсінкських угод.

Травень 1981. Володимир Січко позбавлений побачення. 1.06 мати вблагала дати побачення на 30 хв.

7.07.1981. У Черкасах матері дозволили кілька хвилин поговорити з сином Василем по телефону і прийняли передачу.

27.07.1981 коротке побачення з Володимиром у Вільнянську. Передачу не прийняли.

Серпень 1981. Оксану «завалено» при спробі вступити на зубний відділ Львівського медучилища.

15.08.1981 побачення Стефанії з сином Василем тривало всього кілька хвилин. Передачі не прийняли.

10-11.09. Спроба С.Петраш та Оксани одержати побачення з Петром Січком обернулася його ув'язненням у карцер.

12.09.1981 С. Петраш і Оксана приїхали на побачення з Василем, та в нього раптом «виявили дизентерійні палички» і поклали в лікарню. Мати з дочкою оголосили голодівку протесту.

9.10.1981 С. Петраш приїхала на побачення з чоловіком у табір УЛ-314/11 (Брянка). Його посадили в штрафний ізолятор.

12.10.1981 С. Петраш і Оксана приїхали в Черкаси на побачення з Василем – його посадили в карцер.

25.10.1981 С. Петраш подала скаргу Генеральному прокуророві СРСР та Прокуророві УРСР щодо позбавлення побачень з чоловіком та сином.

24-26.11.1981 – дводобове побачення з Володимиром. Передачу не дозволено.

3.12.1981, за півроку до закінчення терміну ув'язнення, у ВТК ЕЧ-325/62 УВС Черкаського облвиконкому заарештований Василь Січко. Звинувачений у «зберіганні без мети збуту наркотичних речовин». Його переведено в СІЗО м. Черкаси.

10.12.1981 судовий відділ Придніпровського РВВС м. Черкаси порушив кримінальну справу № 1080 проти Василя Січка за сфабрикованим звинуваченням у зберіганні наркотиків (ст. 229-6 ч.1 КК УРСР).

14.12.1981 С.Петраш приїхала до Міністерства внутрішніх справ шукати правди.

17.12.1981 Василеві Січку пред'явлене звинувачення.

1981 в США вийшла книжка про родину Січків «A Family Torn Apart», вид-во КПЛ СКВУ, яку підготувала Ніна Строката-Караванська.

1981 року Стефанія Петраш загалом 33 рази їздила на побачення та возила передачі. Тільки деякі поїздки були успішними.

4.01.1982 Придніпровський районний суд м. Черкаси у камері СІЗО засудив Василя Січка за сфабрикованою справою «Зберігання наркотиків без мети збуту» (ст. 229, ч. 6 КК УРСР) на 3 р. ув'язнення в таборах суворого режиму. Матір на суд не допустили. Далі Василь карався в таборі суворого режиму ІВ-301/86, м. Вінниця.

29.01.1982. Півторагодинне побачення С.Петраш з сином Володимиром, який щойно вийшов з карцера після 15 діб. Передачу не прийняли.

Січень 1982 – створено Ініціативну групу на захист Українських Церков з участю Йосифа Терелі, Стефанії Січко, о.Григорія Будзинського.

1.02.1982. Коротке побачення в Черкаській тюрмі з Василем.

15.02.1982 Стефанія звернулася зі скаргою до Верховного Суду УРСР на безпідставне засудження сина Василя та була на прийомі у заступника голови Верховного Суду.

16.02.1982 Верховний Суд УРСР за дві хвилини розглянув скаргу С.Петраш на засудження сина Василя. Стефанія і Оксана їдуть у Полтаву у справі Василя Стрільцева та арешту її кореспонденції.

16.03.1982 побачення з Петром Січком.

20.03.1982 Стефанія Петраш падала скаргу Голові Верховного Суду РСР у справі сина Василя.

24.03.1982, на Великдень, Стефанія й Оксана мали двогодинне побачення з Василем у Вінниці.

Весна 1982. Оксана Січко звільнена з роботи різьбяр в колгоспі.

20-21.04.1982. Стефанія й Оксана мали добове побачення з Василем у Вінниці.

26.05.1982, за 40 діб до закінчення терміну ув'язнення, П.Січку пред'явлене звинувачення за ст. 187-І КК УРСР.

5.07.1982 в домі С.Петраш за постановою прокурора Ворошиловградської області проведено обшук на предмет вилучення скарг П. Січка. Вилучено 28 документів.

19.07.1982 судова колегія в кримінальних справах Ворошиловградського обласного суду винесла вирок у справі № 2-97 про звинувачення Петра Січка у «зведенні наклепів на радянський державний і суспільний лад» (ст. 187-1) і засудила його до 3 р. позбавлення волі в таборах суворого режиму.

1982, серпень. Оксана Січко потай вступила в медичне училище в Ризі (Латвія).

9.09.1982 Йосиф Тереля їздив до Москви, щоб зареєструвати Ініціативну групу на захист Українських Церков.

31.10.1982 Петро Січко привезений етапом у Херсон, у табір ЮЗ-17/90.

15.11.1982 Стефанія мала коротке побачення з чоловіком Петром.

12.02.1983 коротке побачення Стефанії Петраш з сином Володимиром у Вільнянську. Передачу не прийняли.

12-15.02.1983 С. Петраш чекала в Херсоні побачення з чоловіком, але його позбавили побачень та «отоварки» на рік і кинули в ізолятор за «невиконання норми виробітку».

14.02.1983 С.Петраш подала скаргу прокуророві Херсонської області.

10.03.1983 С.Петраш звернулася зі скаргою до Генерального секретаря ЦК КПРС Ю.Андропова про переслідування чоловіка і синів.

20.03.1983 С.Петраш мала побачення з сином Василем. Його пере-
рвали через півгодини.

Кінець березня 1983. Обшук в С.Петраш у справі Йосифа Терелі.

У березні 1983 Стефанія послала скаргу Генеральному секретареві
ЦК КПРС та копію Генеральному прокуророві про засудження чоловіка й
синів.

Весна 1983. С.Петраш їздила до дочки в Латвію. Тим часом у хаті
поставлено підслухку.

14-15.05.1983 Стефанія їздила в Херсон. Чоловіка кинули до
карцеру.

16.07.1983. Коротке побачення Стефанії й Оксани з Володимиром,
передача.

Біля 25.09.1983. Коротке побачення з Василем, передача.

22.11 1983. Добове побачення з Петром Січком.

6.12.1983. Звільнився Володимир Січко.

23.12.1983. Володимир Січко склав екзамен на права водія.

12.01.1984 Оксана й Володимир мали побачення з батьком.

24.03.1984. Стефанія і Володимир мали побачення з Василем.

12.06.1984 – червень 1986. Володимир Січко служить в армії у
м. Череповець Вологодської обл., Росія.

21-22.09.1984 побачення з Василем у Вінниці не надали: оголошено
карантин.

29.09.1984. Побачення з Василем.

27.01.1985. Побачення з Петром.

8.02.1985 – арешт Йосифа Терелі. Обшук у С.Петраш у його справі.

26.04.1985. Побачення з Василем.

26.05.1985 звільнений Петро Січко. За ним встановлено адміністра-
тивний нагляд на 1 рік. Улаштували його на пилораму заводу
залізобетонних виробів у Долині.

7.07.1985 звільнений Василь Січко. Рік адміністративного нагляду.
Улаштувався на пилораму залізобетонних виробів у м. Долині, але рентген
показав туберкульоз більш як річної давности. Рік лікувався.

11.09.1985 С. Петраш була на поминках Василя Стуса в Києві.

2.02.1986 у Львові загинула Олена Антонів. Стефанія Петраш була
на похороні.

1986 Володимир Січко одружився з Валентиною Аншуковою в
м. Череповець.

Червень 1986. Володимир Січко повертається в м. Долину. Працює в
Сибіру вахтовим методом.

27.02.1986 народився Тарас, син Володимира Січка.

1987 Василь Січко одружився з Лесею Круковською.

1987 Оксана Січко вийшла заміж у Ризі. 1988 народила сина Данила,
1989 дочку Христину.

30.12.1987 оголошено Звернення редколегії журналу «Український вісник» про відновлення діяльності Української Гельсінкської Групи.

11.03.1988 оприлюднено Звернення Української Гельсінкської Групи до української та світової громадськості про відновлення її діяльності, зі списком членів УГГ, які підтвердили свою приналежність до Групи і бажання в ній працювати, в тому числі Василь та Петро Січки.

26.04.1988, у день другої річниці чорнобильської катастрофи, члени Українського Християнсько-Демократичного Фронту, керованого Василем Січком, вперше піднесли на мітингу у Львові синьо-жовтий прапор.

1988, квітень. Василь Січко почав писати програму і статут УХДФ.

1988, квітень – травень, Стефанія Петраш у Ризі.

Весна 1988 – голодівки та мітинги в Галичині та в Москві з вимогою легалізувати Українську Греко-Католицьку Церкву. Один з організаторів голодівок – Василь Січко, за що він неодноразово був заарештований.

2.08.1988 народився Петро Січко, син Василя.

1.11.1988 – офіційна дата заснування Українського Християнсько-Демократичного Фронту, який очолив Василь Січко.

Грудень 1988. Володимир Січко перебрався в м. Калуш.

13.01.1989 – Установчий з'їзд УХДФ (Львів). Василя Січка обрано Головою, Петра Січка – членом Головної Ради. П. Січко – голова Івано-Франківської обласної організації.

Червень 1988 – 25.02 1989. Поїздка Стефанії Петраш до Канади, виступ на Світовому Конгресі Вільних Українців у Торонто. Написала на прохання Ніни-Строкатої-Караванської перший варіант спогадів.

25.02.1989 митники аеропорту «Бориспіль» відібрали у С. Петраш комп'ютер, який вона везла з Канади.

4.04.1989 Петро Січко виступив на вечорі 40-ліття Володимира Івасюка в Будинку вчителя в Києві.

Травень 1989. В 10-у річницю загибелі Володимира Івасюка УХДФ організувала панахиду на Личаківському цвинтарі. Над могилою виступила Стефанія Петраш.

4.06.1989 УХДФ організував екологічний мітинг у Калуші, виступали члени Фронту П. та В. Січки, Микола Кіндратюк.

7.06.1989 Петра Січка заарештовано на 10 діб за організацію мітингу в Калуші.

11.06.1989 Голова УХДФ Василь Січко, члени організації Стефанія Петраш та Микола Кіндратюк скликали перший несанкціонований екологічний мітинг у Долині. Тут перший секретар райкому КПУ Р.В. Кондратюк назвав Василя Січка провокатором, «батьки якого вбили в 1947 році Ярослава Галана».

12.06.1989 Василя Січка заарештовано на 10 діб за організацію мітингу.

18.06.1989 у м. Долина відбувся мітинг, в основі якого стояло екологічне питання. Вимагали звільнення Василя Січка. Виступив щойно звільнений Петро Січко.

25.06.1989 в Долині відбувся мітинг, організований Січками. Стефанія Петраш тут заявила, що вони вже в 1947 році були в Сибіру. За «наклеп» на Р.В.Кондратюка була оштрафована Долинським судом на 300 крб. і півроку не одержувала пенсії.

5.07.1989. «Ювілейний» обшук у домі Січків. Нічого не вилучено.

07.07.1989 Петра та Василя Січків затримала міліція при виїзді з м. Долини і під примусом, без будь-якої санкції, доставила для розмови з прокурором Юрківим, який дав їм по 15 діб арешту за участь у санкціонованому мітингу 25 червня.

9.07.1989 С.Петраш повідомила прокуророві Івано-Франківської обл. Качалову В.В. про арешт чоловіка і сина.

10.07.1989 Леся Січко звернулася з заявою до прокурора Долинського р-ну щодо арешту чоловіка Василя Січка.

Серпень 1989. Василя Січка побито в м. Стрию на залізничній станції.

18.09.1989 о 3-й годині ночі міліція напала на Петра Січка в парку біля станції в м. Долина, коли він повертався зі Львова з Архієрейської католицької відправи.

29.09.1989, в день перепоховання жертв більшовицького терору в Дем'яновому Лазі, Петро та Василь Січки без санкції прокурора були затримані в м. Долина на станції. Василь вирвався, а Петро був побитий і відвезений в Івано-Франківськ до КГБ, на вул. Чекістів, 15, звідти до хірургічного відділення зі стусом мозку.

29.12.1989 народилася Ольга, дочка Володимира Січка.

Лютий 1990. Стефанія Петраш виступила на зборах українського товариства «Дніпро» в Ризі, Латвія.

21-22.04.1990 на II з'їзді УХДФ прибирає назву Українська Християнсько-Демократична партія.

Липень 1990. Василь Січко бере участь у конференції Європарламенту в Люксембурзі, делегат конгресу Всесвітньої Антикомуністичної Ліги в Брюсселі.

22.05.1991 – народилася Стефанія Січко, донька Василя.

1991 – Оксана Січко закінчила Медичну академію в Ризі.

14.10.1991, на Покрову, Стефанія Петраш почала писати спогади «Жіноча доля».

22.01.1992 Стефанія Петраш брала участь у роботі Конгресу українців діаспори в м. Києві.

Січень 1992 – Василь Січко захворів.

1994. Петро Січко – кандидат у народні депутати України в Долинському окрузі № 199 Івано-Франківської обл. Василь Січко – кандидат у Івано-Франківському окрузі № 157.

Червень 1994 – Володимир Січко закінчив маханіко-математичний факультет КДУ (заочний відділ).

- 5.09.1994 Стефанія Петраш почала писати третій розділ своїх спогадів.
- 3 1995 Василь Січко – Почесний Голова УХДП з правом вето.
- 2.04.1996 Володимир Січко виїхав до США (Нью-Йорк, потім Чикаго).
- 27.05.1996 – Василь Січко поїхав до США (Нью-Йорк).
- Уночі з 21 на 22 червня 1996 року Василь Січко отруєний в потязі Київ – Львів.
- 09.09.1996 померла Стефанія Петраш. Похована на Личаківському кладовищі у Львові.
- 16.11.1997 року – остання телефонна розмова Василя Січка зі США з батьком. Василь сказав: «Тату, до мене повернулася колишня сила, повертаюся на Україну і знову очолюю Українську Християнсько-Демократичну партію, даю їй нове життя, бо боротьба не закінчена».
- 17.11.1997 Василь Січко за нез'ясованих обставин трагічно загинув у м. Чикаго (США).
- 30.11.1997 Василь Січко привезений до Львова.
- 2.12.1997, в неділю, Василь Січко похований поруч з матір'ю Стефанією Петраш у м. Львові на Личаківському цвинтарі.
1998. Петро Січко – кандидат у народні депутати України в Долинському окрузі № 88 Івано-Франківської обл.
- 7.07.1998 в Києві записано інтерв'ю з Петром Січком.
- 4-5.02.2000 в Долині – інтерв'ю з Петром Січком про родину.
- 18.12.2001 Володимир Січко повернувся зі США.
2002. Петро Січко – кандидат у народні депутати України в Долинському окрузі № 89 Івано-Франківської обл.
- 29.10.2002 народилася Валентина, дочка Володимира.
- 14.11.2002 інтерв'ю з Володимиром Січком.
- 22.12.2002. Петро Січко виконує обов'язки Голови УХДП.
- 8-9.03.2003 в Коломиї відбувся Сьомий Всеукраїнський з'їзд УХДП, на якому Петра Січка обрано Головою партії, Володимира Січка – членом Головної Ради УХДП.

ЖІНОЧА ДОЛЯ

Рукопис спогадів дружини п. Петро Січко виявив уже після її смерті. Текст написано охайно, практично без виправлень, ніби він переписаний начисто, хоча П.Січко твердить, що писала дружина без чернеток.

Розпочала вона їх на Покрову 1991 року. I і II розділи написані на пронумерованих 68 аркушах стандартного паперу. У тексті є згадка, що «60-у сторінку закінчила писати в січні 1993 р. і цілий рік не могла взятись за ручку». Ці розділи про події 1939 – кінця 1949 року: юність, підпілля, арешти, суд, етапи, ув'язнення. З тексту не можна зрозуміти, чи описала авторка бодай своє ув'язнення до кінця, чи на тому зупинилася.

Найбільший, III розділ, С.Петраш розпочала 5 жовтня 1994 року. Це загальний зошит у клітинку. Роблячи ксерокопію, ми пронумерували сторінки: 165. Тут описано події 1974 – 1994 років: як родина вдруге повстала на захист своєї (і національної) гідності, прилучилася до Української Гельсінкської Групи і яких зазнала за це репресій.

За розділ IV авторка взялася через півтора року, 15 березня 1996-го, і написала всього 7 стандартних аркушів. Тут вона ще раз повертається до звільнення чоловіка й синів, описує подорож до Канади.

Назву спогадам дала сама авторка. Але щоб читач мав на чому зупинити око, ми розбили текст на дрібніші підрозділи та назвали їх. Задля послідовності оповіді, ми дозволили собі переставити місцями деякі шматки тексту, в кожному разі зазначаючи це.

Уже коли цей том був змакетований, ми дістали вістку з США від п. Надії Світличної, що в неї є чимало документів, а також інший рукопис спогадів Стефанії Петраш-Січко – з архіву вже покійної Ніни Строкатої-Караванської. До нього додано таку, на жаль, не датовану записку:

«Ніночко! Це все на скору руку, п'яте через десяте. Знаєте, ніхто за два дні книжку не написав, а тут все якись переешкоди, не своя хата, то мушу робити те, що хочеться хоч би господині.

Якщо у Вас залізні нерви і бажання, то при Вашому розумі Ви то доведете до пуття, хоч це дуже важко.

Я багато дечого важного опустила.

Поміж це треба буде вкладати там на тих сторінках, де я позначила «1а», а в них знова поробила позначки 1), 2)...

Окрема пачка з мого дитинства від 1941 до 1977 року.

Друга пачка вже з відомого Вам часу з 1977.

Щось розберете, щось ні, бо я навіть перечитати не маю часу. Помілок купами. А якщо вважаєте, що нікуди не годиться, то так і бути. Бо це непосильний труд. Дозволяю змінювати речення, переставляти фрази, щоб книжка мала менше-більше «товарний вид». Бо я чогось розучилася писати, чи то в поспіхах. Не осудіть».

З цього випливає, що цей рукопис є первісним. Написаний він, очевидно, на прохання Ніни Строкатої-Караванської в Канаді, коли авторка перебувала там на запрошення родини. Володимир Січко розповідає, що він разом з сином Тарасом їздив до Москви випроводжати маму до Канади в червні 1988 року. Є дата її повернення: 25 лютого 1989 року, аеропорт «Бориспіль», коли в неї митники вилучили подарований родичами комп'ютер. І з розділу «Ініціативна група на захист Українських Церков» видно, що він писався в Канаді.

Вражає дивовижна пам'ять Авторки: адже в Канаді вона вочевидь не користувалася ніякими документами. Повернувшись додому, С.Петраш написала новий, на нашу думку, досконаліший варіант спогадів. Викладаючи ті самі події вдруге, Авторка не мала під рукою «канадського» варіанта, але текст місцями співпадає майже дослівно, виробленими фразами. Так що публікувати в одній книжці обидва варіанти недоцільно: це ж не академічне видання. Тому ми скористаємося волею Авторки, висловленою в записці до Н.Строкатої, та люб'язною згодою п. Надії Світличної і введемо до «українського» варіанта лише окремі епізоди з «канадського», виділивши їх курсивом. Вони суттєво доповнюють оповідь, зокрема, розповідь про ув'язнення С.Петраш тут бодай конспективно довела до звільнення в 1957 році.

«Перша пачка» складається з 71 сторінки рукопису А4, «друга пачка» – 107 сторінок. Крім того, є ще 11 сторінок додатків. 14 липня 2003 року ці рукописи разом з іншими документами Січків Надія Світлична передала на зберігання Музеєві шістдесятництва в Києві.

Редактор-упорядник.

Розділ I (14.X.1991 р.)

Юність

Я, Петраш Стефанія Василівна, народилася 1 квітня 1925 року в селі Залуква біля Галича, нині Івано-Франківської області. Батько Василь і мама Олександра Петраш. У них народилося семеро дітей, два хлопці і п'ять дівчат. Батько мав закінчений Львівський технікум, то працював в

уряді, а мама трудилась дома на господарстві, допомагали їй діти. Поки діти були малі, то для роботи винаймали.

Найстарша сестра Розалія в свої 24 роки, тобто в 1928 році, виїхала до Канади, оселилася в Торонті, де й прожила з чоловіком Дмитром Чабаком і дочкою Любою до смерті.

Я була наймолодша. До школи пішла в 5 років, бо йшла старша сестра Міля, від якої я не хотіла відстати. Прийняли мене тимчасово, але побачили, що я вчуся, прийняли на постійно. В селі було 4 класи, то в п'яту треба було йти до Галича. Туди мене не прийняли, тому що мені було всього 9 років, мусила до четвертої йти повторно. В 1938 році закінчила 7-у класу і пішла вчитись до гімназії в м. Станіславів, тепер Івано-Франківськ. Через рік розпалась Польща, я продовжувала вчитись при совєтській владі, але вони з гімназії зробили неповну середню, 2-у гімназійну перейменували на 6-у класу, а третю на 7-у класу. Так що я в 1941 році знова закінчила 7 класу.

Доля моя – як і тисяч дівчат і жінок, моїх ровесниць того неспокойного часу. Не встигла ще досягти повноліття, як вибухнула польсько-німецька війна. У свої 14 років ми цю війну зустріли з радістю, бо польська влада ставала чимраз жорстокішою щодо українців.

Нас у патріотичному дусі виховувала читальня: цінувати все добре і ненавидіти зле. Наш гурток називався «Доріст». Тут були групи молодші і старші – віком до 16 літ. Вчили нас насамперед історії України, тому що багато дітей закінчували сільську школу – 4 класи – і далі не йшли або через бідність, що треба було заробляти на хліб насущний, або з того розуміння, що газдою на землі можна бути й без освіти.

У читальні, крім бібліотеки для старших, була й дитяча література, але відмінна від теперішніх книг. Деякі з тих книжок я пам'ятаю досі: «На уходах», «Осаул Підкова», «Івась Черноусенко». Цікаво, чи десь вони збереглись? Думаю, що, може, в діаспорі... Це книги про козацькі походи на татарів. Про маленьких героїв, які, не шкодуючи свого життя, без будь-яких припоручень, допомагали козакам або сповіщали про татарський напад. Прочитавши таку книжку, хотілось самому стати таким.

Що найбільше сколихнула наші молодечі душі (та й не тільки молодечі), то це подія, яка сталася в 1933 році, коли поляки повісили двох українських революціонерів – Данилишина і Біласа. Ця подія дуже насторожила українське населення щодо польської влади. Тоді, після їхньої смерті, полились нашими селами пісні про героїв, і ці пісні піднімали дух до спротиву.

Дозволю собі розказати, як жила молодь у селі того часу. Був у селі якийсь лад. Хлопці з дівчатами зустрічались або в читальні, або в хатах у дівчат, тому що дівчата без дозволу батьків у нічний час із хати не виходили і не шлялись по вулицях. В постові дні, тобто в понеділок, середу і п'ятницю, «на кавалерку», як тоді говорили, до хати не можна було йти. Для «кавалерки» були решта чотири дні тижня. Отож у ці дні – постові –

хлопці збирались на вигонах, на зарінках і співали. Співали не хто як попав. По селах були великі хорові гуртки. Хоча б і в моєму селі Залукві був чоловічий хор із 40 чоловік. Вони співали і в церкві, і на концертах, на фестинах і на похоронах. Повірте, ніяка оркестра на похороні не замінить цього співу. З приходом більшовиків у 1939 році був у Галичі похорон, ховали нашого українського діяча. Як хор заспівав «Со святими упокой», то всі військові поскидали шапки і роти пороздзявляли. Пізніше, як не старалися ліквідувати цей хор – не вдалось. Хіба що багато хористів загинуло у війні.

Повернусь до польських часів. Хлопці співали українських патріотичних пісень, стрілецьких, а потім про Біласа і Данилишина. Хоча б таку: «Як революціонери з Городка втікали, польські конфіденти за ними ся гнали...» або «Над Львовом чорна хмара...». Співали хлопці, а мелодія лилась понад селом, і ніхто не був байдужий до цих слів.

Нас у хаті було семеро дітей, два брати і п'ять дівчат. І всі хористи. Старші сестри вийшли заміж також за хористів. Ми мали в хаті свій хор. У неділю, свято чи так увечері в нашій хаті завжди лилась пісня. Були часи й голодні, але пісня заміняла шматок хліба.

Батько мій, Петраш Василь, – колишній січовий стрілець. Мав закінчений інженерно-будівельний технікум у Львові і на той час був освіченою людиною. Більше часу проводив у Галичі в уряді, а вихованням займалась мама. Мама моя, Олександра Петраш, була малограмотна, але по своїй природі свідомо українка. Вона вчила нас любити Україну більше, як її.

У нашому селі жив один політичний діяч, який за Польщі сидів у тюрмі, у «Березі Картузькій». Він любив приходити до нашої хати. Йому, певно, подобалась сестра Оля, яка не дуже радо приймала його, тому він цілі вечори проводив з нами. Мені було 12 літ, а сестрі Омеляні 14. Він приносив нам книжки, які ми повинні були прочитати у визначений термін, а потім переповісти йому те, що нас захопило. Ми читали з увагою. А на його запитання, кого найбільше любимо, ми відповідали: «Україну». За що мали похвалу.

Моя сестра Омеляна за рекомендацією цього Олекси Пилипонька вступила до Організації Українських Націоналістів – таємно. Про це знала лише мама, бо інакше як увечері вийти з хати? Тато не раз бурчав, що не личить дівчині шлястись по ночах. І я дивом дивувалась, як то мама випускає її ввечері з хати одну? Коли я питала про це, то мама казала: «Тихо, нікому не розказуй, підростеш – і ти підеш».

Більшовицька окупація

З приходом більшовицької окупації 1939 року я поступила на навчання в Станіславську жіночу гімназію, яка знаходилась по вул. Липовій. Прихід більшовиків ми зустріли насторожено. А взагалі населення

зустрічало цей прихід радо, з квітами, бо вірило, що польській окупації кінець, а прийшли українці зі східної України, які принесуть щастя й добробут.

Але не минуло й місяця окупації, як ілюзії населення розвіялись. Нова влада стала впроваджувати колгоспну систему. Але перед тим стала накладати на кожного господаря контингент, а крім того – продаж зерна державі, який привів народ до зубожіння. На додачу до цього в 1940 році була повинь, яка знищила урожай, і в 1941 році почався голод. Крім цього, стали вивозити заможних господарів і свідомих людей.

Настало жакливе лихоліття. Заборонили всі гуртки. Не тільки «Доріст» не міг збиратися, але ліквідувались усі товариства: «Юнаки» (від 16 до 18 літ), потім товариства «Сокіл», «Просвіта». Але моя верства і старша вже була підготовлена, щоб не спати.

Ще хочу написати, як виглядав прихід советської власті на Західну Україну в 1939 році.

Свідома українська інтелігенція знала, та не зовсім уявляла, що ця влада собою становить. Простолюддя раділо, бо польський гніт дався людям в шкіру. Ота бідність, утиски. Народ був залежний від жидів. Позичили 5 чи 10 злотих, а через кілька років неможливо було сплатити процентів і жид виганяв таку сім'ю з хати, хата йшла на ліцитацію (Аукціон. – Ред.).

Раділи, та недовго. У 1939 році почали роздавати бідним селянам «куркульську» землю, щоб через рік забрати і свою.

У 1940 році почали організовувати колгоспи, до яких ніхто не хотів записуватись. Було навіть таке, що в хаті, де примушували записуватись до колгоспу, один посіпака бив селянина нагайкою нижче спини, а другий бив у барабан, щоб не було чути криків. Наше село не записалось тепер. І навіть коли совети повернулися вдруге, то в нашому селі колгосп zorganizували аж у 1950 році.

Деякі села позаписувались. Наша земля ніколи не бачила трактора. Загнали трактори, виорали заглибоко і не вродило нічого. Пішли колгоспники жебрати по тих селах, які не були колгоспні. А ці дорікали їм: «А чого ви записались?»

А з тих, що не записались, непосильні податки. Контингент, додатковий, продаж державі, надбавка... П'ять чи шість разів брали на рік. Народ здавав, але рештки ще собі залишав.

Німецька окупація

І от настав кінець і цим бідам. 22 червня 1941 року почалося бомбардування. А 23 червня настав для політв'язнів фатальний день. Хоча НКВДисти були в паніці, але терористи не забули залишити живими свої жертви. Хапали тої ночі з постелі всіх тих, кого ще мали в плані, кого не встигли заарештувати за цих нецілих два роки. Кого вдалося взяти живим, а на кого не ставало часу, то стріляли. А що робилось по

всіх тюрмах Західної України? Про Луцьку тюрму я вже десь читала, а скільки тюрем не згадано!

Візьму нашу Станиславівську, тепер Івано-Франківську. Мій батько туди поїхав сам, без нас. Совети втекли, німців це не було, певно, зо два тижні. Повернувся батько зі Станиславова і сказав моїй старшій сестрі: «Завтра їдемо до Станиславова. Я тобі щось покажу. Та колись і дітям своїм розкажеш». Може, щось і мамі розказав у той день, але нам, малим, ні. А другого дня, коли повернулись, сестра з плачем розказувала ті страхіття, які побачила в тюрмі. Як це могло статись? Чи в'язнів загнали на склад, де зберігалось вапно, а чи навезли вапна в підвали? Але на сухе вапно загнали людей, потім напустили води і в таких муках люди поварились. На той час сидів у тюрмі свідомий українець з Галича Водославський, який працював ветлікарем. У тому вапні жінка знайшла клаптик краватки, яку сама вишивала. Люди розгортали вапно, але там була купа м'яса і кісток. Досі ніхто не знає, а як знає, то мовчить, скільки тих жертв було.

Також стояли бочки, набиті цвяхами, вроді бетономішалок. Там пахали живих людей і мололи. З одної бочки витягнули неживу вагітну жінку, яка загинула в таких муках.

Сказав батько до сестри: «За ці жертви ви, молоді, повинні пімстити. Бо ми хто зна чи доживемо до тих днів розплати».

Так ми росли і гартувалися. Як син мій пише в одному вірші: «Я виріс весь з образ і болю, й муки».

Моя мама все говорила до нас, що нічого би не хотіла, тільки б діждати та побачити Самостійну Україну. І діждала, коли 30 червня 1941 року проголосили ту самостійність. Вона тоді сказала, що можна і померти. Та чи в таку годину сказала, чи, може, пережила це й те, що невдовзі забрали нам ту самостійність...

Знова війна 1941 року і знова новий окупант. І знова народ радіє, бо такого жаху, який був за окупації більшовиків, світ не бачив.

Цей Олекса Пилипонько вже був у крайовому проводі ОУН. Під час окупації пішов у підпілля. Лише деколи з'являвся в селі, і то лише до тих, до кого була в нього справа.

Ми так були зорганізовані, що з приходом німецької окупації 22 червня 1941 року лише за один тиждень змогли зібрати всі патріотичні сили і вже 30 червня проголосили Самостійну Україну. Акт проголошення відбувся у Львові під проводом пана Стецька Ярослава, а в Галичі цей маніфест проголошено було під проводом Олекси Пилипонька.

З цілого району йшла дифіляда. Кожне село мало свій народний стрій. Окремо йшла старша молодь, яка на той час називалася «Соколи», а молодші називалися «Доріст» або «Юнацтво». Я тоді була чотаркою «Доросту». Всі марширували колонами з синьо-жовтими прапорами. Молодь нашого села відрізнялася одягом від всіх інших. Хлопці були одя-

нути в білі полотняні короткі штани і вишиті сорочки з закоченими вище ліктя рукавами. А дівчата мали блюзочки, вишиті червоними і чорними нитками, і вузькі білі полотняні спіднички, спереду запинані вздовж на чорні гудзики. Це був специфічний одяг, як тепер в «Пласті». Яке то було піднесення духовне! Якби ще хоч раз у житті відчувти таке оновлення, то можна би тоді спокійно вмерти.

Мені тоді було 16 років, я вже була чотаркою «Доросту» і на цій маніфестації вела доріст. Юнацтво вела п. Лисак Марія, пізніше підпільниця, чоловік якої загинув в УПА, а вона з маленькою дитиною подалась за кордон. Про неї далі ще буду розказувати.

Після проголошення мене прийняли в симпатики ОУН. Основне наше завдання були вишколи. Під покришкою нібито таборів для виховання школярів нас вишколювали для праці в ОУН.

О.Пилипонько осів у нашому селі в хаті старшої сестри Олі, яку через нього вивезли з сім'єю, тобто з чоловіком і двома малими синочками, на Сибір у 1940 році. Між іншим, маленький 4-літній синок Михась утік від вивозу і коли його зловили, то він кричав: «Не вб'єте, все одно самостійна Україна буде».

Отож, п. Олекса відкрив свою канцелярію ОУН. Сестра Омеляна, 1923 р.н., вступила до ОУН ще перед війною, в кінці 30-х років. Була в повітовому провіді ОУН і займала пост голови повітового активу. П'ята хата від нас жив українець – комендант німецької поліції Квасній Іван. Десь через три місяці після проголошення, у вересні 1941 року, приходить його жінка до нас до хати рано-раненько і каже: «Вже більше не буде той націоналіст (тобто Олекса) проголошувати самостійність, гестапо з моїм чоловіком поїхало його арештувати». Моя мама глянула на сестру великими очима – і сестру з хати як вітром знесло. Вона городами стрілою подалася, щоб попередити п. Пилипонька, але вбігла на подвір'я разом з німцями, так що ледве сама втекла. А Пилипонька арештували і він загинув в «Освенцімі», за тиждень до приходу англійців.

За першої більшовицької окупації в нашому селі було членів ОУН чотири хлопці і 4 дівчини. Звеновою дівчат була Мацькевич Володимира, яка закінчувала лицей. В останню ніч, тобто 22 червня 1941 року, один із сільських комсомольців видав її. Вона втекла через вікно, але її зловили і в хаті в присутності батьків так били, що коли її вивели, стіни хати були забризкані кров'ю. Вона не повернулась. Ці чотири хлопці і 4 дівчини, одна з них моя сестра Омеляна, були законспіровані, але з проголошенням самостійності 1941 р. вони відкрились і носили оунівські значки – синьо-жовта ленточка, складена кокардою в чотири пелюстки.

Праця в ОУН знова стала підпільною. Сестра занурилася вся в цю роботу, а дома господарка. Усі діти на стороні, і ця господарка лягла на мої плечі, треба було покинути навчання.

Мене з симпатиків перевели в члени ОУН якраз 50 років тому, на Св. Покрови 1942 р.. Кожного літа я була на вишколі в юнацьких таборах.

У 1943 р. на цьому вишколі були студенти торговельної школи зі Станіслава. Комендантом табору був Б. Самотулка, син греко-католицького священника з с. Блюдники Галицького р-ну.

Якось німці довідались, що це табір вишколу членів ОУН, арештували його. І ми в таборі чекали чогось страшного, не розходились, щоб не викликати підозри. Але він зумів викрутитись і через тиждень повернувся. Ми закінчили вишкіл. Усього 5 дівчат одержали медалі про успішне закінчення, в тому числі я. Коли мене прийняли в ОУН, я вже стала звеневою, а згодом підрайоною. Це означає, що мала в підпорядкуванні членів ОУН кількох сіл.

ОУН поділялася на сітку «юнацтва» і сітку «активу». Моя сестра Омеляна, крім того, що працювала з Пилипоньком, була в чині повітової «юнацтва», а згодом повітової «активу». Крім того, сестра працювала в Галичі в «Українському комітетові». Це був комітет, дозволений німцями, але там працювала вся еліта ОУН, а головою був цей же Б. Самотулка, якого я згадувала як коменданта юнацького табору.

У 1942 році взимку помер наш батько, маму паралізувало. Через 11 місяців після батька померла й наша мама. Найстарша моя сестра Розалія, 1904 р.н., закінчила Львівську трудшколу і ще в 1928 році виїхала в Канаду. Старший брат Антін оженився. Дві сестри, Богданя й Оля, повиходили заміж. Дома zostалися брат Ярослав, сестра Омеляна і я. Брат учився в Станіславі ремесла.

У нашій хаті був ніби як центральний зв'язок. Відбувались збори ОУН, відзначення національних свят, у нас приймали в ОУН і складалася присяга.

Важко в такі роки зоставатися сиротами, а тим часом на нас були покладені великі обов'язки від ОУН. Була господарка, потрібно було вдень працювати на ній, а ночами – підпільна праця. Або ми на зборах від проводу, або самі проводимо збори з молоддю. Крім цього, зв'язок у хаті, надходила кореспонденція, яку треба було пересилати через кур'єрів на місце призначення, а то й самій нести. Не спіяли ніч, негода чи небезпека від ворогів.

У 1944 році, в березні, став наблизатися фронт. Уже окупанти були в нашій області за річкою Дністер, і нам був даний наказ переходити в підпілля. Брат Ярослав, 1921 р. н., пішов в УПА, я пішла. До себе в секретарі взяв мене повітовий пропагандист Всеволод – за псевдом. Я там була недовго, бо фронт відступив. Я повернулась додому, але ненадовго, бо набирали вже загартованих і свідомих членів ОУН до «школи кадрів». Збір був у червні місяці. Пересувались дві колони в гори Карпати. У першій колоні йшли хлопці на «старшинську школу». Друга колона, яка

сформувалася з дівчат у Калущині, – це «школа кадрів». Вів нас командир по псевді «Крига». Це рідний брат поета світлої пам'яті Зеновія Красівського. Перша колона потрапила на засідку німців і прийняла бій на горі Маківці. Нам був даний наказ повертатися в Калушину, бо той терен був загрожений. Усюди бушували німці, і ми змушені були повертати назад. Зупинились у будинку лісничівки, що неподалік с. Болохів Калуського району.

Було нас 99 дівчат. Були з Холмщини, Волинщини, Тернопільщини, Львівщини, Станіславщини. Усі вони займали в організації ОУН відповідні провідні місця, тобто окружні, повітові, районові і підрайонові. Нас не встигли там розподілити, бо несподівано наблизився фронт, який і застав нас в цьому селі. Ми повинні були повертатись кожна в свій терен, по можливості домів.

Другі більшовики. Арешт. Підпілля

Сестра повернулася скорше за мене. Сказала, що в нас у хаті була офіцерська кухня. Коли повернулась і сказала, що це її хата, то один з офіцерів наодинці сказав: «А мені сусідка сказала, що ви не повернетесь, бо ви бандерівці. Я їй сказав, що як вона ще комусь це повторить, то її розстріляють. Якби почув був це хтось інший, то ви зразу були б заарештовані».

Це було 24 серпня 1944 року. На полі гнило збіжжя. Треба було поки що зібрати. Та не встигли й роздивитися добре, як прийшли арештувати сестру Мілю, про яку всі знали, що вона член ОУН.

Коли всі ми – тобто сестра Омеляна, сестра Оля зі своїм 4-річним сином і я – були в хаті (це був кінець вересня 1944 р.), прибігла до хати сусідська 7-річна дівчинка Маруся Френдій і крикнула: «Мене післали люди. Цьоця Міля, втікайте, більшовики близько, йдуть арештувати».

Міля, тобто Омеляна, як стояла, так і пірнула з хати. Встигла крикнути: «Заховай документи!». Я ще не опам'яталась, бо десь через 2-3 хвилини постукали в двері більшовики. Сказали, що мають зробити обшук. Ніхто тоді ордер не пред'являв. Запитали, де сестра. Я сказала, що в полі. Посилали за нею, та я не погодилась. Почали обшук і зразу пішли до подушки. Витягнули звідти пакет, якого, чесно кажучи, я раніше не бачила. Розгорнули папір на столі, запитали, хто це креслив і малював. Кажу, що не знаю, що там намальовано. Відповіли вульгарно: «Пан і пані голі цілюються». Кажу: «Такими речами не займаємось». А то був приготований моєю сестрою Омеляною план розташування військових головних позицій і зеніток у м. Галичі з тим, щоб передати сотні УПА. В наших теренах тоді оперувала сотня Чорного, яка не раз полошила НКВД. Далі не шукали, хоч можна було знайти щось більше. Сказали нам з сестрою Олею Гусак, яка якраз прийшла провідати нас, іти за ними. Вона 1919 р.н., заміжня, її хлопчик Михась народився в 1940 році. Ми не встигли й одягнутися. Нас повели в Галич. Але оскільки ми були першими в'язнями (тюр-

ми ще не було), нас помістили в холодній вартівні. *Я зняла з себе огортку, сестра постелила на бетоні, положила синочка сонного, а своєю огорткою накрила. Вартові ходять, дверима рипають, а дитина на долівці. Ніч. Якраз пора брати на слідство. Перцу взяли мене. Питають і б'ють до упаду. Нічого не знаю. А сестра чує, як я кричу. Привели мене, беруть сестру Олю, а вона бере на руки сонну дитину. Її відбирають, а вона не дає, йде з дитиною.* Коли хотіли її бити, дитина кричала, то вони стримувались. Так нас допитували 5 днів.

На шостий день ми вийшли з тюрми – і за нами ніхто не йде. Питаю сестри, що сталося. Каже: «Мовчи». Коли ми опинилися за містом, то сказала, що нас випустили з умовою, що через три дні я приведу їм сестру Омеляну.

Сестри ми не привели, але, як і Омеляна, опинилися ми в підпіллі – сестра Оля з маленьким Міськом на руках і я. Приїхали по нас повстанці і забрали. Їхали ми цілу ніч. Ніч була дощова. Нарешті опинилися в с. Дорогові, що за 20 км від нашого села. Сестру з дитиною поселили в одній хаті, де про всяк випадок була криївка. Я поки що залишилася з нею до особливого розпорядження проводу ОУН.

У листопаді 1944 року була сильна облава, що тривала аж до цього часу. У село заїхало дуже багато війська НКВД. Ми з хворим сестриним 4-літнім синочком мусили йти в бункер. Ще звечора перед тим, як у село приїхала облава (а наш Місько вже температував), я сама пішла лісом у сусіднє село за 10 км (з Дорогова до с.Темерівець). Там був осередок підпільної лікарні. Я сподівалася застати там повітового лікаря-хірурга, сестрину подругу з с. Крилоса, Духович Марію, і попросити, щоб пішла зі мною до хворої дитини.

Я її застала в Темерівцях, але при дуже важкій роботі. Був бій повстанців з військами НКВД, після чого привезли багато поранених, між ними і сотенний війська УПА по псевді Ріг, з яким ця лікар Духович, по псевді «Оля», дружила. Вона пообіцяла мені, що сподівається на ніч упоратися з пораненими і на зорі прийти до нас у Дорогів. О 12 годині ночі я поверталася сама з тягарем на серці. Коли опинилася в лісі, почувла брязкіт зброї. Ішло військо. Я присіла за корчем, доки не стих брязкіт, і пішла далі.

І от на ранок лікар не прийшла, бо село було заблоковане військами НКВД. Ми з дитиною змушені були йти в бункер. *Коли ми там шепталися, то хлопчик застерігав: «Мамо, тихо, пісьовики (більшовики) почують».* Чи не можна назвати цю дитину героєм-підпільником?

Дитині стало дуже погано, а в нас із собою не було жодних ліків. На третій день облава трохи вщухла. Військо зібралось біля гарнізону. Ми потай вийшли з бункера. Господар впустив нас у хату. Ми заслонили на темно вікна, засвітили ліхтар під ліжком, бо на світло летіли більшовики, як бджоли до меду. Малий наш важко дихав животом. Сестра Оля на ліжку на руках пригорнула його до себе і задрімала після неспаних ночей, а я

сиділа поруч і почула, що малий перестав дихати. Я скрикнула. Ми з мамим вбігли до господарів і просили допомогти, але дитина вже була мертва. Задушила його дифтерія...

За весь час мого підпілля я страшнішої хвилини не пережила, а сестру Олю ми ледве до тями привели.

Більшовики з села виїхали, а ми дитину поховали тут-таки, в с. Дорогів на цвинтарі. *Сестра Оля так і залишилася в селі Дорогові, там поховувалася, була в контакті з підпіллям, але вона не була членом ОУН і особливої праці не виконувала.*

Згодом знова в цьому селі був бій. Квартирувала тут одна боївка ОУН, головою якої був Крига. Це той Крига (псевдо), який вів нас на школу кадрів ще влітку. У цьому бою загинула вся боївка, 13 чоловік. Вони відступали до лісу, а в лісі на них чекала засідка. Ніхто не здався живим. Їх також поховали в с. Дорогів на цвинтарі. Тепер там є висипана братська могила, в якій і покоїться наш маленький повстанець Михась.

Сестра Оля зосталася в Дорогові, сестра Міля в селах Галицького району була секретаркою в крайовому провіді СБ, її провідником був Яр (псевдо). А я знова пішла на вишкіл пропагандистів (забула псевдо нашого референта, знаю, що був зі Східної України).

Це був дуже тяжкий час. Нас було 40 дівчат. Вишкіл пропагандистів був у Галицькому районі по ліву сторону Дністра. Це Поділля зі своїми специфічними болотами, а пізня осінь була дощова. Ми в селі не затримувались більше 1-2 днів, бо хтось міг всипати, а ночами ми переходили з місця на місце. Терен був загрожений.

Наш вишкіл жартома називали «Ісусова піхота». Певно тому, що в нас був такий вигляд, ніби ми з хресної дороги.

Десь через місяць нас розподілили по різних теренах. Я спочатку потрапила в Богородчанський район, де пробула зиму, а в квітні післали мене в Надвірнянський район у розпорядження повітової на псевдо Смерека. Мене привели в с. Перерісль. Сусідній район Солотвинський, куди Смерека (якої я в цьому селі не застала) пішла налагоджувати районний провід, бо попередній загинув. Але лиха доля не минула і її. Коли зібрала новий провід, їх заскочили і всі вони – 5 осіб – загинули.

То був 1945 рік. Війна підходила до кінця. У цьому селі застала мене «победа». Та «победа», яку так щедро сьогодні вшановують наші вищестоящі. І ніхто не задумується, хто кого побідив. Що після неї змінилось на краще для українського народу? Той, хто опинився в Німеччині, того доля різна. Хтось загинув, а хтось вижив, потрапив у Канаду чи в США і продовжував працювати на користь України. Багато хто з них одержав вищу освіту. А хто потрапив сюди, в СРСР, – то шибениця, тюрма або Сибір. І досі ми в своїй державі ходимо як жебраки, випрошуємо реабілітації. Не здригнулось серце і в нашого шановного Плюща, щоб реабілітувати ОУН – УПА до 50-ліття її створення. Бояться комуністів. Ушанову-

ють їх, бо самі ще не позбулись того комуністичного смороду. (Вибачаюсь, хай Бог їм буде суддено).

Хочу повернутися до того, де застала мене т.зв. «побєда». У селі Перерісль гостинцем їхали більшовики і дуже стріляли. Ми вже збиралися втікати, але нас попередили: стріляють з радості, що закінчилася війна. А дець через тиждень в половині травня насунула на село облава, і то з лісу. Втікати не було куди. В тій хатині, де я була, лежав ранений у ногу увівець, а краще сказати чотовий Іскра (вже забула, якої сотні, чи не Летуна). Він просив, щоб завела його до бункеру і закрила вхід, бо всі домашні були в полі, а церемонитись не було часу, бо вже стріляли близько. Я це все зробила швидко, а сама вивела в сад корову пасти.

Вбили тоді 16 хлопців, і майже всі з того села. Було двох братів, колишні студенти. Один був у повітовому проводі, другий в УПА. Цього з ОУН убили в його стодолі. А другий тікав житом до лісу. Як у нас кажуть, на святого Юра сховається в житі куря. Але весна була тепла, і жито було в пояс. Зоставалось до лісу кілька метрів. Не добіг. Одного звали Михайло, псевдо не знаю, другого Остап, але чи це ім'я, чи псевдо.

Того, що вбили коло хати (тоді ще покійників залишали там, де вбили, а згодом, у 1946 році, вже підбирали і везли в район, щоб знайомі пізнавали, хто вони), то нарядили вдома, а другого, щоб мама не знала, то в їхньої сестри. Коли несли з хати трумну з Михайлом на цвинтар, по дорозі долучилась друга трумна. Мама знала, що вбитих багато, то й не питала, кого несуть. Поскладали на цвинтарі разом. Хоч як було гірко, але відкрили трумну, щоб мама востаннє подивилась. Вона подивилась – впізнала і засміялась. Збожеволіла. Чесні, мужні гинули. А лихого біда не візьме. Мій чотовий Іскра, з дому Богдан Козієвич, з Делятина, остався живий, щоб потім, будучи сексотом, заложити мене в тюрму. До того ми ще повернемось, то буде пізніше.

Отож повітова Смерека не повернулася в Перерісль. Прийшла дівчина на псевдо «Оленка» (справжнє ім'я Оля Дирда, з мого села), яка тоді була в окружному проводі, і розподілила нас. Районовою Солотвинщини призначили дівчину на псевдо «Журба», мене її заступником, тобто пропагандистом і організатором, по медицині дівчину на псевдо «Вишня» і четверту по зв'язках, «Недоля» псевдо. Моє псевдо було «Марійка». Прийти в терен, де до нас уже загинули два проводи, було не дуже легко.

Після війни війська НКВД були кинуті на наші села, особливо на Чорний Ліс, до якого й належав наш терен. Дуже рідкісні були дні без облав. У відповідних місцях при вході в кожне село завсіди була більшовицька засідка. Падали наші дівчата, кур'єри, зв'язкові. Не здавалися живими в руки, а кого захопили зненацька, то тюремні тортури не зламали їх, вони не зрадили таємниці.

Найбільший підпільний центр був у селі Майдан на Солотвинщині. Жили там сільські інтелігенти Стефанів. У них у хаті відбувалося все. Тато працював лісничим, знав, що робиться в районі, і не приховував пе-

ред підпільниками. Було в них дві дочки. Одна Стефа років 18, друга молодша. У терені районним СБ був Гонта, який залицявся до цієї Стефи, і майже там перебував. Однієї ночі цей Гонта зник, а родину Стефанів знищило СБ ніби за зраду. Усі казали, що якби був Гонта, він би до того не допустив. Але потім виявилось, що Гонта вже працює в КГБ. Сумно такі речі писати, а що вдієш. Звідки знати, хто який...

Раз на місяць повітова збирала пару районів для звіту про роботу. Це могло бути в будь-якому районі. Ми одинцем не ходили, бо коли трапиться якась нещастя з одною, щоб знала друга. От ми завсіди ходили з Журбою.

Восени 1945 року пішли ми на відправу (так називався збір проводу) в Делятинщину, в с. Чорні Ослови. Не встигли зайти на зв'язок, як хтось прибіг, сповістив: облава. Ми подалися до лісу. Перескакували через загороди. Там у гірських селах не було парканів, але жердки в два ряди. От я вхопилася за ту жердку, щоб перескочити, викинула ногу і впала. Ще поскакала кілька метрів і крикнула до Журби, що зламала ногу. Не було часу церемонитись, недалеко було до кущів, і вона потягнула мене. У лісі натрапили на хлопця-повстанця, який вказав нам бункер, за що старший бункера страшенно сердився, бо ми порушили закон: удень ніхто не повинен заходити в криївку, щоб не зрадити входу.

У криївці сиділи три дні. Нога в коліні розпухла так, що коли облава закінчилась, мене в село принесли. Пам'ятаю, до хати, де жила жіночка з двома маленькими діточками 3-5 роцків, а чоловік загинув на фронті. Діти були рахитні. Жіночка зварила картоплю в лушпині, почистила, порізала, добавила туди варену фасолю, у великій мисці перевпалала. Діти накинулись їсти, а вона припрошує мене до тієї миски. Хоч я була голодна, але не могла їсти те, що діти так жадібно їли. На моє здивування діти з'їли все, тобто те, чим можна було погодувати 10 осіб.

До чого пишу це? Та щоб підкреслити, що люди віддавали нам останнє. Ділилися, чим могли. А в гірських селах була біда.

Потім жіночка покликала здорового старого діда. Він обмацав мою ногу, сказав лягати на припічок. Свою ногу він поставив на стільчик так, що моє коліно лежало на його стегні. Мою ногу взяв своїми руками, одною вище коліна, другою нижче. Як зігнув моє коліно – я зімліла. Віділляв водою і каже: «Вставай». Я встала. Як нічого не бувало. Він справив мені вивих коліна. А якщо й зуб у кого з нас заболів, то в селі все знаходився дядько, що простими ржавими кліщами витягав його. От так-то ми лікувалися.

Поверталися з Делятинщини. У горах біля Делятина є хуір Білозорина. Край хутора була лісничівка. Нас запримітив лісничий. То було під вечір. Сказав: «Дівчата, не йдїть, бо в цей прошийок, куди вам їти, пішла засідка НКВД». Ми впиралися, ще не вірили йому. Він запропонував переночувати. Сказав, день-у-день привозимо звідтам трупів. Ще ніхто не

пройшов сюди без обстрілу. Ми заночували. Удосвіта вирушили в путь, хоча він попереджував, щоб обійшли кругом.

Вийшли ми з хати, і я дала клятву Богові, кажучи: «Господи, проне-сеш нас цим місцем – буду постити щоп'ятниці в Твою славу, доки буду дівчиною». І я вірю до сьогодні: молитва була вислухана, Господь проніс, а я клятву тую бережу до сьогодні.

Ми були дуже голодні, і коли увійшли в с. Гвізд Солотвинського ра-йону, зайшли до першої хати. На превелику нашу радість господиня ви-тягла хліб із печі. Ми сказали, що голодні. Годі ніхто нікого не питав, звідки ти. Господиня подарувала нам цілий буханець хліба. Ми сіли край дороги і їли, доки з'їли весь.

Ми були в селі Раковець цього району. Був листопад, притрусило сніжком. Хтось крикнув: «Більшовики!» Глядь, а вони на сусідньому по-двір'ї. Наша хата була неподалік лісу. Ми стояли босі, бо старе взуття розлетілось. Якраз нам мали принести нові постолі. Ми так босі й пода-лися в ліс. Натрапили на сотню УПА – і знова посварили нас, що зали-шили слід. Але ми й не думали тут зустріти когось. Ті наламали чатиння, застелили наметом і сказали: «Грійте ноги, вогню палити не можна».

Чому пишу такі дрібниці? Тому, що хочу підкреслити, що ми ходили голодні, голі, обідрані і ніхто на нікого не нарікав. Ми гинули, хоронили своїх подруг і не зневірювались, не каюлися в тім, що робимо, бо робили все не заради слави. Робили не для себе, а для будучого покоління, для тих, хто має тепер ту Вільну Україну.

Я відіб'юся від теми. Але часто думаю: якби тепер у наших людей, у нашої молоді була хоч десята доля того розуміння, тої посвяти для загаль-ної справи, то наш народ, при всій теперішній кризі, стояв би набагато краще.

Що хочу сказати... Що під час війни, до травня 1945 року, вбивали нас – чи то членів ОУН, чи УПА – то трупів не забирали, а зоставляли. Ми після бою могли їх поховати. А вже після війни вбивали і змушували селян складати трупи на фіри і везти в район для опізнання. А опізнання відбувалося так: роздягали наголо і сидячи складали вздовж муру НКВД чи КГБ. Якщо між повстанцями були дівчата, то для більшого сміху за-кладали руки покійних дівчат за шию покійних хлопців. Ходили кругом них, сміялись і плювали. А перехожі, скріпивши серце, проходили і вже коли були далеко від того місця, гірко ридали. Коли приводили родичів – не признавались до своїх дітей. Не тому, що осуджували їх, а щоб омину-ти Сибіру, щоб під тортурами не зрадити таємниці й не видати ще когось.

Чим далі вглиб заходило підпілля, тим важче було працювати. Біль-шовики чим раз більше проникали в наші ряди. Вони мали свої спеціаль-ні школи, де вишколювали шпигунів і запускали їх у сотні УПА або сітку ОУН. Одна з таких шкіл була в Тернопільській області, в Підволочиську. Про цю школу ми довідалися пізніше. У ній були комуністи і східні укра-

інці та росіяни. Їх вчили навіть говорити нашим західним діалектом. Як вони проникали в УПА? Коли були великі бої, то траплялося так, що з сотні чи куреня залишалося кілька чоловік. Ці залишки організувались у групи і долучались до іншої сотні. Не було тоді ні в кого пашпорта чи посвідчення – таким чином і проникали шпигуни.

Після війни вся увага КГБ була звернена на наше підпілля. Найбільше своїх людей більшовики старалися мати в сітці СБ, щоб таким чином нищити нас своїми руками, щоб посіяти зневіру серед населення. За 1945 рік кагебістам вдалося добре налагодити свою провокаційну сітку в наших рядах. Усіх пригод і сутичок з більшовиками годі описати, бо не було такого дня, або рідко який день, щоб минув без пригод. А спали ми, як заець під межею, одягнені і все готові до втечі. Як день так ніч у нас мусіло визрівати алібі і все інше, пристосовуючись до обставин і терену. Зброю носити нам заборонялося: ми були в терені серед населення, то щоб ненароком не видати на знищення тих людей, у яких ми перебували. А друге – якби була зброя під руками, то не раз закрадалась думка пустити собі кулю в лоб. Ми носили з собою трійку, щоб у безвихідному становищі отруїтись. Але не все була та одежина на тобі, у якій була зашита трійка.

Перед Різдвом 1946 року ми вже втрьох – я, Журба і третя, добре не пам'ятаю, чи то Недоля, чи Вишня – пішли на відправу в Надвірнянський район, поряд з Солотвинським, у село Перерісль. Після відправи (це було на Святвечір), але ще вдень, рушили ми у свій терен, щоб там зустріти свято. З Переросля перейшли село Цуцилів, прийшли до села Федьків, а звідтам за кілька кілометрів село Гвізд, уже нашого, Солотвинського району. У Федькові на зв'язку нам сказали, що на хуторі Млини, який лежить між селами Федьків і Гвізд, є більшовицька засідка, тож іти в руки ворога недоцільно. Нас привели до хати, в якій жили три молоді жінки. Усі три рідні сестри, а жили разом, дітей у них не було. Їхні чоловіки всі були в Радянській армії, тому на такому постою безпечніше, чим деінде.

Поки ми були на зв'язку і з'ясовували становище та прийшли на нічліг, то жінки вже були після Святої Вечері і певно подумали, що й ми вже вечеряли. Не запитали нас і не пригостили. У хаті було холодно. Топилось тільки в пекарській печі, то тепло було лише на печі. Нас розмістили спати під вікном на лавиці, давши під голову по подушці, але ні постелити, ні покритись. Не спалось, бо було холодно. Удосвіта задзвонили Різдвяні дзвони. Усі три господині пішли до церкви, zostавили нас самих. У цих господинь десь у stodолі була криївка, де на випадок облави вони повинні були нас заховати. Пішли господині з хати – а ми всі три на піч погрітись. А тому, що не спали цілу ніч, то й задрімали.

Розбудив нас гуркіт автомашини. Коли ми схопилися, то побачили, що машина зупинилася біля вікон і з неї зіскакують більшовики. Серед хати стояв цебер з січкою, щоб ранком віднести худобі. Я скочила з печі

і, щоб не видати свого сум'яття, схилилася над цебром і почала мішати січку. Недоля взялася застеляти ліжко, хоча на ньому ніхто не спав, а наша Журба не встигла зіскочити з печі. Лягаючи спати, ми не обдумали алібі, бо знали, що в разі небезпеки нас сховають у криївку. Ми почали називати себе то Анна, то Катя, а тут уже й вороги в хаті. Питають, хто ми. Кажемо, що господині і що наші чоловіки в армії.

Оскільки я була найближче до порога, то мене зловив за обшивку якийсь лейтенантик, вивів надвір і каже: «Показувай, где твоя клуня». А я не знаю. В гірських селах огорожі немає. Бачу три клуні і не знаю, котра моя, котра сусідська. Я сказала: «Не покажу». Тоді він привів мене до однієї клуні. Побачила, що стоїть хлопчина, і зрозуміла, що це він зрадив і видав криївку. Стоять енкаведисти під криївкою – не знаю, хто з них відкрив вхід – і кажуть мені: «Лезь в нее». Вони мене штовхали туди, я опиралася. Нарешті вирвалася з їхніх рук і побігла в напрямку до хати. Уже в снігах зловив мене за плечі той лейтенантик, щось хотів сказати чи пригрозити, але замість того сказав: «Глаза твои спасли тебя». І відпустив мене. Досі не знаю, які в той час були мої очі. Не знаю, хто поліз першим у криївку. Певно, той хлопчина. Вона була порожня. А решта війська вже господарювала: виносили з хати святочні ковбаси, калачі, чоботи, кожухи – усе, що попало під руки.

Хтось дав знати до церкви нашим господиням. Вони прийшли якраз тоді, коли військо грабувало. Ці жінки зчинили крик. Енкаведисти питають, хто вони. Кажуть, що господині. «А эти кто?» І став хаос. Вони почали втікати на машину з награбованим і захопили з собою Журбу. Рушили, але я бігла за машиною і так кричала: «Пустіть сестру!», що вони випустили її.

Виявляється, криївка була новою, тільки раз у ній ночували два повстанці з тим зв'язковим хлопчиною, який попався в руки енкаведистів і привів показати їм криївку. Якби нас були там заховали, то ми загинули б, бо в криївку кинули гранату.

Після того погрому жінки почали плакати, що от їх тепер вивезуть у Сибір. Втішити не було чим, і ми вирішили йти в свій терен, будь що буде.

Повернулися ми в свій терен і почули, що дехто з нашої організації попався в руки НКВД і співпрацює з ним. Важко було пересуватися, всюди засідки. Ми зупинилися в Гвозді. Яюсь за два чи три дні до Водохреща мене з Журбою застав в хаті лейтенант гарнізону. Тоді в кожному селі був гарнізон, але вони по хатах не ходили. А цей пішов одинцем і натрапив на нас. У хаті почав приставати, хто ми і що ми, став вимагати, щоб ми йшли з ним. Хтось доніс про це голові сільради. А багато голів сільрад працювали на користь УПА. Прийшов цей голова і почав умовляти лейтенанта, щоб ішов з ним, що має гарний самогон і нащо йому здались ті баби. Видно, апетит на самогон переміг його патріотизм, він пі-

шов, напився, але на другий день знова прийшов до цієї хати. Не застав нас, почав шукати.

Ми не сподівалися такого повороту. Я була в одній хаті, де жив старий дід з бабою і десь 11-літній онук. Я скочила на піч, край печі сів дідю, перев'язав собі голову. Коли в хату зайшли гарнізонники, дідю став кашляти. Баба сказала, що в нього тиф, і енкаведисти пішли з хати. Після того прийшла в хату зв'язкова і сказала, що в селі шукують нас, описали, які ми. Що є ще одна не всипана криївка, то щоб ми йшли туди. Ми пішли. За той час хтось доніс, що я справді в діда. Енкаведисти прийшли ще раз. Не знайшовши мене, забрали в гарнізон діда й бабу. Внук пішов за ними, щоб випросити, щоб діда й бабу випустили. Енкаведисти стали погрожувати, що вивезуть діда з бабою в Сибір.

У той час діти знали дещо більше, чим їм слід би знати. Тому що в скрутних ситуаціях, коли неможливо було прорватись дорослим, йшли діти. Не під погрозою, а свідомо, знаючи, що їх чекає небезпека. Родичі, як би їм прикро не було, не заперечували, знаючи, що за тим чи іншим повідомленням стоїть життя сотень. Якраз цей внучок знав криївку і, певно, бачив, де нас заховали. Коли енкаведисти пригрозили, що вивезуть діда і бабу в Сибір, йому нічого не залишалось, як показати криївку і в такий спосіб визволити діда і бабу.

Прийшла зв'язкова. А криївка була в стодолі господарів, де вона була прийнято дочкою. Крикнула: «Втікайте, хлопчик веде до криївки більшовиків!» Зопалу ми не могли знайти виходу, а коли знайшли, я вискочила і не могла витягнути Журбу. Це тривало якихось 5 хвилин, які здалися вічністю. То був Святвечір перед Водохрещем... Ми вискочили зі стодоли (я вже згадувала, що в тих господарствах не було огорожі). Сусіди несли цебер з січкою для худоби. Ми вихопили в них із рук цебер. А в той час енкаведисти вже оточили стодолу з криївкою і кричали: «Бандера, здайся!». Смеркало, люди готувалися до Святої вечері, а ми з тим цебром хата від хати, як колядники, прийшли на кінець села на інший зв'язок і попросили зв'язкову дати нам безпечну криївку. Відповіла: «Всі всипано. Здався підрайоновий ОУН і видав усі криївки. В селі через вас зганяють у гарнізон усіх дівчат та молодичь, щоб упізнати вас. Утікайте!». Ми постояли на подвір'ї, стодола там була незамкнена, то увійшли до неї. Там було кілька житніх околотів. Ми один околот постелили, а рештою обклали стіни, щоб рятуватися від морозу. Не встигли ми облаштувати свій нічліг, як чуємо брязкіт зброї. Прийшли енкаведисти і поряд з нашою стодолю розклали «дехтяра», зробили засідку. Говоримо до себе губами, що як прийдуть по соломі, то ми пропали.

На щастя, господар, не знаючи, що ми там, замкнув стодолу. Ніч йорданська морозна, ми легко одягнуті, бере дрімота, а в сні можна захропіти чи закашляти – і ми пропали. Ніч видалась роком. Удосвіта москалики зібрали свій «дехтяр», пішли. Уранці вийшов господар у своїх справах.

Ми зсередини постукали. Господар злякався, втік до хати, але невдовзі вийшов і запитав: «Хто там?» Ми озвалися. Він відімкнув стодолу й очам своїм не повірив. «У таку холоднечу і в стодолі?» А далі додав, як то ми не попалися і що поряд була засідка. Вийшла його дочка-зв'язкова і сказала, що є один вихід: з їхнього села люди ходять у Надвірну (районний центр) за нафтою. То рятунок один: щоб вийти з села, треба взяти пляшки в руки.

Треба було йти на чисту гору-полонину кілометрів 2-3, а потім ліс. Яка нафта на Водохреща? Але ми пішли. На самій горі кажемо: «Давай оглянемося, що діється в селі». Оглянулись. На білому снігу війська як мурашок, погоня за нами, облава... Ми впали в сніг і далі поповзли. Перед тим сказали: «Бах зараз одна серія – і сніг під нами почервоніє». І за сміялись. Бо каже наша приказка, що як мала біда, то людина плаче, а як велика, то сміється.

Ми добралися до Надвірної десь через дві години. Якраз Водохреща, люди виходили з церкви, дуже гарно одягнені: шалянові різноколірні спіднички, білі або червоні кожушки, шалянові великі хустки та постолі, або червоні чобітки. А ми вбрані по-буденному, щоб у будні не відрізнитись від людей-селян. Ми побачили, що своїм одягом можемо викликати підозру. Подалися з міста подалі. Куди йти? Перше завдання – потрібно поїсти. Небезпека ніби минула, то голод дав про себе знати. Не їли два чи то третій день.

Перше село за Надвірною в бік Делятина. Зайшла я в першу-ліпшу хату. Застала господаря, попросила їсти. Він погодився. Я сказала, що покличу свою подругу. Не запитав, чому ми, молоді, просимо їсти. Дав картоплі холодної з гуляшем. Ми поїли не жуючи, подякували, вийшли з хати. Заболіло в животі. Пригріло сонечко, і вершечки куп шутру край дороги були лісі, без снігу. Я присіла туди і кінчаюся від болю. Подумала – скрут кишок. Їхав господар на санках кіньми. Ми попросилися сісти. Запитав, куди їдемо. Сказали, що в село, здається, Добротів Ланчинського району, тому що Журба, заки піти в Солотвинщину, працювала в цьому терені і знала в цьому селі станичного ОУН.

Вечоріло. Наш їздовий сказав, що в селі більшовики і зрадники, чи варто їхати туди? Але вибору не було. Приїхали, зайшли в хату до станичного, застали його маму. Побачивши нас, вона ойкнула: «Якими шляхами? П'ять хвилин тому вийшли москалі з хати і мій син, як зрадник, з ними. Де я вас подіну?» У сінях стояли пуки соломи. Каже: «Хіба вас заховаю там, хоч може статися, що вас не проколють. Бо в них звичка пробивати пуки соломи шомполом».

Переночували знова в соломі. Вранці облава трохи вщухла. Прийшла зв'язкова, примістила нас в однієї непідозрілої жінки, де була примітивна криївка на горищі.

По всіх районах, по всіх селах шалений поступ енкаведистів. Завелася більшовицька сітка в рядах ОУН. Арешти масові, масові всипи таєм-

них місць, зв'язків, криївок... Потрібно якось вибратися, але куди без зв'язкової? Запідозрять свої – не приймуть. Вирішила добратися в свій терен, де народилась, в Галич, а там налагодити зв'язки між своїми і буде видно, куди подамся звідтам.

Жіночу сітку перейменували в УЧХ (Український червоний хрест). Основною роботою в нас була допомога і захист поранених бійців УПА. Щоб зберегти нас від арешту, сказали, що, в кого є можливість, дістати хоча фальшивий паспорт і легалізуватися.

Через день ми з цього села вибрались у райцентр, у м. Ланчин, звідки родом була Недоля. Вона нас прихистила у своїх рідних. У місті не робили облав, хіба йшли на вказане місце, якщо був всип (зрада)...

Ми там пробули два тижні. Дізнались, що українці, які були переселені з Польщі, вибираються в Галич. Добра нагода, щоб з ними дібратись додому. Вони їхали возами, везли своє добро і гнали худобу. Я підійшла до колони й побачила, що один господар жене три штуки худоби. Запитала, де жінка. Сказав, що зосталась. Я сказала йому: «Я буду йти у вашій колоні. У разі більшовицької засідки, я буду вашою жінкою». Він погодився, бо зразу зрозумів, хто я. Ми йшли два дні. Ночували в одному селі в хатах, куди розмістив нас голова сільради. Треба було пройти через обласний центр Станіслав. За кілометрів 15 до обласного центру ми попали на засідку. Коли старший наказав пред'явити паспорти, «мій» господар випустив худобу з рук і післав мене ловити корову. Замість мого показав паспорт своєї рідної жінки.

Зі Станіслава до Галича 25 км. Вони залишились ночувати зразу за містом у селі Пасічне, а ми з Журбою подались пішки до Галича. Вечоріло. Був лютий місяць, але через відлигу на дорогах страшенне болото. Асфальту тоді не було. Ми йшли в постолах з дуже тонкою підшовою зі шкіри. Підшови продріявились, і хоча в нас були грубі шерстяні шкарпетки, у такій дорозі порвалися й вони. Ми йшли майже босі.

Другий арешт

До півночі прибилися в рідне село Залукву, де жив мій старший брат Антін. Його через інвалідність не взяли в армію. Він надав нам нічліг в підвалі, де зберігалась картопля. Там було тепло. Вранці прийшла зв'язкова – недалека сусідка – і Журбу забрала в безпечне місце, а мені брат сказав зайти до стайні, він дасть мені поснідати, потім піду зі зв'язковою в сусіднє село Криліс на зв'язок. Я не хотіла, але мусіла ждати зв'язкову і зайшла в стайню. Не минуло й кількох хвилин, як хтось постукав в двері. Я відчинила і на свій превеликий подив побачила енкаведистів, а саме капітана Коростеньова, який арештовував мене й сестру Олю ще в 1944 році... Не треба було пояснень: він одразу мене впізнав і наклав наручники.

Почали обшук. Випустили зі стайні два коні і три корови, стали копати попід яслами, зі стодоли почали викидати все – молочене й ціле,

гречку, пшеницю, жито, квасолю, сіно. Все на одну купу... Худоба пішла по полю... Пам'ятаю, була середа – в Галичі базарний день. Всюди на дорогах повно народу. Пішла чутка, що брата вивозять. Я хотіла тікати, хоч знала, що застрілять. Та брат очами благає не робити цього. Постовий, що вартував мене, сказав: «Будеш бежать – застрелю. У мене тоже дети». Я смерті не боялась, та пожаліла брата, щоб не на його очах...

Повели мене в Галич. Сміялись з мене, кажучи: «В чем ты одета, неужели в Чорного (це согенний, який оперував в Галицькому терені) не было ничего лучшего?» А я була в широкій позбираній спідниці, в дірких постолах і гуцульському сіряку. Зовсім не такий одяг, який носили в нас. Наше село – передмістя, тож носили одяг, як і в місті. А люди назустріч, мене ведуть у наручниках, та ще в тому жебрацькому одязі... І хоч я вже арештант, але встидно за такий одяг...

Цілий день протримали на вартівні тюрми і не брали на допит. Чекали ночі: вночі б'ють, та мало хто чує ті крики.

У той час уже 2 тижні сиділа в цій тюрмі моя сестра Омеляна, побита до смерті. Кілька слів про сестру. Перед арештом вона хворіла на запалення. Більшовики натрапили на слід боївки УПА. Утікали до лісу. Сестра не могла бігти, то хлопці хотіли нести її, але вона відмовилася. Сказала: «Ви в лісі біжіть праворуч, а я відведу слід». Думати не було часу. Коли хлопці подались праворуч, вона подалася ліворуч, але попід ліс, щоб облавники бачили її. У неї багато разів стріляли. Вона впала непритомна. Прибігли всі до неї, а хлопці врятувались. Впала ниць, і вони жалкували, що вбита і нічого не скаже. Перевернули її ногою – і тут вона розплющила очі. Закричали з радості, що є «язык»: «Живая». Повезли в село Комарів, за 8 км від Галича.

Куртка на ній була вся в дірах від куль, а вона незачеплена. Ні подряпки. Потім у тюрмі показували начальству і навіть своїм жінкам куртку і дивувалися, що куртка вся в дірках, а вона, тобто сестра, ціла.

У гарнізоні вона може була б і виплуталась. Казала, що йшла в ліс по дрова, почула стрілянину і почала втікати. Але тут нагодився «ястребок» (так називали зрадників, котрі пішли служити ворогові), шкільний товариш сестри з Галицької школи. Сам родом з Галича, Глушко Михайло. Він упізнав і сказав, що це Петраш Омеляна. От тоді й почалось... Найгірше було, коли арештовував гарнізон. Кожен солдат гарнізону хотів випробувати свою силу над жертвою – і до району, до тюрми жертву привозили напівживу.

Не помилювали її і в НКВД, або, точніше, в МГБ, яке вело слідство. Сестра – людина з гумором: і напівживою вона вміла жартувати й підтримувати дух у своїх подруг. Вона була бита до смерті. Ставали наочно свідки про її діяльність, а вона не призналась до нічого, нікого не видала.

Коли я сиділа на вартівні тюрми, то зайшов 14-літній підліток з нашого села, Мельник Микола, який сидів за те, що колядував, і сказав: «Твоя сестра Міля знає, що ти тут, і знає, що мене випускають по воду.

Просила передати, що її дуже били, і вона сказала, що ти знаходишся в сотні «Чорного».

Я подумала, що це правда. Думаю: в сотні – то в сотні. Це найлегше звинувачення. Коли запитають, де сотня, то скажу, як співається в пісні: «Коло дуба зеленого». І шукай вітра в полі.

Але під вечір заходить жінка мити підлогу. Вона сидить з сестрою в одній камері. Ця жінка знайома мені, з нашого села, Яцинович Юлія. Каже: «О, мене, стару, беруть підлогу мити, а у вас сидить дівчина, як калина, то хай і мие». Моргнула, подала мені митку і ми подались під стіл. Сидів один твердолоб-вартовий, який нічого не зрозумів. Ця жінка каже мені: «Тримайся. Сказала сестра, що нічого про тебе не сказала. Що скажеш – то і буде. Вона тебе не вмшала, не вмшай і ти її. Але не признавайся до нічого. Якщо свідків не буде – вийдеш». І тут враз із-під стола покликали мене на слідство.

До сьогодні не збагну, чому брехав хлопчик Микола. Певно, пообіцяли, що за брехню його випустять.

Узяв мене на допит сам начальник НКВД Полянов: «Чому в 1944 році втекла з дому?» Відповідь (бо боялась арешту): «Втекла і служила в лудей за шматок хліба».

Терен, де я була, незнаний їм, свідків нема, а за «нет – суда нет». Не минуло й 15 хвилин того допиту, як він став мене бити по голові в тім'я. Склад військову куплю (ремін) учетверо – і прямию в тім'я... Може, 10-15 ударів я чула, потім голова затерпла. Я навіть не кричала. Лише за кожним разом: «Стефания, говорите, пока не поздно» – удар. Скільки їх було за цілу зимову ніч, 100, 200 ударів – я не числила. Перед ранком прийшов йому на зміну начальник МГБ, грузин Кузнецов. Той бив шомполом попід коліна і головою до стіни. Я затялась і ні слова. Ані «ні», ані «так». Це викликало в них шаленство.

Вранці привели мене в камеру, де вже було 15 дівчат. Я сказала, що нічого не хочу, тільки спати. А дівчата сказали, щоб я подивилася в дзеркало (десь вони знайшли шматочок в 1 см квадратний). Я глянула – і не впізнала себе. Була вся чорна як вугіль, лише очі червоні від крові.

Дівчата заслонили мене і я зразу заснула. А встала, то сказала: «Слава Богу за сон. Це вперше спокійний сон за моїх 2 роки».

Далі перебрав мене на слідстві лейтенант Семков. Про нього різно говорили, що він добрий, що хто попадає до нього, то виходить на волю. Але то була ведмежа послуга. Бо кого він випускав на волю, того чекали як жертву в лісі і нищили, як зрадника. Насправді це була кагебівська розвідка, яка вже панувала в рядах ОУН. Вона нищила тих, хто на слідстві не сказав ні слова. У такий спосіб нищили наших свідомих людей. Нашими руками під покришкою ОУН. А насправді ж нищило КГБ. Таких випадків було сотні.

Нас не водили в лазню митися. Нас тільки раз на день випускали на прогулянку. А прогулянка полягала в тому, що ми стрясали з себе вошей. Я мала светер з овечої вовни, то кулаками (жменями) скидала воші з нього. Через три тижні я захворіла на тиф. Мене перевели в тифозну камеру,

де вже було 15 дівчат. Нам не надавали ніякої допомоги, ні разу не було в нас лікаря. Але я була рада, бо ця камера була по сусідству з тою, де була моя сестра. А в стіні була дірка, через яку можна було поговорити. Сестра, коли почула, що я між тифозними, прикинулася слабою, перев'язала голову. Дівчата викликали начальника тюрми Мініна і завимагали забрати ще одну тифозну. Сам Мінін забрав сестру і привів до нашої камери (а мене туди привів ястребок Надольський, сам з Галича).

То було в понеділок. Ми з сестрою поговорили, про що треба було. Так минув вівторок, а в середу сестра Богданна (з 1913 р. н.), яка жила в нашому селі, замужем за Куцаком Миколою, принесла нам передачу. Ястребок Надольський приніс мені ту передачу, котру тифозники від мене відібрали, бо казали, що я помираю і мені не потрібно їсти. Сестра вступилася за мною, бо вона одна була без температури.

Потім приходить цей же ястребок і питає мене (а він ходив з нами до школи): «Стефо, де твоя сестра?» А Міля тоді, сміючись, таким тоненьким голосочком відзивається: «Я туг...» Він так і пірнув із камери. Через хвилину до камери увірвалися всі: і начальник тюрми, і наші слідчі... Начальник тюрми зачитує: «Петраш Стефанія». Кажу: «Є». – «Петраш Омеляна». А вона знову жартома, ніби нічого не сталося: «Я тууу...» Тоді слідчий сказав: «Мы хитрые, но вы нас обхитрили». І до сестри: «А ну вон с камерь!» А сестра знова: «Як їти, так їти». І демонстративно вийшла.

Сестра пішла... А лежала між тифозними, де воші ходили пішки. Лежала з нами три дні – і не заразилася тифом.

Несподіване звільнення

Коли сестру забрали, я втратила свідомість. Не знаю, чи на другий, чи на третій день прийшов мій слідчий Семков і сказав: «Підпиши наказ, ідеш на волю». Кажу: «Ні, ні». Тоді він узяв мою руку і підписав: «Дура, не подпишешь – сгниєшь здесь». Крикнув на мене: «Иди». Я полізла на колінах і ліктях, бо на ноги звестися не могла. Пам'ятаю, ще волочила за собою того вошивого коца...

На вартівні застала двох повстанців з нашого села, яких арештували. Семков сказав до них: «Подымите ее и посадите на стул». Вони підняли мене й посадили в крісло. Потім узяли мене попід руки якесь в'язні (бо ястребки боялися тифу) і повели на вулицю. Там стояла підвода, а фірманом був десь років 13-ти хлопчик з порожніми бідонами від молока. Мене вкинули між ті бідони. Хлопчик зі страхом запитав: «Куди везти її?» То я добре чула, як сказали: «Збросишь в ближайшем кювете!»

Відїхали від тюрми метрів триста. Мої ноги бамкалися з підводи. Тут біля центральної лікарні стояли наші жінки. Поцікавилися, кого хлопчик так везе, і впізнали мене. Зняли з воза і повели в лікарню. Головним лікарем тут був на той час знаний широкому колу пан Шикета. Він сказав, що йому подзвонили, щоб не приймав мене в лікарню. Але він добре знав мого тата, сестру Богданю – і прийняв, узяв відповідальність на себе. До мене сказав: «Скоро 9 днів. Переживеш до 9 днів – будеш жити. Ні –

то помреш». А коли минуло 9 днів, сказав: «Ще довго поживемо». З лікарні виписав мене таємно, сказав: «Бережись».

Я прийшла, тобто мене привезли з лікарні десь перед Великоднем 1946 року. А на Великдень ішла я до церкви до Галича попри ту тюрму, з якої вийшла, і чула, як в'язні співали – ціла тюрма: «Христос Воскрес!» Тюрма за декілька кроків від церкви... Як у церкві заспівали те саме «Христос Воскрес!» – я так плакала, здригалась, що мене вивели з церкви, ледве привели до нормального стану.

Сестру засудили на 10 літ і повезли... Куди? Так і не дізнались, поки через півроку надійшов лист від неї з Красноярьського краю, з міста Чорногорська. Працювала на слюді.

Повернуся назад. Коли я в тюрмі зустрілася з сестрою, то сказала їй, що мушу щось сказати на себе, щоб мене засудили, бо я чула, що хто виходить із тюрми – того стріляють у лісі. Сестра сказала, що було таке, але вияснилось, що це робила більшовицька агентура. Це викрили, і тепер того немає.

Коли я сиділа в тюрмі, то енкаведисти накаркали, що я працювала в «Чорного». Не минуло й місяця на волі, коли мене справді викликав до себе сотенний «Чорний», розпитав про тюрму і запропонував співпрацю, бо ж мене ніхто з членів ОУН не виключав. Сказав, що підпілникам трудно просуватись по терені, а я свобідна, обережно, але все ж таки легше. Я погодилась без вагань. При тому пішла до вечірньої школи в Галич закінчувати середню освіту, щоб можна було поступити в інститут. *Колгосту в нас не було. Брат віддав мені моє поле. Воно було близько хати. Я почала господарювати. Так тривало трошки більше року.*

Третій арешт

30 червня 1947 року в нас мав бути випускний вечір. 28 червня 1947 року з дорученням від сотенного «Чорного» я поїхала в Тлумацький район. Затратила ще один день, доки знайшла потрібних людей, і 30 червня – то був понеділок – раненько повертала домів. Тоді маршрутні автобуси не ходили. Я сіла на попутку, в якій їхали офіцери. Так безпечніше. Коло себе мала нелегальні документи, які мала передати сотенному «Чорному».

Зійшла з попутки в Станіславі і йшла центром міста. Була рання пора і понеділок, людей на вулиці було мало. Я відчула на собі якісь підозрілі погляди військових. Потерла рукою чоло і сама собі кажу: «Невже ж на чолі написано – бандеровка?» Нема як оглянутись, чи хто за мною слідкує. Аж побачила біля ратуші стоїть якийсь пан із папугою, яка тягає льоси і щось говорить. Біля нього чоловік п'ять. Я стала біля них, оглянулась – і оторопіла. Ішло три енкаведисти, між ними чотовий Іскра з сотні, здається, Летуна. Коли я була в Перерослі весною 1945 року, перед Великоднем, він лежав там ранений. Наскочили облавники, був великий погром. Тоді вбили в Перерослі двох студентів, бійців УПА, з того села, і ще чоловік 10 повстанців. Цього ж чотового Іскру (справжнє прізвище

Козієвич Богдан, з Делятина), оскільки не було нікого поблизу, я затягнула в криївку, закрила, а сама вивела корову зі стайні, ніби пасти. Він тоді сказав мені, як його прізвище – про всяк випадок, якщо його вб'ють. Ми вірили одне одному.

Побачивши чотогового Іскру, я прискорила ходу на вул. Галицьку. Там стояли вантажівки. Запитала, куди їдуть. Почула, що в Галич. Вискочила на кузов. Там сиділи два солдати. Шофер хотів уже рушати, коли до нього підійшов лейтенант і запитав, куди їде. Відповів, що до Галича. Він сказав: «Підождіть». Тоді звернувся до мене, куди їду я. Відповідаю, що в Галич. Каже: «Слазьте, нам нужно поговорить». Я оторопіла. Повна пазуха нелегальної літератури, викинути тут не можна, бо солдати... Я присіла на скат колеса, яке лежало в кузові. Він ще раз піднявся на колесо машини і сказав: «Скільки можна ждати?»

Я зійшла. Він сказав: «Идите за мной». На тротуарах людей збільшилось. Він шов півкроком перед мене. І сама не знаю як, але я те все за пазухи витрясла в труси, а звідти по дорозі, де був натовп народу, вкидала в шкіряну течку, яку в дорогу дала мені подруга, котра жила в селі поряд з нами, за національністю караїмка, але українська патріотка...

Відіб'юся від теми на кілька слів про неї, про караїмку Амалію Леонович. Вона моя ровесниця, на місяць молодша за мене. Я 1 квітня, вона 1 травня 1925 року. Батьки її були «куркулі». Добрі люди. *Їх, караїмів, було біля 30 сімей у Галичі. Наш сусід був багатир, тримав багато худоби, коней, наймитів, кухарок, Бог зна скільки поля. На подвір'ї було повно скирт, які люди молотили з допомогою коней і кірата. Кажуть люди, що вони приїхали з Туреччини ще перед війною, десь у 1914 році, і за фасолу та біб накупили землі. Тоді ніби також був голод. Називався він Леонович, а жінка з дому Зурохович. І мали вони цю одну дочку Амалію, 1925 р.н., мою ровесницю.* В 1940 році батька забрало НКВД, він не повернувся, загинув. До 1940 року батько не дозволяв її дружити з селянами, лише з караїмами, яких було в Галичі і Залукві 30 сімей, але дозволяв бавитись з нами, тобто сестрою Мілею і мною. Міля вигадувала цікаві казки і могла годинами їх розказувати. Ці караїми раділи, коли ми до них приходили.

Амалія потрапила під наш вплив, ми її вчили, як треба любити Україну. До сорокового року вона була мала і, може, дечого не розуміла, але як не стало батька, вона всім серцем полюбила нашу Україну. За німецької окупації вона вже була справжня патріотка. Вчилась заочно і працювала в бухгалтерії в п. Терпиляка, який вирощував молоді щепи, мав свого роду радгосп. Там вона бжилася з нашою молоддю, співала з ними наших пісень. З приходом більшовицької окупації в 1944 році пішла вчителювати в село Криліс. Ми пішли в підпілля, а вона включилася в роботу ОУН легально. Коли я вийшла з тюрми, ми з нею були «нерозлийвода». Захоплювалася нашим рухом. Організація їй довіряла. Коли я рушала 28 червня в свою останню мандрівку, то одягла темно-синій костюм. Амалія сказала, що в дорогу його не варто брати, бо запорозиться, і

дала мені свій сірий жакет і шкіряну течку, з якою ходила до школи. Крім неї, ніхто не знав, куди я їду.

Отже, вдруге я сиділа в тюрмі в її жакеті, а течку забрали. Уже з табору, в лютому 1948 року, написала я їй листа. Вона його одержала в той день, коли змушена була виїхати з хати. Були в неї повстанці. Ніхто й не здогадувався, що Амалія зв'язана з ними. А тут так собі, без будь-якої підозри, підійшли чотири більшовики. Хлопці втекли до комори, а їжа залишилася на столі. Більшовики здогадалися і стали відчиняти двері з коридору до комори. Хлопці двері відпустили, почалася стрілянина. Три більшовики були вбиті, а четвертий утік і доніс. І вона втекла з повстанцями. НКВД забрало її стару маму і засудило на 10 літ. Сиділа в Сибіру і ждала листа від своєї одиначки, а одиначка загинула ще того самого року.

Хлопці – не знаю і не можу довідатись, до якого відділу вони належали – переховувались у церкві на горищі в селі Колодіїв Галицького району. Хтось зрадив їх, більшовики брали церкву приступом. Під той час там були Амалія і два члени ОУН. Вони спалили архів, заспівали «Ще не вмерла» і, щоб не здатись, підрізали собі вени на руках. *Вони не обгоріли. Їх всіх привезли в Галич і голіх посадили на сидя попід мур КГБ. Амалію посадили всередині і її руки поклали хлопцям на рамена. Гнали народ, щоб ішов пізнавати. Караїми, які ще осталися в Галичі, йшли і плювали на Амалію. Бо вона за життя не підтримувала дружбу з ними, а з українцями. От кому би треба поставити пам'ятник. Чужинка віддала життя за українську справу. Слава таким і честь.*

Це торік я була в тому селі з сестрою, бо під час підпілля моя сестра також перебувала там. Розказувала стара бабця, яка живе коло церкви, що чула її спів. Так скінчила життя караїмка за українську справу в лютому 1949 року. *Її мама, пані Леонівич, була засуджена на 10 років таборів за ст. 54-1а, відбула 10 років і в 1956 році повернулася додому. Майно було skonфісковане, на тому господарстві урядовав колгосп. Її відпустив хтось кімнатку в домі її брата. Жила тим, що її брат, за Польщі адвокат Зурохович, допомагав їй дечим. І я тоді повернулася. Хоча я вже в Галичі не жила, але одного разу приїхала до сестри і зайшла до неї. Вона дуже злякалась, просила більше не приходити. І сказала, що якщо б знала, що дочка не живе, то й вона була б не напружувала всі сили, щоб пережити на Сибіру це лихоліття, а була б загинула. Віра в зустріч з дочкою привела її до своєї хати.*

...Стільки подій, що в голову прийде, тому не по порядку.

Продовжу про свій арешт. Цей же лейтенант привів мене в міліцію. Я попросилася в туалет, з надією, що там зможу викинути нелегальну літературу. Він згодився і повів мене до туалету, знаючи, певно, наперед, що там двері на замку. Звідам привів у вартову кімнату, сказав вартовому: «Покарауль». А сам вийшов. Кімната була дуже велика, як зал, і вартовий сидів за столом яких 15 метрів від мене. Я посунула течку за спину, встромила в неї руки і стала зривати печатки з клею з тих пакетів. Він

щось запримітив і став наблизатись до мене, при тому сказав: «Что ты там делаешь?» Нараз у вартівню ввірвалося чоловік 15-20 з гучним криком. Били якусь розпатлану жінку і кричали: «Злодійка!» Вартовий кинувся до них, а я скористалась нагодою й почала рвати звітність, усі папери, що були коло мене, притім викидаючи... Скільки це тривало? Певно, хвилин 5. У течці в мене був шмат хліба, посмарованого чимсь, то я почала м'яти ті шматки паперу з хлібом. Не забарився й мій лейтенант. Підійшов до мене і сказав: «Пошли». Ми вийшли в сквер перед будинком міліції, за вказівкою я сіла на лавку. Тут він учинив мені ніби як допит.

Було це 30 червня (1947 року. – *Ред.*). У школі мав бути випускний вечір. Лейтенант запитав, куди я їхала. Кажу, що в педінститут, дізнатися, коли вступні іспити, щоб готуватися до вступу. Тоді він зачепився за це слово – інститут – і став допитуватися, з ким я зв'язана в інституті. Якщо скажу, то поступлю в інститут без іспитів і успішно закінчу, з умовою, що все буду їм доносити про зв'язки студентів із підпіллям. До того, я не буду до них ходити, але в призначене ними місце буду класти записки з інформацією. Ми сиділи в сквері коло двох годин. Він переконався, що з нашої розмови нічого не вийде, бо я все заперечувала. Встав і знова сказав: «Пошли». Йшли ми містом. Я вже зорієнтувалась, що в напрямку тюрми. Станіслав я трохи знала, тому що два роки ходила тут до гімназії. До того, тут сестру Мілю засудили на 10 літ таборів, то я неодноразово приносила передачі. Але кожного разу відмовляли: «Такая заключенная здесь не пребывает».

Був обід. На тротуарах людей погустішало. Коли ми проминали на-товп, я в одній руці несла течку, наповнену рваним папером, а другу руку запхала в течку, набрала повен кулак тих шматочків і пустила попри себе. Лейтенант запримітив, тому що вітерець розвіяв ті шматочки поперед нас. Він сказав дуже чемно: «Разрешите портфель». Кажу, ні, я сама його понесу. Він наполіг, щоб я віддала, і забрав від мене «портфель». А я подумала: «От тепер я пропала».

Слідство і суд

Привів мене в КГБ десь на третій поверх. Там уже чекали на мою душу два кагебісти-слідчі. Він висипав усі рештки на стіл перед ними. Купка була порядна. Запитали: «Що це?»

Після тифу за півтора року в мене волосся відросло так, що я могла його накрутити. Якраз волосся було накручене, то я сказала, що це папірці, на які я накручувала волосся. Вони допитували мене там до вечора, а як відходили, то запихали мене під письмовий стіл і засували другим столом. Під столом було мало місця, і через те, що ноги були дуже зігнуті, вони боліли.

Але слідчі не барилися, поверталися, казали: «Вылезай». Це слово дуже гнітило душу, що тебе мають за собаку. Я справді на чотирьох виходила звідтам. Садити мене на крісло і цілу ніч почергово допитували. Я майже нічого не відповідала. Поза північ дуже захотілося спати. Вони

щось говорили до мене, а мої очі стулювались і я зтягалась як у сні. Щоб не дати мені заснути, вони весь час штовхали мене пальцями поміж ребер, що сильно боліло.

Уранці запитали, чи я буду їсти. Я від їжі відмовилася. Сказали, що в течці було 140 крб., то вони можуть купити мені їсти за мої гроші. Я відмовилася. Я не оголошувала голодівку, бо тоді про щось подібне й думати не можна було, але сама собі постановила, що їсти не буду і тим наближу свою смерть.

Після того вони принесли кілька великих аркушів паперу, на яких були акуратно розклеєні шматочки рваної мною літератури. Багатьох шматочків з того, що я викинула, вже не було, багато вимазаних хлібом, проте вони змогли прочитати хоч не речення, а окремі слова, які свідчили, що це є нелегальна література. Крім того, вони повернули слідство до мого арешту з підпілля. Покликали цього ж чотового Іскру (Козієвича Богдана), який здав мене.

З Іскрою я не була пов'язана організаційно. Тим більше, я в тому терені була нова, він не знав, чим я займаюсь. Він тільки знав моє псевдо «Марійка». Знав, що я на нелегальному становищі. Тому, хоч він свідчив мені, я не признавала його і твердила, що він міг мене бачити там, де я служила. На третій день (я весь час знаходилась у тому ж кабінеті, удень і вночі) вони привели ще одного свідка, Барановського, який колись був в ОУН, але за ним запідозрили зраду і в нього стріляли – він мав шрам над вухом. Йому вдалося втекти, і ось він тепер сидів у НКВД і мстив усім, кого знав і не знав. Нас, тобто моїх сестер і мене, він знав добре, бо коли ми втекли з тюрми в 1944 р., то осіли на якийсь час в с. Дорогів Галицького р-ну. А він уродженець цього села і бачив нас не раз.

Слідчі вийшли, залишили нас утрюх: мене, Іскру і його. Барановський підійшов до мене, копнув мене під коліна і я впала. Я три дні не їла і, найгірше, не спала. Була вкрай знесилена. Він звалився на мене з колінами і почав бити. При тому обзивав нецензурними словами. Я не оборонялась і не кричала, бо не мала сили. Я напівспала і ждала, що він уб'є мене. Але Іскра стягнув його з мене, а він, скажений, кричав: «Ну, що, і тепер не впізнала мене?» Я відповіла напівголосом: «Підлота, краще вік було вас не знати». Тут забігли мої слідчі і радо закричали: «Узнала! Узнала!»

Ще раз хочу сказати, що я з ним не була пов'язана організаційно. Він, крім того, що ми бандерівська родина, нічого не міг довести. Але цього було досить, щоб мені аж на третій день зачитали акт про арешт і відправили в загальну камеру. Ще й сьогодні пам'ятаю її номер 11, у сутеринах (*підвалах – Ред.*). Там уже було 17 дівчат, я вісімнадцята.

Камера досить вузька, певно, шириною 2,5 м, бо дівчата спали вальотом. П'ять досягали до грудей потойбічних дівчат. Як правило, «новеньку» кладуть спати біля параші. Дівчата видалися мені дуже блідими, а я з сонця, рум'яна. Усі аж ахнули, звідки я така взялась, бо переважно сюди попадали дівчата, які місяцями сиділи в районній тюрмі. Але мене коло параші не поклали. Одразу підійшла до мене одна з дівчат. Як ми пізніше

дізналися, це сексотка Надя Пасічняк (то псевдо від КГБ), а прізвище її Сенюк Параска. Бо я пізніше зустрічала її в Магаданських таборах. Отже, ця Надя (з метою обробки) запропонувала мені чільне місце біля себе. При тому вона мала великий плед, який постелила нам обом. Хоча я тоді ще не знала, що вона сексотка, та як вона не старалася щось витягнути від мене, я що говорила на слідстві, те і в камері.

Тут хочу дати характеристику слідчим. Не були вони ніякі професіонали. Якщо людина, тобто в'язень, міг витримати тортури і не мав прямих свідків, то зрештою вони мушили писати те, що в'язень зізнавав. Тому вдавалися до сексотів і на них надіялись.

Дівчата не знали, що я вже три дні не їла. Але коли принесли вечерю і я відмовилася їсти, то дівчата запитали, в чому річ. Я сказала, що не буду їсти, бо хочу померти. Якщо б мене дали в одиночку, я би свою постанову не зрадила. Але під просьбами і тиском дівчат я почала їсти.

Коли я ближче познайомилася з дівчатами-в'язнями, то злякалася. Більше половини з них була на провокації. Вони цього не знали, а я, як свіжа, ще з волі, то вже щось трохи знала про це. Але вони не йняли віри.

Тепер про провокацію, яка називалася «бочка». *Це було найжорстокіше, до чого тільки більшовики могли додуматися. Бо в інший спосіб від тодішніх дівчат годі було щось дізнатися. Умирили під тортурами. Не важить, чи вже тоді досягли повноліття, чи ні. Вони пам'ятали слова Декалогу: «Ні грозьби, ні просьби, ні тортури, ані смерть не приневолять тебе зрадити тайну». У тих неосвічених дівчаток стільки було високої моралі, честі й гордості тим, що вони були членами ОУН!*

Заарештованих дівчат, які сиділи в районній тюрмі – будь-якого району області, або і в обласному центрі – везли в тюрму міста Галич, який знаходиться 25 км від Станіслава. Там два-три дні тримали і везли назад. По дорозі Галич – Станіслав у ярку є лісок, який зветься «Глибокий потік». І от у цьому лісочку на автомашину з арештованою нападають ніби бандерівці (а насправді ті самі енкаведисти) і відбивають жертву. При перестрілці забирають протокол від НКВД і звинувачують жертву в зраді, при тому закидають шнурок на шию і ведуть вішати. Жертва бажає виправдатись, бо страшно вмирати зрадником, страхує себе всіма, кого знає, при тому вказує, де вони знаходяться, щоб запитати їх про її вірність справі. Вас однак ведуть на страту. Тут знова нападають енкаведисти і визволяють. А щоб жертва повірила в правдивість, вони вбивають повстанця (а насправді свого ястребка) і забирають від нього протокол, який жертва зложила начебто своїм.

Отак, як кажуть, убивають два зайці: жертва повинна переконатися, що повстанці погані, бо хотіли її повісити, а енкаведисти добрі, бо визволили. Тому вона повинна перед ними зізнатися. А друге – в них протокол з явками. По гарячих слідах їдуть і арештовують або вивозять. А жертва, коли бачить, що її щирі зізнання в лісі потрапляють у руки НКВД, просто божеволіє.

Мене це лихо оминуло. Не знаю, чому вони мене не вели на провокацію. Певно, здогадувалися, що я щось знаю про цю провокацію. Як я хотіла дівчат упевнити, що це провокація, що не було ніяких повстанців, – не вірили.

Після мене в камеру кинули ще одну жертву, яка була на провокації, – Шутурму Нусю з с. Блюдники Галицького району. Я її знала, бо якраз навчалася з її сестрою Лілею, а наші батьки зналися ще від польських часів, бо її батько і мій батько були війтами (тобто головами) у своїх селах, тому їздили в гості один до одного.

Її впихнули в камеру – і ми злякалися. Одна нога боса, без панчохи, друга взута. Волосся розпатлане, на плечі блузка розірвана. Вона побачила нас і почала реготати божевільним сміхом, довго-довго. Підійшла я, підійшли дівчата, заспокоювали її – не допомагало. Як вона вже пересміялась – якось глянула на всіх нас і заридала, невітшно і довго. А аж після цього почала розказувати, що трапилося, що вона сказала про своїх родичів, яких справді після цього вивезли в Сибір.

Друда, яку привели в камеру після Нусі, була Ганя Стеблінська, з с. Тумер Галицького району. Її привели з іншої камери дуже вимучену. Вона була станичною. Проста дівчина, але яка непереможена! Вона сказала, що це вже два тижні підряд її ніч-у-ніч беруть на слідство, а вдень не дають спати, і якщо ми зробимо так, щоб вона поспала хоч 5-10 хвилин, то вона в ноги нам поклониться. Тоді ми всі сіли по-турецьки в два ряди, спинами обперлись докупи. Її посадили так, щоб вона була спиною до «глазка». Але це не допомогло, бо наглядач сказав: «Стеблінская, встань и стой». На ніч знову брали на слідство, приводили побиту. Вона в нас промучилась так 5 днів і її забрали. Пізніше ніде я не зустрічала її в таборах.

Які то дні літні довгі і якими безконечними вони видавались у тюремній камері! Рано о шостій «подйом». Нам дають півтазика води. Ну, 5-6 літрів. У тій воді ми повинні всі помитись. А знаєте, як дівчатам – треба помитися всюди. Потім з цього ж таза помити підлогу. Після цього ми всі влякали, крім жінки-баптистки. Хоч надзиратель крізь віконце кричав «встань» чи «сесть», нас це не обходило, ми ніхто й оком не змигнули, то він переставав. Раз відчинилась камера, бо прийшла комісія. Ми й тоді не встали, аж закінчили. Вона сказала, що переведуть камеру на штрафний режим, але цього не сталося.

Ще одна процедура. Нам через віконце сипали на підлогу тюльку – дрібну рибку, до того смердючу... Та щоби лише смердючу! Ми жартували: «Ану, не будемо її брати, вона пішки прийде до нас». Ця купка рухалась від червів. Але ми її їли. Багато дівчат не мали передач, як я, що родина не знала, де я поділась, або родина вже була на Сибіру, що не було кому принести. Передача всі роки совєтської влади приймалась тільки від рідних. Батько чи мати, або сестра чи брат. Дальшим було заборонено. На додачу більшість дальших родичів боялися підступитися близь-

ко до тюрми. Після тюльки давали чай і дуже маленький шматочок хліба.

В обід давали баланду, вже не пам'ятаю, з миски чи з котелка, після їди їх забирали. Ми могли тримати в себе тільки дерев'яну ложку. Ага! Вранці найперша робота – винести парашу. Не пам'ятаю в житті гіршого становища, як те, щоби при всіх присутніх, за відсутності свіжого повітря ми одна за другою мусіли йти на парашу. Бочка висока – ні сиди, ні стоя. Від сидження у всіх запір. Все одно, як котра вже йшла для себе, то дві дівчини заслоняли це місце коцом, тобто тримали в руках коць чи простирало, поки процедура не закінчувалась.

Якщо я читаю десь у книжках чи хтось оповідає, що десь у слідчих камерах були ліжка чи нари з постіллю, то в нас цього не було. Підлога була чиста. Ми лягали, а накритись чи під голову хто що мав. Я не мала нічого, ну, а Надя-сексотка «пригріла», дала коць накритись. Ми від спеки не то що душились, але топилась. На прогулянку вели після обіда на 20 хвилин. За той час робили в камері трус. Як знайшли голку або шматок олівиця, то казали признаватись чий і саджали в ізолятор.

Увечері ложка каші і чай. Цілий день ніхто не давав нам ні ковтка води.

З нами сиділа малолітня з 1932 р.н. з с. Кримок – Домна Межиріцька. Через стіну сидів її стрийко, татів брат, на смертній камері. Він також Межиріцький, по псевду Дуб, комендант районної боївки. Ми з ним перестукувались, бо майже кожна знала азбуку Морзе. Там, ми чули, часто відчинялася камера і когось забирали. Нам хлопці постукали, що забирають по одному на розстріл. Було їх там 24. Останнім до нас достукався оцей Дуб і сказав: «Я останній, якщо відчиниться камера, то вже черга моя». Довго чекати не довелося. Заскрипів ключ. Дуб ще встиг стукнути по нашій стіні останній раз і все замовкло. Плакала-ридала ця Домця і ми з нею.

Пізніше в камеру привели нових, але ми вже нічого не знали, певно, були новачки – стукати Морзе не вміли.

Ще з нами сиділа румунка, здається, Пранеско Анета. Вона мала чорну хворобу, її часто било-товкло. Якщо вона стишиється і з очей починають котитися сльози, ми вже переглянемось і стараємось її розрадити. Не помагало. Нараз як нею кине, нас шестеро тримали її – і не силі. Вона з великою силою або виривала руку і вдаряла нас, або ногу. Так тривало хвилин 10-15. Піна йшла з рота. Коли вона розслаблювалась, ми її відпускали. Вона ніби прокидалася, сідала в кут і дуже плакала. Одного разу вона прийшла зі слідства і сказала, що їй натякали, ніби хтось із Румунії впоминається за нею, що її ніби пустять додому. Я її дуже просила, що як звільниться, то щоби віднайшла мою сестру Олю в Дорогові і сказала, що я сиджу в тюрмі. На другий день її забрали. А ще через тиждень я одержую від сестри передачу. Велику буханку домашнього хліба і, певно, кілограм масла. Тоді я повірила, що Анета знайшла сестру. Через кілька днів мене засудили...

Коли мене викликали на слідство, то питали у віконце аж у дверях: «Кто на букву «П»? Ми всі відгукувалися. Але переді мною все першу на слідство брали Пасічник Надю (сексотку), а потім уже мене. Сиділа ще з нами в камері Віра Філяк, яка займала в організації відповідний пост, освічена і дуже інтелігентна. Між іншим, коли її арештували, вона попросилася в туалет. Це було на другому чи третьому поверсі. Конвой погодився і вів її по коридору. Вона побачила перед собою незагратоване вікно, поминула туалет, кинулась до вікна і вдарила з такою силою, що вилетіла з нього і впала на клумбу непригодна. Привели її до пам'яті, але й тут нічого не дізнались. Взяли на провокацію... Так вона й сиділа з нами. На обличчі, носі й на руках стирчали невибрані осколки зі скла.

Мама передала Вірі передачу. А в передачі мешти, і в заяві мама натякнула: «Якщо мешти не замалі, то зостав на дорогу». Ми всі були здогадливі: ага, мешти, треба в них шукати записку. Підпороли шпці – і справді записка. Тут зразу Надя: «Дайте, Віро, я прочитаю» І просто вирвала з рук. Я чомусь тут запідозрила її і шепчу Вірі, що Надя, схоже, сексотка. Віра по своїй інтелігентності не повірила. Кажу, дивіться: всім в один день, хто на букву «П», дають передачу, а їй наступного дня, коли йде буква «С».

І справді, прийшла їй передача, а Віра каже: «Надю, дозвольте свою заяву». Тут Надя кинулась і заяву – за пазуху. Я почала: «Моя мама сидить тут від учора, певно, ледве впросила, що прийняли». І таке інше. Віра таємно від вартового і від сторонніх відписує записку, запишає в мешти і передає мамі. Мовляв – замалі мешти. І не підозрює, що Надя вже запродала її. Через два тижні знова належитья передача – і вона передасть мамі. Але того дня кличуть на слідство Надю, а вслід за нею й мене. Усі ми сиділи на підлозі, по-татарському склавши ноги. У мене спідничка була вузька, з тонкої шерсті. За 6 місяців протерлась, на задку просто зробилась діра. Йдучи на слідство, я швиденько одягла Вірину суконку. Не минуло й півгодини слідства, як слідчий питає: «Ты в чем одета?» Кажу: «В чім бачите». «Чье платье на тебе?» Я сказала, що моє. Але коли він сказав, що Віру забрали з камери і вона впоминається «платьа», тоді я кажу: «Ой, на мені її суконка». А він каже: «Сбрасывай». Кажу: «То не піду гола звідсіль». Тоді він покликав вартового, щоб відвів мене в камеру. На третьому поверсі дуже світло, а коли сходиш у підземелля, зразу в очах темніє. Щойно я зійшла (двері до вартівні були відчинені) – бачу, хтось вискочив звідтам, кинувся мені на шию. Спочатку я подумала – моя сестра. А це Віра, шепче: «Надя сексотка, мої мешти тут на столі і записка в них – читають».

Те все тривало секунду. Нас розняли, мене штовхнули в одну сторону, її в другу.

Іду з тим наміром, що зараз «зіграєм Наді темну», так тоді в'язні казали. Приходжу в камеру, питаю, де Надя. Відповідають, що перед хви-

лею її забрали з камери назовсім. Забрали і кинули в іншу камеру, до новачків.

Від того дня ми з Вірою зустрілися аж через 9 років, на Колимі. А з Надею їхали одним етапом на Колиму, але я її побачила аж на пересилці. Але вже не Надю, а Параску Синюк – таке її правдиве прізвище. Вона родом з Косівщини, село забула. В НКВД використали її, дали 10 років і повезли, як і всіх. Така їхня подяка.

Я передач не одержувала, хоча в селі була ще одна сестра, Богданна, і брат Антін. Ніхто не знав, де я поділась.

З нами в камері сиділа румунка Анна Петронеска. Я пам'ятаю прізвище, бо воно на ту ж букву, що й моє, то ми все разом відгукувалися, коли вартовий питає: «Хто на букву «П»? Вона не розказувала, за що сидить. Мала прострілені обидві литки. Мала чорну хворобу. Усе перед приступом починала плакати, то ми знали, що буде приступ. Приступи бували такої сили, що нас 10 не могли її втримати. Одного разу вона сказала, що її, мабуть, відпустять. Тоді я стала просити її, щоб вона знайшла мою сестру та сказала, що я в тюрмі.

Скоро Анну звільнили. Через тиждень я одержала від сестри передачу. Лише хліб і масло, бо сестра не повірила в правдивість її слів, адже люди казали, що бачили мене вбитою. А через п'ять днів після цього мене засудили і перевели в КПЗ, у велику тюрму. А ще через п'ять днів відправили у Львів на пересилку. То був кінець жовтня, а 10 листопада я вже поїхала на етап. Як кажуть – гола, боса, передачу не встигла одержати.

Судив мене військовий трибунал 5 жовтня (*За документами – 23.10.1947 – Ред.*) за ст. 54-1-а – 11 терміном на 10 літ і 5 років поразки в правах. На суді я мала ще одного свідка. Це була безпосередня моя зверхниця, з нашого повітового проводу, пропагандистка, на псевдо Гульнар. Сама вона східнячка і колишня комсомолка. Учителювала тут за першої окупації 1939 – 41 рр., з приходом німців залишилася, увійшла в довір'я організації, а коли прийшла друга окупація, вона пішла в підпілля і працювала на дві руки. Коли зголосилась і що змусило – не знаю. *Оця Гульнара вроді була жінкою Іскри. Вони доводили, що знають мене з підпілля (1946 року при арешті я до підпілля не призналась). Мені не дали ніякого слова. Не було адвоката. Суд не йшов «на совещание». Мені зараз було зачитано, що «обвиняюсь по ст. 54-1а УК за участие в ОУН, 10 лет». Я зраділа, і то дуже. Я сподівалася 25, бо тоді цей термін був у моді, а 10 давали малоліткам. Вони зауважили мою радість і сказали: «Не на свободу ж ідеш, а в табори». Я в суді участі не брала. То було 23 жовтня (1947 року).*

Розділ II

Тепер піде мова про пересилку і про етап^{*}

Після суду мене перевели, як і всіх, із підземних камер на велику тюрму. Там було веселіше. В камері було багато дівчат, 50 – 100, з різних кінців області. Там можна було почути всякі новини і з чоловічих камер. Перекликувались через труби параші або опускали «жулікі», цебто записки на нитках через вікна з вищого поверху на нижній. Але я тут довго не була, десь кого 10 днів, бо коли сестра принесла другу передачу через 2 тижні, то мене вже у Станіславі не було. Нас етапували у Львів поїздом у закритих спецвагонах.

Осінь, а я одягнена по-літньому. Протерта спідничка, без рукавів блузочка, жакет і мешти-лодочки. На дорогу не дали нічого з одягу.

Висадили нас і вже вантажними машинами доставили на пересилку, а точніше в пекло на землі. Впустили в ворота – а тут анархія. На нас напали «воровки-жульня», почали відбирати від політв'язнів їхні клуночки з одягом (я нічого не мала, але злякалась тої дикої зграї). Потім нарядчик, чи хто вона, виділила нам камеру. Бруд і сморід, усі стіни розмальовані здохлими блощицями, а живі так і шнурували по стінах. Уночі спати не мож було. Холод і блощиці, а до того напад битовиків... Я також там довго не була, 2 чи 3 тижні, але ці жахливі умови – здавалось, я ніколи звідси не виберусь.

Однієї ночі, вже десь перед етапом, увірвалися до нас битовики-вори, почали в нас усе відбирати, бити, грабувати. У зоні зчинився великий крик-лемент. Щоправда, прибігла служба нагляду, але розборонити нас уже не змогла. Тоді викликали «пожежну охорону», та стали поливати нас водою зі шлангів, так що ми від сильного струменя падали ниць. Тоді пожежники чи охорона почали тягти тих ворів волоком за ворота. У камерах холодно, а ми мокрі... Через день чи два нас отаких зачитали на етап. Не всіх, бо були такі політв'язні, що по рокові сиділи на пересилці і долю проклинали. Їх не брали на етап, бо десь ще хтось сидів під слідством, який був пов'язаний з цією жертвою, тому не забирали, але завертали ще на слідство.

Вважалося за щастя вибратися з цього пекла. Хто був роздягнений – давали мундур. От мені на ноги дали солом'янки десь 46-го розміру. Коли я взувала їх на мешти – вони спадали, то я їх залишила. Дали порвані штани і мокру фуфайку, яку я також залишила. Не сподівалася, що дорога буде така далека.

Було 13 листопада 1947 року. Нас привезли на залізничну станцію, довго тримали, а потім підвезли до нас дітей із дитячої виправної колонії. Усі роздягнуті. Був лагідний день, їм у колонії сказали, щоб нічого з одягу з собою не брали, бо підуть за зону перебирати картоплю. Ці діти, нічого не підозрюючи, в чім стояли, в тім пішли до воріт. За ворітьми їх повантажили в автомашини і привезли на залізничну станцію на етап. Ці

---

^{*} Заголовок авторки. – Ред.

діти були в колонії по 2 – 3 роки, за той час хтось з рідних забезпечив їх одягом у дорогу, а тут так гебісти схитрували, що діти опинились під зиму роздягнуті. Вишикували нас у колону і по п'ятірці почали запускати у вагони. Перше вантажили битовиків-ворів. Там не ставало п'ятірки, в якій я була. Нас туди, але ми вперлися, сказали: хоч розстріляйте, з ними у вагон не підемо. А битовики кричали: «Бандеровки, идите к нам!» От я в першій п'ятірці попала в наступний вагон, а за мною ще вісім п'ятірок цих роздягнених дітей.

У моїй п'ятірці була одна старша тітка з Чернівецької області на ім'я Параска, але всі кликали її «тітка Ція». Вона одна зі всіх нас мала теплу вовняну верету. Було ще три мадярки, одної прізвище пам'ятаю, бо схоже на мос. Я Петраш, вона Туляш. Часто, коли нас перекликали, то ми не знали, кого викликають.

У вагоні були нари. З одного боку в два поверхи, з другого – в один, а низ був завантажений вугіллям для опалення. Посередині стояла залізна піч завбільшки з відро, але ми весь час усю дорогу не топили, бо не дали нам хоч раз дров, щоб розпалити піч. У стіні була діра, а в неї вставлений жолобок, тобто параша для потреб. Але в тій параші за день-два все замерзло, бо не було палки, щоб прочистити. Усі опраправлялись на ту купу вугля, але послід зразу замерзав, так що смороду не було чути. Не пам'ятаю, чому на тих нарах, що над вугіллям, не можна було спати. Ми всі, 42 особи, розмістилися на цих двоповерхових нарах. Чому пишу 42 особи – бо мадярки заносили і їм трудно було щораз вибиратися з нар. То вони так і сиділи на цій купі вугілля, ніхто не міг упросити їх на нари. Спали ми по команді і оселедцем. Від холоду ноги ламало. Котра з нас зійшла на парашу, то вже не було місця лягти назад. Я спала, як старша за віком (бо мені вже було 22 роки) біля вікна. Моя сорочка весь час примерзала до вікна товарного вагона. Коли я вставала, то шматок сорочки залишався на шибці.

Ніхто з нас не мав ні що постелити, бо дошка гола, ні чим накритись. То ця тітка Ція давала свою верету, яку ми тягали почергово, щоб зігрітись. Тільки ми ляжемо, ще не встигли задрімати, як конвой стукає в двері дерев'яним молотком і питає в старости вагону, однієї з дівчат: «Скільки вас?» Відповідь: 45. Тоді команда: «Направо с вещами!». А у вагоні темно. Усі ми зі своїми пожитками праворуч, на це спаскуджене вугілля. Двері відчиняються. На нас, роздягнених, мороз пре, аж кості тріщать. Конвой у кожухах, починає числити, при тому кожній по плечах молотком: «Первая, вторая». Порахував до десяти чи двадцяти, збився з рахунку, знова – «Направо!». Як уже натішить своє жорстоке серце, іде геть. А ми навпомацки, як ті мурашки, шукаємо свої останні лашки, стелимо та знову влагаємось. Не встигли погрітись одна до одної, як знова: «Направо с вещами!» І так чотири, п'ять разів на ніч.

Уранці приносили їжу. Оселедець солоний і буханка мерзлого хліба на трьох. Нерозрізана, бо й сокирою її не розіб'єш. Ми перше з'їдали оселедець, бо не було куди покласти, то щоб не вимазатись. Потім по черзі

хукали на хліб і зубами потрошку гризли. З'їли і, як кажуть, ні в животі, ні наяву. Води, ні чаю не давали, то ми від спраги не знали, що робити. Вагон зсередини був грубо обріс інеем, то ми хто ложкою, а хто язиком лизали стіни.

Коли вагон їхав, було веселіше, але було й так, що ми стояли по 1-2 добі. Нарешті приїхали в Омськ. Нас виводять до бані по 500 чоловік. Поки вивантажили, поки вишикували і напівроздягнених повели... Ми стрімголов летіли з дуже високого насипу. У баню заводили по 50 осіб. Хто потрапив у першу п'ятдесятку, чекав і на 10-ту. Я була в третій десятці. Потім на 30-градусному або і більше морозі чекала ще на сім партій. Але одяг з прожарки був теплий і нас це гріло. Після бані – в холодні вагони. І лише Божа сила спасла нас, що ніхто не помер або не заслаб, принаймні в нашій вагоні. Що було в інших – не знаю.

В Омську перебрав нас інший конвой. Ці, певно, не знали, кого везуть, бо менше знущались. Їхали ми 5 тижнів, з 13 листопада. Аж 18 грудня нас звантажили в Хабаровську. Знова повели в баню, а перед миттям «санобробка». Роздягали наголо, голили під пахами в присутності всього конвою. Нас повертали до них то передом, то задом, а їх чоловік 30 заливались реготом. А ми готові були під землю провалитись зі встиду. Зате наші пожитки, які ми скинули зі себе, – всі спалили, а нас одягли у валянки, ватні штани й теплі шапки. Готували нас до роботи.

Ургал. Лісоповал

Звідтам нас розділили на дві партії. Одних дівчат-політв'язнів дали в Алиноп, а нас далі, з «жучками» в Ургал, на лісоповал. Була зона битовиків жіноча, а поруч чоловіча битова. Чоловіки робили на легшій роботі, будували бараки, щось тесали, різали, а жінок послали на лісоповал. Нас, коли привезли, помістили в довгий холодний барак. Натоптали 400 жінок у барак. Посередині одна залізна пічка, яка дуже диміла. Дим виходив не в трубу, а на барак. І хоча всі ми задихалися від диму, ніхто не виходив надвір, бо там на нас чекали «жучки-вори», щоби здерти з нас останню одежину.

Їсти давали так. Уранці о п'ятій годині приносили бідон з зупою. Їсти не було з чого, не було посуду. Мали всього дві банки з-під консерви. У них наливали зупу, чекали, коли ці дві з'їли, потім наливали другим двом дівчатам. Так що сніданок починали о 5 ранку, а закінчували о п'ятій вечора. Тоді зразу приносили вечерю, бо годували лише два рази на добу. Сніданок починали з правого боку бараку, по порядку, як хто спав. Закінчували з лівої, пройшовши довкруг. Зате вечерю починали з лівого боку і по колу закінчували з правого боку. Та, що їла сніданок вкінці, зразу їла і вечерю, а та, що їла перша, то на вечерю чекала добу. Хліб давали сирий, з каштану. Здавалося, що той хліб із глини і трачини. Багато дівчат від тої їжі хворіло. Віддавали хліб тим дівчатам, які могли його їсти. Я їла, але перше робила з нього «ліпйошки»: припікала на іржавій пічці-бочці, а тоді їла. Крім того, давали оселедець. То була наша біда. Бо зима була суха, снігу було мало, може на два пальці товщиною. Ми той сніг з'їли

весь, бо води нам не давали, навіть помитись. Одного дня дівчина з нашого етапу дуже хотіла пити і сягнула ложкою в запертну зону. З вишки пролунав постріл, вартовий убив її.

Так було кілька днів. Потім повели нас на лісоповал. Уже не годували зупою, а вранці видавали хліб і оселедець. Увечері годували за звичаєм, почергово цілу ніч. Раз на 10 днів водили в баню. У бані давали піввідра води. Таки у відрі. Що хочеш роби: пий, мийся, їж – більше не одержиш. А ми дівчата, в нас свої жіночі проблеми – ніхто не числився з цим.

Зближалось Різдво. Повели нас на Святвечір у ліс на роботу. Після роботи недорахувалися трьох дівчат. Утекли. Це були наші подруги, зі Стрийського району Львівської області. Вони між собою були двоюрідними сестрами. Добре пам'ятаю їхні специфічні прізвища. Одна з них Біда Катя, друга Баланда і третя Возна. Конвой лютував. Другого дня на роботу нас не повели, а на третій етапували в іншу зону, де була огорожа з дощок. А тут огорожа була з дроту, можна було бачити, хто ходить за зоною.

Коли ці дівчата втекли, до мене підійшли дівчата з Волині, прізвищ не пам'ятаю. Одна звалась Пульфера, друга Надя. Стали вмовляти, щоб і ми тікали. Я мало вірила в успіх утечі, але вони наполягали. Мовляв: Біда Водохреща святкуватиме вдома, а ми тут. Ми чекали, щоб на небі місяць не світив, тоді почнемо роботу. Ми хотіли копати тунель під огорожею. Але, як не гірко, через два тижні наших утікачок привезли до нас на зону і вже встигли додати їм те, що вони відсиділи – тобто термін (їм починався спочатку. – *Ред.*).

Утікачки нам розказували, що хліба їм стало лише на три дні. Йшли голодні, щось шукали в лісі, а коли дуже зголодніли, натрапили на залізничну будку. Була там жінка, в якої вони попросили їсти. Жінка дала їсти, а сама подзвонила куди треба. Не встигли вони трохи відійти, як їх дігнали солдати й арештували. Тоді пропала наша надія на втечу, ми облишили цю думку.

З цієї зони нас також водили на лісоповал. Там пропливала повновода, широка ріка Буря. Вона замерзла, і ми по ній ходили в тайгу на відстань від лагерьа 10-15 км щодня. Тут було дуже багато снігу. Трактори також возили ліс по цій дорозі, якою ми ходили. Сніг перемерзлий і так перебитий тракторами, що дуже важко було по ньому йти, так як по збитому піску.

Бригада 30 чоловік, тобто 15 пар з пилами. Нам виділяли ділянку 50 м квадратних – і пилай. Коли дерево падало, дівчата кричали: «Втікай!». Але ніхто не втікав, бо не було куди. До того, треба було пиляти, щоб одержати тих 700 грамів хліба. Норма була спилити 12 м куб., обтяти гілля, стягнути його в купу і спалити. Це був непосильний труд. Вранці 700 г мокрогo хліба – на наш виголоднілий шлунок це дуже мало – і зупка. В обід їхала сива кляча (кобилка) і везла бочку зі «щами». То була чиста вода. Щастя, якщо тобі з водою попав зелений листок капусти. Увечері

зупка без хліба. Одного разу я намагалась хоч шкірку хліба залишити на обід. Ішла в тайгу і весь час думала, що в мене шкірочка в кишені. Почала пиляти ліс, а хліб не давав спокою. Тоді я стала за дерево, витягла хліб і з'їла. А тут кобила «ші» везе. Ого, а хліба немає.

Я мала дуже невдалу напарницю, яка зовсім не вміла тягати пилу. Тому ми ніколи не виробляли норми, хоч замучувалася більше за всіх. Моя напарниця була росіянка, Мура Смірнова, з міста Клінци. Інтелегентна, ніжна жінка, непристосована до фізичної праці. Коли дівчата розібрали пили і стали підбирати собі напарниць, вона, ця Мура, стояла осторонь без надії, що їй хтось запропонує співпрацю. Я дівчина господарська, придатна виконувати будь-яку роботу, хоч лісу ніколи не пиляла. Пошкодувала її і запропонувала йти в напарниці. Вона зраділа, але попередила, що мені з нею буде важко. І справді, було важко. Але я її не кидала, пиляли цілу зиму. Я ще більше стала співчувати їй. Смірнова – її дівоче прізвище. По чоловікові Кашланова. Її чоловік був хірург. Їх обох арештували за те, що при німцях не пішли в підпілля, а оперували й ворогів. Її чоловік відбував термін десь недалеко від нашого лагера, може за 100-200 км (забула назву). Він був добрий хірург. Зробив у таборі якогось вільному операцію на мозок – і вдало. За це взлилися на нього вільні лікарі, і коли він захворів на апендицит, вони просто зарізали його.

Вона була заарештована вагітною і в таборі народила дівчинку. За зоною був будинок з дітьми, її дитина була там. Уже влітку, коли ми йшли з роботи, вона зірвала квітку. Діти гралась на подвір'ї. Вона кликнула свою дитину і кинула їй квітку. За те була відправлена на штрафну зону.

Улітку по цій же річці Буря ми човнами поїхали на сінокіс. Коли плвли, один човен хитнувся і впала дівчина. У човні їх було чотири. Ці хотіли її зловити, нахилились – човен перекинувся і на наших очах наші подруги пішли під воду. Вода мчала швидко, як скажена. Вийшли ми на берег, а нам сказали рубати сухостой і будувати намети. Під ногами був вальожник. Я необережно ступила, провалилась і гостряк з гіллі наскрізь прошив мені ногу нижче і обламався. Конвой зопалу хотів витягнути його, але гостряк був трухлявий, обломився і залишився в нозі. Тоді старший наказав відпровадити мене в зону пішки за 30 км. Ми пішли лісом, вальожником, бездоріжжям. Я вже конала, конвой підганяв. Під вечір ми зупинились, бо за 5 км від табору була кінна база. Конвой пішов пообідати, а я сіла на возі. Коли він вийшов і сказав: «Пошли», я вже не змогла встати. Нога розпухла, так що мусили запрягати коня і везти. У зоні медсестра витягала того сука по шматочках, засипала, замазала і кілька днів мене одну знова пішки повели на сінокіс, на з'їдження комарам. Там ми пробули ціле літо.

Хоч я пиляла ліс зі Смірною, але дружила і їла разом з подругою зі Львівської області з Жидачівського району, село Володимирці, Ткач Марією (ми й зараз зустрічаємось). Вона була хвора, виснажена, як потабірному казали – доходяга, тому її дали на «ОП» (*Отдыхающий*

пункт». – П.Січко.) на легшу роботу. Вона працювала на парниках. Їй шкода було мене, що я так голодую, а вона там може навіть огірок з'їсти. Одного разу вона заховала огірок у куфайку і хотіла принести його мені. На вахті її обшукали і знайшли. На другий день на розводі, коли нас виводили на роботу, зачитали, що за порушення розпорядку її відправляють на штрафну колонію. Тоді я сказала: «І мене на штрафну, бо вона несла огірок мені». Залишили й мене. Тоді вся бригада стала кричати: «І нас з ними!». Але їх не послухали. Нас залишили в зоні, а бригаду вивели.

Через годину ми вже їхали. Називався табір «25-ий кілометр». На «постройку железной дороги». Приїхали в обід. Нас одразу повели на конюшню, сказали: «Выбирайте лошадь и поедете». Стояло троє коней. Я підійшла до першого-ліпшого і вивела його до воза. Але коли почала запрягати – не вмю. Кінь це зрозумів. Як ухопить мене зубами за руку – я повалилася на землю. З руки пішла кров. Але тут «штрафна», ніхто уваги не звертає. Хотіла поміняти коня – не дозволили. Сяк-так запрягли і поїхали в кар'єр вантажити гравій, робити насип для побудови залізниці.

Треба було їхати вузьким мостом через багно. Коли ми з тим гравієм опинилися на мості, наш кінь став диби і загородив дорогу решті підвод. Підійшла до мене одна з ув'язнених нашого бараку, яка одержувала хліб для нашої бригади (певно, битовичка, бо ще в 1948 році політичні відбували покарання разом з битовими). За національність вона білоруска. Стала матюкати мене, чому я не їду. Я хотіла виправдатись, але вона мене повалила під коня і стала копати ногами. Я ледве підвелася. Наші дівчата постояли за мною. Яюсь позбирала я ту упряж і поїхала на конебазу. Там дали другий віз та упряж, знову погнали в кар'єр. Цього разу ми вже навантажили піввоза, то коняка потягла. Нам це не записали в норму.

Так ми працювали два місяці – і всі ці два місяці за невиконання норми одержували штрафну пайку, 300 г хліба і один раз на день зупу. Здавалося, що цій біді кінця не буде. Та Бог змілувався. Мене зачитали на етап на Колиму. Я зраділа, що вирвуся з цього пекла, хоча ми всі знали, що Колима, як співали блатні: «Чудная планета, туда дорога есть, а оттуда возврата уж нету». Шкода було лише подружки Марійки, але вона вже так підупала на здоров'ю, що не було кого брати.

За що благословляю Господа – це за те, що я ніколи не хворіла за весь свій термін ув'язнення. Коли в попередній колонії ми працювали на лісоповалі, уночі не раз нас піднімали на розвантаження вагонів. Були різні вантажі. Був і цемент, але були й відходи сої, з якої вже вичавили олію. Ми їли сиру, а коли вже сира не смакувала, то палили вогонь, щоб погрітися, брали сою на лопату і на вогні підсмажували. А йшли до табору – напихали в кишені. На вахті нас не обшукали. Дівчата всю свою здобич віднесли в «каптьорку», туди, де зберігалися наші домашні речі, в яких не можна було ходити. Хоч на спання лишилося яких 2 години, дівчата лягли і вже встати не змогли. У барак прийшли начальник табору і медсестра. У всіх, крім мене, була висока температура, до 40 гр. Здогадалися, що причиною є соя. Пішли в «каптьорку», звідтам всю витрясли на

смітник. У той день уся бригада лежала хвора, тільки мене взяли на роботу на кухню, бо конвой одну на роботу не поведе.

Ще такий епізод з цієї ж зони. Привезли кінофільм «Молода гвардія». Фільм показували надворі на стіні бараку. Всіх виганяли примусово, щоб дивилися. Хоч не хоч пішли. А після фільму – «революція». Наші блатняги-воровки черпнули у фільмі патріотизму, накинулись на нас із лайкою: «Сякі-такі бандеровки!» Та з кулаками на нас. Оборонила нас «дневальна», тобто старша бараку. Вона була стара, притому «бандерша». Її звали «законна». Вона стала на порозі і сказала: «Не смей трогать их – побью». Вони відступили, але ще довго ми терпіли від них образи.

Порт Ваніно

Отож про етап на Колиму. Поки на Колиму, до того пекла, то ще треба пройти Содому і Гоморру. А нею була бухта Ваніно. На дорогу видали нам хліба на три дні, який ми з'їли за один раз. Везли також у вагонах-товарняках. Десь за 2 години до кінця нашої поїздки щось сталося і в нашому вагоні обірвалася підлога – геть до одної дошки. Щастя, що ми всі були на нарах. Перед якоюсь станцією поїзд сповільнив хід, став. Нас перевели в вагон, де була кухня. Так ми доїхали до бухти. Вивантажили нас і повели в табір.

Не знаю, чи зможу описати всі страхіття цієї зони, ту анархію і з боку нагляду, і з боку блатних. (Блатними називали той зброд побутового народу, злодіїв, проституток, вбивців, одне слово – дикунів).

Я там була недовго, всього п'ять тижнів, але я тоді казала і тепер згадую, що як була колись гріховна Содома і Гоморра, то вона повторилася в бухті Ваніно. Хто не був там – не зрозуміє, а хто був, той ніколи не забуде. Спробую згадати хоч дещо. Якби ще хтось хотів нафантазувати якихось неподобств, то не зумів би. Бо там був звіринець, а блатні – то гірші звірів. Якщо терпиш зневагу і жорстокість від явних ворогів-кагебістів і їхніх наставників, то відчуваєш себе, що ти стоїш вище за них. Але якщо тероризує тебе та блатна худобина, то вже несила терпіти...

* * *

Хочу нагадати, що 60-у сторінку закінчила писати в січні 1993 р. і цілий рік не могла взятись за ручку. Не то, що не було часу, але відбувалися в політиці такі гіркі події, що думалось: а нащо та вся писанина і кому вона потрібна, як з України рвуть по кусочку, та так задаром віддають Росії Чорноморське пароплавство, Крим, атомну зброю? Відновили без усякого Комуністичну партію, і що не новина, що не закон, прийнятий нашим «славним» Президентом Кравчуком, то все рана в серці. І хто керує нами?

А по радіо й телебаченню тільки й чуєш, як сердечно зустрічають 50-і роковини «перемоги» та вітають ветеранів Великої Вітчизняної війни.

І нав'язується думка: що ми святкуємо тепер?! Якщо ми святкуємо перемогу і вітаємо ветеранів війни, то значиться ми мали вільну Україну. То нащо ми її повалили? А якщо це була неволя, про що ми тепер постійно говоримо, то нащо вітаємо тих, що на багнетах приніс нам ту неволю? Тих, хто катував нас по тюрмах, хто малих наших і голих дітей серед зими вкидав у вантажівки і віз на Сибір? А повстанців убивали, а живих тероризували і живцем вкидали у вогонь... То які то визволителі, що ми їх так щиро вітаємо?

По-моєму, окупант залишається окупантом, чи він коричневий, чи червоний. Як перший, так і другий нищив українську націю. Одним ставимо пам'ятники, других клянемо. А про тих, які справді воювали в лавах УПА за незалежну Україну – про тих геть забули.

Так трактують усі ці події – 1918-го і 40-х років – люди, які не бачили тих подій, але їх навчили такого розуму ті ж окупанти, які втовкмачили в їхні голови, що комуністи визволителі. От і пожинаємо плоди. Ой, як гірко те все смакувати!!!

* * *

А тепер продовжу.

Бухта Ваніно – це дуже велика зона, а в зоні – анархія. Був один барак з двома секціями, кожна вмішала 60 чоловік. На решті території зони напнуті намети, в яких царювали блатні.

Нас привезли сюди етапом, в якому були майже самі блатні. Нас усього 7 дівчат політичних зі штрафної зони. Ще коли ми стояли за зоною, то чули крики блатних, вони кричали: «Бандеровки, быстрее заходите, мы вас ждем». І справді, щойно ми ступили в зону, на нас накинувся блатні. Тут ніхто не прийняв нас у своє розпорядження, як то бувало в інших зонах, що новоприбулими розпоряджався так званий нарядчик. Ми почали шукати місця, але його для нас не було.

З нами приїхала «законна воровка» – 13-літня дівчинка на кличку «Ласточка». Її, як свою княгиню, зустріли блатні і надали найкраще місце.

Ми поцікавилися, чи є в зоні політичні в'язні. Є, і дуже багато, біля 800 чоловік. Вони розмістилися в тих двох секціях, що розраховані на 120.

Нас там не прийняли. Хоча ми зустріли там своїх землячок і знайомих, але в тих секціях справді не було місця. Дівчата спали там сидячи – за браком місця. Ми побачили невеличку будівлю – санчастину. Там була розміщена санітарна служба. Там якраз ремонтували невеличку секцію для хворих. Ми зраділи, що не будемо спати під голим небом, і зайшли туди. Розклалися на нарах і «благоденствуємо». Не встигли заснути, як під дверима почувся крик: «Бандеровки, здайтесь!» Ми закрутили двері. Вони б'ють у вікна. Ми хотіли дістатися до сусідньої кімнати, де ночували медсестри, але вони зачинили двері і не впускали, бо думали, що то «блатні». Ми так кричали, що на наш крик прийшов вартовий з вахти і

висварив нас: «Что орете?» Кажемо, що нападають. Він не повірив і пішов, а «блатні» знова до нас.

Так ми воювали цілу ніч, а на ранок пішли шукати кращого місця. Знайшли один намет, у якому не всі були запеклі злодійки, а й дівчата, які потрапили в неволю за розтрату або якісь фінансові справи. Там було місце і ми прилаштувались. Увечері «блатні» почали концерт. Хоча вже був «отбой», або нічна година, вони грали на балалайках і співали вугарщину. Забігав надзиратель з палицею в руках і бив тою палицею всіх поголовно – винних і невинних. Він виходив – а блатні продовжували концерт. Із верхніх нар нахилялись до нижніх і плювали на нас, а зверху ллялась на нас вода. Інші казали, що то вони справляли нужду під себе і це капало на нас.

Вранці я пішла на сніданок, а моя подруга, родом з Чорткова Тернопільської області, Зена Музичка, залишилася, бо мала якихось пару лашків (*Лахи, одежина. – Ред.*) – щоб не закрали. Їдальні не було. Під голим небом стояли стелажі з негембльованих дощок, а біля них на стовпцях також дошки замість лавок. Кухня теж була під голим небом, але відгороджена від зони дощатою загорожею з одним віконцем, у яке нам подавали баланду. Того ранку була баланда з камбали, а радше з голів цієї риби. То така риб'яча голова з одним оком і плавцями. Тільки займала місце в мисці. Я взяла дві миски, для себе і для Зені. Не встигла занести на стіл, як підбігла до мене знайома і каже: «Біжи в барак, Зеню б'ють блатні».

Я кинула ті миски і помчала в барак. Бачу, Зеня лежить на землі, а на ній одна на одній, так як по драбинці вгору кілька блатних. Я підбігла, непомітно підперла плечем ту вежу – і вони повалилися на землю. Я витягла Зенку і крикнула: «Втікай!» Вона втекла, а мене зловили, дали кілька стусанів і сказали, що як я її не приведу, то мені, як свідкові, дістанеться вдвічі більше. Ми розуміли, що Зеню вб'ють, бо вже десь програли в карти, тому пішли до наших політичних дівчат просити притулку. Удалося якось умовити. Зеню таємно завели в барак, щоб староста бараку не бачила. Старостою була росіянка, яка сиділа за зв'язок з німцями.

Я залишилася на старому місці. Прийшли по мою душу, добре побили і пригрозили, що як не приведу подругу – вб'ють. Вранці і я пішла проситись в іншу секцію. Там була Кариванович Настя з Ямниці Станіславської області. Я її знала ще з підпілля. Вона мені розказала, що була в таборі з мою сестрою. Її не взяли на етап, бо хворіла. Ще була Настя Горальник з Викторова. Вони прийняли мене. Секція без вікон, бо «блатні» повибивали. Уночі всі сидять. Аж почали легіти на нас цеглини через вікна. А двері стали тріщати, бо до нас діставалися блатні. Староста дала команду голосно кричати, щоб почули вахтові. Через деякий час вахтові почули і прийшли з криком: «Чаво арьоте?» Кажемо, що блатні добуваються до нас. Не повірили. Насварили нас і пішли. А в нас тривав цей інцидент. І так кожную ніч. Лізли «блатні» і дверима, і вікнами, і через стелю. Знімали балку і спускались. Але в нас були палиці, вроді макогона, які ми припасли собі, коли нас посилали в ліс по дрова.

Одного разу нас повели в лазню. Ми йшли за командою: «По п'ятеркам, возьмиє под руки і шагом марш!». Зупинили нас, відрахували кілька п'ятірок і одній з п'ятірок сказали: «Вийди со строя». Дівчата наївні, новачки, нічого не підозрюючи, вийшли. Конвой пустив серію з автомата – і дівчата на наших очах упали мертві. Ми всі попадали на землю. І хоч конвой кричав «шагом марш», ми так кричали і не встали, аж поки з зони не прийшло табірне начальство. Зняли цей конвой, аж тоді ми звелися й пішли. Між убитими, казали, була дівчина зі Станіслава.

Більше в лазню ми не пішли. У нас завелися воші. Раз на день привозили воду в зону в цистерні. Підходили «блатні» і набирали воду в свої тази чи відра. Вони мали їх від своїх мужиків, які жили за забором. А решту води – вони кидали шланг на землю і вода текла по землі. Хто з наших дівчат мав бляшанку з-під консерви і сміливість, то й собі набрав води. Кажу до Настуні Кариванович, що в мене сорочка непрана вже місяць. А вона каже: «Давай сорочку, в мене є півлітра води». Я прала, вона поливала, аж тут підбігла «блатна» і вихопила мені сорочку з рук. Я залишилася без сорочки.

В туалет ми ходили організовано, бо був випадок, що пішла одна дівчина, яка мала золоті зуби. Там її застукали блатні, вбили і вкинули в туалет.

Усього митарства не опишеш, бо було багато всього нелюдського, коли до них у бараки вривалися чоловіки з чоловічої зони.

Етап на Колиму

Пішла поголоєка, що скоро етап, що нас повезуть на Колиму, а звідтам ще ніхто не повернувся. Але ми чекали того етапу, бо вірили, що такої Содоми, як тут, немає й на край світу.

Нарешті настав довгожданий день етапу. То було 8 листопада (1949 року. – Ред.), в день «октябрьських празників». Почали нас мундурувати. І де взяли таку одежу? Стару, страшно було в це зодягатися. А на ноги дали мені черевики: один 44-й розмір, на дерев'яній підшві, другий 37-й, на тонкій гумовій підшві. Я ледве впхала ногу. Я від них пошкунтильгала як каліка – їм на радість.

Був листопад, 13-те число (1949 р. – Ред.). Знова, як і у Львові, нас стали одягати на дорогу. Давали валянки, ватянки і сухий пайок. Тобто сухарі. Не буду розказувати, як нас гнали до того пароплава. Падав мокрий сніг, заки дійшли – ноги були мокрі.

Повантажили нас у пароплав, який мав назву «Фелікс Дзержинський». Нас в один трюм, блатних у другий. У трюмах були нари, а біля нар по дві бочки. Одна на кашу, друга на блювотиння. Не встигли відплисти на дві години, як почалася, як тоді називали, «качка». І зразу почались рвоти. Блювали дівчата в бочку, яка була ближче. Потім приходили офіціанти і доповнювали ці бочки кашею, і то підгорілою, від якої ще більше блювали.

Я виділялася з-поміж дівчат тим, що не блювала. Я з'їла свої сухарі. Дівчата віддавали мені свої. А коли зголодніла, я одна виходила на палу-

бу, де була кухня. Кухарі лежали напівмертві, конвою не було. Я підходила до офіцерської кухні й набирала собі котьолок тушеної капусти з м'ясом. Ніхто не боронив, але я ледве не розплатилася життям. Коли на морі буря, то не відчувається, що пароплав перекидається, а така картина, що море піднялось на те місце, де стоїть сонце, і летить з гори на тебе. Я присіла, а хвиля як лупнула – і понесла мене водичка по палубі. На щастя, я зупинилася, вхопилася за туалет, який висів на борту.

Тут блатні також не давали дихнути. У нашому трюмі вода вибила вікно і налилося води по коліна. Чи хто вичерпував її, не пам'ятаю. Але наші валянки почали плавати. Пароплав поставили на якір – плавба була неможлива. Не стало прісної води. Повертали на Сахалін, щоб заправитися. Не знаю, скількох в'язнів закачало і чи закачало, але закачало дитину, хлопчика командуючого пароплавом. Мусіли його викинути в море, бо казали, що акула не дає пливти. Бачили, як мама ридала.

Не знаю, скільки днів потрібно, щоб доплисти від бухти Ваніно до Магадана, але ми пливли три тижні.

Магадан

Нарешті нас вивантажили. Ми до валянків – а вони мокрі і не налазять на ноги. Що діяти? Впихали ноги, доки лізли. Значиться в халяви. Так і йшли. А конвой підганяв. Чим бив по плечах – не знаю, бо не оглядалась. Шлях 4 кілометри. Загнали нас у лазню. Тут прийшла до нас комісія. Страшно реготали, дивлячись на наше взуття.

Сказали роздягатися і повели в баню. Після такої дороги лазня видалася раєм. Видали нам усе нове: ватні штани, шапки, бушлати і валянки. Але валянки малих розмірів. Заки дійшли до пересильного пункту, то на ногах були криваві мозолі. Але радість була, коли дізнались, що нас повели в «Берлаг», а блатних відокремили від нас на легку роботу, в швейні майстерні в «ИТЛ» (*Исправительно-трудовые лагеря. – Ред.*).

Хто не був там, той не зрозуміє, що таке «блатні». Гірше корости, а тут враз – звільнили нас від них.

Закінчувався 1949 рік, була зима. Привезли нас у зону, позаганяли в бараки. На барак довжиною метрів 40 одна електрична лампочка. Ледве бачимо одна одну. Сказали «располагайтесь» і взяли барак на замок.

Застали ми барак неприбраний. Залишили нам в тамбурі 5 бочок – усі параші повні. Насамперед слід було їх винести, бо стояв великий сморід. Прийшов нагляд, відчинили двері. Узялися ми за роботу. Обрали зпоміж себе старосту і заметушилися. Стали займати місця. У прольоті 10 дощок шириною 12-15 см. І нас на один прольот 7 дівчат. Спали по команді. Дуже тісно. Якщо котрась уночі встала за потребою, то вже не могла попасти на своє місце, бо його не було. Нас на роботу не виводили, хіба що в зоні відкидати сніг від бараків, щоб можна було зачиняти двері. А вони були діряві і добре не приставали. Ночами нас на нарах замітало снігом. У Магадані зимою постійні вітри. Казали: «Метет пурга».

У їдальню водили двічі на добу, тому що нас було так багато, казали 4 тисячі. Не встигали чи й не було чим годувати тричі. Біля порога в їда-

льні стояла бочка з наваром сланника. Кожен мусів перед їдою зажити ложку сланника, дуже терпкого, – від цинги. Ми хоч із огидою, але пили його, бо знали, що інакших ліків від цинги тут немає, нам не вижити. Хиталися всі зуби. Де в кого випадали. Деякі дівчата кривіли на ноги. Правда, нас не водили на роботу на виробництво, лише заготовляти паливо, тобто пні, або сланника, як для зони, так і для гарнізону.

Десять через три місяці з кожного барака набирали бригаду по 30 дівчат на будівництво «учрежденій» в м. Магадані. Записувалися добровільно. Записалась і я, тому що остогидло мерзнути, та ще й весь час під замком.

Магадан прийняв нас холодом і вітром з Охотського моря, від якого дуже скоро обморожувалося лице.

Пересильний пункт (то була 19-а зона ГУЛАГу) був порожній. Говорили, що тут були японці, але мало вірилося. Бо японці всюди дотримувалися чистоти надзвичайної. А нас помістили в бараки по 400 жінок, і що ми там застали? Що зразу впало у вічі, то це не в тамбурі, а посеред бараку стояли чотири бочки-параші, вщерть переповнені. Ми вже по цьому здогадалися, що тут були не японці, а «наши русские», і то мужчини.

Загнали нас у барак і зачинили за нами двері. Я почула від інших, що між нами мають бути цих дві сексотки зі Станіславської тюрми, і ця сама Надя Пасічняк, а тепер по-справжньому Параска Синюк, і Марта Федорняк. Я про це сказала дівчатам, аж глядь – вони стоять поруч. Помімо їхніх старань і їх доля загнала сюди, а що вже було їм тоді говорити: їм вкоряла їхня совість.

Коли ми опинилися в цьому холодному, смердючому бараці, то перший вихід з такого становища була бадьора пісня. Ми подивились одна по одній і, як каже наша приказка, коли мала біда, людина плаче, а коли велика, то людина сміється. І в нас іншого виходу не було, то ми заспівали: «Гей гу, гей га...» А потім ще й ще. Західна Україна по всі її закутках співала одні пісні, і всі їх знали, тому неважко було об'єднатись у велике море цієї пісні. І хоч двері відчинялись і нагляд намагався щось наказувати, ніхто його не слухав. І ще радісно було від того, що нас ще там, у бані, відокремили від «преступного бытового мира». Їх залишили в місті на легших роботах, нас же призначили на БерЛАГ, тобто в політичний. Хай буде що буде. Хай буде тиск зовні, зате ми були відокремлені від внутрішньозонного розбою.

Наспівалися, скинули бушлати і взялися наводити порядок. Виносити піврічні параші. До ранку і знаку не зосталося від непорядків. На роботу нас поки що не виводили, зате тримали під замком день і ніч. Навіть їжу приносили в бараки. Якщо то можна назвати їжею. Але пайка хліба була 700 грамів. Хтось здивується: чи це мало? Я скажу: дуже мало, як на наш голод. І ще сім душ на один прольот між нарами. Це є 10 дощок шириною 15-18 см. Для п'яťох осіб ще можна миритися, а для сімох? Ми по команді лягали, по команді обертались, а якщо хтось вночі

пішов по своїх потребах, то місце пропадало, десь зливалося між сплячими, і треба було довго розпихати дівчат, щоб якось влізти і не замерзнути посеред бараку. Барак довжиною 25-30 метрів, наскрізь дірявий, у дверях щілини, з однією пічкою-бочкою, то й ніякого тепла не відчувалося.

Через паркан від нас знаходилися наші мужчини. У них за три пайки хліба через конвойних можна було виміняти один бушлат. І ми так робили. Удвох цілий тиждень сиділи на одній пайці, другу відкладали, потім міняли в мужчин на бушлат, а з бушлата шили ковдру і в такий спосіб рятувалися від холоду. Через якийсь час у такий спосіб вимінювали другий бушлат.

У бараку чергували щоденно дві дівчини. Дві зранку виносили парашу, тобто черпали з великої бочки черпаком у малу, яка мала вуха, запихали у вуха дрючок, брали на плечі і несли. Пам'ятаю, в моє чергування урвалося вухо в тій бочці. Поки його відремонтували, нас захопив ранок – «развод». І вже привели мужчин у жіночу зону покривати новий барак. Ми з подругою несли цю бочку, Була нав'яна велика купа снігу. Подруга була попереду. Йдучи догори, вона не пригнулася, і раптом бочка слизнула по дрючку, вдарила мене в груди. Я впала, а все з бочки на мене. Не так було боляче, як встидно, бо поряд були мужчини і все бачили. Хоч здавалося, що під тими нашими бушлатами вже й не могло знаходитись якесь жіноче серце, тим більше встид перед мужчинами, а все ж таки... Не тільки встид, а образа за наше потоптане дівоцтво.

Інші дві дівчини мили підлогу. Коли була велика заметіль, чи як там казали пурга, ми сиділи в бараках. У погоду гнали нас на сопку (гору) по дрова, тобто по пні, які були зарання кимось викорчувані.

Десь у половині зими, здається, в березні, почали організовувати чотири бригади по 30 чоловік на роботу, для будівництва будинків у Магадані. Ці бригади перевели в окремих барак, тепліший. І я пішла. По природі я була працюювита. І краще мати щось визначене, як знову чекати етапу. Нам пообіцяли, що на етап нас не заберуть. А брали на далекі етапи. «Хінханжа» – це золота копальня за 1000 км від Магадана. Або «Богдукча» – це ближче, але добування руди. Там здебільшого працювали дівчата і хлопці каторжники. Там працювала й моя шкільна товаришка, з дому Богданна Дирда. Ще в спогадах ми з нею зустрінемося.

Усі чотири бригади мали різні об'єкти будівництва. Ми будували «учкомбінат». Спершу копали триметрової глибини траншеї в мерзломому ґрунті. Потім ці траншеї заливали бетоном. Одні дівчата підвозили тачками шутер і пісок до бетономішалки, одна з нас стояла і мішала в цій бетономішалці під напругою бетон, ми решта возили цей бетон тачками до траншеї, кидали туди камінь і вібрували ручними вібраторами.

Роботою командував вільний прораб і кілька десятників вільнонайманих, з колишніх в'язнів 30-х років. Стіни клали зі шлакоблоків, мабуть, 20х20х30 см. Робота була важка, але скорше час минав і, здавалось, ближче кінець строку. Ми заздрили тим дівчатам, що була заарештована

ні ще в 1944 році і вже мали тюремного стажу 5 років, а ми тільки 2 чи 3 роки. Найгірше сидіти до половини строку, а після половини вже біжить згори.

Настала весна, місяць травень. Тоді ті дівчата, що не працювали, позавидували нам, бо ж усіх масово брали на етапи. У зоні було понад 4.000 дівчат. 11 бараків приблизно по 400 осіб. Брали і вивозили далеко в тайгу. Ні села, ні міста, маленькі посольки з вільнонайманими, злими, як собаки на прив'язі. Звіздам доходили погані чутки. На «Богудужчі» прив'язували дівчатам на плечі вроді вроді наплечників і гнали за рудою на гору. Там у холодні дні не ставало повітря. Звіздам з рудою на плечах можна було йти пішки. А хто не боявся, міг спускатися на санках. Багато сідали в санки, не керували навмисне, і так кінчали життя. Умови були нестерпні.

Найбільше гинули чоловіки. Вони більш голодували. Вимінювали за пайку тютюн, а самі шукали щось по смітниках. Або до пайки хліба давали ту ложку жовтого цукру і піввідра води: робили так звану «тюрю», наїдались, пухли і вмиралі. Дівчата в усіх ситуаціях змілі триматись і жити на своїм лише пайку. Декотрі щось вишивали чи в'язали вільним за пайку хліба.

Пригадую, ведуть нас у Магадані на роботу. Попереду 120 дівчат. Позаду нас 100 чоловіків. Цілий взвод конвою з собаками. А люди людьми, тобто вільні. Хто кричить: «Немецкие...», хто обзиває: «Бандеровки клятые», а хто кине в нашу колону шматок хліба, рибу чи пачку цигарок. Ми йдемо по п'ять, взявшись під руки, як наказав конвой, і ніхто з нас навіть не гляне в той бік, де під ноги впала подачка. За нами йдуть чоловіки, вони не втримуються переступити через ті цигарки, підбирають. Конвой затримує всю колону, виводить жертву в колони і б'є-місить ногами. Ми всі кричимо криком, тоді пускають на нас собак. А цього нецарського в'язня вже ледве теплого волочать на роботу. Ми, дівчата, до цього не опускались, хоча голодні були не менше їх.

Весною ще кілька бригад добавили на побудову Магадана, решту всіх вивезли етапом у тайгу. У таборі найгірше розлучатися з товаришкою, з якою ти зжилася чи то з дому, чи з тюрми, чи з попереднього табору. Розлука гірша смерті. З нами були й по дві рідних сестри, і мама з дочкою. Їх розлучали, і це здавалось кінцем світа.

Ми приїхали в Магадан, то застали там 4 двоповерхових будинки. При тому дерев'яних і підпертих якимись стовпами, певне, перед вітром. А коли в 1957 році ми покидали місто, то вже був як не Львів, то Тернопіль. Коли доводилося здавати об'єкт для вжитку, то нам кілька тижнів підряд не давали вихідного. Ми мусили в найкоротший термін доводити все до блиску. А коли ми вже мали вихідний день і ще з кровавими мозолями сиділи на нарах, то по радіо «колгоспник» ми чули рапорт, що «сьогодня комсомольці сдали досрочно такой-то об'єкт». Ми тоді говорили між собою сміючись: «Ого, ми й не знали, що ми комсомольці». Лише не нам була присуджена винагорода за «досрочную сдачу объекта».

Працювали у самому місті Магадані два роки. Після цього нас, 4 бригади, перекинули на 6-й кілометр будувати склади під усяку продукцію, яка надходила з пароплавства. У нашій бригаді було 16 українок, 14 литовок і 2 естонки. Бригадиром була білоруска, не досить свідома, хто вона, називалась Надя Сискавець. Кожна бригада брала окремий об'єкт, тобто один склад. Починали з траншей, і все зимою. Тільки докопаємо землю до талого ґрунту, як і кінець робочого дня. Другого дня знову все промерзло. У траншеях, хоч була зима, ми працювали в черевиках. Бо ваянки намокали від землі та снігу і робились важкими. Їх годі було висушити.

Закінчивши земляні роботи, ми бралися до робіт бетонних. Знову одні возили шутер до бетономішалки, інші готували бетон. Возили тачками вручну, піднімали тачку поверх себе і висипали в траншею, поміж бетоном і закидали камінь. Коли закінчили ці роботи, починали кладку, але вже не зі шлакоблоків, а з каменю. Нам привозили камінь дуже великий, не раз величиною квадратний метр. Ми його молотом розбивали на такі шматки, які можна було покласти на носилки і винести на трапи. Норма 1,8 м. куб. на одного, з підсобником 3,60 м. куб. Три години йшло, щоб наколотити того каменю зі скали. Далі треба було цей камінь поступово винести на трапи. Потім одна з нас носила відрами розчин, який був доставлений тачкою неподалік робочого місця. Якщо камінь не можна було розколоти, то я його котила одна по трапах, а потім по стіні, доки він не опинявся на стіні, а там уже намостити його було легше, бо на морозі він примерзав до розчину і лежав, як тобі хотілось. Для розчину були окремі дівчата, які кайлили пісок. Не було важчої роботи, чим довбати замерзлий пісок. Він відколювався по дрібці. А потрібно було тачками.

Літом не було легше, бо копали траншеї у воді. На ноги крім черевики брали чуні, які протікали. Ноги весь час були мокрі.

У вихідні дні табірне начальство використовувало нас для заготівлі палива на зиму. Це був так званий сланник, гілля якого крутилося по землі. Треба було піти два рази на день 8 км по нього в ліс і з лісу. Ми його складали за 1 км від зони, а зимою, коли йшли з роботи, змучені вкрай, нас кожну змушували брати цей палик і нести в зону для опалення в наметах і для приготування їжі. Ми жили в наметах. Цей табір називався «6-й кілометр», тобто 6 км від Магадану. Хоча в наметі товпилося 180 осіб, там стояла одна залізна піч-бочка, коло якої ми грілися. Уночі волосся примерзало до палатки.

Робочий день був 12-годинний, і він ще залежав від конвою. Начальником гарнізону був молодий лейтенант Коновалов, пірат з піратів, а з конвоїрів запам'ятався Білорус, який знущався над нами безощадно. Коли ми стояли у воротах і він нас зі своїм взводом приймав, то ми всі кричали в один голос: «Не підемо!». Наглядачі нас били, викидали за зону, а ми верталися назад. Але перевага все була не наша.

Опишу такий епізод. Дорога з роботи вузька, по боках насипаний ґрунт. От він командує: «Возьмись под руки и шагом марш». Там, де найбільша баюра. Ми не йдемо, бо грязюка до колін, а як завтра на роботу? Команда «ложись» і стріляє поверх голів. Знову «падйом» і знову «шагом марш». Він майже на колінах приводив нас до табору, а на цей раз до купи тих дров. Кричить: «Бери палки!». Набрали. Він всю дорогу кричить то «шагом марш», то «ложись». Яюсь добрались до воріт. А він кричить: «Шагом марш в гарнізон!». Тобто ще віднести дрова, призначені для зони, в гарнізон. Ми ні кроку вперед. Він наказав конвою пустити на нас 12 собак. Ми всі збилися в купу. Слабі на серце бабусі почали падати на землю, ми підняли крик до небес. Одна естонка, Данута, забігла зі своїм патином на вахту, крикнула: «Серце!». Але заки вона впала, то патинок досягнув електричну лампочку. Коли на вахті стало темно, то всі з вахти почали втікати в поле і кричати: «Заключенные нападают!». Недалеко в полі стояв клуб, де збиралось начальство. От бачимо біжить зам. начальника табору, грузин. Він був трохи крациий, як начальник. Кричить здалека: «Откройте ворота, запускайте в зону, санчасть, забирай покойников!». Таким чином ми опинилися у зоні. На другий день за непослух конвоеві нам дали на 3 дні штрафний пайок з виходом на роботу. Але ми впритул до розстрілу відмовилися йти з тим конвоем на роботу.

Цим хочу підкреслити, що панувала сваволя, кожен міг познуцятися над нами, як хотів. Начальником був садист Крилов, який перед цим працював з каторжниками на сумнозвісній «Богудунчі» і за «заслуги перед родиною» був підвищений в чині до майора і посланий ближче до міста.

Тих жахить всіх не опишеш, бо один день був гірший другого. Але ще хочу нагадати, від чого найбільше страждали жінки, що мужчинам і не снилось. У бараках була на вечір одна бочка води на 6 відер. Шість бригад – для кожної бригади по відру. Хто прийшов перший з роботи, той помився, ще друга бригада щось захопила. А чотири бригади залишалися немиті. А якщо сюди додати жіночі хвороби, при яких без води не обійтись, – це вже було нестерпно. Як наші дівчата-в'язні після тих всіх бід ще могли стати матерями, то один Бог знає!

Ті сцени з нами, одна одної гірші, не до описання. Часто бувало, що приходиш з роботи, тільки роздягнувся, поскидали з себе все мокро – нараз наказ збиратися на роботу в нічну зміну, бо прийшов пароплав з цементом і немає кому розвантажувати. Цемент був у мішках, великими руками не візьмеш, бо на морозі мішки дуже холодні, а в рукавицях неможливо, бо мішок вислизає з рук. А коли розсипаний, то вже зовсім кара. Так мокра одежа зцементується, що потім хоч суши, хоч ні – вона робиться як камінь. А свій термін мусиш відходити: фуфайка і штани ватні даються раз на два роки.

А найбільше ми страждали від голоду. Де б ми не були – на важких роботах чи на пересилках – харч завсіді був один: 700 грамів мокрого хліба, черпак голої юшки і ложка ячмінки пісної або вівсянки. Черпак

чаю. Того всього було зовсім мало при нашій важкій роботі. З дому посилок не мала. Сестра Оля була в підпіллі, сестра Міля сиділа, як і я. Вона відбувала своє покарання в Красноярському краю, м. Чорногорськ. Працювала на щипанці слюди. Казала, що це дуже погана робота. Брата з жінкою вивезли зразу після мого арешту. І я старалась дружити з такими дівчатами, що також не мали посилок, щоб не бути залежними. Не могла брати в когось кусок хліба, знаючи, що ніколи його не віддам.

У тому таборі на 6-му кілометрі її застала нас вісточка про смерть Сталіна. Вранці ми пішли в ліс по дрова. Певно, був вихідний день. Йдемо з лісу, а на гарнізоні висить чорний прапор. Здивувались. А коли зайшли в зону, то навіть не знаю від кого почули, що помер «наш дорогої вождь Сталін». Ми спочатку зі страху побоялися засміятись. А коли прийшли в барак, то застали сцену: росіянки так плакали, що по підлозі качались. Була в нашому бараці фольсдойчерка Штефан. Вона раніше працювала на кухні кухаркою. Пізніше її розжалували за зв'язок з вільними. Вона плакала найбільше, промовляючи: «Отец родной!». І якщо була б зауважила радість у нас на очах, то була би вдушила. Вона кидалася по бараку, як тигриця. До сьогодні дивуюся, де ж такі держжиморди беруться. Патріотка з 10-літнім стажем...

Після смерті Сталіна за якийсь час у нас у таборі почали звільняти малоліток, які мали ст. 54-10. А ще через якийсь час, може, через рік, наглядач заявив нам по бараках, щоб зняли з себе номери, які ми носили на плечах, 10x15 см, на коліні спідниці і на чолі. Тобто мусіли так зав'язувати хустку, щоб номер був на чолі. Зимою ми носили шапки-ушанки. Теж номер на чолі. У мене був номер **УІ-45**. Хто на ранок не зняв номера, того садовили в карцер. У столовій дали хліб на столи: їж скільки хочеш. Але всього три дні, бо стала велика перевитрата хліба. Відчувалась деяка «відлига». Настали хрущовські часи.

У 1955 році почалася ніби амністія. Тобто хто добре працював і відсидів 2/3 терміну, то 1/3 дарувалась. Я на той час відсиділа повністю 8 років і також підлягала під цю амністію. Мені оставалось рік відсидіти, бо 1 рік я мала так званих «зачотів». Весь час я працювала на важких роботах, то десь і числилось за мною один день за півтора, і набралось рік.

Звільняли так. Перше брали на переслухання, вроді на пересуд, і так звільняли. Але переслухання було формальне, бо вже заздалегідь були підготовлені списки, кого звільняти, а кого ні, незалежно від того, що на тому пересуді скажеш. Бо коли навіть ставили запитання «Была ли в банде?», ми відповідали: «Не в банді, а в рядах УПА», то це не мало негативного наслідку.

Так настав день моєї волі.

Розділ III (5.IX.1994 р.)

Вступ

Хоч як важко в нинішні дні т. зв. незалежності України писати свої спогади, які почала ще в 1991 році, коли був запал і національне піднесення людей-патріотів, які прагнули свободи...

Нині «трійця» комуністів – Мороз, Кучма і Масол – перекреслили наші ідеали, всі наші сподівання. Під покришкою, або вже й не приховуючи, що вони комуністи, будують на свій лад українську незалежну Державу. Підносять до небес ветеранів війни, і ніхто не питає, що ці ветерани робили після війни. І нікому в голову не приходить, що на нашій українській землі вели боротьбу два окупанти, і один з них переміг. І що цей окупант – російський більшовизм – 70 років нищив українську інтелігенцію, культуру, релігію і духовність народу. Що кров'ю стікала Україна після «победи» 1945 року, бо всі сили цих же ветеранів були кинуті на придушення повстання на західноукраїнських землях. Що ці ветерани – це і є ті прокурори, судді та слідчі, які направляли гицлів по Карпатах та по Чорному Лісі, виловлювали українських повстанців, катували по тюрмах, розстрілювали по ночах, а голих дітей зимою з матерями везли на Сибір. Самі позаймали будинки і квартири вивезених – і що? Їм би сьогодні стояти на колінах і просити прощення в українського народу і Господа Бога за свої злочини. Та замість цього – їм медалі за відвагу... Скажу хіба словами Т. Шевченка: «Доборолась Україна до самого краю!»

Виступають історики по телебаченню о 21.30 2 вересня 1994 року і кажуть таке: «Ми затаврували сталінську добу, а тепер залишається затаврувати ОУН і УПА. Ми це кажемо, щоб почули наші ветерани».

Тому й примусила я себе продовжувати спомини – щоб донести до сердець наших дітей, онуків правду. То, може, вони й напишуть історію України.

Син Василь

Був 1974 рік. Старший син Василь закінчив 10-річку, дістав середню освіту. Оскільки він готував себе на журналіста, то повіз документи для вступу до Львівського університету на відділ журналістики. *Він дуже хотів стати журналістом, мав талант до писання, писав вірші, але такого змісту, що не до совєтської преси. Про видання цих віршів не могло бути й мови.*

Після восьмого класу в місті Надвірній відкрилась заочна школа журналістики. Можна було свої дописи посилати в обласну газету «Комсомольський прапор». Якщо вважали статтю відповідною, її друкували, а під кінець року робили підсумок. Ця школа давала рецензію і виставляла оцінку. Василь поступив до цієї школи на заочне навчання. Там навчалось 16 учнів. Надали перевагу двом учням, один хлопець з Надвірної, здається Бринджук, і Василь Січко. І Василь мав перевагу. За час навчання в цій заочній школі Василь мав 24 статті, надрукованих в обласній газеті

«Комсомольський прапор». Хоч вони не були комсомольського ухилу ні партійного, а все ж таки оцінені були високо.

Пам'ятаю, коли Василь був у десятому класі, зробили збори і оголошують неплановий суботник для старших класів цієї школи, а зароблені гроші перераховують на будівництво школи в Кореї. На зборах рішення було прийняте одностайно, секретар комсомольської організації склав протокол, підписалися, затвердили. Як вирішили провести суботник, так і зробили, а де гроші поділися – не відомо. Василь про цю «важливу подію» написав до газети «Комсомольський прапор». Газета цю статтю надрукувала. Коли вчителі прочитали, зчинився великий шум довкола цієї статті. Василя викликав директор школи В.Лаврів і керівник класу Розалія Купрійчук, стали кричати: «Яке ти, Василю, мав право про це написати і виносити на люди цю таємницю? Ця газета є партійний орган, до нас партком звернеться за грішми, а ми їх не маємо, нам ніхто грошей за цей суботник не дав, протокол був складений для форми». Тобто для замилування очей. Пригрозили: «Якщо хоч слово напишеш до газети, то дивися, наслідки будуть плачевні». Ось у такий спосіб вчителі вчили дітей дивитися на дійсність з другого боку. Василь перестав писати. А коли з заочної школи приходили листи, чому не пише, то Василь відповідав: «Не вмію брехати». І так цю школу не закінчив.

Почалися екзамени. Перші три склав на «5», залишилося скласти англійську мову. Попавсь легкий білет, він відповів добре, але ця, що приймала екзамени, вийшла з аудиторії, а коли повернулася, то сказала до своєї асистентки вголос, так, щоб і Василь чув: «Декан сказав поставити двійку, бо при трійці він пройде і буде зарахований на навчання».

Потім жінка, в якій він був на квартирі, сказала, що думала, що ми добре заплатили, коли такі оцінки, аж тут «двійка». Значиться, «КГБ не дремлет».

Пішов син працювати токарем на Струтинський завод металовиробів, де працював і мій чоловік. Але думка про вступ, саме на журналістику, не покидала його. Якось на початку липня 1975 року прочитав у газеті, що в Києві на відділ журналістики набирають студентів на експериментальні екзамени. Вони будуть проводитися 10 – 26 липня. Якщо студент не пройде, то може забрати документи і вступати в інший вуз. Для того потрібно мати 18 статей, друкованих у газетах.

У сина було 22 статті, тому що в 9-му класі він навчався заочно в школі журналістів при газеті «Комсомольський прапор», Івано-Франківська область.

Син Василь зрадив такій нагоді («проба не стрільба») і поїхав до Києва. На екзаменах здобув одну «4» і три «5». Статті пройшли на «відмінно», обов'язки гіда також, українська мова «5», твір «4». Він чекав результату в Києві, а повідомлення надійшло додому, в м. Долину, про те, що Січко Василь допущений до вступних екзаменів. Батько взяв це повідомлення і поїхав шукати сина. До екзаменів залишалось два дні, і син залишився. Склав усі вступні екзамени на 4, 5, 5, 5. Вступив.

Долинське КГБ почало шукати, де подівся Василь. Ми нікому не зізнавалися, що він поступив у Києві. Але минуло 2 тижні, чоловіка викликали не в Долинське, а в Болехівське КГБ і запропонували «оборудку». Або чоловік підписує співпрацю з КГБ і це буде гарантія, що син буде вчитись – у супротивному разі син довше двох років в університеті не протримається. Мовляв, журналістика – відділ політичний, а батьки політ'язні, таким дітям там не місце. І хоч чоловік відмовився від такої «оборудки», вони через тиждень викликали його вдруге. Чоловік сказав, що ціною людських душ не має наміру купувати дітям освіту. Сказав: «Я волю бачити дітей у тюрмі, чим зі зрадницькими дипломами». На цім і поставили крапку.

Коли чоловік розказав мені, в чім справа, я зажурилась. Він запитав: «А, може, по-твоєму, треба було би вчинити інакше?» Я образилася і сказала, що якби й мене викликали в КГБ, я інакше не сказала б.

Син вчився перший рік без усяких перешкод, але до нього були представлені «друзі» в особі студента Одрин з Фастова, його сестри Таї, яка ніде не вчилася, а брехала, що вчиться, та ще одного колеги на ім'я Кльоц, десь родом з Хмельницька, він вважався женихом Таї. Цей Одрин, коли гостював у нас, то все десь непомітно одинцем цезав з хати, а потім з'являвся. Ми здогадувалися, що він ходить в КГБ, і говорили про це синові. Він казав, що згідний з нашими здогадами, але нічого не може вдіяти, бо вони вдають добрих друзів і ніколи не залишають його одного.

Другого року на півріччі син одержав «2» з російської мови. Поставила йому таку оцінку якась Парахіна. Студенти підняли шум, скандал, то синові влаштували перескладання і поставили «3».

Додам, що тоді зимою на канікули знову приїхали до Василя «друзі». Це Тая Одрин з своїм женихом Льонею Кльоцом. Вони добре знали, що ми є греко-католики, і просили нас, щоб ми знайшли їм священика підпільного, щоб їх повінчав: вони хочуть обвінчатися таємно, бо їхні родичі проти цього шлюбу. Ми зразу ніби погодилися, але коли вони сказали, що хочуть піти до священика і хочуть раніше знати про час шлюбу, то ми здогадалися, що їм не потрібен шлюб, а потрібно, щоб хату священика кагебісти «накрили» якраз під час шлюбу. Щоб, як кажуть, «застати на гарячому». Тоді ми відповіли, що священик не погоджується давати шлюб, доки вони не розписані в уряді, тобто в ЗАГСі.

А ще Одрин, коли їхав з Василем з Києва до нас у Долину, то ніколи не брав квитка. Коли приходив контроль, то він показував якийсь папірчик – і його залишали. А коли Василь спитав його, що то за папірчик, то він каже: «Я їх обдурих, що я залізничник і маю право користуватися поїздом безплатно». Вже тоді нам була думка, що то мусить бути КГБ.

Дійшло до того, що студенти на чолі з Одриним стали випускати підпільний журнал, але чоловік несподівано приїхав до Києва і побачив, що вони друкують журнал, відібрав і спалив усе. Тая Одрин просила залишити хоч чорновик, та чоловік спалив усе і накричав на них: «Що ви робите?»

Потім син сказав, що в студентському гуртожитку робили якесь переміщення і для нього не залишили місця, а тут добрий «друг» Одрин відпустив йому якусь «свою» приватну квартиру, а сам ходив ночувати «до дядька»... Василь каже, що кожного разу в валізці поперекидано, аж доки він не залишив записку: «Ще раз полізете сюди – руки переб'ю». Це ж могли підкинути у валізку зброю чи наркотики й арештувати кожного, хто стояв їм на дорозі.

Коли Василь вчився, ми не могли давати йому багато грошей. Він мав 40 крб. стипендії і від нас ще 40 крб. Але коли приїздив додому, то все привозив валізку книжок. Купував їх у «Букністі», тобто в такій крамниці, куди люди здавали цінні книжки, коли їм не вистачало грошей на прожиток. А купував їх зі своїх заощаджень. Казав, що їв одну сайку (булку) за 7 копійок і літр молока за 22 копійки і таким чином заощаджував на книги, щоб не впоминатись у нас.

За весь час усього один раз попросив 100 крб., з чого ми дуже здивувалися. Він обіцяв, що як закінчить навчання і піде на працю, то зразу нам віддасть. За цих 100 крб., які ми йому все-таки вислали, він купив на «чорному ринку» Біблію. І хоча Біблія була російською мовою, але була цінна, бо тоді ніде не можна було дістати Святого Письма. Пізніше ця Книга стала мені добрим супутником і дорадником у моєму прискобному житті.

Кінець 2-го курсу не прийняли в сина курсової. Бо він її написав не за заданими текстами, а на вільну тему. Тема – може, я дослівно не скажу – звучала «Ставлення людини до природи». Він вжив багато цитат із «Собору» Олеся Гончара. Декан Прилюк (Дмитро Михайлович, 8.11.1918 р.н. – Ред.) опирався на тому, що «Собор» заборонений. Син доводив, що не весь, що він ужив не заборонені цитати. Зрештою проректор Гарбузов післав сина до Прилюка, щоб той прийняв курсову. Прилюк відповів дослівно так: «Хоч би мене під стінку поставили, я від нього курсової не прийму».

Усім зрозуміло, що це не особисте ставлення декана до студента, а втручання КГБ. Секретарем парторганізації на той час був Анатолій Погрібний. Його роль у цій справі була не остання. Він і сьогодні живе і здоровує в Києві. Офіційно синові так і не було нічого заявлено, але приїхавши на канікули, він сказав нам, що КГБ свою обіцянку дотримало. Бо, крім батька, його також ангажували в провокатори, та він від цієї місії відмовився.

Він поїхав до Києва на третій курс. А тут у вересні, здається, 23-го, йому зачитали, що «Січко Василь відчислений з університету за неуспішність». (Наказ про виключення № 506 від 20 липня 1977 року. – Ред.). Він одразу додому не приїхав. Що скажеш людям? Не скажеш правду, бо за правду тюрма, а за неуспішність, як написано, – встидно.

Син сидів у Києві і намагався добитися правди. А коли зрозумів, що все це марна справа, пішов у паспортний стіл Московського району м. Києва і разом з заявою здав свій паспорт. У заяві зазначалося: «Здаю

свій паспорт у зв'язку з незаконним виключенням мене з університету і вимагаю видати мені закордонний паспорт для виїзду з СРСР і продовження навчання в будь-якій країні світу». Начальник паспортного стола зі страху не хотів прийняти паспорт, але Василь залишив його і пішов геть. Приїхав додому кінець жовтня і сповістив усе це нам. Ми знали, що добра не чекай. А біда не забарилась.

4 листопада 1977 року ми з чоловіком прийшли з роботи і сусіди сказали нам, що була міліція. Били чобітьми у двері нашої хати (хата приватна) і кричали: «Открывай!» Коли сусіди сказали, що нас немає вдома, і запитали, чого вони хочуть, то відповіли: «Січко Василь спав з розуму і хоче спалити себе на Хрещатику на честь 60-річчя СРСР, то ми хочемо запобігти лихові». З тим і відійшли, але не забарились. Та ми встигли сказати синові, щоб утікав і десь заховався. Під вечір прийшли вдруге і забрали чоловіка з собою та посадили в КПЗ. Коли минуло три доби, чоловік завимагав санкції, за якою його заарештували. Бо хоче знати, за яку вину сидить. Йому відповіли, що є відомості, ніби він на «жовтневі свята хоче вбити в Києві декана Прилюка і секретаря парторганізації Погрібного». Випустили його аж 9 листопада, так і не пред'явивши звинувачення і не вибачившись за незаконний арешт.

Після того міліція навідувалася часто. Питали, де Василь, але Василя близько не було. Міліція перестала ходити, то Василь на Різдво 1978 року прийшов додому, сподіваючись, що «жовтневі свята» минули, то йому дадуть спокій. І ми заспокоїлися, але Василь був на осторозі.

17 січня 1978 року, перед Йорданським Святвечором, я пішла на роботу. Дома залишила сестру Богданну, яка приїхала в гості. Василя в хаті не було. Приїхали по мене на роботу гебісти і сказали, щоб їхала з ними, та й посадили в машину. Привезли під хату, сказали: «Відчиняй». Я поклікала сестру і вона, не сподіючись зла, відчинила. Вони вбігли до хати і застали Василя... Хтось доповів їм, що він повернувся додому. Наклали наручники на руки, посадили його замість мене в автомашину «бобік» і поїхали, не сказавши ні слова, чого і що...

Я кинулася шукати сина в міліції, в КГБ – ніде немає. Аж під вечір сказали, що він у психлікарні. Раненько я пішла на прийом до психіатра, прізвище її Обухова. Запитала, чи не привозили вчора до неї хлопця. І де вона його поділа. Вона, заскочена зненацька, почала плакати: «Жіночко, я не винна. Я його ніколи раніше не бачила, але воєнкомат примусив мене поставити йому діагноз «шизофренія». Я поставила «шизофренія» під знаком питання і його з цим забрали в Івано-Франківськ».

З тим я прийшла додому. Чоловік сказав, що їде в Івано-Франківськ, потім у Москву, але щоб я на ніч їхала в Івано-Франківську психлікарню, щоб там не знівечили Василя.

В Івано-Франківську чоловік побачив Василя через вікно психлікарні. Василь сказав, що його вкинули в палату, де є 12 чоловік буйно хворих, вони за добу пірвали на Василеві весь одяг. Чоловік заявив протест головному лікареві психлікарні Ноценку, завимагав, щоб сина перевели

в іншу палату і щоб не застосовували лікування, доки він не повернеться з Москви. Таку ж заяву подав і прокуророві та в облздороввідділ, а сам подався в Москву, до головного лікаря зі психіатрії Чуркіна. Цей розпитав, як усе сталося, і відповів, що коли син забере назад свій паспорт, то діагноз «шизофренія» знімуть. А не забере – то залишиться.

Я вдень ходила на роботу, а на ніч їхала в Івано-Франківськ (це 60 км), щоб хоч під лікарнею посидіти і через вікно побачити, чи син живий. Я зверталася до лікуючого лікаря Бурдейного, яким правом сина тримають у психлікарні. Відповів, що його привезли з діагнозом «шизофренія». Я оповіла, як усе було, що Обухову змусили поставити цей діагноз, але вона поставила знак запитання. А Бурдейний відповів, що діагноз підтвердився.

Тримали сина в психлікарні два тижні, після чого виписали з діагнозом «шизофренія». Коли ми з ним приїхали додому, то відчували, що ночами попід хату ходять якісь чоловіки. Ми побоялись, що це знову по Василеву душу. Це був місяць лютий. Порадилися і сказали, що Василеві знова потрібно якийсь час побути не вдома.

Чоловік мав добре знайомого в селі Мізунь, колишнього політв'язня пана Костіва Миколу. Поїхав із Василем до нього і там Василь залишився. Наступного дня після роботи я поїхала провідати Василя – і не впізнала його. Він стояв посеред хати блідий як смерть, а господиня стала виправдовуватися. Мовляв, у хаті було зимно, ми хотіли, щоб Василь зігрівся, натопили деревом сливки і завчасу закрили шубер. Микола, тобто її чоловік, пішов у ніч на роботу, вона була в другій кімнаті, а Василь от що наробив: наблював у чисту постіль. Вона через двері чула, що Василь душитья, а не кинулася на допомогу. А він сам зібрав усі сили, підхилив двері в її кімнату і знепритомнів. Але повітря врятувало його.

Нам і перед тим казали, що це люди, запродані в КГБ, але ми мало вірили. Аж тут переконались...

Я сказала: «Ходи, сину. Чим помирати від рук друзів, то краще в тюрмі».

Син повернувся додому і одразу поїхав у Київ до дисидентів шукати права та щоб вступити до рядів правозахисників, у Гельсінкську, як тоді казали, групу. Бо інших осередків захисту особи тоді не було.

Українська Гельсінкська Група. Арешт сина і чоловіка

Коли син Василь у лютому 1978 року вступив до Української Гельсінкської групи, то ми стали тісно спілкуватися з дисидентами не тільки України, але й Росії. Через місяць після Василя вступив до Гельсінкської групи й чоловік. Стало легше на душі. Хоч нас переслідували сильніше, але ми знали, що ми не одні. Якраз тоді (5.02.1977. – Ред.) був заарештований голова Української Гельсінкської групи Микола Руденко (19.12.1920 р.н., письменник, філософ, заар. 5.02.1977, звільн. у грудні 1987. – Ред.), його заступав Олесь Бердник (25.12.1927 – 18.03.2003,

письменник, політ'язень у 1950-55, член-засновник УГГ, заар. 6.03.1979, звільн. 14.03.1984. – Ред.)

Василь ніде не працював. Цей діагноз не дозволяв працювати. То він усі сили віддавав Гельсінкській групі. Нас із чоловіком часто викликали в КГБ, а Василя ні, бо такий діагноз. Василь вечорами сидів удома, хоч молодий, 22 роки життя. Бо вночі могли прибити. Одного разу не всидів, пішов до клубу – тут на нього напали. Добре, що було багато шкільних колег і стали в обороні.

Восени (1977 року) в Києві, коли Василь разом з Валентиною Соко-ринською, дружиною Олесь Бердника, вийшов з хати Оксани Мешко, їх міліція посадила в своє авто і повезла в відділення міліції ніби за перехід вулиці на червоне світло. Але там ніде й світлофорів не було. Їх там обшукали. У Валентини знайшли нотатку з віршами Василя і забрали, хоча Валентина протестувала. Валентину випустили, а Василя привезли на залізничну станцію. Але до відправки на Львів вони його завели в якусь підземелля, де був бордель. Він встидався про це розказувати, я вловила пару слів, як він розказував про це татові. Казав, що на нього там напали нагі жінки. Це робилося для постраху, щоб зломити молодого хлопця. Коли його звідтам випускали, то пригрозили, щоб не смів більше з'являтися в Києві, бо закинуть сюди і більше не випустять. Це його не злякало, але якщо було потрібно до Києва, то більше старалася їхати я, щоб заодно провідати Володимира. Бо щодня при згадці, під яким він наглядом, шкіра терпла.

Часто бувала в Оксани Мешко, і кожного разу, коли приходила, то вона казала: «О! Вас Бог надніс! І звідки ви знали, що треба прийти? І як вас сюди пустили? Я думала, що це вже кінець світа». І тоді розказувала, що був або обшук, або шантаж. Усі, хто провідував її і виходив від неї, були затримані «певними особами», обшукані. Певна річ, що від О.Мешко ніхто впорожні не йшов, то були забрані всі документи. Не раз дисиденти їй дорікали Оксані Мешко, що все попадає в руки іновірцям, але перестати вболівати за іншими вона не могла. Щось попадало, бо хата була весь час під наглядом, а щось і потрапило на Захід. Я, певно, одна з тих, що ніколи не була затримана. І все вважаю, що мене обороняв Бог, бо всі ці роки поневірянь я відчувала Божу руку над собою, яка затримувала ворожий меч. Я молилась і надіялась лише на Бога і Його поміч, коли від людей уже чекати було нічого. У біді завсіди люди відступають від переслідуваного, а ще при советському режимі, де спілкування з підозрілими карається гірше за самого підозрілого.

Настав урочий 1979 рік. 6 березня я, як кожна жінка, встала найкорше, щоб приготувати сніданок. Була 7 година ранку, а до роботи йдемо на 9 годину. Якраз вибирала вареники з окропу. Хтось постукав у двері. Я вперше не питаючись сказала «зараз» і так з друшляком у руці з тими варениками відчинила, сподіючись, що це сусідка. І жахнулась – так і полетіли мої вареники! До хати сунула згряя погонників, міліції, ге-

бістів і цивільних. Я крикнула: «Вставайте!». На мій крик скочили з ліжка чоловік і син, але вже запізно.

Не сказавши ні слова, вони вже шукали. І перше, що попало їм у руки, був лист, написаний Василем до дівчини у Львові і заадресований. Ця дівчина вчилася у Львові в консерваторії і через це мала велику неприємність. Певно, її могли спасти від цього гріха, що знайома з Василем, лише батьки, які були на високих посадах.

Коли чоловік запротестував проти обшуку без санкції прокурора, тоді лише вони зачитали санкцію на обшук, але причини не вказали. У той день були проведені обшуки майже у всіх дисидентів, у тому числі й у Василя Стрільця, який жив у нашому місті. Я в той день мала квиток, бо збиралася до сина в Київ, користаючи з того, що 8 березня по-советському «Свято жінки», вихідний. Обшук тривав. О 4-й годині після обіда я сказала своїм повелителям, що маю право хоч раз на рік провідати сина Володимира, який вчиться в Києві. (Бо «День жінки» припадав на понеділок, то було три дні вихідні). Вони щось засумнівались, узяли квиток, один поїхав у КГБ для в'язнення, повернувся за 20 хв. до відходу поїзда з Долини в Івано-Франківськ і навіть запропонував, що відвезе мене до вокзалу. Певно, щоб упевнитися, що я поїду тим курсом. Я мусіла погодитись, бо більше нічим не могла дістатися до станції за 20 хв.

Коли приїхала в Івано-Франківськ, мене вже там зустрічало КГБ і міліція. Без будь-яких причин запитали мій квиток і вже від мене не відступали, доки я не сіла в поїзд. У поїзді до Києва я весь час журилася і картала себе, що поїхала, бо всю ту шваль гебістську я залишила в хаті, коли ще не був виготовлений протокол. Чоловіка могли звинуватити в чім-небудь (на то вони спеціалісти) і заарештувати. Але в хаті мозок свердлила одна думка: як вирватися і дати знати про це друзям, просто попередити. А в дорозі з'явилася думка, чому не залишилась.

Вороття не було. Поїзд мчав. Висівши в Києві з поїзда, знала, що син на заняттях, то в першу чергу подалась до Оксани Мешко на вулицю Верболюну, 16. Як тільки я відчинила двері, вона дуже зраділа і зустріла мене словами: «А вас Бог надіслав після вчорашнього погрому». До пізньої ночі в неї був обшук, щось вилучили (не пам'ятаю що). Я сказала, що й сама щойно з того пекла, бо ввечері залишила гебістів у хаті, а на ранок уже була в Києві. І почалися розповіді про той жах, який треба було пережити при обшукові. У той час хтось зайшов, якась дівчина, і повідомила, що вчора, тобто 6 березня 1979 року, арештований Олесь Бердник, в якого також цілий день у хаті трясли.

У той час дружина Олесь, Валя Сокоринська, ще жила душа в душу зі своїм чоловіком, була його підтримкою в усіх бідах. А біди було більше, чим треба, аж пізніше вона піддалась обробці КГБ. Їй давали побачення в тюрмі під час слідства з її чоловіком, тобто з О.Бердником, бо вірили, що вона має вплив на чоловіка. Вона це довір'я перед КГБістами виправдала, бо лише під її впливом настав злам у душі Олесь. Цей злам боляче вразив не тільки Гельсінкську групу, але всіх чесних українців, бо

зраду не виправдовує ніхто, чи то жінка, чи народ, у різних відношеннях. А Валя Сокоринська ще цим і хвалилась.

Потім від Оксани Мешко я заїхала до сина в університетський гуртожиток і не ночувала, як думалось, а поїхала додому, бо тривога за своїх не давала спокою. Приїхала, привезла цю сумну вістку, що це один член Гельсінкської групи арештований. Ми знали, що це не випадково, що не Олесь винен, а настав його час, і наші десь не забаряться. Ми розуміли, що є наказ «вищих» поступово виарештувати всіх членів Групи.

Найбільше полювання було на сина Василя. Він з хати виходив тільки вдень. Вечорами сидів удома. Здебільшого читав. Одного разу закортіло подивитися, хто є в клубі, хотів побачити когось із ровесників. Грала музика, молодь танцювала, та тільки він ступив на поріг, як хтось дав йому кулаком між очі. Його обілляла кров, але це побачили колеги сина і втрутилися в бійку. Тяглись від клубу метрів 200, билися всі поспіль, хлопці і міліція, а синові вдалося скритись. Василь прийшов додому і непомітно пішов спати. Вранці, коли ми побачили його обличчя, він розказав, що трапилося, і тоді ясно усвідомив, що ввечері на вулицю виходити не можна.

Одного разу чоловік запізнившись ішов додому поночі пізно. Хтось його окликнув, підійшов і каже: «Чого ви ходите поночі? На вас арешт готовий, тільки чекають нагоди, щоб втягнути в бійку. А це може й зараз статися. Більше вночі не ходіть».

Остерігалися ми всі, але в КГБ є 1000 підступів на підлій арешт.

У квітні того 1979 року котрого числа не знаю була Великодня субота. Чоловік підмітав подвір'я, як спинилась біля воріт «швидка допомога». З неї вийшла долиньський психіатр Обухова і запитала чоловіка, чи Василь дома. Чоловік запитав, нащо він їй. Вона відповіла, що він числиться на обліку як психічно хворий і ніколи не з'являється на прийом, а це треба обов'язково. Чоловік піднесеним голосом сказав: «Геть з подвір'я, поки мітла ще в моїх руках! Називається лікар і, певно, приймали клятву Гіппократа, а чините беззаконня, знаючи, що син здоровий і твоєї опіки не потребує. Ти вже раз зробила злочин, направивши його з фальшивим діагнозом в обласну лікарню, і тебе це нічого не навчило. Пробуєш вчинити другий злочин. Надіюсь, більше не приїдеш». І дійсно, в нас із нею більше зустрічі не було.

Десь перед 20-м травня Василь поїхав у Київ. Бо ще Олесь Бердник, коли не був заарештованим, заповідав на 22 травня голодівку, яку мали підтримати прихильники у зв'язку з роком дитини і матері. У разі його арешту цю акцію мала провести його дружина В. Сокоринська. Але Валя на той час уже була опрацьована КГБ. Щоб не видати себе, голодівка була проведена, але мовчки, без вимоги перед урядом.

А вдома ще 21 травня чоловік отримав повістку з'явитись у міліцію. Туди був викликаний ще один член Гельсінкської групи, Стрільців Василь, який жив у Долині. У міліції їх протримали цілий день. Ніби чекали, що хтось мав приїхати з області. Але ввечері ми довідалися, що вже відбувся похорон у Львові композитора Володимира Івасюка. Це нас вразило.

Василь у Києві був 2 тижні. Коли повернувся, нам стало соромно, що не були на похороні...

Отже, 22 травня 1979 року, коли у Львові ховали вбитого композитора Володимира Івасюка, Василя вдома не було. Він тоді їздив до Києва, бо на цей день Олесь Бердник призначив кількадечну голодівку на захист дітей. (Помилка. О.Бердник уже в березня був заарештований. – Ред. Примітка П.Січка: Мене, сина Василя та Василя Стрільців викликали в Івано-Франківськ до КГБ. Там нас протримали цілий день, неконкретно так поговорили і ввечері відпустили. Мета виклику була незрозуміла. Ми зайшли ще до дружини Валентина Мороза Раїси, посиділи там, а коли їхали автобусом додому, то почули між людьми таку розмову: «У Львові був сьогодні похорон, ховали Володимира Івасюка, якого замордували кагебісти, а щоб приховати від народу свій злочин, вони мертве тіло повісили в лісі біля Львова»).

Через 2 тижні, 10 червня – Зелені Свята, Трійця. Люди йдуть провідувати покійних родичів. Вранці чоловік з Василем вирішили поїхати до Львова на могилу Володимира Івасюка. Я чекала дочку, яка мала приїхати додому, а потім я мала намір податися навздогін. Але дочка приїхала аж після обіда. Хоч як не прикро, але я залишилася дома.

Останній автобус зі Львова в Долину прибуває о 22.30, але вже 24 година, а моїх нема. Стала тривожитися, бо знала, що слідом за нами ходять тайняки, може статися, чого й не сподіваєшся. Десять коло першої години ночі приходять. Зустрічаю словами: «Я думала, що вас уже замкнули». Чоловік каже: «Мало що бракувало». І почали розказувати, що прийшли у Львові на Личаківське кладовище, а народу – як трави та листу. На могилі Івасюка гори квітів, народ відправляє панахиду. Співають його пісні, «Червону ругу» і плачуть. Усі здогадуються, що смерть композитора – то справа рук КГБ, але хотіли б це почути від когось. Підійшов Василь у вишиванці та вишиванім кептарі, а люди очима просять його – скажи. І вся та обстановка: і квіти, і спів, і плач, і погляди людей спонукали сказати те, про що й не думав, до чого не готувався. Вискочив на могилу, що поряд з Івасюковою, і виголосив промову перед багатотисячним людом. Сказав, що не самогубством Івасюк покінчив життя, а загинув у застінках від рук КГБ. Слів шукати йому не потрібно було, бо хоч він виключений журналіст, але від природи, за даром Божим талановитий. Батько зрозумів, що синові загрожує. Щоб підтвердити його слова, виступив і він. Люди кричали: «Слава, слава Україні!». На той час це була бомба серед тихого моря.

Підійшли переодягнені гебісти і сказали синові й чоловікові: «Ідьте скоро до он тої машини, а то народ уб'є вас». Але вони зрозуміли, куди їх кличуть, і народ узяв і сина, й чоловіка в оточення – і так зайшли до трамваю. Так само гуртом посадили їх в автобус, який їхав у Долину. Але коли автобус від'їхав від вокзалу яких 300 метрів, незнайомі зупинили його. Довго стояв, а водій пояснював пасажирам, що зіпсує колесо, потрібен ремонт. Автобус стояв 2 години, а КГБ вирішувало, чи брати Січ-

ків на людях, чи відпустити їх додому. Нарешті вирішили – і автобус з ними рушив.

Ми чекали або обшуку, або арешту, бо перший обшук був у нас у день арешту Олесе Бердника, здається, в лютому, в день армії. Не приходили. Чоловік і я взяли відпустки з роботи. Ми збиралися цілою сім'єю поїхати на море. Узяли квитки на 7 липня, а 6 липня прийшли «довгождані» з обшуком і санкцією на арешт. Ага! Сина дома не було, його знайшли в Новій Долині в бібліотеці чи в книгарні, бо привели з книгами.

Після обшуку чоловіка забрали у «воронок», а сина в «швидку допомогу» і повезли. Прокуратура була Львівська. Арештував прокурор Іванов з благословення головного прокурора області Руденка.

Наступного дня я поїхала до Львова шукати своїх. Я не знала, де знаходиться прокуратура, то пішла по тюрмах. Всюди відказували мені, і на Лонцького, і на Бригідках: «Таких нема». Тоді я знайшла прокуратуру на вул. Франка. Тут сказали мені, що чоловік на вулиці Миру, 1, тобто на Лонцького, а син на вулиці Кульпарківській у психлікарні (я й забула думати, що в нього діагноз!) Сказали, що передача дозволяється через місяць.

Ага! Ще повернуся до арешту Олесе Бердника. Ми не знали, що по Україні погром дисидентів. Тоді, здається, заарештували і Матусевича і Мариновича. (*Члени-засновники Української Гельсінкської групи Микола Матусевич і Мирослав Маринович заарештовані 23 квітня 1977 року і засуджені на 7 р. ув'язнення та 5 р. заслання. Звільнені 1987 р. – Ред.*). На цей день, коли був обшук, я взяла квиток на Київ, бо треба було відвідати Оксану Мешко, а тут обшук.

Після обіду я сказала, що їду в Київ до сина Володимира, який навчався у Київському держуніверситеті на мехматі (поступив ще до того, як виключили Василя). Сказала, що хочу поздоровити його, здається, з днем армії. Вони вагались, їздили радитися до старших, що робити. Дотримали до послідку, а тоді повезли на вокзал і посадили в поїзд – не без «хвоста».

Я приїхала в Київ – і який там син! Зразу подалась до Оксани Мешко (*30.01.1905 – 2.01.1991, з Полтавщини. Член-засновник УГГ. Політв'язень 1947-56 і 1980-86 рр. – Ред.*), переступила поріг, а вона зраділа, як мала дитина: «О, Стефо! Вас, певно, Бог післав до мене». І стала розказувати, як учора приходили з пістолетом, щоб убити її, як вона втекла через вікно, бо в той час, коли її вже тримали за руку і до грудей приклали пістолет, відгукнулася з сусідньої кімнати квартирантка. Гебіст від несподіванки попустив її – вона стрибнула у вікно, стала кричати. Сусіди подзвонили в міліцію, що вбивають сусідку, то приїхала не міліція, але похоронне бюро, бо були впевнені, що атентат удався. (*Тут зміщення в часі: збройний напад на О.Мешко було вчинено 3 листопада 1978 року. Олесь Сергієнко, син О. Мешко, твердить, що приїхав інспектор карного розшуку Подільського РВВС капітан Дитюк і, насміхаючись, намагався*

зобразити подію як звичайний кримінал, але ніякого розслідування не провів. Див.: Оксана Мешко. Свідчу. К. 1996, с. 19. – Ред.)

А мій син Володимир знав, що я мала приїхати, а мене немає. Леде не влип до рук КГБ, бо приїхав за мною до пані Мешко.

Я працювала в Долинській «Сільгосптехніці» на посаді нормувальника. Наряди закривалися здебільшого під кінець місяця, бо треба було підганяти робітникам зарплату: якщо поставити фактично вироблені години, то при таких нормах зарплата виходила маленька. Я майже щомісяця виходила в кінці місяця й у вихідні дні, зате пізніше давали мені відгули, які я використовувала для поїздок у своїх справах.

Минув серпень (1979 року. – Ред.). Син Володимир поїхав на навчання в Київський університет уже на третій курс, а Оксана пішла в 10 клас, випускний. Діти вчилися добре, але вчителі старалися принижувати їх на кожному кроці. А мене сусіди стали оминати стороною, щоб не привітатись зі мною, щоб хто не побачив, бо й за такі «зв'язки» викликали в КГБ. Лише ті сусіди, які були заангажовані КГБ, часто приходили до хати, особливо як зайшов хтось із приїжджих – щоб відзвітуватися перед КГБ. У мене обшуки були дуже часті. Як тільки обшук, то я знала, що в цей день заарештували когось із дисидентів або в Києві, або в Москві. Байдуже, які дисиденти, – тоді й українських, і російських КГБ трактувало однаково.

Уже так доля розпорядилася, що після арешту чоловіка й сина я вимушена була познайомитися з найкращими людьми 70-х років, з дисидентами. Бо писала протести в прокуратуру щодо всіх тих знущань, а копію власноручно подавала дисидентам у Москві. Бо в Києві важко було передати щось на радіостанцію «Свобода». У Москві приймали мене радо, але не йняли віри про ті всі переслідування, бо їх так не притискували. Я навіть їздила й за Москву, в Тарусу, де жила на поселенні п. Ніна Строката (31.01.1926 – 2.06.1996, Одеса, політв'язень 1971-75 рр., член-засновник Української Гельсінкської групи. – Ред.). Пізніше звільнився її чоловік п. Святослав Караванський (нар. 24.12.1920, Одеса, 31 рік ув'язнення: 1944-60, 1965-79. – Ред.), то я була в них ще раз, за кілька днів до їхнього від'їзду в Америку (Панство Караванські виїхали 30.11.1979. – Ред.). Пп. Караванські віддали мені всі телеграми, якими сміливі люди вітали пана Караванського з днем свободи. Були написані дуже гарні слова. З Одеси писали приблизно так: «Усі квіти Одеси кланяються до ніг і вітають Караванського». Другі знова: «Усі дзвони міста грають на честь звільнення». Але при обшуках у мене забрали й ці телеграми. Нашо вони їм здалися?

Усі ми підтримували тісний зв'язок між собою. Найчастіше я бувала в Києві в п. Мешко, і все, як вона висловлювалась, якраз тоді, коли я їй найбільше була потрібна. Бо тільки те, що вона передавала мною, доходило, куди треба. Мушу зізнатися, що всіх, хто йшов від неї, обшукували і забирали, що вони несли, а я мала щастя, що ніколи мене не затримали по дорозі від неї. І тоді, коли її забрали в психлікарню, я там була

(13.10.1979. – Ред.). А потім їх із сином Олесем поміняли місцями. Його випустили з заслання по закінченні терміну, а її післали на заслання на те саме місце (*Селище Аян, на березі Охотського моря.* – Ред.). Ще вона застала його там, у Хабаровському краю (*Влітку 1980.* – Ред.), ще він заготовив для мами дров на зиму... Я їй допомагала, коли вона була вдома, і на засланні. Вона називала мене посестрою. І все питала мене, чи я знаю, що означає слово «посестра», – це найрідніша.

Я спілкувалася в Києві з п. Світланою Кириченко (*Нар. 31.10.1935, м. Київ, філолог.* – Ред.), дружиною Юрія Бадзя (*Нар. 23.04.1936, політв'язень з 23.04.1979 до 8.12.1988.* – Ред.). Світлана познайомила мене з ширшим колом політичної інтелігенції. Були ми з нею в мами Марченка, який загинув у тюрмі (*син Ніни Михайлівни Валерій Марченко, 16.10.1947 – 7.10.1984, член УГГ.* – Ред.). Були і в родині покійного Василя Стуса. Я прибула в Київ, коли дружина поїхала по його тіло (*В.Стус, нар. 7.01.1938, н/в 1972-79, заар. вдруге 14.05.1980, загинув у карцері табору особливо суворого режиму ВС-389/36 у Пермській обл. уночі проти 4.09.1985.* – Ред.). Усі сподівалися, що привезе, але дружина повернулася без труни. Тоді зійшлися друзі, щоб пом'янути. Це було 11 вересня 1982 р. (1985! – Ред.). Пам'ятаю, як Євген Сверстюк (*нар. 13.12.1928, політв'язень з 14.01.1972 до 14.01.1984.* – Ред.) узяв перше слово і сказав, що Василева доля подібна до долі Івана Хрестителя, якого день святкуємо нині. Як і Хрестителєві стягли голову, так і Стусові. Тоді Євген провів «Отче наш». Я ще не чула, щоб так хтось читав молитву, бо дрож ішов по тілі від ніг до голови. Була там і п. Михайлина Коцюбинська (*племінниця М.Коцюбинського, нар. 18.12.1931, філолог.* – Ред.), і п. Лісовий Василь (*нар. 17.05.1937, філософ, політв'язень з 6.07.1973 до липня 1983.* – Ред.) з дружиною (*Віра Гриценко-Лісова (Нар. 5.01.1937, філолог.* – Ред.), і ще багато Василєвих друзів.

І хоч як біда тисла мене, але я дякувала долі за те, що знаходжуся в колі таких друзів, яких єднає одна ідея – вільна Україна. Запізнала і родину Світличних (*Іван Світличний, 20.09.1929 – 25.10.1992, філолог, н/в в 1965-66, 1972-83; дружина Леоніда, 02.04.1924 – 18.02.2003, інженер.* – Ред.), і родину Євгена Пронюка (*нар. 26.09.1936, н/в в 1972-84, філософ; дружина Галина Дідківська.* – Ред.) і ще багатьох – зараз не пригадую. Тоді ми були всі єдині і раділи зустрічі між собою.

Обшук 7 серпня 1979 року

3 серпня (1979 року. – Ред.), добре пам'ятаю, я поїхала в Київ, а потім у Васильківський район у село, де жив п. Юрій Литвин (*с. Баракхти. 26.11.1934 – 4.09.1984, член УГГ, 22 р. ув'язнення.* – Ред.). Була така потреба поговорити з ним. Застала п. Юрія біля хати під розлогою яблінкою. Співрозмовник виявився дуже цікавий, я залилася задоволена розмовою з ним. Пообіцяла при нагоді ще відвідати його.

Коли приїхала додому (а вдома була тільки дочка Оксана, ага, ще на канікулах був син Володимир), то застала дорогу і ждану гостю п. Окса-

ну Мешко. Хоч вона жила в Києві, але приїхала з Хабаровська, куди їздила на заслання до сина Сергія (*Олеся Сергієнка. – Ред.*)

Сказала, що має цінні документи, які одержала в Москві від дисидентів, а також листи п. Левка Лук'яненка з табору. Ще нічого не встигла в дорозі прочитати, бо ховала їх від стороннього ока. Попросила заховати їх. Я пішла в квітник і прикопала їх у землю під квіти. Під вечір прийшов до нас п. Луцик Михайло (*Нар. 31.12.1921 р. н., український монархіст, в'язень німецьких, польських, угорських і совєцьких таборів, понад 32 роки неволі. – Ред.*) зі Сколього і зрадів несподіваній зустрічі з п. Мешко. Зближався вечір. Я сказала, що небезпечно йому залишатися в нас ночувати, тому що я більше ніж упевнена, що за нами слідкують і вранці може бути обшук. Але п. Оксана наполягла, щоб він залишився, бо є ще багато до обговорення. Вранці вона сиділа з ним на веранді, а я готувала сніданок. Здається, й поснідали, була 10 година. Пані Мешко запитала мене, о котрій годині в мене буває обшук. Кажу: «Досі все зранку, коло сьомої години». Вона сказала, що, певно, вже сьогодні не буде, то щоб я принесла той пакет, що вона дала заховати, бо потрібно з п. Луциком дещо обговорити. Я в той же час пішла, відкопала пакет, принесла в кімнату, постелила на стіл газету і стрясаю з пакета землю. Глядь у вікно – їде авто за автом. Незвично, бо наша вулиця ще три хати і далі проїзду нема. Я зрозуміла, що це кагебісти. Побігла на веранду й кричу: «Обшук! КГБ!». А вони вже ламають двері, б'ють ногами і кричать: «Открывай!» Я забула, що пакет залишила на столі, відчинила, вони влетіли і що цікаво, що не розбіглись по кімнатах, а всі поперли, де чули голос Мешко. Я скористалася тим, побігла в другу кімнату, вхопила пакет і так по-жіночому сунула під пахву.

Чую крик біля Мешко. Вони кричать до понятьих: «Разденьте ее!». А вона не дається. Тут за нею вступилась моя дочка Оксана: «Як вам не встидно роздягати стару жінку?». Тоді гебісти скомандували: «Разденьте и ее!». Тобто дочку.

Думаю, о, горе, зараз і мене, а пакет під пахвою. Але як вони вбігали до хати – в коридорі була велика торба з яблуками, яких я вранці назбирала. Вони спотикалися об торбу і я затягнула її в кухню. Прокурор кричить (а люті були, як скажені пси, як же, така удача, застати в хаті тих, кого їм потрібно): «Обыскать сумку!». Кажу: «Та не висиплю я яблука на підлогу, дайте принесу посудину з комори». Вони дозволили. Я тут скористалась моментом, не шукаю посудини, бо її там немає, а скоро випхала пакет з-під пахви і всунула в мішок з кукурудзяним борошном. Обтрясла руку, прийшла і кажу, хай висипають яблука, бо посудини немає. Але я, певно, була дуже схвильована, бо вони переглянулись і прокурор Львівської області Іванов скомандував: «Обыскать кладовую!».

На обшуку були з м. Долини три жінки – поняті: начальниця пашпортного стола Карпова, така собі криволаба жителька Долини, здається, працювала прибиральницею, Кавка, і завідувача парткабінетом, вона ж і шлюби давала в ЗАГСі, забула її прізвище. Усі три вони пішли до комори

і стали все перебирати. (Див. протокол обшуку від 7.08.1979 у розділі «Документи». – Ред.)

Там було що переглядати, бо ми держали були господарку – свинку, кури, крілики. У комірці був харч для них, і наші продукти. Крім того, старі книжки та різні папери.

Питаю Кавки: «Ти ж понята, то чого береш участь в обшуку?» Вона відповіла, що треба не лише перебрати все, але й ребра мені треба б порухувати. Вони шукали, а я молилась. І Бог вислухав мою молитву: в мішок не подивилися.

Ми знали, що до нашої хати під'єднаний підслуховуючий апарат, тому розмовляючи про таємні справи, ми писали на папері. Так і п. Оксана з допомогою ручки й паперу розмовляла з п. Луциком. Коли я сповістила про гебістів, вона пірвала написане й викинула через вікно. А ще вона перед тим попросила, щоб я написала їй приблизно, що Василь говорив на могилі композитора Івасюка, що аж підпав під арешт. Я написала, а вона, за браком часу, сховала під хідник, що гебісти зразу знайшли. При обшуку забирали все, що їм подобалося. І листи приватні, писані до нас, і всілякі відкритки, навіть зі святочним поздоровленням.

Під час обшуку п. Луцика забрали й кудись повели. Зате впіймали другого – Стрільців Василь, колишній учитель англійської мови в школі № 1 м. Долини. (Нар. 13.01.1929, н/в 1944-54, 23.10.1979 – 5.05.1987). Він учив усіх моїх дітей. Але він, колишній політ'язень, попав у неласку (певно, за вказівкою КГБ) директора першої школи Лавріва Василя. Його вигнали зі школи за протести й заяви на директора. Тож і він тоді, що й Василь, став членом Гельсінкської групи. Його збиралися заарештувати, але треба було причини, хоча б такої, як у Січків. Стрільців, ще коли були мої хлопці вдома, дружив з нами, був у хаті частим гостем, а після арешту моїх, чоловіка і сина, відвідував мене. Не знаючи, що в мене обшук, Стрільців зайшов до хати і вже до кінця обшуку його не випустили.

Закінчився обшук десь коло 4 години після обіду. Написали протокол, який ніхто з нас не підписав. Прокурор писав протокол, а випадково посягнула в кишеню своєї суконки і згадала, що у футлярі від окулярів є записка, яку перед тим одержала від сина Василя з психлікарні через якогось доброго чоловіка-санітара. Я сиділа на дивані. Витягнула з кишені футляр (бо сподівалася, що мене ще обшукають) і непомітно всунула записку під покривало. У цій кімнаті ніхто не зауважив, а в другій був понятий, недалекий сусід, Годованець Михайло (*Василь Михайлович – Ред.*), і Стрільців почув, як він підказав гебістові, що я щось заховала під покривало. Гебіст аж запінився, як шарпнув покривало, що я і цей футляр полетіли на підлогу. Він за футляр і я стали видирати, але він сильніший – відібрав футляр і витяг Василеву записку, передану з психлікарні. Іванов-прокурор аж запінився, кричить: «Читайте!» Той почав читати: «Маммо, минуло 30 днів, а комісія ще не відбулась. Потурбуйся, бо мені здається, що мені захочуть і далі пришити цю шизофренію, хоч не мають

для того фактів. Від мене медики не відходять ні вдень, ні вночі. А дехто з медиків дивується, чого мене тут тримають».

Прокурор кричить: «Кто передал?» Кажу: «Пташка на хвостіку принесла». Тут я вже вийшла за межі, говорила їм, що сама хотіла...

Пішли всі, а ми залишилися в хаті – Стрільців, Мешко, моя дочка і син Володимир, який не був при обшуді, бо якраз під той час пішов до сусіді й побачив, що в нас гебісти, то до хати не повертався, аж тепер прийшов. Як мала біда, людина плаче, а як велика, то сміється. Ми засміялись і я стала подавати обід. Щойно ми сіли до столу, як повертаються два гебісти. Звернулись до п. Оксани Мешко: «Пошли с нами». А вона насмішувато, так розтяжливо та тоненько питає: «Ку-дии?» Кажуть: «У Долинську прокуратуру». А вона змінила тон та й каже: «Та плювала я на вашу Долинську прокуратуру, мені вистачає й Київської». Вони: «Как скажет хозяйка». А я кажу: «Коли слово за мною, то геть із хати, але вже геть, геть!» І стала наступати на них. Вони задки, задки й опинилися за порогом, тоді кажуть: «А нас сейчас придет 16 и заберем вас всех». У мене в порозі завсіди лежала сокира, про всяк випадок. Я взяла цю сокиру в руку, показала їм і сказала: «Як прийдете, то в мене для вас є подарунк». І зачинила двері.

Пані Оксана зажурилася: «Київської прокуратури я не боюсь, там за мною потурбуються друзі, а от у Долині убіють мене».

Стрільців пішов, дітей з хати я не пустила, щоб не потрапили в заложники. Почали ми складати план, як вибратися з хати. Я сказала, щоб п. Оксана йшла відпочивати, а я її розбуджу і ми поїдемо звідсіль першим автобусом-вахтою, який везе до праці шоферів. Це о 4.30.

Ввімкнула я радіо «Свобода», почула, що заарештували Юрія Литвина (*Заарештований 6.08.1979. – Ред.*).

Вийшли з хати о 4 годині. Я ще хотіла назбирати свіжих яблук, бо якраз чоловікові належалася передача, минув місяць арешту. Але порадилися, щоб не шуміти. Пішли тихенько. До зупинки 5 хвилин ходу. Сіли у вахтовий автобус, приїхали у міський гараж. Звідтам їхав автобус до м. Болехова. Це в напрямку Львова, яких 16 км. Але добре, щоб до дня вибратися з Долини. Зійшли в Болехові. Надїхала велика вантажна автомашинка, що йшла в Дрогобич, але через Стрий. Ми сіли. У Стрию почало розвиднюватись. Стояв автобус Моршин – Львів. Ми запитали шофера, чи потрібні квитки. Сказав, щоб сідали, бо вже рушає. Десь о 8-й годині ми вже були у Львові. Пані Оксана сказала, щоб я відвела її до Вінтонів Олени (*Антонів, 17.11.1937 – 2.02.1986. – Ред.*), дружини Красівського Зеновія (*12.11.1929 – 20.09.1991, н/в 1948-53, 1967-78, 1980-85. – Ред.*), бо вона добре не знає дороги. Ми зайшли в хату. Пані Олена завсіди була рада гостям, хоч знала, що після таких гостей буде неприємність.

Через 10 хвилин хтось покликав п. Оленку. Повернулась і сказала, що їй передали, що до неї йдуть гебісти. Я сказала п. Мешко, що йду перша, а згодом піде вона. Мені світ обернувся. Замість іти по Городецькій вулиці до центру, я пішла противно. Потім зорієнтувалася, що я ж пови-

нна йти в напрямку цього костела св. Ельжбети, який видніє як дороговказ. Я повернула назад і тут зустріла п. Мешко. Вона щось мене запитала, але я сказала: «Тихо, бо вже за мною йде хвіст». Ми розійшлися. Я пішла на базар купити щось на передачу чоловікові і подалася до тюрми на Лонцького, тоді вулиця Миру, 1.

Наглядачі сказали мені, що прокурор наказав без нього передачу не приймати. А він буде після обіда. Я чекала. Прийшов Іванов і став стягати слідство. Перше запитав, де Мешко. Кажу, поїхала вчора на вокзал і сказала, що поїде, куди буде автобус: чи то у Львів, чи в Івано-Франківськ. Потім почав показувати наклеєні шматочки записок. Ще щось запитував, але я відмовилася відповідати. Зрештою сказав мені йти, приймуть передачу. Але в той момент зайшов наглядач і покликав його до телефону, додавши: «По поводу этой женщины».

Іванов наказав мені зачекати. Я подумала, що то моя остання година на волі. Він повернувся: «Не солидно, вы меня обманули. Ведь вы встречались во Львове с Мешко». Я відповіла: «А ви брешете мені весь час, то й мені можна».

Відпустив мене. Я зрозуміла, що вони нас випустили з поля зору і не знали, що ми обі разом приїхали. Це вже «хвіст» засік нас, коли я на мить зустрілася з Мешко.

Даремно я домагалася, щоб прийняли передачу. Чоловік оголосив голодівку і передачу не взяла.

Коли їхала до Львова, то думала лише про нас двох, як нам непомітно вирватися з Долини. А про дітей забула. А їх цілий день штурмували, все допитували, де мама і Мешко.

Я вже не знала, ким у першу чергу журитись...

Психлікарня гірше тюрми, тим більше, коли Василь проходить там експертизу. Я не могла добитися прийому в завідуючої корпусом. Нарешті потрапила. І щиро, по-материнському, я розповіла їй, звідки взявся в сина діагноз «шизофренія». Я відчула, що вона зрозуміла мене, українку, хоч казали, що вона за національністю єврейка. Але вона не подала виду, що розуміє. Я запитала, чи можу подати скаргу до комісії. По закону в психлікарні на експертизі тримають 30 днів, а то вже минуло 30 днів. Вона сказала, що днями буде комісія, то якщо я хочу, можу подати все це, що я говорила, на розгляд комісії. Але листом, і кинути в поштову скриньку. *(Цей абзац перенесено сюди з розділу III. – Ред.)*

14 серпня 1979 року я знову поїхала до Львова в психлікарню, щоб дізнатися про долю сина Василя. Зайшла до головного лікаря Маркевича. На моє запитання про долю сина він сказав, щоб я питала в прокурора, бо він мені нічого не скаже. І додав, що я написала щодо сина таку заяву, що мені міг би позаздрити будь-який психіатр.

Я вийшла з кабінету з тим наміром, що поїду в прокуратуру. І вже вийшла за ворота Кульпарківської *(На вулиці Кульпарківська у Львові. – Ред.)* лікарні, але згадала, що зі мною є передача для Василя, то, як не

можна передати її синові, то віддам хворим, які сидять у парку біля лікарні. Роздала передачу, зокрема, овочі, і подумала: не можу вийти за ворота, піду і хоч гляну на корпус, у якому знаходиться син. Підхожу й бачу, що біля порога лікарні ремонтують тротуар, а неподалік від нього стоїть міліцейська машина «бобік».

П'ятий корпус побудований буквою Т. Глянула на вікно, бачу, йдуть. Попереду конвоїр, за ним син, а позаду другий конвоїр. Я бігом підбігла до виходу, сховалася. Пройшов перший конвоїр, а коли вийшов син, як крикнула: «Василію!» І кинулась йому на шию. Поки конвоїри опам'яталися, що діється, то син устиг сказати: «Мамо, визнали мене здоровим, везуть мене в тюрму». Тун синові скрутили руки і впихнули в автомашину, а мені сказали: «Уходи – нельзя». Кажу: «Пізньо».

Не можу описати, яка я була рада, так ніби сина випустили на волю! Його повезли, а я пішла до автобуса й поїхала в прокуратуру на вулицю Івана Франка.

Уже я ті прокурорські пороги звідала добре, тому зразу зайшла до головного прокурора. Ним виявився непривітний старець пенсійного віку Руденко. Я запитала: «Де мій син?» Він відповів: «В тюрме». Я перехрестилася і вголос промовила: «Слава Тобі, Господи». А він каже: «Что вы креститесь, не на свободі он, а в тюрме». Кажу: «То й за це славлю Господа, бо психлікарня в сто разів гірша тюрми».

Купила дещо, бо ж передачу роздала, і понесла на Лонцкого в тюрму. Передачу прийняли. Більше ні слова не довідалася.

Пізніше чоловік розказував, що в той день він душею відчув, що син привезли в тюрму, бо перед тим йому сказали, що син у психлікарні. Коли його, тобто чоловіка, викликали на слідство, то він запитав, а радше впевнено сказав: «Син уже в тюрмі». На що слідчий заперечив. А коли чоловік сказав: «Та я вам скажу, коли ви його привезли. Вчора». Тут слідчий розлютився: «Хто вам сказав?». Чоловік каже: «Ви знаєте, що я ізольований від зовнішнього світу. Сказало батьківське серце».

І правда, я, здається, в своїх споминах не згадувала про це, але коли дуже переживаєш за якусь людину, то інтуїція так сильно працює, що душею бачиш, що коло нього діється.

Пізніше щомісяця приймали від мене передачу. Не всю, але те, що за їхніми нормами було дозволене.

Усім, що діялося біля мене, я ділилась зі Стрільцівим, колегою моїх хлопців і членом Гельсінкської групи. Він радив не сидіти тихо, а писати, передавати на радіостанцію «Свобода», бо інакше їх там повбивають. Оскільки жоден адвокат тоді не хотів юридично оформити мої документи, то виправляв їх Стрільців. Але в жовтні (23-го. – *Ред.*) того ж 1979 року заарештували і Стрільцівого – останню мою підпору.

Якось перед його арештом я з дочкою зайшла до нього на квартиру по якісь речі. Застали в нього його колегу по норильських таборах, якогось Болюка зі Слободи Долинської. Стрільців підтримував з ним тісні зв'язки, довіряв йому. Стрільців родом з Івано-Франківська, 1929 р. нар.,

ще 16-літнім хлопцем попав у тюрму і відбув у норильських таборах 10 років. Там тоді і сидів цей же Болюк. Вийшов Стрільців з тюрми, не одружився, жив самотнім. Коли ми запросили його в гості на Святвечір, то він сказав, що не може, бо йде до Болюка. Чому пишу про ці дрібниці? А от я застала в нього Болюка, тоді Стрільців сказав: «Готуюсь, що й мене можуть арештувати, тому дещо зі своєї писанини заховав у 12 місць. Не хочу вас наражати завчасно на неприємність і не впевнений, що не заарештують і вас, тому про ці схованки знає п. Болюк. А в слушний час, коли я з табору натякну вам, він вам відкриє схованки і ви переправите це все на радіостанцію «Свобода». Через кілька днів Стрільціва справді заарештували. Він, будучи ще в КПЗ м. Долини, переказав, щоб панство Пилипівських передали йому його куртку. А Пилипівські – це давні ОУНівці, мали бути розстріляні ще німцями, але їм удалось втекти. А зараз п. Пилипівський, як і Стрільців, учительював у 1-ій школі, оба викладали англійську мову. Дружили і підтримували один одного в біді. Коли я прийшла до них, то пані Пилипівська якось ніби обурилась і сказала, що я могла би зробити це сама. Панство Пилипівських були в дуже добрих стосунках з членами Гельсінкської групи, дружили з нами, а також приймали в своїй хаті Олесь Бердника, що було дуже небезпечним. Але гебістам удалось чимось і їх залякати. Бо коли посадили до тюрми моїх, то вони при зустрічі зі мною переходили на другу сторону дороги, щоб не привітатись.

Хоч я перескакую час, але вже хочу довести до кінця почату розмову про Стрільцівого. Судили його, здається, в лютому (23.10.1979 *В. Стрільців заарештований за звинуваченням у «порушенні правил паспортного режиму» – ст. 196 КК УРСР і 12.11 засуджений Долинським районним судом на 2 р. ув'язнення в таборах суворого режиму. – Ред.*), таємно, на суді нікого не було, крім господині старої-глухої, в якій він жив на квартирі. Після суду господиня сказала мені про це, але я не родина йому, і передачі від мене не прийняли.

Уже з табору, який був у Полтавській області, ст. Божкове, Стрільців написав до мене і натякнув про ці документи. Чомусь листоноша не принесла мені цього листа, а я одержала повідомлення, щоб прийти по нього, і не в відділення № 2 старої Долини, а на головну пошту. Побачила, що лист від Стрільцівого, і вже хотіла піти, аж назустріч попався цей же Болюк. Кажу: «О, як у пору. Я якраз одержала листа від Стрільціва». І тут, у коридорі, ми разом його прочитали. Тоді Болюк каже до мене, що давно хотів побачити мене і сказати, що у всіх 12-х схованках немає жодного аркушика. Певно, сусіди підглядали і забрали. Я спочатку здивувалася, але зразу зрозуміла, з ким маю справу, хоч важко було повірити, бо говорили люди, що коли арештували Стрільціва, то і в Болюка нібито був обшук.

Я сказала: «Нема то нема, що поробиш». Він ще хотів щось додати, але я покинула його й пішла. Усе те мене дуже непокоїло. Але десь через тиждень іду з роботи з «Сільгосптехніки» і бачу: на автобусній зупинці,

біля озера, стоїть Болюк. Надїхав автобус. Я ніби не помітила його, коли він заходив через задні двері. Я зайшла через передні. На своїй зупинці вискочила перша. Тут якраз стояли сусіди автомашиною, я попросилась і поїхала до хати, хоч недалеко було й пішки. Болюк на цьому не зупинився. Уже через днів два чекав мене неподалік хати. Привітався і запитав, чого я уникаю його. Я відповіла: «А що нас з вами пов'язує і чого ви ходите за мною?». Більше ми не зустрічались. Але чи то було того року, чи через рік, не пригадую, – він прийшов з роботи у Великодну П'ятницю, сів біля телевізора і помер. І Бог йому суддя.

Минуло з того часу 17 років, важко все згадати, але є моменти, яких ніколи не забути.

Жовтень, листопад 1979 р.. Я часто їздила до Львова в прокуратуру, щоб дізнатися, чи скоро буде суд. Мене запевнили, що про суд повідомлять, а я цьому не вірила, бо переконалась на фактах, що судили дисидентів і ніколи не допускали на суд рідних, не кажучи вже, щоб чужих.

Був грудень місяць. Я повернулась з-під Москви, з Таруси, від пп. Караванських. Вони, тобто панство Караванських, 4 грудня мали відлітати до США. (*Караванські виїхали 30.11.1979. – Ред.*). Я не залишилася, щоб провести їх на летовище, бо працювала. 4 грудня, на св. Введеніє, перед тим, увечері, думала, що поїду до Львова, бо чула моя душа щось недобре. Уночі дуже захворіла шлунком, вроді дизентерії. Вранці зрозуміла, що в такому стані не можна пускатися в дорогу. Зібралася й пішла, а радше попленталась, на роботу. Від автобусної зупинки до «Сільгосптехніки» ще йти коло 1 км, під гору, і я пленталась. Бачу, зупинилась машина і хтось кличе сідати. Дуже здивувалася: то кликав керуючий нашим підприємством Мартинюк Володимир, з яким ми були непримиренні вороги.

Я вже згадувала в II розділі, що у зв'язку з тим, що ми політв'язні, нас КГБ ніколи не спускало з ока, але були різні начальники. Одні підкорялись КГБістам за мус і великої шкоди нам не чинили, інші хотіли нашою бідою одержати «зірку». Таким був і Мартинюк, а його щирим помічником був секретар парторганізації Ільницький Михайло В.

Я не хотіла сідати до авта, але він вийшов із машини і сам завів мене, запитав, чи я не хвора, і сказав, щоб я не йшла додому, як стане мені гірше, але щоб сказала йому, то він потурбується про лікаря.

Мене трохи здивувала ця турбота. Правда, я досиділа на роботі до кінця, а другого дня підвищилась температура. Я пішла до лікаря й одержала на 2 чи то на 3 дні звільнення. Я цим скористалась і з лікарні зразу поїхала до Львова. Заходжу в прокуратуру й питаю прокурора, коли буде суд, а він відповідає: «Можете брать свидание с ними, их вчера осудили, дали по три года». Тут я зразу зрозуміла вчорашню опіку мого керуючого, щоб утримати мене на роботі.

Прокурор сказав, що побачення після суду буде тільки одне, де я зможу передати їм їжу й одяг на дорогу. Тому я не пішла одразу, бо хотіла піти з дітьми та ще й приготувати зимовий одяг. Запитала прокурора, а де їхнє слово, котрим обіцяли, що про суд мені повідомлять. Відповів, що

повідомлення вислали поштою, а чому мені його не вручили, то не їхня справа.

Після того я таки добре захворіла і пішла на побачення в половині січня 1980 року. І синові Володимирі повідомила, що якщо це можливо, щоб і він приїхав на зазначений день попрощатися з батьком і братом.

У сина в Київському університеті якраз ішла сесія. Він подав заяву в деканат, щоб його звільнили на один день, і одержав його. Приїхав до Львова, а після побачення зразу зі Львова повернувся в Київ. Чому це пишу, бо потім на цім однім дні й побудували всю «погоду» щодо виключення його з університету.

З двома разом нам побачення не дали. Я приїхала з дочкою Оксаною і сином Володимиром. Перше дали з чоловіком, потім із сином Василем.

Чоловік розказував, як ганебно їх судили. А судили разом чоловіка й сина. Коли їм казали: «Встати, суд іде», вони не вставали. Тоді конвоїри тримали їх попід руки і вони висіли. Приводили якихось фіктивних свідків, які казали, що Січки – це дійсно ті люди, які виступали на могилі композитора Івасюка (хоч мої на слідстві від цього не відпиралися). На суді як чоловік, так і син не відізналися ні словом, не відповідали на жодні запитання, ні «так», ні «ні», що й бісило суддів.

Були на суді і студенти Київського університету, Василеві однокурсники, які на канікулах з ним приїжджали до нас. Тоді ми казали синові, що це хлопці з тої «кухні», але вони так добре ставилися до нього, що він вірив і не вірив. То були Одрин Сергій із Фастова і Ключ Володимир із Хмельницького. А з Ключом його кохана, сестра Одрина, Тая. Хоч вона не вчилася, але працювала, певно, таємним агентом і під виглядом нареченої Ключа приїздила. Та ще була така версія, ніби мама Ключа не згідна, щоб син одружився, то вони просили, щоб ми їх повели до підпільного католицького священика. Але щоб вінчання відбулося в хаті священика. Коли ми про це сказали священику, який підпільно працював у Долині, а це о. Проців, то він зразу сказав, що це провокація і що він не згідний.

Отже, на суд привезли і от цих Одрина і Ключа. Вони хотіли увійти в довір'я гебістів, але їхні свідчення не підтверджувались фактами. Вони казали, що відчувалося, що Василь націоналіст, і його родичі також.

Також узяли за свідка завідувачу 5-м корпусом психлікарні м. Львова (забула її прізвище). Вона сказала такі слова, після яких її вигнали. Сказала: «Сичко нікогда не болел психически, он в настоящее время здоров и нікогда, наверно, не будет болен».

Присудили і чоловікові, Січкові Петру, і синові, Січкові Василю, по три роки «исправительных лагерей усиленного режима» за ст. 187/1 «клевета на советский строй». (*Синові – посиленого, а батькові – суворого режиму. – Ред.*)

Їх повезли. Сина в м. Черкаси, а чоловіка в Луганську, тоді Ворошиловградську, обл., м. Брянка (*м. Брянка-б, табір УЛ-314/11. – Ред.*).

Після зимових канікулів (1980 року. – Ред.), коли син Володимир поїхав на навчання, я одержала повідомлення з таборів – і від чоловіка Петра, і від сина Василя – що призначається побачення. З чоловіком 8, 9 і 10 березня у Брянці, а з сином 10 березня в Черкасах. Почали радитися з дочкою, як нам бути, хто куди поїде. Вирішили, що їдемо до батька, а там буде видно.

Приїхали в Брянку вранці. Десь із 9-ї години почали запускати рідних на побачення. Усіх запустили, а мене не беруть. Кажуть іти в штаб вияснити. А штаб із другого боку, кругом зони йти більше 2 км, а ми з тяжкими торбами. Пішли. Там нам сказали: «Ищут мужа, и его нигде нет». Кажу: «Що, втік, чи що?»

Знайшли аж після роботи, як він мився. Нас впустили аж під вечір. Уже один день, 8-го, пропав. Чоловік прийшов і каже, що цілий день звертався до начальства, питав, чи приїхала жінка. Сказали, що ні, то він уже переживав, що сталося.

Прийшов він на побачення з розбитою головою. Став розказувати, як напередодні був учинений на нього замах. (6.03.1980. – Ред.). Як його одного відокремили від бригади і повели на роботу в якийсь цех, а звідтам на нього напав якийсь блатний з ножем і дав по голові, як ледве вирвався з його рук. Каже, що не оголосив голодівку після того лише тому, що знав, що я приїду.

Якось разом повечеряли і я не знаю, як признатися, що з Василем побачення 10-го, і як бути... У розмові я до Оксани засміялася. Чоловік зауважив і став питати, чого смієтесь. Тоді я й кажу, що не знаю, як йому сказати, що з Василем побачення 10-го. І заплакала. Він почав наполягати, щоб ми вже їхали до Василя, а він піде в зону. Кажу, що ніч, поїдемо зранку.

Вранці нагляд випустив усіх із побачення і сказав, що нікого на сьогодні не буде впускати. Чоловік попросив, щоб нас випустили, бо ми їдемо до сина. Уночі ми вирішили, що Оксана залишиться, щоб хоч цих три дні тато щось поїв. Але коли випустили всіх, то чоловік сказав, що щось задумано: Оксані залишатися небезпечно. Пішли, порадилися. Коли почали впускати вже дві сім'ї на побачення, то чоловік сказав Оксані: «Залишайся, раз тут будуть люди».

Прийшли по нас, а чоловік і каже: «Дочка залишається». Вони стали протестувати, а чоловік каже, що має заяву, підписану на 3 дні.

Мене вивели з розбитим серцем. А сполучення з Комунарська до Черкас немає. Поїхала до ст. Лугової, там простояла до півночі за квитком і таки доїхала до Черкас, встигла на 10 число. Коли впускали на побачення, то гроші, які були при мені, я повинна була здати. Коло мене було 18 крб. Якраз на квиток. Наглядачка запитала, чому мало грошей. Кажу: «На квиток вистачить, а більше немає де брати».

Але ще повернусь. Коли сина Василя привезли в Черкаси і я одержала повідомлення, то взяла передачу й поїхала на все одно: а раптом передам. Там я підійшла до однієї наглядачки, почала її просити. Вона пішла,

а згодом повернулась і сказала: «Вийде такий високий мужчина, підійдіть». І справді, я підійшла, він прийняв. Я подумала, що треба віддячити, бо, може, ще колись прийдеться. Я мала з собою шкатулочку, яку Оксана вирізьбила. Наглядачка звернула на неї увагу. Тож я їй подарувала і ще поклала туди зо два рублі. Вона не подивилася всередину, взяла.

І от тепер на побачення приймала мене та сама. Розмова відбувалася в тій кімнаті, де мало бути побачення. Вона каже: «Ви минулого разу, крім шкатулочки, дали мені ще й гроші, от я їх вам повертаю». Я остовпіла. Знаю, що в кімнаті є підслухуючий апарат, а як їй про це сказати? Я їй кажу: «Ви щось переплутали, я вам ніколи нічого не давала».

Привели Василя. Була я з ним на побаченні добу. Він якось так проніс, що не відібрали, зроблену в'язнями ручку. Усередині обкладинка журналу, згорнута трубкою, а зверху вив'язаний чохол з різних ниток, вроді панчохи натягнутий. Я взяла ручку, поклала в торбу. Після побачення нікого не обшукували. Випустили мене. Бачу, стоять та наглядачка і оперуповноважений Сидоренко, а з ними ще чоловік 10 чи з нагляду, чи з «руководящих». Каже так суворо: «Отдайте ей деньги». Та, бліднучи, подала. Я взяла – і в кишеню. А він до мене кричить: «Считайте деньги». А я кажу: «Не хочу». – «А я приказываю». – «А я не підкоряюся вам, я не ув'язнена. Думаю, що ніхто не обікрав мене». Тоді сказав наглядачці: «Обыщите сумку». Вона шукала, намацала ту ручку, поклала назад у торбу, а потім злякалася і показує оперу: «А от ручка». Він каже: «Положите».

Я просила, щоб узяли синові передачу. Він відмовив. Кажу: «То хоч цукорки...» І тримала в руці. Він копнув цукорки – і вони з руки покотились врозсип по підлозі, а він кричить: «Собирай». Кажу: «То ти тепер собірай».

Я вийшла з тими випотрошеними торбами, не встигла відійти 30 метрів, як він, тобто Сидоренко-опер, доганяє мене і кричить: «Возвратитесь». Я не оглядаюсь. Він дігнав мене, вирвав торби з моїх рук і побіг. Я пішла за ним на 2-й поверх. Він покликав конвой і сказав: «Ведите эксперта». Вийняв з торби мою ручку і подав її тому, хто прийшов – експертові.

Через якийсь час експерт повертається, приносить ручку в розібранім вигляді і каже: «Ничего нет, только обложка журнала». Тоді опер каже, що за ручку мені не відшкодовують, бо вона «производственного изготовления».

Я вийшла звідтам – аж страшно згадувати. Узяла торби і йду посеред проїжджої дороги. Як кажуть: «І море по коліно». Водії показують на виски: чи, бува, не божевільна? А в мене одна думка: «О Господи, якби утворилось посеред дороги озеро, щоб я зайшла в нього і не вийшла».

У Черкасах, недалеко від табору, по другий бік дороги, було летовище. Я часом звідтам летіла літаком. Якраз 18 крб. вистачало, а поїзд 14 крб. і добиратись до ст. ім. Шевченка. Але на цей раз я поїхала поїздом, бо домовилися зустрітись з дочкою в Києві. Вранці ми зустрілися. Квит-

ки взяли на вечір, ото я ще поїхала в університет у кінець Києва, до сільгоспвиставки, щоб дізнатися, як справи в мого сина Володимира.

Син Володимир

Коли вже згадала про молодшого сина Володимира, то поведу розмову про нього.

Довго я шукала і чекала декана. Нарешті потрапила на прийом. Запитала, що він задумав робити з моїм сином. Відповів, що буде виключати «за неуспеваемість». Деканом був Завало. Питаю: «А скільки разів хтось із викладачів звертався до мене або повідомив, що син не встигає?» Він тоді підвишив: «Я ветеран, я пенсіонер, а ви обіжаєте мене». Я спокійно відповіла: «То йшлибиşte на пенсію, а молодий на вашому місці може й подумав би, чи варто стинати голову молодому юнакові, та ще й за вказівкою». Він тут уже добре розійшовся, а мені було вже все одно, і я сказала: «І поможем москалеві господарювати та з матері полатану сорочку знімати...» Я пішла, щоб не заплакати перед мерзотником, а серце вискакувало з грудей.

Він ще щось кричав навздогін, але мені було байдуже.

Володимир закінчив середню школу 1977 року. Медалі не одержав тільки через переслідування нас. Куди вступати? Кажуть, що клин вибивається клином. Як він не хотів їхати до Києва, але ми наполягли. Кажемо, у Львові тобі не пройти, а гебісти й не подумують, що другий син вступає там, звідки виключають першого. Василь навчався в червоному корпусі, а Володимир вступив на механіко-математичний факультет, це нові корпуси, і там загубився. Вступив.

Восени 1978 року викликали його на військовій кафедрі і гебісти пропонували йому співпрацю. Що він майже не буде відвідувати уроки, але оцінки матиме добрі. Зате їздитиме додому та стежитиме, що роблять батько і брат. Володимир від несподіванки оторопів: «Що, йти проти батька, який дає мені шматок хліба?» Вони поступилися і сказали: «Тоді стежитимеш за Стрільцівим». (*Василь Стрільців – його вчитель англійської мови в середній школі, член УГГ з 10.10.1977. – Ред.*) Син відповів: «І проти цього я». Останнє: «Тоді будеш стежити за студентами». Син і тут відмовився.

(*До кінця підрозділу – текст зі с. 57 – 60 рукопису – Ред.*). Після побачення з батьком і братом (11.12.1979 року. – Ред.) Володимир повернувся до Києва – і його до екзаменів не допустили за прогул. Коли він показав підписану заяву, тоді сказали, що за те, що він не має заліку з військової кафедри. Коли він показав залікову, що в нього є така оцінка, то вони післали його, щоб завірив на кафедрі, бо там у них оцінка не вписана. А на кафедрі ніхто не хотів з ним говорити. Він бігав від університету до військової кафедри, яка була в іншому місці, та так нічого й не вияснив. А зрештою декан запитав: «Що ти, хлопче, бігаєш і не складаєш екзаменів?» Син сказав, що його не приймають. Тоді декан сказав: «То складай після канікулів». З такими вістями приїхав син додому. Я відчу-

вала, що добром не скінчиться, але вже не знала, ким у першу чергу журитись.

Після зимових канікулів поїхав був Володимир в університет, надіючись на якусь чесну душу між професурою, хто допоможе вибратися йому з цієї біди. Але помилився. Уся професура запрограмована гебістами. Куди й до кого не звертався – даремно. А професор, викладач вищої математики (прізвище Панасович), сказав: «Чого ти, хлопче, ще плутаєшся попід нашими ногами, забирав би свої манатки та їхав у свою Франківщину».

Але декан Завало таки призначив йому перескладання в цього ж Панасовича. Панасович дав йому завдання, три задачки на таблиці, і усне пояснення, а сам сів з асистентом грати в шахи. Коли син розв'язав задачі і відповів, то він через якийсь час запитав: «Чого мовчиш?» Син каже: «Я вже відповів». Тоді Панасович каже: «На 2». І поставив йому «2». (*Прим. Володимира: Ще дві двійки мені поставили з теоретичної механіки та механіки суцільного середовища.*)

Коли син сказав однокурсникам, що його виключають з університету, то студенти здивувалися, бо син вчився добре. Цілим курсом дали телеграму Брежневу (голові Верховного Совету), що незаконно виключають студента з доброю успішністю. (*Виключений наказом № 192 від 21 березня 1980 року. – Ред.*) Та телеграма далі пошти не пішла, повернулася в деканат. Тоді секретар комсомольської організації університету почав викликати студентів по одному і пояснювати, хто такий Володимир Січко: він не тільки добрий учень, спортсмен, футболіст, але він ще й син і брат ворогів народу, що його батько і брат засуджені «за измену рідине», то якщо ще хтось зі студентів скаже або напише слово на захист Січка, то буде виключений разом із ним.

Ще один хрест (Арешт Зеновія Красівського)

Увечері поїхали до Львова, звідтам у Моршин. У Моршині жив чоловіків односельчан, колега і наш спільний добрий друг Красівський Зеновій. Хто його знав, той погодиться, що з ним поспілкуватися – і половини тягара нема. Він умів сказати такі слова.

Оксана поїхала додому, бо їй до школи, а я повернула до Зеновія. Було ще темно, десь коло сьомої години. То було 12 березня 1980 року.

Він попросив сідати, але я сказала, що лише на хвилинку, бо їздила в дорогу і набрала стільки хрестів на себе, що сама впоратися неспроможна. У той час хтось постукав у двері. Я залишилася в кімнаті, п. Zenko вийшов відчинити. Питаю, хто був, а він каже: «Швагро Мелень. Приніс книжку, яку я давав йому читати». Я здивувалася та й кажу: «Та так рано?» І пожартувала, що до мене так рано приходять тільки перед обшукком. Запитала: «Ви йому вірите?» Він відповів: «Вірю вам». (*Мирослав Мелень нар. 13.09.1929, політв'язень 1947-1956, 1967-1973 рр. – Ред.*) За той час п. Zenko приготував чай – і знову стук у двері, але вже сильніший. Відчинив – і я чую такі слова: «У нас санкція на ваш арешт. Ви не добули

8 місяців і кілька днів у Володимирській тюрмі та п'ять років заслання. А також санкція на обшук».

Який не є сильний чоловік, але є такі несподіванки, що тут і п. Зенко зблід. Бо щойно перед цим устиг сказати мені, що їдуть з дружиною за кордон, що треба лише оформити один папірець. Я ще запитала: «А ви вірите, що вас пустять?» Він відповів: «Я не вірю і на 50%, а Оленка, тобто жінка, на 100%, і вже склала валізки». А тут такий крутий поворот: замість на Захід треба їхати на Схід... На Захід дорога була відкрита тільки росіянам, як він до того ще й єврей.

Почали обшук – а що там шукати... Купа книжок, а ще більша купа фотографій, бо сам п. Зенко був і фотографом. Почали ритися в тих фотографіях – і вже обід. А я запитала, доки вони думають мене затримувати. Сказали дати пашпорт, вони запишуть потрібні дані й відпустять мене. Справді, відпустили. Я поспішала на електричку, чи то дизель, що йшов на Івано-Франківськ о 12.30, щоб доїхати до Долини. Відійшла від хати кілька метрів і опам'яталась: а що я зробила! У такій ситуації залишила Красівського самого з гебістами! Таж уб'ють його і сховають кінці в воду. Бо ж зникали люди з невідомих причин.

Я повернулася, але мене вже до хати не впустили і сказали, щоб їхала додому. Якщо поверну в інший бік, то мене затримають. Я поїхала. До Львова дати знати його жінці Оленці не було можливості, бо немає телефону ні в мене, ні в неї. Вранці шукаю пашпорт, бо потрібно було віднести його в пашпортний стіл на заміну. Я взяла його в дорогу під розписку на певний час. Згадала, що не забрала пашпорта в Моршині при обшуку... Ще мала один вільний від роботи день, поїхала в Моршин – але на дверях Красівського застала пломбу. Поїхала до Львова в прокуратуру, вже мені знайому, бо арештували Красівського ті самі «пани», що й моїх. Заставши мене вчора вранці в Красівського, якось злостиво зраділи. Пашпорт віддали та ще запитали, чому вчора не взяла. Кажу: «Бо від вас утікаєш, як від чортів, що й голову можна забути».

Звідтам поїхала на вулицю Спокійну, до п. Оленки Вінтонів (*Антонів. – Ред.*), дружини п. Зенка, запитати, що вона знає про чоловіка. Побачивши мене, вона промовила: «А знаєте, Стефо, вчора десь забрали Зенка, хто і що – не знаю. Я сьогодні обійшла всі КГБ і тюрми – і нігде немає». Тоді я сказала, хто його арештував, на підставі чого, що я була присутня і навіть забула там свій пашпорт. Вона зраділа тим, що хоч знає, де його шукати, і ми пішли разом. Оленка зайшла до цього ж Іванова і він сказав, що Красівського ще вчора прямим ходом повезли у Володимирську тюрму... Така вже наша доля жіноча: все таємно, все приховано, щоб нам душу потріпати.

Їхала зі Львова і роздумувала над тим усім, що діється коло нас. Ще вчора я їхала з побачення від своїх і повернула до Красівського, щоб якось розвантажитись від того горя, щоб скинути хоч частину того хреста, якого годі нести. А замість того добавила на плечі ще одного хреста. Бо арешт кожного правозахисника – це був наш хрест. А такого близько-

го по духу, такого, що поговоривши з ним, якось ставало легше, – це великий тягар...

Ще вчора, коли я повернула до Зенка (так ми всі його називали), я хотіла перед ним пожалітись, та й кажу: «Ой, пане Зенку, набрала хрестів на себе, а нести неспроможна». А він сміючись відповів: «Ви така сильна жінка, я не сподівався почути від вас такі слова. А я скажу: раз узявся за гуж – не кажи, що недуж». І мені після цього стало якось встидно, бо справді я була спроможна нести й ці хрести, і ще більше. Бо хрестів додавалося – довго не треба було чекати.

Кагебітські витівки

Десь через два тижні вранці стала коло вікна та й бачу: йде мій син Володимир у повнім рихтунку з речами. Я зрозуміла, що вже його виключили. Не впадала в розпуку і сина не картала, а ще й підбадьорила його. Сказала: «Нічого, сину, на цьому світ не скінчиться, ще й на наші ворота сорока сяде». А через місяць після виключення закінчувався навчальний рік, скорше як завше, бо їхні гуртожитки готували для житла олімпійцям-80.

Син сказав, що надходить час призову, але він в армію не піде, тому що військова кафедра посприяла його виключенню, стерла складений залік. Володимир від роду був дуже чесний хлопчик, а тут зіткнувся з такою неправдою, з якою не міг змиритися.

Але було оголошення, що набирають на курси шоферів. Він пішов, тому й до призову його не кликали.

Весною дочка Оксана закінчила середню школу. Досить добре, як за такого переслідування нас із боку КГБ. Бо й деякі вчителі, що увійти в довіру їм, також переслідували. Але в неї, крім «відмінно» були 4 четвірки.

Дочка начальника КГБ Куценка навчалася в одному класі з Оксаною, а жінка Куценка викладала англійську мову. Моя дочка добровільно була перейшла від неї до Стрільцівца, чим начальник мені дорікав. Часто, коли мене викликали в КГБ, цей Куценко казав мені, щоб я не зробила ще однієї помилки: щоб Оксана й не думала вступати в інститут.

Оксана в школі вивчала різьбу і малювання, досить гарно різьбила. Ми порадилися, щоб вона йшла в художнє училище. Бо й син Василь, коли вчився у 8-му класі, то закінчив художню школу (разом з Яковиною, який зараз заступник міністра освіти (*У 1992-95 рр. Микола Яковина був 1-м заступником, в.о. міністра культури. – Ред.*)). Василь досить гарно малював.

Ми з Оксаною поїхали 20 липня 1980 року в Косів. Там сказали, що запізно, бо вже йдуть екзамени. Прийшли на автовокзал, але там уже не було жодного автобуса в напрямку Івано-Франківська. Було таксі до Калуша, але лише одне місце. Я посадила Оксану і сказала, щоб у Калуші пішла на ніч до моїх сестер, які там живуть. А сама пішла на ніч до родини Романюків (*Василь Романюк, 09.12.1925 – 14.07.1995, політв'язень*

1944-58, 1972-82. – *Ред.*), з якими була в дружніх стосунках. (Це теперішній Патріярх УПЦ Володимир у Києві). Вони радо прийняли мене, я там заночувала. Вибралася від них в обід, а приїхала додому під вечір. Була змучена дорогою, на вулиці падав дощ. Дітей відпустила до когось на день народження, а сама прилягла і заснула. І не чула, як гебісти стукали в двері. Наступного дня була неділя. Я вранці варила вареники, як хтось постукав у двері. Я так із мискою вареників, які вибрала з окропу, вийшла і відчинила двері. Аж тут міліціонер. Каже: «Пошли с нами, мы машиной, я вчера целый день искал вас, так и не нашел, даже вечером стучал, вы не впустили, а меня не отпускают с дежурства, пока не привезу вас». Я здивовано питаю: «А що сталось? До речі, а ви маєте повістку?» Сказав, що ні. Тоді я сказала, що нігде не їду. Він поїхав по повістку. Не минуло й 10 хвилин, як привіз.

Забрали мене. І не в міліцію, як він казав, а повели на другий поверх, до начальника КГБ. Тут зустрів мене цей же начальник КГБ Кущенко. Єхидно усміхаючись, запитав: «Стефо Василівно, де ви вчора були?» Кажу: «В Москві». – «А що ви там робили?» – «Помагала Брежнєву відкривати олімпіяду». – «Ну і що?» – «Як то що? Брежнєв подякував, потиснув руку, сам особисто посадив мене в літак – і ось я тут». Тоді він насупився і запитав: «А без жартів?» – «А без жартів: якого дідька ви ходите по моїх п'ятах?» І посипала «теплими» словами. Відтак сказала, щоб заспокоївся, що я була в Косові. Тоді він заявив ультиматумом: «Знайте, що на час олімпіади ні ви, ні ваші діти щоб ніде з хати не відлучались, бо ми посилаємо за вами нагляд. Порушите вимогу – це вам на добро не вийде». Питаю: «А як дочка буде вступати, треба везти документи?» Сказав різко: «Обійдетесь».

Іду я додому, а плач стискає горло. Думаю, як я скажу Оксані, що і вступати нігде їй не можна?

Відчиняю двері – і здивувалася. На порозі стоїть мій найстарший брат Антін, який повернувся з Сибіру й оселився жити в Калуші, разом з сестрою Омеляною, яка також повернулася. Вони жили в одній хаті. Питаю: «Чого плачеш?» Він почав розказувати, що хворий, але вночі до них у Калуші приїхала міліція. Один із них назвав себе начальником і сказав так: «Де ваша сестра Стефа, чи немає її у вас? Справа в тому, що її немає, а в Долині згоріла її хата, і діти погоріли, а ми не можемо її знайти».

Думали, що при таких словах Стефа обов'язково з'явиться, а ні, то вони зробили свою підлу справу і поїхали... Була 12 година ночі. Сестра дістала сердечний напад. Брат хворий, а викликати «швидку» – треба йти далеко до сусідів. Брат пішов ледве не на колінах. Приїхала «швидка», хотіли забрати, сестра відмовилась. Коли прийшла до тям, почала брата вмовляти, щоб їхав у Долину. Він хоч який хворий, а пішов удосвіта і приїхав оце першим автобусом. «Уже як зійшов у Долині, – каже, – то думаю, що як зараз побачу, що згоріла хата, а в ній і діти, то не дійду, тут мені буде кінець». Питає, що сталося, що їх так гірко настрахали.

Я все зрозуміла. І не підозрювала, що я така «велика персона», що коли я зникла з гебітського ока, то аж такий переполох. Це якось утішило мене.

Дала я дітям і братові сніданок і сказала, що зараз прийду. Пішла в КГБ. Коли начальникові КГБ доповіли, що я прийшла і прошуся на прийом, він, певно, зрозумів так, що я прийшла «з повинною». І тут міліціонерів: «Пожалуйста, пожалуйста». Ледве на руках не занесли мене в кабінет. Начальник питає: «Що сталося?» Відповідаю: «Прийшла, щоб мене арештували. Не вийду звідси, бо вам не досить знущань наді мною і дітьми: ви добрались аж у Калуш, до тих хворих стариків (братові 70 літ і сестри коло того), та ще й їх шантажуєте. То вже краще посадить мене, а їх зоставте в спокої».

Він нахабно почав відпиратися, що нічого про це не знає. Я не вступалася, вже розсердилася і говорила, що мені хотілося, щоб було за що арештувати. Ні, не арештували. Начальник вийшов з кабінету, прийшов міліціонер і вивів мене.

І такі казуси бували... Я вже так звикла до них, що як тиждень-два залишали мене в спокої, то я вже журилася, що десь забарилась.

Був вересень того ж 1980 року. У родині в с. Гошеві було весілля. Оскільки я нікуди не ходила, родичі попросили, щоб я відпустила сина в дружби до молодого. Я погодилася, бо вже я стара, а дітей не можу тримати взаперті. Я відпустила сина і дочку. Але наказувала, щоби вночі ні за що не повертались додому. Це відстань 12 км. Кажу, будьте до ранку, а відтак приїдете. Пообіцяли і пішли. А я рада, що хоч раз спокійно посплю, бо весь час і по ночах була на сторожі. Кожну ніч два чоловіки стерегли хату. Як не під переднім вікном, то біля стайні, за хатою.

Я щонаочі спала, як заєць під межею, від найменшого шелесту схоплювалася. Тримала в порозі сокиру. Казала дітям, що коли вночі будуть вриватись до хати, то я стану на порозі воювати, а вони за той час щоб утікали через вікна і кликали на поміч. Хоч добре знала, що хоч би нас повбивали, жоден сусід на поміч не прийде, так їх гебісти залякали.

Отже, дітей у хаті нема. Глянула у вікно – знайомі стоять. То й лягла і міцно, як ніколи, заснула. Десь опівночі чую шалений крик. Схопилася і не знаю, що діється. Але впізнала голос дочки, побігла відчинила двері. Вона стоїть бліда, ні жива, ні мертва. Привела її до хати, бігом дала води, питаю, що сталося. Каже, що тільки увійшла у хвіртку, як на неї напала вівчарка: поставила лапи на плечі і гарчала в лице...

Вийти на двір боїмось. Питаю, чого і з ким приїхала. Каже: «На весіллі вийшли з-за столу, всі танцюють, а мені не до танцю, хочу плакати, хочу додому і шукаю, хто б відвіз мене». Їхали з весілля в Долину знайомі люди, то вона почала просити, щоб узяли її. Вони сказали, що їх є п'ятеро, немає куди. Але вона вблагала, що ляже на підлогу. І так доїхала. А з центру міста до хати недалеко: навпростець через яр можна пробігти хоч за 5 – 7 хвилин. Володимир також хотів додому, але він дружба, то негарно покинути весілля. А вона поїхала, не сказавши братові.

Якось я привела її до тям і ми пішли спати, не звідавши, що кругом діється. Аж вранці приходить син і вдає, що хитається. Я питаю: «А ти хоч 50 грамів випив, як дружба?» Каже: «Ні».

У нас була одна кімната, яку ми називали дитячою, Володимир там спав. Він переступив поріг кімнати й каже: «Го, го, та хто так погаздував?» Я зайшла – а в кімнаті вікно вирване. Рами не могли зняти з завісів, то розкололи, потрошили і зняли. Поскладали рами на картоплиння, щоб залізити в хату і вбити мене без свідків. Перешкодила їм дочка. Кажу дочці: «Вони, гебісти, добре пильнували, що я одна. Якби ти була приїхала раніше – були б прибили нас обох. А пізніше на кілька хвилин – булабись застала трупа».

Але повірте, тут тільки один Господь не допустив і охоронив.

Наступного дня я подзвонила в міліцію, що був напад на мене, щоб прийшли все оглянули. Ніхто не прийшов, бо треба би складати акт самим на себе.

Дочка не поступила, ніхто не приймав її на роботу. Нарешті її прийняли різьбярєм у колгосп с. Витвиці. Дещо робила там, дещо брала і робила вдома.

Володимир прилаштувався на якусь стару машину возити молоко, бо вже мав права водія. Шоферував, але його стара машина вийшла з ладу. Нову машину прийняли з шофером – син залишився без роботи. Був осінній призов в армію. Він на повістку не з'явився. Прийшла міліція і забрала його. Сказали, що як він погодиться йти в армію, то відпустять. Він відмовився. Написав заяву. Сказав, що піде в армію після того, як його поновлять в університеті. Його не відпустили.

Я знова звернулась до адвокатів, але ніхто не брався за цю справу. Тоді я писала протести сама і в прокуратуру, і в суд. Узяла кодекс у руки і знайшла статтю 212 чи якусь іншу, не пам'ятаю, яка голосить: перше ніж заарештувати людину, прокурор повинен виявити причину, яка спонукала людину до такого злочину. Я про це написала в прокуратуру, бо тут причина та, що його незаконно виключили з університету. Але хто хотів правди?

До арешту сина я ще ходила на роботу, бо треба було з чогось жити й утримувати всіх. Але після арешту моїх то вже не була робота, а вимування нервів. Керуючий «Сільгосптехніки», де я працювала, Мартинюк Володимир, повністю підкорився «руководству КГБ». Вони тисли на нього, а він старався сумлінно виконати їхні вказівки. Був тоді в нас головним інженером Швець Зеновій, якому припоручили слідкувати за мною. Але він, навпаки, ставився до мене з повагою і ніколи не доносив. Зате керуючий і його прислужник, секретар парторганізації, не спускали з мене ока. І рядові робітники, які були комуністами, також шукали причину викликати на мене ревізію. Коли в робітників була мала зарплата, тому що не заробили, а завмайстернею не приписав, то робітники бігли до керуючого і скаржилися не на начальника, а на мене. Тоді керуючий по телефону погрожував, що як у робітників не буде задовільної платні,

то я буду останній місяць на роботі. Я була вимушена додавати, приписувати і нариватися на ревізію.

На Різдвяні чи інші свята влаштовували на годину раніше «ленінські планьорки». Я не прийшла, і ще чоловік 20. То всім нічого, а за мною бігав секретар парторганізації Ільницький Михайло, щоб писала пояснювальну записку. Я написала і сказала, що не порушила ніякої статті закону. Викликав керуючий і став кричати, що як я хочу статтю, то він мені її пришиє. Зрештою, я вимушена була сказати, якби не вийшло навпаки, бо я не краду і державним добром не торгую.

Як можна працювати за таких обставин – але я працювала. Нарешті 1 квітня 1980 року мені виповнилося 55 років. Цебто настав пенсійний вік, то вже є за що зачепитись. Але в мене всього 18 років стажу, а потрібно 20. Тут стала за мною полювати заввідділом кадрів, жінка Ільницького, Мирослава. Каже мені щоранку: «Пишіть заяву на звільнення, бо інакше керуючий звільнить мене». А я кажу, що й не думаю, бо треба утримувати сім'ю.

Написала я заяви в чотири інстанції: і своєму начальнику в область, і в профспілку, і в «Робітничу газету», щоб якимось захистили мене. Тут я захворіла і злягла в лікарню. Пролежала три тижні, а коли вийшла на роботу, то через годину викликали мене в кабінет керуючого представники цих організацій, куди я писала, і сказали, щоб я працювала, бо не мають права звільнити мене тому, що я не маю стажу. Я пішла, але за кілька хвилин знова викликають мене. Один з них каже: «От ви знаєте закони, але не підпорядковуєтеся їм. От скаржитесь керуючий, що ви не ходите на демонстрації, що не ходите голосувати і таке інше». Кажу: «В нас країна демократична: хочу йду, хочу ні. Ви не з цього питання прийшли сюди. На це питання я і в КГБ скажу так само».

Та це не врятувало мене. Життя стало нестерпним.

Суд над Володимиром

А тут заарештували сина Володимира. Я прошу, щоб мене відпустили з роботи на 2 години, щоб я передала синові передачу, бо передачу приймають тільки від рідних – мами чи тата. От тут то керуючий і зловив мене: «Як вам потрібно, то пишіть заяву на розрахунок». Я написала – і він у той же момент підписав.

Залишилися ми на доньчиній зарплаті. Але і її проганяють з роботи.

Сина Володимира заарештували 6 грудня (1980 року. – *Ред.*), в річницю суду над моїми чоловіком і сином. Я розрахувалася 10 грудня. Почала шукати правди. Заарештував його слідчий прокуратури, який був перший рік на роботі. Сам десь із Городенківщини родом, Довганюк. Я зайшла до нього. Він уважно вислухав мене. Сказав, що як справа буде закінчена, він мені скаже, коли буде суд. Але коли я зайшла вдруге, то він пошепки сказав, щоб я йшла геть із кабінету, поки не побачив головний прокурор Солодовник, бо йому від цього Солодовника попало за те, що

він зі мною говорив. І що справа сина закінчена, а коли буде суд – щоб я сама дізнавалась.

Я почала ходити в суд. Прийшла 6 січня 1981 року, на Святвечір. Сказали, що справи в суді ще немає і щоб я не ходила. На Різдво я не пішла. А третій день свята, на св. Степана, я знова пішла. Всюди тихо. Заїшла в почекальню. Чую в другому кабінеті гамір. Судді випивають, проголошують тости, щипають секретарку Маївську (бо вона вищить). І такі анекдоти виголошують, що мені, старій, не по собі. Але жду, щоб щось дізнатися. Десь через хвилин 15 вскакує в приймальню секретарка, червона, як калина, і запитує: «Що вам, жіночко?» Кажу: «Прийшла дізнатись, коли буде суд мого сина Січка Володимира». Вона як була червона, так зразу зблідла. А якийсь суддя, здається, Вилка, йшов мимо і сказав слово «зараз». Я не зрозуміла, кого те слово стосується. Він зник, секретарка побігла на пораду. Вийшла й каже, але заїкаючись: «Чого ви ходите? Суд буде 15 числа. Вам повідомлять, нема чого ходити». А я не знаю, чого сказала: «А ви би хотіли по такій правді бути здоровою?» Вона стала кричати – і я пішла.

Був мороз 30 градусів. Додому від суду яких 10 хвилин ходу. Кажу до дочки, що хоч коло суду тиша, але збирайся, пройдемося ще раз, бо щось мені підозріло.

Якраз приїхав до нас знайомий Кремінський Володя, то ми попросили, щоб він підвіз нас до суду. Він підвіз, але не до самого суду, бо дорога була перекопана. Залишалося метрів 100. Ми біжимо і бачимо, що в залі суду хтось сидить. Ми бігом. На вхідних дверях зустрічає нас міліціонер. Став у дверях і каже: «Не можна, суд іде». А я кажу: «Тож ми і йдемо, тому що суд іде». Але я не знаю, чий суд. Оксана спритна. Він підняв руки на дверях, щоб нас не впустити, а вона попід руку йому – і вже в залі. Їй ще немає 18 років, то ще все можна, а я не йду. Двері шкляні. Думаю, якщо вона покличе, що судять сина, тоді й я піду. Оксана розглядається по залу – не видно підсудного. Ступила ще крок – а тут у кутику за колоною сидить Володимир! Вона як закричить: «Володя! Володя!» То я вже не знаю, де подівся міліціонер, чи я штовхнула його, чи скочила через голову, але опинилася в залі.

У той час суд устав і пішов на нараду. Ми сіли в першу лавку поряд, де в кутику сидів Володимир. У залі нікого з цивільних, крім до 15 штук міліціонерів. Ми дивимось на сина, а він рад, що ми є, що хоч хтось побачить той ганебний суд. Увійшли судді і кажуть: «Встать, суд идет». Міліціонери встали, син сидить і ми сидимо. Вони повторили і до нас кричать: «Встать!». Ми сидимо. Кажу: «Якби йшов суд, ми би встали, а то купка брехачів і п'яниць, які півгодини тому виголошували тости, щипали секретарку та набрехали мені, що суд буде 15 січня. О, не діждете, щоб ми перед вами стояли!» Тоді вони кажуть до міліції: «Вивести їх!». Цей міліціонер, знаний Цап, що нас не впускав, іде до нас. А моя Оксана – я й не сподівалася – встала, підняла кулака вгору і каже: «Хто перший,

підходьте, я зараз усіх вас перетовчу!» Міліціонер відступив, нас облишили. Я подивилась, а в залі з нами був ще цей Кременський, який підвозив нас.

Дали синові останнє слово. Він сказав гарно. Десь у мене є записане. Я його долучу... Та його ніхто не слухав. Зачитали: «3 роки исправительних лагерей по ст. 72 ч. 1». І вийшли. Я запитала, чи дозволять побачення і передачу. Сказали, що ні. Я підійшла, щоб попроситися – не пустили. Але Оксана попід руки міліції – і обвила руками шию братові. Тоді міліціонер її за волосся. А Влодко через її голову як втиснув кулаком міліціонера межі очі, то я вже побачила, як він опинився на землі і його шпіццала чобітьми. Закопали в машину через задні двері суду, а нас випхали в передні... *(Прим. Володимира: Я схотів міліціонера за шиворот і зі всієї сили притиснув до стіни, що аж відірвав його від підлоги. Інші підбігли і скрутили мені руки, але не били).*

Судили на Св. Стефана спеціально. Вони про мене знали все до дрібниць. Знали, що я Степанія, що в цей день ми завжди мали гостей і влаштовували невеличку гостину. Понадіялись, що й сьогодні буде так, бо навіть вислали до мене родича в гості зі Львова, але пояснили йому, щоб не запізнився. Та в нього, видно, ще зовсім совість не пропала. Він запізнився, ми його застали, коли вже прийшли зі суду. Щоправда, він досі про це не признався. Гість пішов увечері. Певно, ночував у КГБ, бо до Львова дібратись не було чим. А ми з дочкою раненько під суд. Я приготувала передачу і стала біля стіни, сподіваючися, що ще не всі міліціонери собаки, когось упрошу, щоб прийняли. Та де там, сказали, що ми вчора були дуже мудрі, вони не приймуть нічого і побачення не буде. Тоді я сказала, щоб дочка йшла під кабінет начальника на другий поверх: почує, як відчинять камеру і будуть виводити Володимира, то щоб підбігла до нього, бо мене з подвір'я виганяють. Я ще би заховалася десь, та з нами прийшла наша собака Лайма, яка дуже любила сина. Вона зраджує мене, бо пхається туди, до КПЗ.

Нарешті чую крик. Дочка побачила, що ведуть Володю, і збігла, але конвой заслонила брата від неї, пустив Володимира вперед, тягнув за поріг, де стояла машина, а сам став на порозі. Коли Оксана хотіла вибратись надвір, то ззаду підійшов слідчий (недалекий наш сусід Стандьо, з його дочкою Оксана ходила в один клас) і вдарив Оксану папкою гострим кінцем у потилицю. Тут Оксана закричала, а він почав бити її і приказувати: «Тебе, суко, треба було давно підвісити». Я підбігла до машини і не знаю, чи просити, щоб узяти передачу. А машина не воронок, а «бобік». Я бачу, що син сидить тут, а чи бігти, бо Оксана кричить і плаче. Змилювався міліціонер, сказав: «Давайте передачу». Сили й поїхали, а я вже не біжу за машиною, а в коридор. Чую, Оксана в кабінеті плаче. Я зайшла і кажу: «Ходи додому». А якийсь слідчий каже, що вона не піде, бо арештована за те, що штовхала міліціонера. Тоді Оксана сказала, що Стандьо її бив. У таких випадках і я виходжу з себе. Що я їм говорила, не можу передати, але я забрала Оксану і ми пішли.

Ходіння по муках

Залишилися ми з Оксаною самі. І якби не ці дисиденти, чи члени Гельсінкської групи, що час від часу навідувались, то здавалось би, що світ забув за нас і за наші біди.

Я довго не хотіла писати спогади, бо дуже важко ще раз переживати пережите. Бо пишу, а сльози дзюрком пливають з очей. То не казка, а гірка дійсність...

9 січня 1981 року минуло півтора року, цебто половина терміну ув'язнення чоловіка Петра і сина Василя. Їм належалася перша передача (це дата нашого з Петром «срібного» весілля – 25 років). Я поїхала на це довге побачення.

Але видження не дали. А першу передачу прийняли. Пам'ятаю, що це була перша й остання передача, бо більше ніколи не приймали. Синові, здається, також прийняли. Щопівроку належалось «коротке», тобто годинне побачення – через віконне скло. Але мені їх не давали, бо коли я приїжджала, то їх садовили в карцер.

Хочу повернутись до того, що сталося того ж 9 січня 1981 року в таборі, де чоловік відбував свій термін ув'язнення, у м. Брянка. Якраз 5 січня сповнилося півтора року від дня їх арешту і чоловікові належала посилка вагою до 5 кг. Я зараняя вислала її, щоби в пору одержав, бо від цього дня знову через рік знову мав одержати. Вклала в неї 4 кг сала, трошки куті і маку та трошки печива. Посилка не попала йому перед Святами, як я розраховувала, а може спеціально йому її видали 9 січня. Він попросив хлопців на кухні, щоб зварили цю кутю. А ввечері запросив до вечері весь барак, тобто 60 чоловік. Хоч вони іншого покрою люди, але з ними треба було рахуватися. Дехто віддав свій пайок для куті, чоловік розмішав кутю з маком, порізав солонину на кусники, щоби всім стало, поставили стіл посеред бараку і попросив, щоби усі підходили зі своїми ложками і хлібом. Брала куті ложку і кусник сала на свій хліб і відходили. В'язні питали, на честь чого він це робить, то чоловік відповідав, що в цей день припадає наше «срібне весілля», мої іменини, ну і коляда. Хтось доніс на вахту. З'явився наглядач, став на порозі і спостерігав за цією гостинню, не сказавши ні слова. Після гостини почалися виклики в'язнів до штабу табору. Розпитували деталі, а їх не було. Кожний з задоволенням з'їв кусок сала і за це дяка.

Нарешті вранці викликали чоловіка, також запитали, чого і що. І тоді зачитали наказ: у зв'язку з порушенням режимного порядку його позбавляють отоварки на півроку (кожного місяця ув'язнений має право купити товари: цигарки, рибні консерви, пряники, маргарин) і наступної передачі, тієї, що має бути через рік. Сказали підписати наказ. Але замість того чоловік написав заяву: «До кінця терміну зрікаюсь всіх ваших подачок, через які ви мене шантажуєте, тобто отоварок і передач. Залишаю за собою листування з рідними і побачення».

А коли через два місяці, тобто 8 березня, я приїхала на перше побачення, де, як я вже згадувала, чоловік прийшов поранений, то після поба-

чення йому дозволили взяти з собою рештки їжі, і хоч як хотілося, але чоловік сказав, що гідність вища за голод, що раз він відмовився від їхніх «щирих» подачок, то слова дотримає, бо після цього вони мали б нагоду далі копатися в його душі. Коли я їхала на побачення, чи на коротке, чи на довге, завжди брала з собою передачу з надією, що чоловік, може, передумає. І вони дозволяли йому взяти не зі щирости, а щоб перевірити його мужність. Чоловік ніколи не взяв ні дрібки (...)

Приїхала додому і застала повідомлення з Запоріжжя, що «Січко Володимир знаходиться у виправному таборі міста Вільнянська Запорізької області, дозволяється коротке побачення». Ніби віддихнула. Зібрала свої пожитки, поїхала в Запоріжжя. Дали коротке побачення. Син помарнів, але не жалівся, бо такий вже був у нього характер, що за своє життя ніколи ні на кого не жалівся. І хоч хтось кривду зробив йому, він старався виправдати його.

У нього був загальний режим і тому належало два довгих побачення (цебто добових) на рік. От я поїхала з дочкою Оксаною. Нас зачитали по списку третіми, але коли підійшла наша черга, сказали: «Подождіть». Заходило тоді 12 сімей, усіх беруть, а ми ждемо. Знак, що нас уже не впустять. Але нарешті настала наша черга. Усіх впустили без обшуку, а до нас в окрему кімнату привели дві жінки, які обшукали нас до нитки. Тоді впустили.

Нашу їжу всю повіdkривали. Консервні стандартні штамповані банки, видно, що з крамниці, нерозпечатані. Я їх у дорозі накупила про всяк випадок. А мала з собою м'ясо куряче. Просила: «Не розкривайте, хай залишаться тут у вас, я заберу на зворотній дорозі». Не допомогло. Розпечатали все, вивернули у велику миску і поперемишували, чогось шукали. А печиво покришили на мак. Усі ми поденервовані, їсти не хотілося і ми майже все викинули, бо в чім і як зберегти в дорозі?

Там у приміщенні на 12 сімей одна кухня. Хто скорше зварить, той скорше з'їсть. І коли я на кухні щось готувала, то інші в'язні розказували жінкам, що в зоні є «п'тушатники». Я зрозуміла, що то курник для когутів, і запитала: «А що, у вас тут є когути?» Вони засміялись і сказали, що так. А я допитувалась: «А хто їх годує, а хто їх їсть?» Тоді вони стали розказувати, що в зоні є і психіатрична лікарня, куди за будь-яку провину можеш потрапити, а це гірше ці «п'тухи», мужчини, які живуть між собою. Не знаю, як то делікатніше пояснити. Бо як говорять у народі, то паскудне слово, гарно не скажеш.

Я зайшла в нашу кімнату, де на обід чекали Влодко і Оксана, і жартома сказала: «Ну що, Володя, я чула, що у вас навіть «п'тушатники» є, а ти не признаєшся». Він відповів: «Бо встидно про це говорити, але раз ти запитала, то скажу тобі, що мене начальство часто лякає, що за яку-небудь провину вкинуть у «п'тушатник». То знай: усе витримаю, а цього ні. Як заповідю собі смерть, то лиш через це».

У мене не було слів поради, ні розради. Але біль стиснув за серце. З цими болем повернулась додому, а вдома ревно молилась Богу вже не за

те, щоб син вийшов на волю, а щоб Бог зберіг його від ганьби, від «нітущатника». Про цю ганьбу над в'язнями може вам розповісти хтось інший. Я жінка, не можу. Але скажу, що жодна держава не повинна допускати народ, особливо молодь, до такого рівня розпусти.

Якось улітку приїхала до мене в Долину п. Світлана Кириченко, дружина Бадзя Юрія. Сказала, що одержала з Москви якісь важливі відомості і про чоловіка, і про тих, хто з ним сидить. У Києві нема де заховати, бо в квартирі знайдуть. Нам треба було віддалитися з дому на дві години, то вона попросила захвати їх, бо вона ще й добре не ознаямилася з цими листами, а хоче зняти з них копію. Туалет у мене на дворі біля стайні. Там була подвійна стеля. Ніхто не міг побачити, як ми заходили, бо на наш двір лише вікно зі стриху, і то з літньої кухні від сусіди. То вже не знаю, чи звідтам підглянули, чи підслухали. Бо ми залишили ці папери в туалеті, а коли прийшли через дві години – їх там не застали. Запитали в дочки, хто ходив по городі. Сказала, що ніхто, лише стрийна, яка жила в межу з нами, ходила по городі та ловила якусь курку.

Пишу це тому, щоб сказати, як важко було, коли фіксувався кожен порух, кожен крок. Але з цього приводу в КГБ не викликали, щоб не видати своїх агентів.

Ішов 1981 навчальний рік. Дочці треба було поступати. На цей раз вона подала документи у Львівське медучилище. Склала предмет хімію. Була впевнена, що вступить, бо хімію знала, як своїх п'ять пальців.

Ми обі приїхали напередодні екзамену. Потрібно було десь переночувати. Хоч тут була й родина, але вони впрошували нас, щоб ми до них не заходили, щоб вони не мали неприємностей. Ми зайшли до одних із числа шістдесятників, попросили, чи можна заночувати. Але й ці люди, на превеликий подив, нам відмовили, мотивуючи тим, що їхня дитина навчається і вони дали слово (не знаю кому), що з політв'язнями не будуть спілкуватись. Щоб у такий спосіб забезпечити дочці інститут...

Ми переночували на вокзалі. Наступного дня Оксана зайшла в авдиторію, а я стала переживати. Було багато батьків, Питають, а чого я переживаю, і кажуть: «Та хіба ви не заплатили?» Кажу: «Ні». – «Ну то будьте впевнені, що дочка вийде з двійкою». І вгадали. Дочка вийшла плачучи. Каже, все знала, усе відповіла – і дали «2». У Львові тоді одне прізвище Січко – це вже була бомба. «Врагі народа». Я не шукала блату, бо не мала чим платити, та знала, що хоч би й мала гроші – за це ніхто не візьметься.

Пішла дочка далі працювати. А в жовтні ми обі поїхали в табір у м. Черкаси, бо синові Василеві було дозволене добове побачення. У таборі прийшли під віконце, де всі відвідувачі здають пашпорти на побачення. Прийняли і мій. Сказали, що син уже чекає біля воріт. Я ще побігла недалечко в ларьчок, купила яєць і молока, бо із дому це не довезеш. Іду рада, а тут мені кажуть, що нагляд шукав за мною, щоб підійшла до віконця. Я підійшла, а він віддає мені пашпорт і каже: «Свиданія не будет,

потому що Сичко тільки що заболел дизентерією і його забрали в ізолятор».

Я здійняла шум. Я до начальника – він сказав, що не може нічим допомогти, бо це зробила санітарна служба. Я до начальника режиму Полякова – він викричався на нас. Я завимагала начальника санчастини. Вийшла песката баба і напала на нас: «Вы что, не знаете, что такое дизентерия?» Кажу: «Знаю, але син вранці був біля воріт здоровий, то що, там біля воріт наклав у штани? Один його «отрядний» побачив, як я побиваюсь, і сказав правду, що Василь здоровий, він і не знає, чого його забрали в ізолятор, що Василь опирався і його в наручниках повели в ізолятор, а він кричав: «Що робите? Мама за ворітьми чекає мене!»

Ми побачили, що всі наші старання даремні. Оголосили голодівку і про це сповістили начальника табору, копію в прокуратуру по нагляду, а самі сіли в коридорі. Першу ніч нас ніхто не проганяв, а другого дня бачу: приїхав прокурор по нагляду (я вже встигла запізнати його). Пішов до начальника. Добре бачив нас і ніби привітався. Ми чекали з надією, що все вирішиться на нашу користь. Але він із кабінету від начальника табору вибіг і не глянув у наш бік, побіг до машини. Нас почали виганяти надвір. Але вночі вартовий запустив нас у коридор. На третій день викликав нас до себе в кабінет начальник режиму Поляков і сказав: «Если вы не уйдете, то мы сейчас вызовем воронок и он заведет вас туда, где вам не захочется голодать. Здесь не те места, и нас голодовкой не возьмешь».

Це на другому поверсі. Тут було прочинене вікно. Оксана легенько підійшла до вікна і каже йому: «А звідки ви знаєте, що я вийду від вас дверми? Я зараз кинусь через вікно – і ви через мого трупа дасте мамі побачення». І в той же момент кинулась до вікна, але він устиг зловити її, вже перевислу. Я злякалася, бо не сподівалася цього від дочки. А він клікнув вартового і сказав: «Вывести их». Що той і зробив.

Я побачила, що дочка голодна дійшла вже до краю, що ще день – і хто знає, що буде: втрачу ще й останню дитину. Я почала вмовляти, щоб ми їхали додому. Вона протривалась, але послухала. Ми поїхали до станції Шевченкове. Уже в поїзді почали їсти. Але з чого починати? М'ясо викинули, бо засмерділося, сметана трохи підкисла. Було ще трохи сиру, то ми почали з нього.

Я вже більше Оксану з собою не брала.

(Далі, аж до розділу «Другий суд над Василем» – перенесено з розділу «Далі пишу навгад, що згадаю». – Ред.). Хочу навести ще один факт, тільки забула, котрого це було року. Думаю, десь 1981 чи 1982. Одержала повідомлення, щоби з'явитися в обласну Івано-Франківську прокуратуру до прокурора Шовкового. Поїхала. У кабінеті сидів прокурор Шовковий. Він сказав, що в Москві судили дисидента, якогось Лаута (я особисто його не знала), і що при обшуці знайшли в нього документ, який має відношення до мене. У нього геть чисто все сфальсифіковано. То я маю його прочитати, заперечити, що це все придумане, і поставити свій підпис. Подав мені той документ.

Я взяла його в руки і зразу зрозуміла, в чім річ. Це ж була вже передрукована моя заява, яку я писала в Московську прокуратуру (для відводу очей), а копію віддала в Москві дисидентам! Там ішлося про те, як синові Василеві після виключення з університету пришили діагноз «шизофренія». Я там описала всі підлоти, про які вже тут згадувала. Коли я прочитала, то прокурор сказав, щоб заперечення я написала російською мовою, тому що цей документ із Москви. Кажу: «Добре». На останньому аркуші було місця десь півсторінки. Я почала писати: «Изложенному в этом документе прошу верить, это истинная правда». І поставила підпис.

Прокурор прочитавши, закричав: «Що ви зробили, зіпсували документ, а це ж оригінал!» Кажу, не зіпсувала, а що це факт, то ви можете зараз переконатись. Психлікарня недалечко, підіть або викличте до себе цього лікаря Бурдейного, або Ступарик, яка шантажувала там Василя, або й самого головного, Донченка. То вони вам і скажуть правду.

Він вийшов, zostавивши мене в кабінеті. Довго не повертався, а коли повернувся, був урівноважений і сказав: «Розкажіть, як то було». Я почала розказувати. Не з наміром, щоб він пожалів мене, але щоб показати, як вони знахабніли. Я розказувала про Василя. Цей прокурор, можливо, не був так детально обізнаний, бо арешт проводила Львівська прокуратура. Потім торкнулась і долі молодшого сина, Володимира. Прокурор сидів за столом, весь час витирив піт із чола, який дзюрком лився, і час від часу повторяв про себе: «Не може бути...» Але не зі злістю, бо побачив себе в дзеркалі, до чого вже вони докотилися. Нарешті сказав лагідно: «Ідіть, ви свобідні».

Я пішла, а в душі бунтувалася на Лауга за його розхлябаність. Ми, українці, вмiли все ховати, а вони в Москві, видно, не були так переслідувані, бо навіть коли я заходила – там уся писанина була або на столі, або в скриньці. Коли я розказувала їм про наші репресії, вони не вірили, тому що їх так не переслідували. Вони на радіостанції передавали ще більше, то це стримувало гебістів.

Та хоч би цей факт. Коли попався їм Солженіцин, то зробили з ним, як із тим циганом: ніби викинули на Захід. А наш Красівський уже з дозволом на Захід – та потрапив на Схід.

Чому пишу, що гебісти трохи боялись розголосоу по радіостанціях – бо коли Йосифа Терелю (*Нар.* 27.10.1943, *н/в* 1962-66, 1966-76, 1977-82, 1982-83, 1985-87. – *Ред.*) арештували вже втретє (і судили 25.IV.1985 р.), то в цей день у мене зробили обшук. Чи того дня, чи другого, бо судили його два чи три дні... Сказали йому, що в мене зробили обшук. Він запитав: «То що, ви арештували і її?» А вони відповіли: «А ти би хотів, щоб «Свобода» розривалася, що всю сім'ю арештовано? Нема дурних». От що врятувало мене. Хоч які могутні, але боялись розголосоу.

У 1981 році, перед Конституцією, захоплює зима, а колгоспні поля з незібраним буряком та бруквою. Всім виробництвам, тобто всім міським працівникам, відводять відповідні гектари землі – маєш це зібрати. Напередодні свята Конституції ми збирали брукву. Вигнали всіх, тобто

начальство партійне і безпартійне, і всіх смертних, бо дощ паде зі снігом.

Після обіда десь коло четвертої години підходить до мене один з посіпак (працював якимось інженером) і каже: «Кидайте роботу, поїхали на виробництво, на вас чекають». Я вже почала обтрясати з себе болото, бо думала, що хтось розраховується з роботи і потрібно начислити зарплату, а нема кому, бо всі в полі. Але між іншим запитала: «А хто чекає?». А цей інженер Зенко Козак каже: «Та КГБ». Я оторопіла. Питаю: «Де повістка?». А він каже, що нема. «У такому разі я йду далі чистити брукву». І взялася за роботу. Він пішов до авта, яке чекало неподалік, та й поїхав з ними. Я подумала: «Слава Богу».

П'ята година, кінець роботи, збір додому, чекає на нас автобус. Додому зібрались скоро. Усі мокрі, переодягнутися нема в що. Тільки від'їжджати в Долину – наш автобус хтось затримав. Відчиняються двері, заходить цей Зенко Козак з повісткою, дає мені і каже: «Виходьте». Я тут уже не втрималась: «А ти, яничар, які функції виконуєш в КГБ?». І ну чистити його по-собачи. Я не виходила, автобус стояв довго, люди намоклі спішили, але ніхто мені нічого не сказав ні півслова, виходити чи ні. Але коли підійшов кагебіст і сказав, що не відпустить автобус, я пожаліла своїх колег і вийшла.

Привезли мене в КГБ зі здоровою ножакою на півметра, якою я чистила брукву. І ще мала в сітці дві буханки хліба, купленого в полі. У болоті, але така нагода буває раз на рік. Конституція – треба, щоб хоч раз на рік у кожного в хаті був хліб. Той хліб незагорнутий, вимащений у болото, і я вся в болоті. Посадили на крісло. Начальник КГБ, на той час Кущенко, питає: «Чого ви, Стефа Василівна, не в гуморі?» Збоку сидять ще два франти. Кажу: «Не підходьте, бо я озброєна, маю ніж, то й запущу в вас і гріха не буде. Чому ловили мене по дорогах при людях як бандита, підривали авторитет, ще й грозили наручниками, якщо не вийду з автобуса? Як я маю з тими людьми завтра працювати? Я думала, що вогонь треба гасити, але бачу, ще-сьте не погоріли».

Довели мене чисто до відчаю. Тоді відгукуються ті два. Представилися, що вони з Івано-Франківських органів КГБ. Я мушу поставити свій підпис на якомусь листі, що завтра, тобто в День конституції, в місті Долині ніхто не вивісить синьо-жовтого прапора. Я сказала: «Ідіть шукайте дурніших від себе, але не тут. Ви повісите, а я буду відповідати. Що, не маєте іншої причини мене арештувати? Поміжкуйте і придумайте щось скромніше. І вдруге з такого питання мене не викликайте, бо буду скаржитися». Пригрозили мені й відпустили. А мені скаржитися нема куди. Всі вони одним ликом шиті.

Другий суд над Василем

14 грудня 1981 року я поїхала в Київ до міністерства внутрішніх справ, вул. Богомольська, 10 (Богомольця. – Ред.), щоб там добитись якогось закону. Бо прийшло запрошення з Торонта від сестри Чабак Розалії для мене, Оксани і Владка (він ще був на волі). Як я тоді мріяла вивезти

дітей з Союзу, один Бог знає! Запам'ятала назву вулиці, бо подумала, що таке осине гніздо, та назва вулиці не підходить. Там при вході сказали подождати. Я довго чекала, поки прийшов якийсь майор. Запитав, хто з приводу еміграції. Сказала, що я. Він відповів: «Ваш син і чоловік відбувають міру покарання. Ми не можемо вас розлучати, тому прохання сестри з Торонта відкидаємо».

Заки прийшов начальник, то той прихвостень старий, що сидів у приймальні, почав хвалитися, що, мовляв, ми сьогодні ввели війська в Польщу. Я йому сказала: «Чим мудрий стигається, тим дурень похваляється». Прийшов начальник і сказав, що заки прийти, йому доповіли про мене, він зв'язався з табірним черкаським начальством, що все гаразд із сином, хоч нині я можу везти передачу.

Я повернулася додому, але одразу не поїхала в Черкаси, бо знала, що як не належить передача, то не приймуть. Я поїхала на 4 січня 1982 року.

Приходжу під вахту там, де приймають передачі, а нагляд каже мені, щоб зайшла до начальника. Я пішла, а начальник каже: «Зайдіть до начальника режиму». Я зайшла, а він на ходу, ніби десь поспішає: «Василия здесь нету, он находится в Черкассах в следственном изоляторе». І пішов.

Я з торбами поїхала в черкаську тюрму. Питаю вартового, чи є тут Січко. Він мені каже, що Січко «содержится» тут у тюрмі ще з 10 жовтня 1981 року. Що 30 грудня його ввели на суд, але повернули. Суд буде, напевно, завтра...

Я дізналась більше, ніж сподівалась. Надходив вечір. У мене були в Черкасах добрі друзі, колишній в'язень норильських таборів, то я пішла до них на ніч. Дуже здивувалися таким ходом подій.

Вранці я пішла в суд, до судді Кульчицького, який вів справу сина. Запитала, коли суд. Він ще не був проінформований від КГБ, хто такий Січко, то розказав мені все по правді: «Січко звинувачується «за хранение наркотических веществ без цели сбыта». Ми провели експертизу і встановили, що його організм не схильний до наркотиків, бо він навіть не курить». Суддя дуже дивувався, чому в хлопця таке звинувачення. Я запитала, коли суд, то він відповів, що сьогодні (тобто 4.1.1982 р.), але ще не знає, в якому залі, бо зал, де судили раніше, на ремонті. Щоб я йшла «погулять», а він після обіду скаже мені, куди йти, а радше повідомить про суд.

Я нікуди не пішла, бо з важкими торбами нікуди йти. Я сіла в коридорі й почала чекати, коли мене покличуть. Була 10-а година ранку. Десь коло 11-ї години, бачу, йдуть. Попереду Кульчицький-суддя, за ним ще два мужчини та одна жінка, усі з течками під пахвами. Суддя так звисока глянув на мене, не сказавши ні слова, пішов. Я здогадалася, що то, певно, пішли на суд. Що робити? Щоб переконатися, я зайшла в приймальню, застала одну секретарку і запитала: «Де буде суд Січка? Бо суддя тільки що сказав мені, але я недочула, а вони всі пішли». А вона зовсім спокійно відповіла: «В тюрме, где он содержится».

Від суду до тюрми навпростець три квартали, а кругом далі. У мене важкі торби. Я вискочила на тротуар, зупинила таксі, сказала: «До тюрми». І приїхала скорше, ніж прийшли судді, бо побачила, як із-за рогу будинку вони всі марширували.

Під ворітьми тюрми вони подзвонили, і хоч бачать мене, та не звертають уваги. Вийшов сам начальник тюрми, почав запускати по одному, питаючи: «Хто ви?» – «Суддя». Другого запитав – «Заступник». І решта двос – «Заседатели». А я вже переступила поріг і опинилась з ними в під'їзді, пройшла поза плечами. Тоді начальник тюрми питає Кульчицького: «А это что за женщина?» Кульчицький відповів: «Не знаю». Тут я підвинула голос: «Не знаєш? А перед хвилиною казав, що покличеш на суд!» Усі десь зникли за сусідніми дверима, а начальник тюрми, як кажуть, з тріском виштовхав мене за двері.

Через два квартали знаходилась головна прокуратура. Я залишила свої торби на тротуарі біля тюрми на все одно і подалася в прокуратуру. Застала заступника головного прокурора, якогось на прізвище Беседа. Він вислухав мене і при мені подзвонив у тюрму, щоб мене впустили на суд, бо я мама і так велить закон. Не знаю, що відповіли, але він сказав до мене: «Ідіть, вас пустять на суд». Я рада, що хоч чогось добилась, пішла. Але скільки не стукала, до мене ніхто не вийшов, а вартовий через віконце сказав: «Уходите, а то задержим».

Я знова пішла в прокуратуру, а тут обід. Підождала. Аж трясє мною, бо знаю, що суд іде, щоб хоч син знав, що я тут. Прийшов Беседа і тоді сказав до уповноваженого у справах ув'язнених: «Займись этим делом». Цей уповноважений (це той самий, що приїжджав у табір, коли ми оголосили голодівку) почав дзвонити в тюрму, щоб дозволили мамі, тобто мені, бути на суді, після чого сказав: «Ідіть, вас пустять у зал». Я пішла, стукаю, грюкаю. Нарешті вийшов начальник тюрми. Питає мене: «Що вам?» Кажу: «Вам дзвонили з прокуратури, щоб ви пустили мене на суд Січка». А він питає: «А у вас повестка есть?» Кажу: «А ви мені дали?» Він по-військовому цокнув чобітьми, палець до чола і сказав: «До свидания». Пішов і зачинив двері на замок. А день котиться до вечора.

Знова пішла в прокуратуру і знова цей же Беседа взяв телефонну трубку і при мені сказав: «Что вы там делаете, здесь возле меня стоит мама и говорит, что поедет в Москву жаловаться. Я с себя ответственность снимаю, будете отвечать вы». Після чого сказав: «Ідіть, на цей раз вас пустять».

Але на цей раз не то що двері, а й вікна зачинили на віконниці. Йти до прокуратури не було сенсу, бо була шоста година вечора. Хоч була зима, та цілий день падав дощ. Я вся вимокла, але стала чекати під ворітьми, ще на щось сподіваючись. Через годину, рівно о 7 вечора, відчинилися ворота. Першим вийшов Кульчицький регочучись, а за ним решта. Я хотіла запитати, чи засудили сина і на скільки, але вони регочучись сіли в машину й поїхали...

До мене підійшов якийсь старий чоловік і запитав, чи я мама Січка. Сказав, що він адвокат Крамар. Було вже темно. Він сказав трохи відійти від тюрми і почав розказувати про суд. Каже, це не суд, а ганьба: «Січка судили 31-го, та він дуже аргументовано захищався, свідків навіть фальшивих не було, то його не засудили, а відвели в камеру. Сьогодні його привели такого побитого, що обличчя все синє, підпухло так, що очей не видно, і почали стару пісню. Січко знову сказав, що його судять не за наркотики, що це вигадка, бо не прийшов навіть цей опер Сидоренко, який фальсифікував йому ці наркотики. Певно, встидно. «Ви судите мене як дисидента, за правозахисну діяльність». Тоді вони його підняли на сміх...»

Адвокат продовжує: «Я заступився, щоб закрили справу, бо злочину немає і нема доказів. Моїх доказів не слухали, вирок був готовий, йому зачитали «за хранение наркотических веществ без цели сбыта, срок 3 года». І ще, крім цих трьох років, досидіти 5 місяців і 25 днів попереднього терміну».

Я попросила в адвоката звинувачувальний висновок. Він казав, що це заборонено, але дав його з тим, що я зніму копію і вранці поверну.

Я прийшла вранці, принесла обіцяне, і адвокат додав: «Січкові, як і всім ув'язненим, після суду належить і побачення, і передача. Якби вам не дозволили, то звернетесь до начальника юстиції». І вказав адресу. Я подякувала, бо Бог післав мені одну-одинокую людину між тим злостивим народом.

Сталось, як адвокат і передбачив. Сказали: «Передача и свидание запрещается». Я пішла до начальника юстиції, але вже була обідня пора, начальник ішов на обід. Але сказав, що не може бути, щоб не дозволили, бо по закону належить усім, навіть тим, хто має смертну кару. Що він іде на обід, то зайде в суд, вяснить усе і я побачуся з сином після обіда.

Я підождала, а коли він повернувся, то сказав: «Закон дозволяє і побачення, і передачу, але тут є ще примітка, що останнє слово за суддею. А Кульчицький не дозволяє, так що я тут безсилий».

І сьогодні цей пан Кульчицький живе в місті Черкасах по вулиці, здається, Леніна, № 5, і працює адвокатом. У час «перестройки» тому катові і волосина з голови не впала. Моя знайома зайшла до нього в якійсь справі торік. Він назвав себе Кульчицьким, а вона запитала, чи не він робив суддею. Він підтвердив. А вона: «То ви судили Січка Василя і фабрикували йому строк? Бо ж я в курсі тієї всієї містерії». Він сказав: «А що робити, мені наказало КГБ і я виконував».

І сьогодні він має право працювати захисником, весь у плямах? Якщо якась «перестройка», то чому не викидають таких Кульчицьких з нагрітих місць? Тоді казали йому робити так, то він робив так, а завтра скажуть інакше, то він зробить інакше. А де його розум? За Дем'янюка чіпляються, бо мовляв, де був його розум. (Справа Івана Дем'янюка 1977-1992 рр., безпідставно звинувачено у злочинах проти людства. – Ред.).

Хоч цей не винен, а своїх винних не бачать. Та таких Кульчицьких по Україні хоч мітлою замітай.

День в січні малий, зробився вечір 5 січня. Завтра Святвечір, але мені не до святкування. Серце так переповнене гіркотою, що не хочеться жити. Я пішла на пошту і подзвонила додому в Долину, до дочки. Сказала, що сталося, який сюрприз приніс нам Новий рік, і що додому я не приїду, то щоб вона на Свята їхала в Калуш до тіток, а я поїду або в Запоріжжя до сина Володимира, або в Брянку до батька, бо їм також належить передача. Дочка так оторопіла, що не відповіла нічого, заплакала, а я поставила трубку.

Пішла на ніч до знайомих, а вранці ще раз пішла по судах і по прокурорах. Але дарма просити в Петрівку льоду. Після обіду, 6 січня, на Святвечір, я поїхала в аеропорт. Думаю, куди буде літак, туди й полечу – чи в Запоріжжя, чи в Брянку. На аеродромі людей майже немає. Три дні була нельотна погода. І зараз повідомили, що літаки не літають. Люди здали квитки і пішли в Шевченкове до поїзда. Я на все одно підійшла до каси й питаю, чи можна взяти квиток до Львова або до Івано-Франківська (бо немає ні до сина в Запоріжжя, ні до чоловіка в Луганськ). Дуже жаль стало дочки, що з такою вісткою залишила на Коляду саму.

Касир питає: «А конкретно?» Кажу: «Івано-Франківськ». Квитки були готові, бо люди поздавали. Вона дописала прізвище і сказала: «Бігом, бо посадка закінчується». Я моментально опинилася в літаку і ми полетіли, усього два чоловіка. Знову думаю, чи ж то Бог змилювався наді мною і над моєю недолею? О 5 годині вечора я вже була в Івано-Франківську, а ввечері о 7 годині переступила поріг нашої хати. Дивлюсь, дочка не послухала мене, не поїхала в Калуш, але зварила Святвечірню вечерю і робить підливу з грибів. Питаю: «Чого ти вдома?» А вона відповідає: «Я так молилась, щоб ти приїхала, і вірила, що Бог вислухає мою молитву. От бачиш – вислухав».

Як бачите з написаного, що чим більші релігійні свята, тим більші сюрпризи підносили нам гебісти. Вони знали, що ми віруємо в Бога, бо кожного разу, коли викликали в КГБ, то питали, чи я вірую і до якої церкви ходжу.

Ще таки в Черкасах написала до чоловіка в табір у Брянку кілька слів і поділилася новиною. Приїхала додому, зібрала пожитки та й поїхала в Брянку, повезла передачу. Доводилося брати більше, хоч дозволено 5 кг. Тому що не вгадаєш, що можна. В одному таборі можна цукор, а в іншому замість цукру цукерки. В одному ковбасу, а в другому лише сало. Я на цей раз узяла цукор. При перегляді сказали, що не можна, лише цукерки. Поблизу крамниці не було. Доки я знайшла цукерки – вони повертають мені передачу. Кажуть, шойно дізналися, що мій чоловік оголосив голодівку. Повернули мені все перерите, розпечатане, бо консерви відкривали...

А чоловік справді довідався з листа, що Василеві дали другий термін ув'язнення, і оголосив голодівку на знак в протесту проти такого беззаконня.

Побачення з Василем*

Я вже писала, що коли сина Василя в Черкасах засудили вдруге (4 січня 1983 року. – *Ред.*), то не прийняли передачі, не дали побачення і сказали: «Прийдете через місяць».

Я й поїхала через місяць, хоч мало надіялася на якісь поступки. У Черкасах у тюрмі звернулася до чергового, а він запитав, чи я приїхала по телеграмі. Питаю: «По якій телеграмі?» А він каже, що йому подзвонили з прокуратури, щоб, як я приїду, не приймати передачі, а спершу відіслати до них. Сказали куди. Я пішла. То була не та адреса, на яку я зверталася до прокурора, а інша. Запитала в чергового, хто мене викликав. Він пішов дізнатись і сказав, що ніхто. Тоді я сказала, хай той «ніхто» подзвонить у тюрму, щоб прийняли для Січка Василя передачу. Але зараз вийшов якийсь чоловік і сказав мені: «Раз ви сами пришли, то заходите». Я відповіла, що не сама прийшла, а на виклик. Він завів мене в кабінет, де вже сиділо їх трьох, а він четвертий. Хтось один сказав мені: «Расскажьте». Кажу, що не маю їм чого розказувати, але довелося запитати, чому без їхнього дозволу не приймають у мене передачу. Тоді він почав по-російському, але я наведу по-українському: «Ми не дурні, і ви не дурні, так що будемо «откровенны». Знайте, що не було ніяких наркотиків. Василя судили не за наркотики, а за правозахисну діяльність. Ми знаємо, що ви маєте вплив на своїх домашніх, і чи не з вашої вини вони всі сидять. Отже, ви повинні вплинути на Василя, щоб він покався, виступив по радіо і написав у пресі, що він був задурманений. А ми зі свого боку гарантуємо йому продовження навчання в університеті і вступ без екзаменів».

Я вислухала і питаю, як то я маю вплинути на нього, коли «не положено» побачення і навіть «положену» передачу не приймають? Сказали, що все влаштують.

Коли я прийшла, то вже в окремій кімнаті за великим столом ждав мене Василь, без будь-якої охорони. Я привіталася, поставила на стіл передачу і попросила, щоб він їв. Він був дуже знервований і запитав, чого я прийшла, бо його вже замучили з тим каяттям.

Я сказала: «Василію, заспокійся, але поки ми почнемо розмову на цю тему, я хочу розказати тобі один фільм, який я вчора, ночуючи в Черкасах, побачила».

І почала. Щоправда, назви фільму не пригадую, але зміст досі пам'ятаю. Отже, йшла війна турків з болгарами. Король болгарський поїхав у Москву просити допомоги. За той час турки захопили палац і болгарську королеву з річним сином і нянькою. Раді такою здобиччю, повели їх на страту – спалити на вогні. По дорозі королева каже нянці, в якій на ру-

---

* Написано в жовтні 1994 року, м. Рига. – *Ред.*

ках син: «Вдуши дитину». Няня стала відмовлятися. Тоді королева сказала, що дає свій наказ востаннє. І нянька вдушила єдиного сина.

Коли турки підвели їх до палаючого вогню, то сказали такі слова: «Ми вас спалимо, але сина заберемо і зробимо з нього такого яничара, що він знищить Болгарію». Королева відповіла: «Над тілом ви владні, а над душею ні». Турки до дитини – а вона нежива. Королева воліла побачити трупа, чим яничара.

Я ще добре не закінчила свою розповідь. Ще Василь не вкусив і раз хліба, лише взяв цукерок і м'яв його... Як забіг один чиновник із криком: «Убирайтесь вон!» Питаю, що сталося, бо ж вони казали, що могу бути й чотири години. Він не відповів, але все, що було на столі, змів рукою на землю і став копати, кричачи: «Забирайте, убирайтесь!» Я встигла вхопити порожню торбу, а коли опам'яталася, то Василя вже в цій камері не було. Я зрозуміла, що їм не сподобалася моя чи то притча, чи то казка з фільму. Вони, хоч і твердолобі, а вловили суть моєї балаканини.

Через кілька днів після цього я дістала повідомлення, що Василя відправили у Вінницю, до табору суворого режиму. Він був справді суворий, бо скільки разів я не приїздила – стільки син сидів в ізоляторі. Усього раз я мала добове побачення, тоді, на Великдень (і раз коротке), а другий раз уже після звільнення чоловіка. Йому залишалося до звільнення якраз 30 днів. Він, туберкульозний, провів їх у карцері. А хто там був, той знає: раз на день, або й через день, черпак пісної юшки і 300 грамів хліба. Бетонна підлога, по стінах спливає вода, а дошка, на якій спати, на день прикріплена до стіни, лише на ніч на 8 годин її відкріплювали. Добре, якщо ще дозволяли взяти верхній одяг, а скорше всього зачиняли у спідній білизні.

Побачення з Володимиром

Що викинула, що забрала – поїхала додому і стала готуватися в дорогу до Запоріжжя, у м. Вільнянськ, де сидів другий син, Володимир. Йому належала і передача, і коротке двогодинне побачення. Приїхала. Мене зустрів начальник режиму Панченко і питає «Что, опять судили Василя?» А я кажу: «А вам що до того, чи не хочете і ви так познущатися над Володимиром?» Він сказав: «Да». Але побачення дозволили. Сиджу по один бік шкляної стіни, а він по другий. Такий синій, аж чорний. Питаю: «Що з тобою, сину, що ти так помарнів?» А він зроду ніколи ні на кого і ні на що мені не скаржився, а тут уперше за все життя опустил очі і сказав: «Бо я дуже голодний». (*Прим. Володимира: Такого я не говорив*). Мені серце ледве не трісло. Кажу: «А я принесла передачу, сказали, що візьмуть після побачення». Він зрадів і питає, а що там є. Кажу, сало (він колись сала не любив, а зараз зрадів), і консерви, і печиво... Володимир сказав, що не піде в зону, а буде чекати десь там біля воріт на передачу. Сказав, що він знає, що судили брата, бо вже начальник режиму пригрозив йому, що як не буде підкорятися, то засудять, як і Василя.

Закінчилось побачення, нагляд каже: «Уходите!» Кажу: «Як «уходите», а передача?» Відповідає: «А передача не положена!» Кажу: «Та ж ви казали, що після побачення, і я знаю, що термін 12.ІІ». А він: «Поки ви були на свіданію, хтось поставив ще одну паличку, і замість 12.ІІ получилось 12.ІІІ». Кажу: «То як у вашому блокноті хтось поставив паличку, чого шукаєте коло нас?»

Говорити не було з ким, бо спеціально побачення дали під кінець робочого дня. Усе начальство пішло додому, а наглядач – пішак.

Ночувати нема де. Передачу не взяли, а син голодний, як пес, чекає, бо я обнадіяла... Повірила гадові...

Переночувала на вокзалі, пересиділа. Вокзал у Вільнянську порожній, лише жульня шастає. Вранці поїхала в Запоріжжя, в управління внутрішніх справ, щоб в'яснити справу з передачею. Начальник сказав: «Ждите, я занят». А десь о десятій годині замикає кабінет. Питаю, чому не приймає мене. Сказав: «Не могу, иду на собрание, ждите». Я чекаю. Він після «собранія» не помічає мене і йде на обід. Тоді я обурилась. Кажу: «Та ж ви казали – ждїть, то доки можна?» Тоді зайшов у кабінет, покликав мене, вислухав, у чім річ, і при мені подзвонив начальникові табору. Що той відповів, я не чула, але він поклав телефонну трубку і холодно сказав: «А оказывается, у вас сидит аж трое. Ничего семейка! Уходите!» Я хотіла щось сказати, чи навіть і сказала, але ніхто мене не слухав. Зачинив двері на замок і швидким кроком пішов.

Вийшла я з тими торбами, а перед очима привиджується голодний син. У мене харчі для нього, а передати неможливо. Я в такій ситуації, як тоді, коли йшла від Василя. Вийшла на проїжджу дорогу, де ходять автобуси, тролейбуси, і йду посередині, сподіваючись, що знайдеться хтось, що таки стукне мене, бо жити не хочу ані хвилини. Забрав мене з дороги міліціонер і запитав, чи не завести в психлікарню.

Приїхала якось на вокзал, а по дорозі подумала, що поїду в Брянку до чоловіка, бо його після голодівки посадили в карцер, передачу не прийняли. Думаю, приймуть тепер, минув місяць. Бо шкода, щоб продукти з передачі пропадали. Їх нелегко придбати, адже в мене пенсія 54 крб. (У мене не було повного стажу роботи, тому при нарахуванні пенсії не добавляли ніяких пільг. До того, пенсію нарахували за останніх три роки. Ці три останні роки мене позбавляли будь-яких премій, а місячна ставка 110 крб.).

Отже, приїхала я на залізничний вокзал і почула оголошення: «Проводиться посадка на поїзд Сімферополь – Львів». Це була година 14.30. Я швидко взяла квитка, бо біля каси, як ніколи, було вільно, і побігла до поїзда. Сіла і їду, аж десь через годину згадала, що їду не туди, бо треба було на Луганськ, а я їду на Львів. Бувало й такої...

(Далі, до розділу «Ініціативна група...», перенесено з розділу «Далі пишу навгад, що згадаю». – Ред.) Ще повернуся до молодшого сина Володимира. Коли його засудили на 3 роки, він казав, що тато і брат уже

півтора року будуть на волі, а він ще сидітиме. А сталось так, що він відсидів, вийшов, а тато і брат сиділи ще по півтора року.

Вийшов з тюрми в грудні 1983 року. Влаштувався на роботу шофером, а тут знову зближався призов в армію. Він вийшов з табору з лишаєм у волоссі на голові, чи то, як то кажуть у народі, пархи, які пхались йому в брови і до очей. Шкірний лікар п. Льода випишував якусь мазь, від якої той лишай трохи зменшувався – і знову повторювався. Коли син одержав повістку в армію, той лікар сказав, щоб він не тривожився, бо в комісії буде він, а він добре знає, що з цим лишаєм в армію не візьмуть, бо він передається. Тому син прийняв повістку. Цей лікар сказав, що якби долиньська комісія щось переступила, то його заверне івано-франківська.

Спровокував сина – і той повірив. Льода на комісію не з'явився, а в Івано-Франківську ніякої комісії не було. Отак Володимир хоч відсидів, однак негідано-недумано влип, бо в армію йти не збирався, а пішов. *(Примітка Володимира. Ще в кінці травня 1984 р. на футбольному тренуванні мені зламали ніс – поперечний перелом кістки носа. Це видно й зараз. З такою травмою належалася піврічна відстрочка від призову в армію. За цей час влітку я встиг би поновитися в університеті. У військкоматі ж мені погрожували новим терміном ув'язнення «за симуляцію», але я їм відповів, що в мене коло 20 свідків футболістів, які бачили, як це сталося, і мені нема чого боятися. На це мені відповіли, що в будівельному батальйоні можна служити й зі зламаним носом і через 2 тижні забрали в армію.)*

Колись Льода був переслідуваний, бо встановили, що його справжнє прізвище Гундьо. Тато за німців був поліцаєм, потім жив у США. Льода мав велику неприємність з боку КГБ, але видно, «іскупив» свою вину. Хай Бог мене за це не осудить, бо і я нікого не суджу. Кожен буде відповідати за своє.

Тепер він у Русі. Одержав спадщину від батька, щось трохи віддав на Рух і тим собі врятував «авторитет». Але до нашої родини ставиться вороже, хоча, клянусь, я про нього сьогодні згадую вперше. Ніхто ніколи не чув від мене, що я чи йому недовіряю, чи хоч підозрюю його. А згадала лише тому, що через нього син потрапив у Радянську армію.

Ініціативна група на захист Українських Церков

Приїхала додому (з Черкас, у січні 1982 року. – *Ред.*), застала правозахисника Терелю Йосифа (*Нар. 27.10.1943. Політв'язень у 1962-66, 1966-76, 1977-82, 1982-83, 1985-87 рр.. – Ред.*). Я його трохи знала раніше. Він сказав, що репресії проти Греко-Католицької Церкви посилюються і настала потреба створити «Ініціативну групу на захист Українських Церков». Для цієї групи на початок потрібно три особи. Є люди, але вони бояться втратити роботу. А з тих, що не бояться, це він, отець Будзинський Григорій зі Львова, то чи я не хотіла б бути третьою? Я зраділа й охоче погодилася. Бо тим я хотіла довести гебістам, що я не лише їх не

злякалася, не розкаялася за свою сім'ю, але ще й сама включилася в правозахисну діяльність.

Ми збирали матеріали. А їх шукати довго не треба було. Бо чи не в кожному селі розвалювали або палили каплиці, церкви і зрізали хрести. Переслідували і шантажували підпільних греко-католицьких священників і монахинь.

Через літо ми все робили таємно, а в вересні 1982 року, 9 числа, Йосиф Тереля поїхав у Москву, щоб зареєструвати нашу групу. Бо прийняли цього дня таке рішення на конференції.

«Ініціативну групу» не зареєстрували, але членів групи взяли на мітку. Про це довідалися наші переслідувані, близькі по духу жінки, і не схвалювали моїх дій. Сказали, що аж тепер мене заарештують. Та арешту я не боялася, бо, повірте, дуже хотіла сісти в тюрму і в такий спосіб звільнитися від докорів сумління. А то їжджу по таборах (у 1981 році я виїздила до своїх 33 рази!) і нічого зробити не можу. Я під ворота табору – а їх у карцер. Всюди чую одне: «Муж только что проштрафился и попал в карцер». Те саме про синів... Думаю, Господи, щоб уже сіла і я, тоді совість буде чиста, що не можу нічим допомогти...

Комітет посилав скарги в Президію Верховної Ради на місцевих чиновників, які нищать, палять, рубають українські католицькі церкви. Випускаємо «Хроніку УКЦ». Багато номерів є зараз тут, за кордоном. У цій «Хроніці» інформуємо населення про стан нашої Церкви в минулому і сьогодні. Тоді контактувати з закордоном було важко. Але все ж таки ми «Хроніку» передавала задля того, щоб через радіостанції інформація про наш рух за легалізацію УКЦ була ширше відома народові. На жаль, якась чорна рука багато номерів тримала під ключем і не дала їм побачити світ. Аж тепер частину номерів Олена Тереля привезла з Відня, а частину Йосиф Тереля привіз зі Швейцарії). Номери «Хроніки» не то що були цікаві, а й дуже потрібні, щоб відкрити очі населенню, що становить собою Російська Православна Церква, хто стоїть над нею і чий вказівки ця Церква виконує.

Скоро Йосифа Тереля арештували і засудили на 1 рік. Функції щодо «Хроніки» перебрала на себе його дружина Олена. Хоч відстань від мене з Долини до села Довгого Іршавського району Закарпаття немала, 7 годин їзди автобусом, але контакт між нами був добрий, можна було добиратися без пересадки або пересісти в м. Стрию на інший автобус. Близько чи далеко, але ми з п. Оленою контактувались. Частіше їхала я, бо вона працювала і троє маленьких дітей на руках.

Йосифа Тереля звільнили в 1984 році, а в лютому 1985 року заарештували знову. Якось у лютому я вдома не була, а в березні перед вечором прийшли два міліціонери і вручили повістку, що викликаюся в прокуратуру. Я якраз готувала посилку для Василя Стрільцьова, члена Гельсінкської групи, колишнього вчителя англійської мови, який відбував термін ув'язнення в Мордовії разом з Юрієм Бадзьом. Ще хтось мав принести мені кілька головок часнику для цієї посилки, але я вклала який був і стала за-

шивати пакунок. У прокуратуру мала з'явитися на 10 годину ранку, але заки в прокуратуру, децю в хаті приховала. Заховала Біблію, віднесла ключі до сусідки і сказала, що як я не повернуся, то щоб ключі віддала тільки сестрам, які жили в сусідньому місті. Узяла посылку в руки і перше чим у прокуратуру, побігла на пошту, щоб дати Стрільціву посылку. Він родичів не мав, а посылка належала раз на рік, то пропустити цей момент було б гріхом.

А понесла посылку тому, що знала: йду туди, звідки часто не повертаються. Коли арештували чоловіка, то йому про арешт зачитали в хаті, а Василя «попросили» під'їхати з ними в прокуратуру для «з'ясування» – і він повернувся додому аж через 6 літ. Так само «запросили» Володимира в прокуратуру, і він повернувся через 3 роки. Тому я знала, що означає таке «запрошення».

На пошті затрималась, бо щось було трохи більше як 5 кг, мусіла пакунок розпороти і надбирати. У прокуратуру прийшла аж о 10.30. Секретарка вказала мені кабінет. Їх сиділо 5 незнайомих, значить, не долинські. Спочатку запитали, чого запізnilась. Їздили до мене додому, мене не було, думали, що я не прийду, але то було б для мене гірше. Я не сказала, що ходила надавати посылку для Стрільціва, бо зараз ця посылка було б процензурована, а то й вилучена. Підозра: чому я так нагло надавала. Ці незнайомі представились, що вони з Ужгорода, сказали, що арештований Йосиф Тереля, а вони знають, що я співпрацюю з ним, то вони пойдуть зі мною до моєї хати і я дам їм усі документи, виготовлені мною і Терелею. Я сказала, що нічого такого в мене немає і тому я їм нічого не можу дати. Тоді вони, всі ці ужгородські і один долинський майор міліції Стандьо (який бив по шиї та по голові мою дочку Оксану в коридорі міліції, коли після суду Володимира вона намагалася побачити брата) привели мене до міліцейського авта і сказали сідати. Самі сіли поруч мене і машина рушила. Я подумала, що це вже є той кінець, «виряний» і сподіваний. І подумки сказала: «Слава Богу». Я навіть не старалася дивитися, куди мене везуть. Було байдуже. Сусідів попередила, отже, все в порядку. Аж тут авто стало перед хатою, сказали виходити і відчиняти хату. Я сказала, що перше мушу взяти ключі в сусіди. Трохи незручно було в супроводі двох міліціонерів іти по ключі, сусідка злякалась, але виходу не було.

Зайшли всі до хати і тут зачитали, що перше всього у зв'язку з арештом Йосифа Терелі в мене проведуть обшук. Усі розійшлися по всіх кімнатах. У мене три кімнати й кухня. Я сказала, що одна в хаті, і вимагала, щоб обшук проводився покімнатно, але вони порушили всі закони. Сказали: «Нам некогда». Прихопили двох понятих, які все були напоготові, бо не вперше були в моїй хаті, з вулиці Ватутіна 10/20 (або навпаки): Ткачук і Гуменюк. Їх розподілили по кімнатах замість мене, а я бігла з кімнати до кімнати, ніби цим могла запобігти, щоб шукачі не підкинули чого (як це в той час було прийнято), що могло послужити звинуваченням для арешту.

Того, чого шукали, не знайшли, але забрали децю з дрібниць, що не мало відношення до підозри, склали акт обыску (я їх ніколи не підписувала) і пішли з хати, залишивши мене.

То був кінець березня (1985 року), а через місяць мав звільнитися чоловік.

Тереля Йосиф, коли звільнився в 1984 році, чув себе на здоров'я досить погано, то обов'язки і титул голови цієї Групи передав членові Групи Кобрину, якого також скоро заарештували. Залишилися ми з Оленкою. Додалися нові члени Комітету о.Гаврилів Михайло, о. Петро Зеленох, о. Миргитич.

У лютому 1987 року Йосифа Тереля звільнили і примусили виїхати за кордон. Перед тим, як виїхати в серпні 1987 року, Йосиф Тереля з владикою Павлом Василюком заявили в Президію Верховної Ради, що наша УКЦ виходить з підпілля. Після цього наші священики почали відправляти богослужіння не ховаючись. Певна річ, не в церквах, але на відкритих місцях. На цвинтарях, на святих місцях, де був зрубаний хрест чи каплиця. Ці відправи міліція майже рік не розганяла. Аж тепер, у ювілейному році 1000-ліття хрещення України, коли почалися масові святкування, священиків знову почали саджати на 15 діб або штрафувати, цебто карати грошово.

У вересні 1987 року Йосиф Тереля виїхав за кордон, а Комітет захисту українських церков очолив довголітній політв'язень брежньєвських таборів Іван Гель. Комітет збільшив своє членство до 11 осіб. У цей рух масово включилися українські католицькі священики.

Советський закон гласить, що коли є 20 членів одного віросповідання, то вже таку Церкву можна реєструвати. А коли Пімен восени на зустрічі з іноземцями сказав, що така Церква, як Українська Католицька, не існує, що є в Західній Україні сто бабусь, які визнають цю релігію, тоді Іван Гель відписав главі Російської Православної Церкви Пімену, подякував, що той визнав існування такої Церкви, а ми постарасмося уточнити число віруючих УКЦ. І ми почали збирати підписи віруючих. Підписували люди цілими селами, всі ті, хто довгі роки скрадаючись молились по лісах і полях, подалі від ворожого ока. Підписи пачками надсилали в Президію Верховної Ради. До половини 1988 року було переслано 15.000 підписів. Це, думаю, достатнє число, щоб легалізувати УКЦ, яка понад 40 років не лише існує, а живе і творить. Але 15.000 – це не кінцеве число, бо вірних Української Католицької Церкви більш як 4.000.000. Але не кожний поставить свій підпис. Є люди, які забагато страху пережили через советський терор, щоб тепер так нараз позбутися цього страху.

Теперішній Комітет УКЦ випускає свій журнал «Християнський голос». Цей журнал передається на Захід. Бажано, щоб він був передрукований і розповсюджений, щоб про це знало ширше коло населення як у діаспорі, так і на своїх землях. Ми там не можемо друкувати цей журнал великим тиражем. Неможливо знайти людину, яка б друкувала, бо це

посада не зовсім легальна. Коли знайдеться людина, то вона не має ніякого відношення до цієї організації, вона друкує за гроші, яких у нас не дуже багато. Журнал виходить у 100 або 150 екземплярах. На додачу нема навіть ручних друкарських машинок з українським шрифтом, а ті що є – з російським, і ті ламаються. Умови праці дуже несприятливі, проте ми постійно стоїмо за своє право називатися християнами, за права Церкви – незалежної УКЦ.

У річницю 1000-ліття Хрещення України майже в половині західно-українських сіл була відправлена Служба Божжа з нагоди цієї дати. І знову власті не могли байдуже дивитися на ці маніфестації, і знову почалися арешти та перестороги духовенству. Та не зважаючи на це, 23 червня 1988 року відбулася демонстрація як священників, так і вірних на Личаківському цвинтарі у Львові в пам'ять жертв, замучених кагебістами в цей день по всіх тюрмах Західної України 23 червня 1941 року. Люди домагаються поставити пам'ятник цим жертвам сталінського терору.

Це за червень уже четверта демонстрація українського народу у Львові. Перша була 3 червня, друга – 16-го біля пам'ятника Іванові Франку на знак протесту проти вибраних делегатів на 19-у партконференцію в Москву, яка мала відбутися 28 червня (тут можна назвати кандидатів). Народ висував своїх кандидатів, чесних людей – письменників делегатами на цю партконференцію, щоб ці люди змогли там дійсно захищати права свого народу.

Партійна еліта погодилася дати відповідь 21 червня на львівському стадіоні. Але коли народ у кількості 60 тисяч зібрався біля стадіону, то на воротах стадіону висіла табличка «Ремонт». Народ вирішив провести демонстрацію тут же, але львівська партійна еліта у мікрофони стала кричати, щоб народ розійшовся, і в такий спосіб зірвати демонстрацію. Та народ на знак протесту пройшовся вулицями і проспектом Леніна з патріотичними українськими піснями.

Обшук у справі чоловіка

Дочку Оксану почали переслідувати на роботі, казали писати заяву на розрахунок. Вона опиралася, бо норму виконувала, скорочення там не було. Все одно її розраховали без будь-якого вмотивування.

Чоловіків брат Іван жив з нами в межу, але остерігався зустрічі з нами, як і всі сусіди. Щоправда, як хтось з чужих, із приїжджих, заходив до мене, то хтось із них, він або жінка його, знаходили причину, щоб навідатися.

26 травня 1982 року судили-таки в таборі чоловіка, Січка Петра, і добавили ще три роки, мотивуючи тим, що він через мене має зв'язок із закордоном. Ну, і «клевета на советский строй». (26.05. П.Січку пред'явлене звинувачення за ст. 187-1 КК УРСР, обшук у дружини відбувся 5.07, засуджений він 19.07.1982. – Ред.).

Ми цього не знали, але в день суду в нас знова був обшук. Вранці зайшла до нас чоловікова братова, сусідка. Як ми називали її, стрийна. Дочка

ще спала, і я щойно встала. Я здивувалась такими відвідинами. Вона запитала, чи я сьогодні буду вдома, і дочка. Кажу, що буду. Вона питає: «А Оксана не йде на роботу?» Кажу, що її розрахували з роботи. А вона питає: «А за розрахунком вона не йде?» Кажу: «А ви звідки знаєте, чи вона одержала розрахунок, чи ні?» Вона ще раз перепитала, чи ми будемо дома, і пішла. Я за нею не вийшла, щоб зачинити двері на замок, а пішла в спальню. І кажу до дочки: «Вставай, бо була стрийна. Якесь перелякана, ніби божевільна, і дуже випитувала, чи ми будемо дома. Що б це означало?» (Хочу зазначити, що на вулиці був тільки один телефон – і то в цієї стрийни).

Я не встигла поговорити з Оксаною, як глянула у вікно – а тут авто за авто (а наша вулиця непроїзна), і вже вискакують гебісти. Я в коридор, щоб зачинити двері, а вони вже тут як тут. З ходу зачитують: «Обыск».

Я не хочу грішити на стрийну, може, то якийсь збіг обставин...

Брати чи вилучати вже не було чого, але вони забирали, що попало під руки. Шукали дуже завзято, бо на городі раз попри раз кололи шпицями. Певно, хотіли знайти ще якісь докази на чоловіка. Узяли Біблію і якісь листи. Почали писати протокол. А Оксана підійшла до стола, вхопила Біблію – і за пазуху: «От цієї Книги я вже вам не віддам, хоч би ви мене вбили! Та ж із неї мама черпає силу для існування!» Вона це сказала так упевнено, що вони зупинилися і не пробували відібрати. Я за це їй була дуже вдячна, бо й справді я жила завдяки цій Книзі. Я по ночах не могла спати. Я читала «Новий заповіт» уже вдесьте чи двадцятье – і все знаходила в ньому все нові й нові слова чи повчання, які так були мені потрібні.

Одного разу, коли ще Красівський Зеновій не був арештований, був у нас у хаті й запитав мене: «Дивуюсь, як вам удається за таких обставин не лише жити, але ще й діяти? Що додає вам наснаги?»

Я тоді відповіла: «От ця Книга, Євангеліє. Повірте, читаю Євангеліє чи молюсь – і відчуваю, що біля мене на стільці сидить Хтось, Хто мене охороняє. Чи це Ісус, чи Пречиста Діва, але здається, що чую дотик Їхньої руки». Тоді Зенко відповів: «Ви щаслива. Я також молюсь і пошу, але тим, що ви, похвалитися не можу».

Тож як хто питав мене, що я вважаю щастям, то я відповідала, що найбільшим щастям людини є не мати страху. Я йшла в КГБ – жилка в мене не здригнулася. Тільки подумки повторювала такі слова: «Господи, вложи Святого Духа, хай Він говорить за мене, бо не знаю, що сказати». Чи повірите мені – я все виходила задоволена собою і дивувалася своїй відповіді. Страх – це найбільший ворог людини, а без страху людина вільна. За моїх обставин якби ще додати страх – то психлікарня забезпечена.

Я все повторювала ці слова: «Мої ровесниці загинули в свої 18 – 20 літ. А я перейшла тюрми, табори, пережила, повернулася, створила сім'ю і мої нащадки продовжують боротьбу за наші ідеї. То, може, вже й пора

мені на вічний спочинок? А коли не страшна смерть, то перед чим і чого лякатись?»

Ще повернуся до того обшуку, коли ще Оксана була вдома.

Я там сказала, що вона відібрала Біблію і прокурор Довганюк (з Долини) почав складати протокол у сусідній кімнаті, де була дочка. Я зосталася на кухні, бо частина тих обшукачів була тут. З ними був один, як вони назвали його, «практикант». Після інституту певно, з юридичного факультету, якийсь Риндюк. Говорив він гуцульською говіркою, або чернівецькою. Я стала біля грубки. Він зміряв мене поглядом з ніг до голови і сказав, щоб я відступилася, бо в грубці є дверці до печі, в яку ще він не заглянув. Щоб підійти і відчинити ці дверці, потрібно було відсунути столик. Коли він узявся відсунути столик, то зауважив, що в столику подвійне дно. Я завмерла, бо це й був мій сховок...

Риндюк гукнув прокуророві, щоб ще не писав протоколу, бо тут ще щось знайшли. Покликав мільціонера, зламав дно – і засіяв радістю. Там у целофанових торбинках були документи: деякі Василеві записки чи роботи, вірші і паспорт молодшого сина Володимира. Коли його арештували, він паспорта біля себе не мав, то так паспорт зостався. Я зберігала його про всяк випадок: коли звільниться, то, може, вдасться з чистим паспортом кудись виїхати.

Риндюк став хизуватися, мовляв, он який я. А я його запитала, чи є в нього мама. Кажу: «Якщо в тебе є мама, то коли приїдеш додому, похвалися їй, яке ти зробив досягнення. Що прийшов до хати таких студентів, як сам. Тільки мої студенти морально вищі за тебе. І хоча тебе ніхто не примушував брати активну участь в обшуці, тільки спостерігати, але ти на очах мами викрив сховок її синів, які караються в тюрмі. Якщо твоя мама мудріша за тебе, то скаже тобі такі слова, від яких тобі потемніє в очах. А якщо твоя мама така тупа, як ти, – то вічна вам пам'ять».

Я ганьбила його, на чім світ стоїть. Сказала, що за це досягнення він, крім доброї оцінки, ще й зірку одержить, але вона буде пекти його до кінця його днів.

От так-то Риндюки в той час будували Україну. А сьогодні – я певна – він займає посаду як не міністра, то головного судді, і б'є себе в груди, який він патріот і що зробив для того, щоб Україна була вільною.

Я говорила що хотіла, наголошувала на національному і, що дивно, ні прокурор Довганюк, а ні хто інший з присутніх не стримав мене і не велів замовкнути. Прокурор був незадоволений, бо побачив свій промах: це було знайдене, коли писався протокол.

Лишень вони пішли, ми посідали обі хто де і мовчимо. Аж іде сусідка і питає: «А хто то був у вас?» Тут то я і її «похрестила». І думаєте допомогло? Далі лізла до хати: наказ КГБ вище будь-якої моралі.

Доля дочки Оксани

Був липень місяць (1982 року. – Ред.). Зі мною залилася ще та одна дитинка – Оксана. І знову жура: куди податись? Із роботи звільнили, вуз недоступний...

Оксана прочитала в газеті, що в Латвії набирають учнів зі всіх республік СРСР до медучилища на лікувальний і на зубний відділ. Вона загорілася бажанням поїхати. Я не дуже хотіла, бо все сподівалася, що вона поступить в інститут. Як не гадали, та кращого виходу з цієї ситуації не було. Оксана поїхала в Латвію одна. (Тоді ще українці так масово не їздили в Латвію на торги).

Десь через два дні приїхала радісна й каже мені, що вступила в медучилище. Але не на зубний відділ, як ми домовлялися, бо в стоматологію приймають зі знанням латиської мови, а на медсестринській. Я не дуже зраділа, бо бачила по її здібностях, що могла би вчитися десь вище. Вона заплакала і сказала, що якщо я не хочу, то поїде і забере документи. Вона була рада, що її прийняли без екзаменів, на співбесіду, ще й сказали, що в неї є знання, і як виняток зарахували її, чим вона зраділа. А я, замість того, щоб радіти з нею, то незадоволена... Я опам'яталася, похвалила її, бо це справді був єдиний вихід, щоб знову не тягатися по тих судах, не судитися з тим виробництвом, що звільнило її з роботи. Бо хоч по закону правда на нашій стороні, але де і в кого шукати тієї правди?

Був кінець серпня 1982 року. Поїхала моя донечка в Латвію, в чужу країну, бо на рідній Україні для неї місця не знайшлося, щоб здобути хоч якісь знання...

Я залилася одна в чотирьох стінах, як той розбитий човен серед води. Зі своїм горем, своїми бідами – одним-одна. А проте подякувала Богу, що дочка поїхала з хати: уже мені тепер нічого боятись ні кагебістів, ні тих агентів, що ходять попід вікна. Бо досі я більше боялася за дочку, що коли будуть уночі вламуватися до хати, то щоб не перелякали її, або, чого доброго, не побили.

Я помолилася і вперше за ті три роки спокійно лягла спати...

Усе це творилось на очах у дочки... Тому, коли вона поїхала в Латвію, я ніби як позбулася тягара відповідальності за долю дитини. Я стала ніби вільна від домашніх турбот, усю свою увагу звернула на своїх в'язнів. Щоб удома не сидіти і не з'їхати з глузду, я їздила до своїх – чи то чоловіка, чи синів. Їздила випрошувати тих належних за законом побачень чи прийняття передач, хоч це було майже безрезультатно. Бо Василь у Черкасах був на посиленому режимі, а коли його вдруге засудили та перевезли в Вінницю, то тут уже був суворий режим. Того дня, коли належалася передача, у всіх приймали, а мене обнадіювали і тримали до кінця, а потім «співчуючи» казали, що «не положено», бо син потрапив у карцер. Хоч я до таких трюків звикла, все одно кожного разу щеміло серце. Але мусіла стримувати себе, щоб не показати ворогам своїх кривавих сліз. А вже повернувшись додому, опинившись сама з собою в тих чотирьох стінах, ох, як плакала і серцем, і душею... Але ніколи не нарікала на

Бога, що дає мені таке терпіння. Хоч ті, хто знав, як я ставлюся до віри в Бога, старались спровокувати мене, але без успіху. Бо я й тоді, і тепер вірю, що пережила те все не тому, що я сильна, а тому, що моя віра в Бога сильна.

Я виїжджала з дому, замикала двері на ключ, але заставала двері відчиненими. Щоб бути безпечнішою, я зсередини защібала вхідні двері ще й на такий великий гак. Одного разу як йшла з хати, то защібнула ці двері зсередини, а вийшла на парадні двері, якими ніхто не ходив. Вийшла непомітно, як мені здавалось, і замкнула. Коли ж повернулася, то вклала ключ, щоб відімкнути двері, а він ніяк не повертається. Торкнула двері – вони відчинилися. А я думала, що перехитрила гебістів!

По сусідству з нами, як я вже казала, жив чоловіків брат Іван. З ним жили його одружений син і зять. В них обох були автомашини, але коли вони їхали, а я йшла, – ніколи мене не помічали, не підвозили. Я все це приймала з розумінням, бо знала, що їм КГБ наказав, вони бояться.

Але ось такий факт. Була весна 1983 року. Оксана вже вчилася в Латвії. Перед тим до мене на квартиру попросилась одна молода жіночка: її направили до мене ці ж сусіди. Та так почала просити мене, що я взяла. Подумала, що хоч буде на кого zostавити хату, коли я кудись їду.

Одного разу заходить до хати зять чоловікового брата і каже, що їде в Латвію на покупки, то чи не хочу і я поїхати до Оксани. Я дуже здивувалася, бо підвезти боїться, а тут пропонує такі послуги. Я сказала, що ні, не хочу, бо я не готова. То він сказав, що поїде пізніше, я ще можу зібратись. Я відмовилася. Через якийсь час він прийшов знову. Я відмовилася, але завагалась. Є така нагода, при тому він каже, що візьме продуктів дочці – але якщо поїду і я. А якщо я не поїду, то він нічого не візьме. Ще й додав: «Коли я в Ризі скажу Оксані, що ви мали нагоду приїхати до неї, а відмовилися, то як то їй буде?»

І хоч як душа моя кричала, що тут щось нечисте, але бажання відвідати дочку, та ще і щось завезти їй, перебороло. Я zostавила квартирантку, сіла й поїхала з ним і його жінкою. Була десята година вечора. Коли їхали, повернули ще в село Мала Тур'я, ніби йому треба ще побачити колегу. Вони пішли до хати, а я дуже довго сиділа в машині, десь коло двох годин. Коли вони вийшли з хати, то я сказала, що хотіла би повернутися додому. Сидячи в автомобілі, я мала час усе передумати і впевнилася, що це якась змова. Він відмовився везти мене назад. А ніч, автобуси вже не ходять. Поїхала. Він сказав, що побуде в Ризі днів три, то я буду мати час поспілкуватися з Оксаною. Приїхали ми в суботу під вечір. Дочка зраділа. Вони поїхали кудись на ніч до своїх ніби близьких і сказали, що через три дні прийдуть по мене.

У неділю вранці ми з дочкою поїхали на море, бо була гарна погода. Ми там довго не були, а коли повернулися до хати, то господиня сказала, що були мої і сказали, що як мене не буде, то через 2 години вони йдуть додому. Я такого не сподівалася, бо були б інакше розподілили свій час. Але куди подінешся, якщо ти залежна від когось...

Приїхали додому – а моя квартирантка зібрала речі й чекає мене. Питаю, в чому справа. А вона каже, що тоді, коли я вночі поїхала, вона вранці йшла на роботу. (А в мене щоб дійти до автобуса короткою дорогою, треба перейти через яроч, де пливе потічок). Тільки-но спустилася в яроч, як її стримує один «пан», показує документ, що він з КГБ, і каже: «А ну давай ключі від хати!» Вона пробувала заперечувати, а він: «А я зараз зроблю обшук у твоїй сумці і знайду там наркотики. Тоді ти підеш зі мною безповоротно».

Квартирантка почала плакати, мовляв, я не винувата.

Я все зрозуміла. І заплановану ними мою поїздку, і що в мене в хаті без мене погосподарювали, як самі хотіли. Хоч я ніколи не сумнівалася, що в мене в хаті є підслуховуючий апарат, та сьогодні я своїм сусідам не подякувала за таку послугу. І не кляла їх. До сьогодні вони думають, що я так нічого й не зрозуміла. Але що дивно – моя квартирантка перейшла до них на квартиру. І таке було...

Чому з'ясовую таку ніби дрібницю? Та тому, щоб хто захоче колось прочитати, знав, як гебісти вміли тонко розробляти свої провокації.

Звільнення чоловіка й сина Василя

Моєму чоловікові тоді залишалося до закінчення терміну в'язнення ще цілий місяць. Бо коли його там у таборі вдруге арештували, то йому залишалося до закінчення першого терміну ще 40 днів. А коли оголошували другий вирок, то зачитали «термін рахувати з дня арешту три роки». А 40 днів пропало. Не так, як у сина. Тому Василь і сидів на 40 днів довше.

Приїхав до чоловіка в Херсон кагебіст із Івано-Франківська. Думали ще хоч на останок вимучити якийсь каєття. Він запитав: «Ви що, знову робили вдома обшук?» Гебіст здивувався, звідки він знає. А коли чоловік сказав, що бачив сон, то він відповів: «Робили, але щастя дружини, що нічого не знайшли, бо ми хотіли вас помінати місцями». Як Мешко Оксану з сином... Тоді цей гебіст витягає з шухляди кілограм шоколадних цукерків, подає чоловікові, мовляв: «Ми земляки, а з порожніми руками заходити незручно». Боже! Чоловік як зірветься, як закричить: «Забирайте! За кого ви мене маєте?»

Гебіст сказав, що його попередили, що Січко нічого не візьме, але він понадіявся. І каже: «А от від цього й залежить ваша воля». А чоловік відповів: «А воля Божа. На цей раз я вийду звідси, хочете ви цього, чи ні, бо я бачив сон».

Справді, чоловік так сильно переживав, що інтуїтивно відчував, що робиться вдома або коло синів, а ще мав віщі сни. На цей раз снилося, що спалив бушлат і весь тюремний одяг. І от через місяць, 26 травня 1985 року, його звільнили.

Я привезла чоловіка додому – шкіру й кості, аж страшно було їхати з ним, бо він у таборі майже не виходив з карцера.

До сина Василя поїхала ще на побачення (коротке, на годину), бо йому залишалося ще 40 днів. *(Це побачення, згідно з листами, було 26.04.1985, за 2,5 місяця до звільнення. – Ред.)* Побачення було через скло. Ззаду за плечами в мене наглядач. Син щось показував мімікою, я не зрозуміла, то він написав. Але наглядач помітив, хотів відібрати, а Василь вкинув папіску в рот і з'їв. На тім наше п'ятихвилинне побачення закінчилось. Мене вигнали, а його посадили на 30 днів в ізолятор.

6 липня 1985 року, як і було мені повідомлено, я приїхала по сина. Сказали, як завжди: «Обождите». Я чекала. Аж під кінець робочого дня сказали, що його випустять завтра, тому що термін закінчується завтра. Я наробила шуму, бо знаю з практики: якщо в цей день не випускають, значить буде ще один термін.

Я звернулась до начальника, він став посилати мене по кабінетах, а там пискати баби, мовляв, через помилку в документах поставили 7.VII, що для мене один день не грає ролі, а вони документи не можуть виправляти. Що не робила – робочий день закінчився і на тому кінець. Пішла на пошту, подзвонила чоловікові. Він сказав: «Значиться, Василеві пришиють третій строк».

Переночувала на вокзалі, хоча в нас були там знайомі (про них пізніше). Вранці пішла знову в табір і, на превелику мою радість, Василя звільнили. Але я його не впізнала, так висушили його за ці 40 днів. Я кажу: «А кого ви мені привели? Як зайду з ним у поїзд? Та всі люди розтечуться, бо навіть на смертнім ложі такі не лежать».

Конвой завів нас у поїзд. Василь сказав, що після карцера його завели в лікарню і признали туберкульоз, але він уже боявся лягати на тих 10 днів, щоб не вилікували на один бік.

Удома треба було влаштуватись на роботу. Він пішов по медичну довідку – і тут рентген показав туберкульоз більш як річної давности, бо в легенях каверни.

Чоловік уже працював. Улаштували його на пилораму на заводі залізобетонних виробів у Долині. Хоч до арешту працював економістом, але ніхто не збирався поновлювати його на таку роботу. То лише ми, українці-демократи, такі гуманні, що жодного мерзотника не зняли з посади і не послали на чорну роботу. Ох! Як це все болить!

Ще про звільнення чоловіка й сина*

Почну з того, як після 6-річного ув'язнення звільнили мого чоловіка. Було це 26 травня 1985 року. Я поїхала в Херсон і, як завжди, в першу чергу випускали злодіїв, а мене ще трохи понервували, поки Петра випустили. Я принесла одяг, але штани просто спадали з нього, бо не було на чому держатись, так чоловік висох. Сіли в поїзд в обід, о 14 годині, і поїхали додому. Я ще хотіла вступити до сина Василя у Вінниці, але чоло-

---

* Розділ написано 15. III. 1996 р. Попри деякі повторення, тут є суттєві деталі. – Ред.

вік попросив що ні, бо психічно не витримає тих колючих дротів, із-за яких щойно вийшов. Ми поїхали додому.

Зате я через день-два таки поїхала до сина на коротке побачення. На цей раз нам його надали. Каютка маленька, а «отрядний» вперто наглядав із-за плечей. Син хотів про щось мені повідомити, узяв те написав на папір, а цей посіпака-надглядач побачив, став іти до Василя, а він укинув записку в уста. На цьому наше побачення закінчилось: мене вигнали, а сина повели в карцер.

Василь був хворий на туберкульоз. Перед звільненням, щоб оминати скандалу, якщо він помре, запропонували йому лягти в лікарню. Василь відмовився, бо боявся, що вколють чимось і спишуть, як це було прийнято в тюремній практиці.

6 липня закінчувався термін його ув'язнення. Ще до того я мала «ізо-вещеніє» з табору, що «6 июля 1985 года Сичко освобождается». Я так і приїхала. (Чоловік мав ще рік нагляду: від 8 вечора до 8 ранку мав бути вдома).

В'язнів стали випускати, а мені все: «Обождите». А під кінець робочого дня сповістили, що його термін ув'язнення закінчиться завтра, тобто 7.VII. А я з практики знала, що це означає, коли хоч на один день затримують. По-перше, що син там під ворітьми став бушувати і домагатися свободи. По-друге, я знала: раз затримали, то неминучий ще один термін ув'язнення. Я зчинила шум, але начальство, як ті миші, поховалось. Насилу я домоглась зустрічі з начальником табору, який уже йшов додому. Він сказав, що нічого не знає. Ніби викликав диспетчера, яка повинна була знати. Та відповіла: «Подумаєш, велика важність, день сюда-туда». Стала обзивати мене, що я скандальна, ніби поклікала в кабінет, щоби щось показати в документах. За той час начальник утік.

Бачу, що вже немає з ким говорити. Я пішла на пошту, щоб подзвонити чоловікові. Щоб нас не чекав. Чоловік сказав: «Це означає, що Василеві примотали ще один термін».

Як я ту ніч просиділа на вокзалі, один Бог знає. Вранці вже без надії подалася в табір. І коло обіда випустили сина! Але не без конвою, а повели нас до поїзда і посадили. Питаю тих гебістів: «Кого ви мені випустили?» Кажу вам, що на катафалку покійник краще виглядає. Це тіль, а не людина.

Приїхали додому. Як чоловікові було сказано, так і йому: до трьох днів улаштуватись на роботу. Зеків, та ще й політичних, ніхто не приймав. Але в Долині був (і тепер є) завод залізобетонних виробів і конструкцій. Я на ньому раніше працювала 4 роки змінним інженером. Нас там уся управа знала. До того, начальник ЗБВіКу був добрий, інтелігентний чоловік, який не дуже виконував вказівки КГБ. Він і прийняв чоловіка різноробом. Туди ж пішов і син. Пройшов медкомісію, крім рентгену, бо щось апарат не працював. Але на роботу прийняли з розумінням, що закінчуються ті три дні. Попрацював два дні, пішов на рентген. Визнали туберкульозним, ще й каверни в нього. Негайно забрали в тублікарню.

Син виграв тим, що вже в лікарні будучи, мав середню зарплату, хоч і мізерну, але рахувався стаж.

Пролежав у лікарні цілий рік. Коли його виписали, то заборонили йти на пілораму працювати. Він знав різьбу, то пішов у м. Вигоду, де були майстерні. Попри це, різьбив удома, взяв патент і возив у м. Моршин продавати. Ці вироби не користувалися попитом, але 1-2 штуки за день продавав.

Василь бачив, що коло нього жінки торгують дитячими ситцевими костюмчиками, які користуються попитом. Купив один костюм, розпорив його, зробив викройку і каже мені: «А тепер будемо й ми шити». Я сміючись питаю: «А нитку вмієш всилити в голку?». Сказав: «Навчуся». Пішов, купив ситцю, різних прикрас, і ми почали шити. Спочатку один костюм за день, два, а потім більше. Потім він не шив, тільки забезпечував матеріалом і продавав по 10, а то й по 20 штук за раз. З'явилися гроші. Він одружився (правда, невдало, бо жінка покинула двох дітей і його і подалася до своїх. Але спочатку допомагала шити. *(Після загибелі Василя Леся повернулася до дітей і живе в домі Січків. – Ред.)*

Похорон Олени Антонів*

І знова я одна. З ким я ділила свої біди, то це з Оленою Вінтонів *(Антонів. – Ред.)*, п. Зенка Красівського дружиною. Кілька слів про неї, вже на сьогодні покійну. Пан Зенко вже був у Ханті-Мансійську. Я деколи писала йому листи й одержувала щиру подяку. Як він відгукувався, у моїх кількох рядках він прочитував більше, ніж в інших довгих листах. А пані Олена була чуйна. Коли я приходила до неї з якою бідною, то вона не бідкалась, не співчувала, але думала і пропонувала вихід з цієї біди, рівночасно і свою підтримку. До неї одної я заходила без будь-якої кремпації, хоч була в добрих стосунках і з Олею Горинь *(Дружина Михайла Гориня, нар. 15.10.1930, політв'язенка в 1952-1956 рр. – Ред.)*.

Я знаю, що треба дорожити друзями в біді. Тож який страшний удар мені був, коли 2 лютого (здається) 1985 року одержала телеграму від п. Зенка, що трагічно загинула Олена *(Олена Антонів загинула 2 лютого 1986 року, упавши під ваговоз. – Ред.)*.

Тоді зі мною в хаті була моя дочка Оксана. Вона часто приїжджала з Риги на день-два. Прочитавши телеграму, я сказала Оксані: «Я вже втікаю до Львова, а то зараз будуть КГБісти». Не встигла вимовити, а вони вже тут. Я миттю заскочила до шафи, а Оксана стала в порозі. Вони кажуть Оксані: «Разрешите». А Оксана: «Чого вам треба?» І не впускає. «Де мама?» – «Немає». – «А як ми знайдемо?» – «А де санкція на обшук?» – питає Оксана і просить не штовхатися в порозі. Він пхається, вона не впускає. Сказав: «Добре, зараз буде санкція», – і пішов. Я скоро з шафи, плащ і чоботи на себе. Кажу Оксані: «Я втікаю городами, бо не пустять, як зловлять. Ти зачиняйся». А треба було б їй утікати з дому...

---

* Перенесено з розділу «Далі пишу навагад, що згадаю». – Ред.

Я полем, снігом, городами по бездоріжжю, щоб дістатися зі Старої Долини в Нову, на автобус. Тільки стала на зупинці – йде міліція. Одні шукають когось: стоять у дверях машини і поволі їдуть, другі йдуть поза плечі та заглядають в очі. Я оберталась сюди-туди – і Бог засліпив їм. Попутним добралась до Болехова, а там уже автобусом і до Львова.

І треба таке. У Львові зайшла на вулицю Спокійну, де жила п. Олена під № 13. А під № 2 жив член-засновник нашої Ініціативної групи отець Григорій Будзинський. Я не могла проминути його хату. Зайшла до нього, щоб дізнатися, що трапилось. Лише зайшла – через хвилини 5 забігла монахиня і каже: «Йдуть! КГБ!». Я заскочила на кухню. Їх чотирьох пройшли повз мене до отця, а я за той час вискочила на двір... Думаю, от не влипла в Долині, то треба було б тут. Були б запитали про паспорт, якого коло мене не було, і були б затримали до кінця похорону. Бог милував.

Який страшний образ я побачила в хаті! Та прекрасна Олена лежала на катафалку зовсім без голови... Голова зроблена з вати...

Це зажорстоко. Я не суддя, але аж такої смерті не могла заслужити ця достойна, смілива жінка... Яка доля жорстока! На цю пару – п.Олену і п. Зенка – мило було дивитись. Він дивився на неї, як на образ Божий, а вона його обожнювала. Хіба мало бід випадало на їхню долю, що треба було ще такої смерті, на втіху ворогам?

На похорон з'їхалась уся українська еліта і Західної України, і Східної. Був і п. Євген Сверстюк, і пп. Лісові – Віра і Василь, і дружина Мирослава Симчича з Запоріжжя Раїса Мороз, дружина Левка Лук'яненка Надія. Бо на той час чоловіки ще сиділи в тюрмі. Був і В'ячеслав Чорновіл, і вся наша львівська еліта. На цвинтарі не було патріотичних виступів, хоча всі знали, що хто-хто, а Олена вартує пошани і промудро везли всіх на поминки. Було дуже багато люду. Я не сідала, бо поспішала на моршинську електричку, яка їде о 18.15. Вийшла з хати ніби непомітно, аж тут мене хтось окликнув: «Січкова!» І просив повернутись. У ганку стояла п. Ірина Калинець і сказала: «А то ви Січкова, а я вас не впізнала. Чи ви, може, тримаєте на мене образу?» Я здивувалася, що вона тримає папіроску в руці, але відповіла: «А ви думаете, є за що?» І побігла. Був такий грішок за Іриною... Добре, що хоч вона це зрозуміла. Зате вже коли я була на похороні батька Горинів, то п. Ірина весь час і в процесії йшла за мною. А тепер вона знов мене не впізнає, хіба тоді, коли я стою з чоловіком.

Я не хочу сказати, що я була колись видатною особою. Я нічого такого для народу не зробила, нічого не написала чи намалювала, але сама доля так склалася, що я мала нагоду познайомитися з тими світилами. Тепер вони далі світять і гаснуть, і знова світять, а я стара жінка, відсунена ними на крайній фланг. Хоч ми рук ніколи не покладали.

Далі пишу навгад, що згадаю...

Я в часі перескочила вперед. Хочу повернутися до дуже неприємної теми. Не так неприємної, як болучої. Хотілося б це оминати, але тоді треба було б багато дечого викинути.

Отже, як я вже сказала, Василя виключили з університету у вересні (*Наказ про виключення № 506 від 20 липня 1977 року. – Ред.*). Він одразу додому не приїхав, але ми вже знали, до чого йдеться.

Доги наші друзі чи то по підпільній роботі, чи товариші по навчанню, чи друзі з табору майже не відвідували нас і ми про них нічого не знали, де вони знаходяться. А от із виключенням сина наші друзі зачастили до нас. Першим прийшов колега, старший економіст бурового майданчика м. Долини п. Рожак. Він був вивезений на Сибір з мамою. Родом він родом із с. Рипне, де колись працював батько мого чоловіка, бо там був нафтопромисел. А після ув'язнення, коли чоловік поступив на заочне навчання у Львівський політехнічний інститут, то вони разом навчалися і в нас у хаті готували контрольні.

Рожак прийшов у неділю до обіду. Удома була тільки дочка Оксана, а ми були в церкві. Дочка відповіла, що нас немає з церкви. Він пішов геть, але щойно ми повернулися, як він зайшов ще раз. Буцімто за якимось довідником з економіки. Ми сказали, що такого в нас немає, але він особливо не зажурився тим. Навіть забув, усівся, почав розмову на різні теми.

Я подала обід, але як то гість рідкісний, то навіть за позичені гроші купила півлітра горілки і почали частувати. Ми тоді в хаті ніхто не вживали спиртного, то він сам чи то з нудьги, чи зі страху й висушив фляшку до дна, хоч не можна сказати, що він алкоголік.

Як у людини горе, то охота з кимось поділитись. От чоловік і почав розказувати йому, яка біда спіткала Василя. Пан Рожак поспівчував, подякував за гостину і пішов. А чоловік пожалкував, що поділився бідною.

Другого дня зайшов до мене на робоче місце секретар парторганізації (я працювала нормувальником у «Сільгосптехніці») і сказав, що подзвонили з військкомату, аби я зайшла туди. Я сказала «добре», але коли він пішов, то подзвонила на роботу до чоловіка (він працював в іншому районі, Рожнятівському, але недалеко від Долини, на Струтинському заводі «Металіст») і сказала, щоб він поїхав до військкомату, бо я не є військовозобов'язана. Чоловік одразу поїхав, але його запитали, чому прийшла не я, а він. Тут нас чекало КГБ. Почали розмову. Чоловік зрозумів, що слово в слово передають йому вчорашню бесіду з цим гостем Рожакком. Як і завжди, чоловік нічого не відповідав на запитання КГБ. Його відпустили. Вийшов – і тут же, коло воріт, ніби випадково, зустрів його цей Рожак. І ніби нічого не сталося, вітається. Чоловік замість привітання сказав: «Продажна шкуро, я вчора за позичені гроші вгостив тебе, а ти продав мене. *Якби я був знав, з чим приходиш до мене, то зноівки був би тобі поставив, а не горівки*». Той хотів виправдовуватися, але чоловік пішов.

Після цього, як не гірко, зачестили наші друзі – посправники по тюремній справі, або табірні друзі. Не хочу називати їхніх прізвищ, бо це боляче. Але під тиском чоловіка багато з них признавались, що працюють на КГБ, бо інакше їхні діти не дістануть вищої освіти. Не хочу їх компрометувати, вказавши прізвища, бо вони сьогодні, як колишні політв'язні, очолюють різні організації чи товариства і б'ються в груди в своїй чесності й любові до України. Бог їм суддя.

Другим прийшов також без причини чоловіків посправник Брунарський Петро, який жив у Галицькому районі в с. Маріупіль і там працював фельдшером. Колись вчився з чоловіком в університеті і був арештований по одній справі. Приїхав після роботи. Падав дощ, чоловік носив під дах сіно, а в мене на роботі були збори, і хоч чоловік як просив, що не має часу, щоб прийняти гостя, і я пізно прийду, він таки не вступився, поки не виконав завдання. Я прийшла пізно, вже діти спали, змучена, а тут гість. У хаті шаром покоти – нема що їсти. Що було, те з'їли.

Він чекав, поки я серед півночі начистила картонлі, підсмажила і подала на стіл. Ще й попросив горілки для більшої відваги, хоч приїхав автом. Ми були не дуже балакучі, бо були злі, що гість не в пору. Запропонували ночувати, бо вже за північ. Він сказав, що мусить їхати додому, бо в селі празник Св. Парасковії (8 серпня. – Ред.). Чоловік сів з ним, щоб вивести його на пряму дорогу, і переживав, що він випивши. Чоловік ще підждав, щоб побачити, як він їде. Той оглянувся, що чоловіка нема, розвернув авто і поїхав у бік КГБ. Нам знову стало підозріло, але не хотілося повірити.

Третім був знову політв'язень, який сидів з чоловіком і ділився пайкою, на прізвище Гуцул Володимир, з Крихович. Він у нас ніколи не був ранише. Ми пообідали і спитали, чи він не їде додому, бо ми йдемо яблука обривати в садку, вже мороз. Він не хотів їти геть, крутився, поки не смеркло, тоді пішов. Весь час підсміхався, але так і не сказав, не мав відваги признатись, хто його прислав.

Десь у березні (Мабуть, 1979 року. – Ред.) прийшов до нас Луцик Михайло, який відсидів 32 роки і тільки недавно звільнився з табору. Зараз через півгодини за ним прийшов один колишній політв'язень, що відсидів 25 років. Нас не було вдома, бо була неділя, ми були на Богослужбі. Щойно ми повернулися, то за нами прийшов ще один добрий приятель, який у 50-х роках відсидів 10 років. Ми ще не роздягались, а він переступив поріг і каже: «О, я вас бачив у місті, але ви так скоро пішли, що я не вспів щось запитати». Чоловік каже: «Роздягайся, будеш гостем». А він: «Та ні, у вас, певно, хтось є». Чоловік каже: «Та є такі, як ти, старі друзі по недолі».

Перишій, що прийшов, був Микола, другий Тарас. Привітались не дуже дружжелюбно.

Микола хоч сидів колись разом з чоловіком і живе від нас на селі за яких 8 км, але ніколи до нас не признавався, аж відшукав нас, коли коло нас стряслась біда. Приїшов ще перед тим, як Рожак. То було в серпні.

Бо коли ми здивувались, чого прийшов, то відповів, що в їхньому селі на Св. Успіння празник, і він дуже хоче, щоб ми прийшли. Ми повірили в його правдомовність, і хоч як не хотілось, але пішли, бо дали слово. Та, на жаль, на дверях висів великий замок. А коли ми ждали, то надійшла його мама, яка жила по сусідству, і сказала, що він з жінкою пішов на весілля. Після цього він прийшов і дуже вибачався, а ми, добродушні, повірили, бо чого в житті не буває?

А коли після Жовтневих совєтських празників КГБ хотіло забрати Василя в психлікарню, то чоловік поїхав до нього з Василем і просив, щоб Василь побув у нього, поки проясниться. Микола погодився, але натопив у печі сливовими деревами, закрив шубер, коли добре ще жевріла грань, і пішов на ніч на роботу. Василь вгорів. Вонітував, влав з ліжка і вхопився за одвірок. Так пролежав до ранку, а коли жінка побачила (хоч не могла вона цього не чути вночі), побігла по Миколу і якось вони Василя відтрусили. Якщо це було ненавмисно, то я беру свої слова назад. (Про це я згадую на стор. 16).

І от тепер знову цей Микола гостем. Усі за столом щось говорили – і недоговорювали. Я з ними не сиділа, але мені ця вимушена розмова не сподобалася. Коли Микола йшов геть, то попросив, щоб чоловік пішов з ним і показав, де живе Володимир Горбовий, бо він перебрався на іншу квартиру і Микола на тій квартирі ще не був. Коли Микола в снігах взувався, то сказав мені: «Я ще прийду, принесу вам сира і масла, щоб мали що посвятити на Великдень». Я чомусь сказала: «А мені здається, що ви більше не прийдете». Він зблід і запитався: «Чому?». Кажу: «А знаєте, як прикро, коли людям віриш, а вони не виправдують твого довір'я?». На тім зачинила двері і вони пішли.

Михайло Луцик пішов ще раніше. У хаті залишились я, син Василь і Тарас. Тоді кажу до Тараса: «Чому ви не пішли з ними? Ви ж знаєте, що нас переслідує КГБ. Ви вийдете і вас запитують, чого ви до нас ходите. Будете мати неприємність». Він каже: «Мене до вас прислали». Питаю: «Хто?». Відповідає: «Справа в тому, що я з ними працюю». Я оторопіла. А він каже: «Я ще три місяці. А через три місяці моя дочка кінчає інститут і я з ними пірву». Я все зрозуміла і просила, щоб скоро йшов з хати, поки я ще не все як слід не сприйняла. Він пішов-побіг. Прийшов чоловік і питає, чого я обідила Миколу. Кажу: «Ти краще запитай, що говорив Тарас».

Стало дуже гірко. Ми здогадались, що за одним Луциком післали двох, щоб переконатись у правоті сказаного.

Я би не хотіла, щоб це пошкодило тим людям, вони ще живі, працюють, і пішли вони на цю роботу не з доброї волі, і їм нелегко. Певно, віддали б півжиття, щоб того не сталося, але вороття нема. Винна система. Той вистояв, хто мав віру в Бога, кому Бог допоміг. А хто захитався в вірі, той упав жертвою.

Потім ще раз до нас з'явився оцей Петро Брунарський, але вже з пляшкою свого коньяку. То було невдовзі після цього інциденту. Він при-

йшов до хати і без будь-якого запрошення почав роздягатись, при тому поставив на стіл коньяк. Чоловік сказав йому: «Слухай, Петре, ти не став коньяк на стіл, бо ти його в мене не будеш пити». Він змінився на лиці і запитав: «Чому?». Чоловік тоді сказав, але криком: «Ти перше вклякни на коліна і перед образом висповідайся, чого прийшов і хто при-слав!». Він упав на коліна і сказав: «Петре, я ще з ними попрацюю рік, а через рік моя дочка закінчить інститут і я пірву з ними». Тоді чоловік сказав: «Вставай, бери свій капелюх і коньяк та й шуруй з хати. І щоб я бачив тебе востаннє тут». Він пішов, ще в коридорі оглянувся і сказав: «Передай Стефі привіт». Бо мене тоді вдома не було, лише чоловік та Василь. Чоловік сказав: «Стефа обійдеться без таких привітів».

Пізніше приходили чи сусіди, чи приятелі. Але ми, може і незаслу-жено, майже у всіх бачили сексота, і щоб не входити в конфлікт, про-сто казали: «Не ходіть до нас. Нам, здається, немає про що говорити».

Потім, як уже чоловіка і сина арештували, скільки я їх мала, вже не політ'язнів, а взагалі молодих людей, що не знаю, з чим приходили, і годі було їх визбутися з хати.

Отак зі страху перед режимом люди проти своєї волі ставали на підлий шлях, потішаючи себе, що колись відв'яжуться, що це все недовго. КГБ мінявся, а люди залишалися з чорною совістю.

* * *

(Жовтень 1994 року, м. Рига)

Ще хочу повернутися до арешту моїх – чоловіка й сина. Коли після виступу на могилі Володимира Івасюка вони їхали на вокзал, то їх охоро-няли добрі люди, щоб не віддати в руки гебістам. По дорозі Василь познайо-мився з дівчиною-львів'янкою з вул. Наукової – Кіличко Оксаною. Коли вона почула по радіо «Свобода», що Василя арештували, то приїхала в Долину, щоб переконатися (мене вдома не було, лише дочка Оксана). Певно, їй бу-ла не байдужа доля сина. Та десь через місяців зо два приїхали до мене її батьки, але з іншою метою. Мовляв, дочка їхня закохалася в Василя. Тільки те й робить, що ночами сидить біля радіо і слухає «Свободу» та плаче за ним. То щоб я зарадила їхній біді, написала їхній дочці, щоб ця вчилася в інституті і забула Василя. Бо, кажуть, «ми інтелігенти, маємо на меті віддати дочку за інженера, який ходить до неї. Непотрібний нам зять-тюремник».

Я дивуюсь їхній відвазі і хамству. Кажу: «Мій син за дротами, а ва-ша дочка у вас на очах, то ви й забороняйте їй. А шкода, я думала про вас інакше». Вони відповіли: «Якщо ви будете з нею листуватися, ми будемо перешкоплювати всі листи і перешкодимо цій дружбі».

* * *

Ще повернусь до Вінниці, до нашого знайомого п. Якимчука, який колись, як і ми, і жінка його, відсиділи в Норильських таборах по 10 літ. Самі родом з Волині. Ми з ними познайомилися на Чорному морі (на яке, як і вони, їхали «диким» шляхом). Ми відпочивали сім'ями. Познайомилися з ним через колишніх політ'в'язнів з Кременця пп. Гачневичів. Ми там подружили. Діти наші ровесниками були. У них дочка і син, і в нас троє. Потім вони бували в нас. Коли їхня дочка поступала в Чернівецький вуз, то жила перед тим у нас і готувалась до вступу.

То, певно, було в 1982 році на Великдень. Василеві належалося перше велике, тобто добове побачення. Його надавали після відбуття половини терміну. І от повідомили, щоб приїхати саме на Великдень. Ми з дочкою приїхали, але вони помилилися одним днем і нам сказали, що побачення завтра. Ми вийшли – і куди? Великдень, ні по базарах ходити, ні на станції сидіти. Згадали про своїх знайомих політ'в'язнів Якимчуків. Мали їхню адресу – і подались до них. Довго не шукали. Зайшли, всіх застали вдома. Вони ніби зраділи. А коли ми сказали, чого приїхали, вони зблідли. Ми запитали, чи можна би переночувати. Сказали б ні – так ні, але ми zostались. Пригостили нас зупою. Хоча в торбі ми мали і свячені яйця, і паску, але все це було для Василя. Нам дивно було і тоді, і зараз, що люди такі залякані радянською владою, що побоюлися не то щоб посвятити, але й приготувати, як це в нас прийнято, яйця і паску. Усього можна було сподіватись, але ось така дрібниця й характеризує людей. Ні по чім не можна було визначити, що в цій хаті Великдень, і хоч би хто згадав, що то за день.

Вранці всі йшли на роботу, але син, ровесник моєї дочки, мав іти після обіду, бо навчався в інституті. Я сказала, що нам немає потреби йти так рано, бо побачення після обіду. Якщо син удома, то ми би не спішили. Тоді пан Якимчук сказав: «Тоді я запізнюсь, а з сином вас не залишу». Ми в той же момент зібралися й пішли. Він по дорозі вкинув нам у кишеню якийсь папірець. Потім ми подивились, що це 50 крб. Ні брати, ні викинути. Досі не збагну, чому він боявся залишити нас. Чи тому, що син так лубо поглядав на мою дочку, щоб бува не закохався, чи інша причина. А я ще думала, що він допоможе кудись звернутися, щоб через знайомих щось передати синові... А нині чую: він у Тернополі голова Товариства української мови! Хай Бог допомагає. А совість?! Та хто кого сьогодні питає за совість? А були люди, які берегли її ціле життя і не схибили. Тому й відійшли від нас. А які совісні залишились, то кому вони потрібні?

* * *

Як я вже згадувала, мій чоловік уперше сидів у тюрмі на Лонцкого в 1947 році. Був засуджений на смерть, яку пізніше замінили 25-ма роками. Удруге сидів у тій же тюрмі на Лонцкого в 1979 році, але не сам, а з си-

ном Василем. Як читаєте зі спогадів, ми ціле своє життя віддали боротьбі з большевизмом. І своїх дітей так навчили. Тоді всі люди – знайомі й рідні – засуджували мене, що я не мама. Бо якщо б я була мамою, то дорожила б вузами й дипломами дітей. А що то за мама, яка посилає дітей у тюрми на вірну смерть? Мовляв, така держава, така сила – танки, зброя, атом, а ви зі своїми синами, як із лопатою проти Сонця! Але коли мої відбули терміни покарання і звільнилися в 1985 році, то не розкалялись, не склали рук. Про це я поведу розмову в наступному розділі. Першими, ще 1 листопада 1988 року, створили Український Християнсько-Демократичний фронт, про який сьогодні ніхто не хоче згадувати, хоч він існує досі як партія. Та про це потім.

А зараз, коли цього року весною освячували пам'ятний камінь замордованим політв'язням навпроти тюрми Лонцького, чоловік просив слова на вічу. Бо мав моральне право сказати двоє слів. Та для нього не стало часу, бо виступали ті, хто й не знали, що то є тюрма.

Не всі політв'язні мали силу вистояти. А нам навіть начальник КГБ м. Долини на своїх «прийомах» казав: «А чи знаєте, що в списках ваше прізвище стоїть першим?» Ми сміючись відповідали, що це дуже добре, бо не будемо бачити смертей інших людей.

Я ще мала сестру Богданну в с. Залукві біля Галича. А вона жила по сусідству з головою сільради. Коли мої всі сиділи, я часто відвідувала 70-літню сестру. А ця головох Надя Басараб і питає мене: «Стефо, а як твої хлопці – сидять? Лише не думай, що як дедушка (Брежнев) помере, то вам стане легше. Бо він на своїх плечах тримає мир, а в разі війни вам не здобувати. Я вчора була на партзборах. Там одержали вказівку в разі війни в першу чергу виарештувати таких, як ви. А таких у Залукві 460 чоловік. Аж потім робити мобілізацію». Я відповіла: «У палиці два кінці: б'є одним, а відтак другим».

Їм удалося залякати багатьох, а найпаче колишніх політв'язнів. І то не одразу, а тоді, коли підросли їхні діти і їм треба було поступати в вузи. Або вже вчилися, то щоб не виключили.

Недалеко міста Долини є таке селище Брошнів. Там ми мали своїх приятелів. Петро Шулер, з яким чоловік сидів у Магадані, а його дружина Мацик Оля, з якою сиділа я. Уже тут, у Долині, ми якось дізналися одна про другу, і хоч не часто, але навідувались одні до одних. Але коли мої домашні сіли в тюрму, всі приятелі порвали зі мною зв'язки. Одного разу я їхала до Львова. В електричці зустріла цього Петра Шулера. Щоправда, він їхав у лікарню до жінки, яка скоро померла. Я запитала, чом він до нас не навідується. Відповів: «Ми з вами більше не будемо спілкуватись. Ви вибрали одну дорогу, ми іншу. Я в житті набідувався, то хочу, щоб мої діти не бідували. Нам не по дорозі!» У нього було троє дітей, як і в мене, два сини і дочка, і ровесники з моїми. Василь ровесник навчався в Києві, здається, в педінституті, тоді, коли Василь навчався в університеті. Він закінчив. А тепер у Києві працював у якомусь міністерстві. Зараз його направили за кордон. Є диплом і автобіографія –

ві. Зараз його направили за кордон. Є диплом і автобіографія – син політв'язнів.

Знаєте, я часто ставлю собі запитання, яке колись мені поставила п. Михайлина Коцюбинська, з якою я трошки знайома. Вона розповіла таке: «Був суд над Василем Стусом. Мене і Світлану Бадзьо (Кириченко) взяли як свідків. Першу питали мене. Я відповідала не так їм, як те говорила, щоб Стус був зорієнтований про події в Україні. І Василь вдячно покинував мене головою. Мене з зали не вигнали і я змогла бачити весь той ганебний суд. Потім запитали Світлану. Світлана сказала таке: «Я буду свідчити тоді, коли Василь буде сидіти на вашому місці, а ви на його». Після цього її вигнали. Хто з нас зробив правильніше?»

Як не прикро було мені казати пані Михайлині свою думку, але я схвалила відповідь Світлани, зачисливши це до патріотизму, на чім би повинна виховуватись наша молодь.

Хто я така, щоб давати оцінки? Пані Михайлину поважаю за її творчий талант, за її скромність і інтелігентність, а Світлану люблю за її невибачливість до ворога. Радувало мене те, що є такі люди, та ще на Східній Україні.

Я ще раз повторюю, що в тому горі, в тому лихолітті та біді і я мала своєї радощі від того, що могла спілкуватися з такими людьми.

Якщо колись хтось буде читати мою писанину (більше всього, що ні), то хай вибачать, що пишу навгад, без плану, а те, що згадаю. Бо через свою пам'ять, певно, й десятої долі не напишу. Адже мені через півроку буде 70.

І все ж таки я не засуджую людей, а засуджую ту жорстоку систему, яка копалась у людських душах і не давала спокою.

І знову таки багато моїх приятелів засуджували мене, коли моїх два сини сиділи. Казали, що я не мама, бо мама дає освіту дітям, щоб мали легкий хліб, що, мовляв, треба було поступитися, щоб і вовк ситий, і коза ціла. Багато мовчало. Бо хвалити мене не було за що, і співчувати нема чого. Чого хотіла, те й маєш. А мені здається, що Богом призначено, того не оминуть. Людина повинна не дивитися, як тобі підказують збоку, але робити так, як тобі підказує сумління. Бо сумління - це твій до смертний суддя. Від нього не втечеш і не заховаєшся.

Ми, колишні політ'язні, які звільнилися за «хрущовської відлиги» в 1956 році, встигли поженитися і народити дітей. Багато колишніх політ'язнів залишилися жити в тих місцях, де звільнились. Спочатку нам не давали дозволу на виїзд, тобто ми не мали паспортів, тільки «удостоверення». Тобто воля без права виїзду. Потім почали видавати паспорти. Кому через рік-два, кому пізніше, але багатьом з застереженням, що не можна повертатися на Західну Україну.

Багато залишилися там. Заробили, купили якусь хату чи землянку, обжились необхідним і почали сімейне життя. Багато так тужили за рідним краєм, що будь-що-будь повертались на Україну, в той час ще не розуміючи, що терор над ними ніколи не закінчиться. Ті, що після звільнення повернулись додому, були весь час під наглядом. У совєтські свята

- «Жовтневі», «1 Травня» чи «Конституцію» - завсіди в хаті була міліція, а в кращому разі нас викликали в КГБ і попереджували, що як стануться в ці дні якісь неподобства, тобто буде вивішений синьо-жовтий прапор або щось вроді того, то відповідальність за це лягає на нас. Ще й примушували підписатися, що нічого такого не буде. Це нас страшно обуривало. Шантажували нас і ждали, коли підростуть діти. Дітям давали можливість поступити в вузи, а потім нас, колишніх політв'язнів, і шантажували. Мовляв, або працювати сексотом, або діти будуть виключені. І, на превеликий жаль, не в осуд тим нещасним жертвам, а в осуд системі, що робила з порядних людей сексотів, деякі ламалися. Він не зламався тоді, коли його взяли в бою, а навіть зі зброєю в руках. Витримав усі тортури, а тут завагався, що вибрати. А раз завагався, то КГБ зробить з тебе те, чого домагалися від тебе всі ті довгі роки. Їм сексотство не так потрібне, як потрібно, щоб ти сам собі наплював у душу, щоб таким чином поставити тебе на коліна.

Багато з тих виявлених сексотів знаходять виправдання, мовляв, ми бідували, то хай хоч наші діти оминуть того. І тим себе заспокоювали, і люди їх почасті виправдовували. Мовляв, якось треба жити. Але чи то вже життя? Ти йдеш проти своєї волі і вся вина твоя важким каменем лягає на тебе, і відступити нема куди.

Жовтень 1994 року. Рига

Пишу свої спогади не по порядку, бо не вела щоденника, ніколи нічого не датувала, тому мені зараз так трудно згадати, який то був рік.

Писала це все у Львові, а зараз я знаходжусь у Ризі в дочки. Приїхала, бо випала така потреба допомогти їй. Жовтень, 1994 рік.

Якраз учора подзвонив до мене один художник, Царук Олесь, що відкриває свою виставку художніх картин, то щоб я прийшла. Він сам родом з Івано-Франківська, тут одружився, тут працює на користь України. Він пригадав мені, коли 1989 року тут, в Ризі, відбувався форум 18-х поневолених народів. Майже зі всіх республік були представники, а Україну мав представляти Царук. То він дуже зрадив, що є я, і запросив мене. Я на той час була трохи підкована політично, знала, що сказати. Мені надали слово. Я з'ясувала становище на Україні, а вкінці ніби жартома сказала: «Коли буде наступний форум, через три роки, то ми вже приїдемо до вас по візах». Усі заплескали, а моє пророцтво збулось. Я вже й торік, і цього року приїхала в Латвію з візою.

Коли вже почала про Латвію, то скажу, що й тут наші українці не сплять.

Ще 1989 року тут було засноване українське товариство «Дніпро», яке очолював п. Строй. Я тими роками часто бувала в Ризі, бо в дочки були малі діти, а вона вчилася в медакадемії, то треба було допомагати. Тому я й мала нагоду деколи бути на їхніх зібраннях. Для початку це було непогано, хоч початківцям завжди важко. Товариство нараховувало десь чоловік 300. Для початку це багато, але при такому числі напхалось людей всякої масті, багато «колишніх», які сіяли розлад. Українці вважа-

ли за честь належати до цього товариства. Членом його була і моя дочка Оксана.

Пам'ятаю, десь в лютому 1990 року було зібрання. Дочка сказала, що товариство «Дніпро» приймають членом Товариства української мови. Має прибути хтось із Києва, здається, Євген Пронюк. Ми з дочкою поїхали – і на превелику радість зустріли тут подружжя Бадзів. Пані Світлану Кириченко ми добре знали, а п. Юрка Бадзя лише по листах, бо в Якутію я часто до них писала. Як тішились і голова п. Строй, і члени товариства «Дніпро», що вони будуть мати право належати до Товариства української мови! Вручив їм посвідчення п. Юрко, при тому мав дуже скромний виступ.

Надали слово також і мені, бо вже мене трохи знали. Я сказала, що вони повинні тішитися не тільки цим посвідченням, але й дорожити тим, хто вручив їм це посвідчення. І коротко розказала про панство Бадзів. Сказала про п. Юрка те, що я думала. Бо я зачислявала його до тих, що не то що не стали на коліна перед гебістами, але й палець не зігнули. Знаємо, що в 1987-88 роках більшовики побачили, що при «перестройці», коли світ шумить, їм не вигідно тримати політв'язнів, то зробили свій «маневр». Мовляв, щоб вовк був ситий і коза ціла. Випускали на волю тих, хто написав заяву. Не каюття, а лише заяву, хоч би такого змісту: «Прошу звільнити мене за поганим станом здоров'я». Що підписав Мирослав Маринович – і донині кається. Бо тоді ще не розумів цього підступу. Таку або подібну заяву написало багато політв'язнів. Знаємо, що означає тюрма. На волю хотілося, тут нема ніякої зради. Але в гебістів козир у руках: поставили тих незламних на коліна... Навіть до мого чоловіка на роботу приїхали, викликали, щоб похвалитися: «І ваші просять прощення. Навіть Стрільців попросив – і він уже на волі». Чоловік сказав: «Неправда». Бо ми знали Стрільціва Василя як незламного патріота. Тож як було боляче, коли ми від самого Стрільціва почули, що це правда. Хоч іще раз підкреслюю, що це не була ніяка зрада, а заява – «за станом здоров'я».

З такою пропозицією підходили й до Гориня Михайла – він її відкинув. Не пішов на це і Бадзьо, хоча вмирав у тій Якутії. Не піддався Левко Лук'яненко.

Чому наголошую на цьому – бо ми, наша сім'я, ставили честь дорожче, аніж саме життя.

Наші «привілеї»

Тепер так легко почути від довоколишнього середовища: «Отим політв'язням такі привілеї, подумаєш, вони сиділи 10 літ»...

А привілеї такі, як і пенсіонерам. Проїзд у транспорті – то тільки в електричці їдеш безплатно. Автобусом у Львівській області – то ще можна, а у Франківській ні. Я часто їздила з Долини в Калуш, бо там маю сестер. Коли в касі показую посвідчення політв'язня, то касир так дивиться на тебе презирливо і каже: «А більше нічого не захотіла? Диви яка, вона хоче задарма їхати у м'якому автобусі!» Ці слова ріжуть гірше гострого ножа. Чому в своїй Державі ми стали жебраками, чому всяке смаркате може тебе принизити?

Ми були готові віддати життя своє, та й віддавали за волю України. Ми його віддавали безкорисливо, не ждали ні похвали, ні медалів. Але коли дожили тої ніби волі, то не хочемо одержувати пювки від всякої мерзоти. І хто коли нас зрозуміє?

Цього року в другому турі йшов кандидатом у депутати у Львові п. Ємець Олександр. Якось він давав інтерв'ю і розказував, як він захищав права татар, про їхне повернення на етнічну землю. Журналіст запитав: «А як ви вважаєте, хто б мав займатись поверненням з Сибіру на Україну колишніх політ'в'язнів і засланих?» Ємець відповів: «О, то також буде колись, через років 5 чи 10. Акція щодо повернення татар розпочалася давно і ми її продовжуємо, а питання про повернення політ'в'язнів ще ніхто не піднімав, це дуже складно».

А не подумав Ємець, що через 5 чи 10 років нас не стане в живих і не буде потреби приймати якісь закони? І зараз пишуть нам наші друзі, або приїжджають у відпустку, просять нас: допоможіть. А хто нас слухає?

От є в Коломиї моя подруга. Ми з нею разом Магадан будували. Обі були «каменщиками». Вона повернулася з чоловіком (чоловік з Рівненщини) Осипчуком Степаном у своє село Джурків ще тоді, в 1957 році, після «хрущовської відлиги». Прожила там 8 місяців. Одного разу їх викликали в сільраду з паспортами. Коли вони подали паспорти голові сільради, то він їх виписав, а дільничий міліціонер сказав до трьох днів вибратися з села, інакше їх засудять. Часи були такі, що всього можна було сподіватися. Вони виїхали в Воркуту, бо мали там друзів із політ'в'язнів.

Тепер, майже через 50 років, у селі не залишилося нічого. Вони знищені: Анна Андрійчук, з 1923 р. н., ледве пересувається на ногах, а в чоловіка її Степана сто хвороб: і астма, і серце... Мають сестру в Коломиї. Приїздять туди і випрошують одну кімнатку, щоб їм померти на тій землі, за яку віддали все своє здоров'я. Після смерті залишають ту кімнатку державі. Оббили всі пороги і райвиконкому, і облвиконкому, і всіх товариств – «Меморіалу», Товариства української мови... Усі обіцяють, що допоможуть, а зрештою розводять руками.

Щоправда, дали цій сім'ї Осипчуків квартиру в Коломиї, по вул. Бандери, 17. Але заки дали, то висмоктали з цього ж Осипчука всі соки. Посилали то в Москву за громадянством, то ще за чимось, а коли вже добився він свого, то прожив у цій кімнаті аж три тижні і віддав душу Богові.

Зате «наші» комуністи жирують у чотирикімнатних квартирах або в поверхових особняках – але тихо, тсс... Не дай Боже образити, та ж то наші меншини, вони не вміють терпіти. А нам що – ми звикли...

Гай, гай, до чого ж ми дожилися! Усе нав'язується на уста пісня: «Чи ви хлопці спали, чи ви в карти грали, що так легко Україну ворогам віддали?» А клич один: «Дайте дорогу молодим!» А старі загартовані – то, може, втримали б нашу нещасну Україну?

Пишу це в дочки в Ризі. Сьогодні почула по телебаченню в новинах: «В Україні узаконена влада комуністів». Гіршого почути не можна...

Розділ IV (15.III.1996 р.)

Вступ

Минуло майже півтора року, а я ніяк не можу взятися за ручку, щоб закінчити свої спогади. І весь час питаю себе: а кому це потрібно? Тим більше тепер, коли московська Дума проголосила відновлення ССРСР. А ще є багато перешкод, які не дозволяють писати.

У дочки Оксани, яка живе в Ризі, є двоє дітей. Вона хотіла б, щоб вони навчалися по-українському, а там такої можливості немає. Хлопчиків Данилкові 6,5 року. Тому я забрала дітей до Львова. Хлопчика дали ми тут у перший клас. Добре навчився і читати, і писати, але коли закінчив перший клас, то мусів повертатися в Ригу, бо я захворіла, перенесла не дуже вдалу операцію, яка мучить мене й досі. Оксана дала сина цього року в латиську школу, знову в 1 клас.

Сюди повернутися Оксана не може з економічних причин, які тут склалися, і через влаштування на роботу. Всюди скорочення, а сидіти склавши руки як? Треба годувати діточок. Уживали заходів, щоб дітей прилаштувати на навчання десь за кордоном, але там свої закони і черстві душі – гроші!

Так склалося, що зараз біля мене інші внуки – сина Василя, такого ж віку, 7,5 і 5 років. Петрусь ходить у Львові до школи, Стефця ще мала. А щоб щось написати, то потрібно і часу, і здоров'я. Тому не знаю, що вийде з моєї писанини. До того, мені вже 71 рік життя. Тож наперед прошу пробачення.

Так багато я забула, а на додачу ще й хвороба прогресує: замість згадати, що було, думаю, що болить.

Подорож до Канади

Був лютий 1988 року. Родина з Канади, з Торонта, прислала мені за прошення. Я віднесла його в паспортний стіл. Не прийняли, бо неправильно записане прізвище. (Я й досі йду в паспорті на дівоче прізвище, бо коли ми одружувалися в м. Магадані, то ще не мали паспортів. А на довіреність прізвища не змінювали). Отже, замість Петраш було записано Петрош. Я повідомила про це в Канаду. Через місяць одержала запрошення вже з правильно записаним прізвищем. Знову понесла в Долинський паспортний стіл. Начальник Карпова сказала, що потрібна автобіографія. Кажу, що маю готову, і подала. Вона сказала, що її така автобіографія не влаштовує, бо тут не написано нічого про дітей і чоловіка. Подала мені 4 чистих аркуші і сказала: «Ідіть у приймальню, пишіть».

Я була впевнена, що нікуди мене не пустять. Бо це не перше запрошення. І написала всю правду. Думаю, хоч наплюю їм у душу. Пишу, що я була суджена і чоловік на 10 років. А в 1979 році знова був суджений чоловік і син Василь як члени Гельсінкської групи. Як синові спровокували виключення з університету, а потім у 1980 році виключили з університету й другого сина, Володимира, як і його засудили, і як мене цих 6 літ тероризували викликами в КГБ та обшуками.

Коли я подала ці аркуші (людей було доволі, бо оформляли виїзд до Польщі), то вона читала – і піт обливав її обличчя. Тоді питає мене: «І ви з такою автобіографією думаєте їхати? Та ж ви сиділи!» Кажу: «Хочу їхати, а те, що сиділи ми, то тепер, можливо, посидите ви». І засміялась. Вона сказала: «Ідіть». Я пішла.

Скоро, тобто з початку квітня, я поїхала в Ригу до дочки, бо вона народила. У Ризі я побула квітень і травень, а коли повернулася, то в мене була повістка, щоби з'явитися до ВВіРу. Я поїхала – і на превеликий мій подив мені вручили закордонний паспорт. Спочатку секретар сказала, щоб я подождала, що зі мною хоче поговорити начальник. Але через годину сказала: «Ладно, ідіть». Значиться, роздумали.

Я не сподівалась на такий сюрприз і бігом почала готуватися в дорогу. З чого починати? З того, що старати гроші на квиток. Я поїхала до друзів, до п. Красівського Зеновія, і кажу: «Пане Зенку, мені потрібно 1000 крб. на квиток у Канаду. Якщо у вас є такі гроші, не власні, а громадські, то чи не змогли б ви дати мені під розписку? Як повернуся – гроші віддам. А як загину в катастрофі чи як, то щоб ви не впоминалися в чоловіка, бо не віддасть. Сказав п.Зенко, і я йому повірила, що ніхто нізвідки не дає йому ні копійки. Порадив звернутися до єпископа Василика. Я пішла з такою пропозицією. І єпископ сказав: «Січкова, живемо на то, що десь охрестимо чи дамо шлюб, а то мізерія». Так і було, бо тоді за священством ганялись більше, як за мирянами.

Гроші роздобула між родиною. І 1 липня 1988 року я була в Торонті. Їхала з Монреалю автом (родина прислала). В'їжджали до міста – 11 година ночі. То був день Канади. Місто здалося раєм. Різнобарвні вогні, фейерверки – аж дух перехоплювало.

Моя найстарша сестра Розалія ще 1928 року виїхала в Канаду, там вийшла заміж і жила до 1983 року. Я вже не застала її в живих. Запрошення дала українська громада, а фігурував на запрошенні внук сестри, Сейчук Іван. Зять сестри, також Сейчук Іван (дочка сестри померла). Мене привезли в Торонто до моєї односільчанки, подруги сестри Олі, з дому Лисак Марії, а там пп. Колодіїв Марія і Михайло. Щоправда, був при зустрічі й зять сестри.

Прийняли дуже приязно. То був понеділок. Пані Колодій, також українська діячка, поговорила з п.Шкамбарою Марією і сказала мені, що в четвер українська громада запрошує мене на зустріч в Український клуб, що на Крісті. Я зняковіла, бо хоч була наполітизована й обізнана зі всіма політичними подіями в Україні, бо доля так склалася, що весь час спілкувалась з українськими дисидентами або з переслідуваною інтелігенцією, але ніколи ніде не виступала перед відповідною публікою. Мене свідомі українці діаспори знали, бо там вийшла брошура нашої «Ініціативної групи», на багатьох заявах був і мій підпис.

Хоч-не-хоч я пішла. Публіка зустріла мене тепло. На той час я була ніби перша ластівка, яка сміло говорила правду про кривду, якої зазнав український народ від комуністичної влади і від КГБ.

Ставили багато питань, на які я, здається, відповіла на всі. Видно було, що зустріч зі мною подобалась, бо після того я мала багато запрошень і в міста Канади, і два рази була в США. А ще після першої зустрічі, як тільки я прийшла до пп. Колодіїв, подзвонила до мене п. Ніна Строката-Караванська з Вашингтону і привітала. Питаю: «З чим?» Каже: «З виступом». І знова було приємно, що люди сприйняли мене щиро.

ДОКУМЕНТИ

СССР, Министерство Внутренних Дел,
ИТЛ-АВ п/я 261/200, 24 мая 1955 г.

СПРАВКА № Е 0004649

Выдана гражданке Петраш Стефании Васильевне,
1926 г.р., уроженке с. Залуква Галичского р-на Станиславской области, гражданство СССР, национальность украинка, осужденной Военным трибуналом войск МВД Станиславской области 28 октября 1947 г. по ст. 54-1 «а» УК УССР к лишению свободы на десять лет с поражением в правах на три года, в прошлом не судима, в том, что она отбывала наказание в местах заключения МВД по 24 мая 1955 г. и по определению Магаданского облсуда от 20.5.1955г. в соответствии с Указом от 14.07.1954 г. с применением условно-досрочной от основной и дополнительной меры наказания освобождена 24 мая 1955 г. и следует к избранному месту жительства Станиславская обл., гор. Долина, с. Оболоня.

Начальник лагеря (ИТК) АВ п/я 261/200
Нач. части

Кричевский
Александров

Справка-расчет

Выдан билет на самолет от Магадана до Хабаровска 30.III. 1957

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

ЗАЯВА

**Проректору гуманітарних факультетів Київського ордена Леніна державного університету тов. Горшкову В.П.
від студента II курсу факультету журналістики Січка Василя**

Через те, що я написав курсову роботу на тему «Проблеми людини і природи в сучасній прозі» і використав у ній як літературу роман Олеся Гончара «Собор», мені за цю роботу було виставлено двійку і не до-

пущено до складання екзаменів. Мотивували це тим, що я, мовляв, не порахувався з партійною критикою роману Гончара, якій він був підданий. Але ж я писав про природу і використав з роману саме ті місця і тематику, які не були піддані критиці, а свого часу навіть були схвалені в пресі. Проте мою курсову роботу на тему відносин людини і природи безпідставно звинуватили в безпартійності, безпринципності, а декан факультету журналістики товариш Прилюк Д.М. дійшов до абсурду і звинуватив її в антирадянщині, сказавши після цього, що таким людям як я не місце на факультеті журналістики.

Я був принципово не згідний з оцінкою курсової роботи, проте, отримавши двійку, попросив дозволу перескласти курсову і написати нову роботу. Кафедра історії літератури дала такий дозвіл, але декан заборонив і заявив, що ніяких курсових, що до екзаменів він мене не допускає і коли я не подам заяви на звільнення з університету за власним бажанням, то з 1 липня цього року буду виключений згідно з його наказом.

Секретар партбюро факультету товариш Погрібний А.Г. сказав те ж саме, що коли я не подам заяви за власним бажанням, мене виженуть з університету з такою характеристикою, що дорога до вищої освіти буде вже мені закрита назавжди і більше ні в один вищий учбовий заклад я поступити не зможу.

Але чому назавжди? Чому виженуть? Я з оцінкою курсової роботи не згоден, вона написана з принципових партійних позицій і ніякої антипартійності чи, тим більше, антирадянщини там немає.

У крайньому випадку, якщо вони побачили в роботі щось таке, чого не зміг побачити я, то потрібно було вказати мені на помилки, допомогти зрозуміти їх, зуміти виправити. Бо ж зі студентами має проводитися ще й виховна робота.

Та натомість тов. Погрібний як секретар партбюро доклав зусиль, щоб відбулося засідання курсового комсомольського бюро, на якому мені за те ж саме, а точніше ні за що, кидаючись лише голими загальними фразами без фактів, було винесено сувору догану з занесенням в облікову картку. Зразу сувору. Хоч вини за мною не було абсолютно ніякої і досі ніяких стягнень, попереджень чи доган по комсомольській лінії не було також.

Під час захисту та розбирання моєї курсової роботи було порушене питання про моїх батьків, що, очевидно, зіграло немалу роль у ставленні до моєї особи. Так, я ніколи не приховував, що мої батьки відбули колись ув'язнення, отримали амністію і тепер працюють інженерами. Але ж діти за колишню провину батьків відповідальності не несуть, а мене, як я зрозумів з розмов і настроїв на факультеті, хочуть позбутися саме через біографію батьків, хоча офіційно мені про це ніхто не заявляв. Я не згоден з цим.

Я протестую ще проти ще одного обурливого факту щодо мене з боку декана. Яке мав право товариш Прилюк брати на себе роль так званого

«психіатра» і заявляти, що мені потрібно лікуватися, а не навчатися на факультеті журналістики? Те, що він є деканом, а я лише студентом, аж ніяк не дає йому підстав ображати мою честь і принижувати людську гідність. Цей факт ще більше обурює, ніж виключення з університету, тому що я ніколи не давав підстав для образи моєї честі.

У мене прохання до Вас як до проректора: відновити справедливість і дати можливість складати сесію. Якщо ж Ви вважаєте, що мені не варто навчатися на факультеті журналістики, то прошу перевести мене на навчання на будь-який з гуманітарних факультетів, давши можливість скласти академізницю в програмі навчання.

P.S. 21 студент нашого курсу ф-ту журналістики не має оцінки з курсової роботи і 28 мають академзаборгованість з заліків. Проте всі вони допущені до екзаменів, усім їм видаються «бігунки» на перескладання заліків, крім мене одного. Це вже схоже на огидну дискримінацію з боку декана, причому беззаконну і безпідставну. Не знаю, можливо, мене і виженуть у цій сесії з університету, проте мені буде жаль не стільки за цим, як за тим, що така людина як Прилюк зі своїми окремими від народних нормами моралі і честі може займати керівну посаду в цьому університеті на факультеті журналістики.

23 червня 1977 року.

Василь Січко

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

ЗАЯВА

Президії Верховної Ради СРСР

Я, Січко Василь Петрович, 1956 року народження, українець, колишній студент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, відмовляюся від громадянства СРСР у зв'язку з тим, що мене незаконно, внаслідок гоніння і переслідувань протягом двох років, виключили з Київського університету з факультету журналістики (наказ про виключення № 506 від 20 липня 1977 року) і вимагаю дати мені право на еміграцію в Сполучені Штати Америки для здобуття притулку й осягнення вищої освіти в цій країні.

Свій паспорт громадянина СРСР (серія ХІ-ИС № 687-717), виданий Долинським РВВС Івано-Франківської області, та свій військовий квиток (серія ИК, № 3556733), виданий Долинським райвійськкоматом Івано-Франківської області, я здаю у відділ внутрішніх справ Московського райвиконкому міста Києва, де я в даний час прописаний, разом з копією заяви про вихід з громадянства СРСР.

Свою заяву про незаконність виключення мене з Київського державного університету обґрунтовую такими фактами.

Я син колишніх політв'язнів. Через це у районному відділі Комітету державної безпеки міста Долини, де я проживав до вступу в університет, вирішили взяти мене під свою «опіку», хоч, як відомо, діти за колишні провини батьків не відповідають, а злочинів чи яких-небудь проступків я не вчинив, чесно виконував свої громадянські обов'язки, і тому першою незаконністю вже була така нездорова цікавість до мене й «опікування» з боку районних органів державної безпеки. Це було образою моєї громадянської гідності.

Як тільки в 1975 році я вступив на денне навчання в Київський державний університет на факультет журналістики, мого батька почали викликати в районний Комітет державної безпеки з різними пропозиціями, досягнення яких домагались через шантаж щодо мого перебування в університеті. Після того, як батько категорично відмовився від будь-яких пропозицій з боку даних органів, начальник Долинського районного Комітету держбезпеки Куценко зробив заяву, що я далі як до другого курсу в університеті навчатись не буду і він, обіцяє, що дорога на третій курс, як і взагалі до вищої освіти, мені буде раз і назавжди закрита. Після цього в університет з Долинського КДБ прийшла на мене «характеристика» для ознайомлення з нею двох людей – декана факультету журналістики Прилюка та секретаря партбюро факультету журналістики Погрібного.

І зразу ж під час першої сесії 1975/1976 навчального року з боку декана була спроба організувати цькування мене, з тим, щоб виключити з університету. Всім викладачам, які мали приймати в мене екзамен, були дані вказівки виставити мені оцінки «незадовільно». Та троє з викладачів виставили мені оцінки відповідно до знань, тобто «відмінно». І тільки остання з викладачів, Парахіна, що викладала в нас курс російської мови, виявилась людиною слабкою і нікчемною, і піддалась тисковій зверху. Я знав наперед про вказівку провалити мене на екзаменах і тому підготувався до них чудово. Усі мої відповіді були правильні і змістовні, на безліч додаткових запитань, які були поставлені Парахіною в надії провалити мене, я відповів також. І тоді Парахіна, розгубившись зовсім, зробила сміхотворну, просто анекдотичну заяву, що вона, мовляв, не може мені виставити оцінку, бо я не розмовляв російською мовою в гуртожитку, у міському транспорті, як вона мені раніше радила. І після тих слів, вимовлених тремтячим голосом, затинаючись і червоніючи, вона мені виставила оцінку «незадовільно».

Після того, як я опротестував цей висновок викладача, мені дали змогу скласти цей екзамен перед комісією і я пересклав його. Проте спроб виключити мене, зачепитись за щось чи просто образити не полишали.

Наведу з безлічі фактів, наприклад, один, хоч і незначний, та зате типовий. На першому курсі я займався активною громадською діяльністю і часто майже сам, працюючи ночами, випускав газету «Комсомольський прожектор» факультету журналістики. Підкреслюю, що випускав майже сам, хоч у штаті штабу і редакції газети числився цілий ряд студентів, які перебували там формально. Коли ж газета отримала в нагороду почесну грамоту університетського комітету ЛКСМУ, то на факультетських зборах перечитали і похвалили всі прізвища, що були в списку редакції, не згадавши тільки мого. Коли ж я після зборів запитався в доповідача, в чому справа, він сказав, що перед виступом його доповідь процenzував секретар партбюро Погрібний і викреслив звідси моє прізвище, заборонивши його вимовляти на факультетських комсомольських зборах.

На другий рік він взагалі заборонив комсоргові давати мені будь-які громадські доручення з тим, щоб потім репресувати мене по комсомольській лінії, полегшивши цим самим спробу виключення з університету. Я чотирнадцять разів (14) звертався до комсорга групи з проханням дати мені постійне громадське доручення, та все марно, комсорг тільки червонів і все якось старався відговоритися і перевести розмову на щось інше. І ось весною цього року секретарем партбюро факультету журналістики Погрібним А. Г. був даний «таємний наказ» комсоргу факультету Бугрину Валентині винести мені рішенням факультетського бюро комсомолу сувору догану з занесенням в облікову карточку, що й було комсоргом запопадливо виконано. Додам тільки, що про цей наказ Погрібного, про ці його незаконні втручання в комсомольські справи я знав ще за два тижні до засідання бюро.

Після винесення догани Погрібний зустрів мене і спробував шантажувати, сказавши, що коли я не подам заяви на відчислення з університету за власним бажанням, то мені зроблять так, що виключать з комсомолу (а після цього, як відомо, студенти вибувають з університету автоматично).

На шантаж я не піддався. Проте наближалась літня сесія 1976/1977 навчального року і, як мені стало відомо, декан знову зробив викладачам заяву, щоб мене провалили на заліках та екзаменах. Проте, побачивши, що я успішно почав складати заліки і побоюючись, що викладачі, які будуть приймати екзамени, знову виявляться чесними людьми, декан і секретар партбюро вирішили не допустити мене до екзаменів і взяли цю брудну і підлу місію на себе. Декан Прилюк не прийняв у мене заліку зі свого предмету, тобто з теорії і практики журналістичної творчості, який він у нас викладав. Причому не прийняв не тому, що я не знав предмету, а просто нахабно не виставив оцінки, не захотівши не то що читати, а навіть узяти в руки мою залікову письмову роботу, щоб хоч глянути, що там написано.

А Погрібний, у свою чергу, виставив мені за курсову роботу, написану на тему «Проблеми людини і природи в сучасній прозі», двійку за те, що я написав цю курсову роботу на основі роману Олеся Гончара «Собор» і звинуватив її в «безпартійності», «безпринципності», «богошукацтві» і безлічі інших «гріхів», якими в роботі не пахло і близько.

На основі цих предметів декан видав наказ про недопущення мене до складання екзаменів. Тільки мене одного! Хоч 21 студент нашого курсу не склав був на той час курсової роботи і 28 студентів мали академзаборгованість з заліків. Чим пояснити факт такого блюзнірства, такої грубої дискримінації моєї особи?

Незаконність виключення мене з університету підтверджують також слова Погрібного, що, мовляв, якби я вчився десь у технічному вузі чи на якомусь природничому факультеті, то мене б ніхто не зачіпав, а на журналістиці, як гуманітарному, та ще й партійному факультеті, мені з таким минлим моїх батьків не місце.

Не допустивши до екзаменів, мене виключили, мовляв, за «неуспішність» (наказ № 556 від 20 липня 1977). Але якою може бути неуспішність чи, точніше, «академзаборгованість», як пишеться в наказі, коли мені просто не дали скласти жодного екзамену?

Заяву, яку я написав у ЦК КПРС 12 серпня ц. р., переслали в Міністерство освіти УРСР і звітти прийшла мені т. зв. «відповідь», що мене виключили за «академзаборгованість». Та в цій же заяві від 12 серпня я написав, що коли мене до початку цього навчального року не поновлять в університеті, то я відмовляюся від громадянства СРСР і вимагаю дати мені дозвіл на еміграцію в Сполучені Штати Америки для отримання громадянства цієї країни і здобуття там вищої освіти.

Відмовляюся також від перебування в лавах ВЛКСМ. Свій комсомольський квиток здаю в Центральний Комітет ЛКСМУ.

18 вересня 1977.

В(асиль) Січко

За виданням: Українська Гельсінкська Група. 1978 – 1982. Документи і матеріали. Упорядкував і зредагував Осип Зінкевич. Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка. Торонто – Балтимор. 1983. (Далі – За вид.: УГГ. 1978-82). С. 637-642. Також: Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод: Документи і матеріали. В 4 томах. Харківська правозахисна група. Упорядники Є.Ю.Захаров, В.В. Овсієнко. Харків: Фоліо, 2001. Том 3, с. 31-33. (Далі – УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001).

**Верхньострутинський завод металовиробів
21 грудня 1977, № 2/279**

НАКАЗ

У зв'язку з тим, що на завод прийшов молодий спеціаліст, тов. Совічева Ірина Анатолівна, випускниця Одеського інституту народного господарства в галузі економіки праці, диплом сер. Б-1 № 711767 від 28 липня 1977 року, яка працювала у відділі планування від 2 липня 1977 року на посаді нормувальника, і на підставі тут наведеного наказую: від 25 грудня 1977 року призначити інженером по праці заводу тов. Совічеву Ірину Анатолівну, тов. Січка Петра Васильовича звільнити з цієї посади як людину, яка не має вищої освіти в цій галузі.

Запропонувати тов. Січку П.В. роботу коректувальника та робітником-коректувальником елетроліту в гальванічному відділенні електроапаратного цеху за шостим розрядом.

Усю документацію передати від 22 до 25 грудня 1977 року. Акт передачі подати мені для затвердження.

Директор Верхньострутинського заводу металовиробів

М. Жарков

За вид.: УТГ. 1978-82. С. 664.

**Президії Верховної Ради СРСР,
Президії Верховної Ради УРСР,
Прокуророві УРСР**

СКАРГА

Я, Січко Петро Васильович, ставлю Вас до відома про незаконні дії з боку адміністрації Верхньострутинського заводу металовиробів, яка під натиском першого секретаря Рожнятівського району Компартії України тов. Пригородського М.П. та органів КДБ наказом від 21 грудня 1977 року за № 2/279 звільняє мене з 25 грудня 1977 року з посади старшого інженера по праці й зарплаті та пропонує працю робітником-коректувальником елетроліту в гальванічному відділенні електроапаратної дільниці.

Вручений мені наказ я повернув директорові заводу тов. Жаркову М.В. з категоричним його запереченням та вручив йому копію заяви про страйкування.

Протягом такого короткого часу я вимушений писати Вам уже другу скаргу про нову несправедливість, тому що першу написав 7 листопада 1977 року, на яку одержав від Вас тільки поштову картку з повідомленням, що мою скаргу направлено на розгляд Прокуророві УРСР.

У тій скарзі я писав Вам, що після звільнення з ув'язнення, постійно користуюсь правами напів-громадянина СРСР, тому не про всі дії цього факту буду описувати за період мого перебування на волі (до речі, 12 лю-

того 1978 року вже буде 21 рік), а тільки згадаю про оці останні дні, які підтверджую такими фактами.

3 листопада 1977 року на Верхньострутинському заводі металовиробів відбулися вибори секретаря парторганізації заводу, на яких був присутній перший секретар Рожнятівського райкому Компартії України тов. Пригородський М. П., який виступив з брудною лайкою проти мене, вказуючи на те, яке право маю я працювати на посаді старшого інженера, і дав вказівку негайно звільнити мене з посади, яку я займаю.

15 грудня 1977 року бюро Рожнятівського райкому Компартії України розглядало питання «Про роботу партійної організації та дирекції Верхньострутинського заводу металовиробів». Там теж перший секретар райкому Компартії України тов. Пригородський М.П. обізвав мене «проходимцем» та іншими брудними словами і поставив конкретний ультиматум директорові заводу, що як не звільнить мене з праці під будь-яким приводом, то він звільнить з роботи його самого!

19 грудня 1977 року в Рожнятівському райкомі проводилась теоретична конференція партактиву, на якій були присутні приблизно 40 активістів району, і тут тов. Пригородський М.П. зробив наголос на моїй особі.

Унаслідок такого тиску і з'явився наказ на мене від 21 грудня 1977 року за № 2/279, про який, до речі, як висловився директор заводу в планово-виробничому відділі в присутності працівників, «і сьогодні, перед хвилиною, цікавилися вищепоставлені адміністратори, чи є вже наказ на ваше звільнення».

В наказі мотивують, що я не маю вищої освіти по спеціальності нормування, і тому звільняють мене з посади, яку я займаю.

Тому в декількох словах згадаю про свою освіту. Був арештований на 21-му році життя з третього курсу українського філологічного факультету Чернівецького державного університету. Після звільнення, в 1959 році, поступив у Львівський політехнічний Інститут на факультет «Економіка машинобудування і легкої промисловості», з якого був відрхований з третього курсу за «академічну заборгованість», якої фактично в мене не було. Згодом, через 10 років, у 1973 році закінчив у Львівському сільськогосподарському інституті однорічний заочний економічний факультет, де вже перешкод мені не чинили.

Протягом двадцяти одного року перебування на волі постійно працював на таких посадах: нормувальник, інженер по праці і зарплаті, економіст, старший економіст, інженер ПБВ, старший інженер ПБВ, начальник ПБВ управління механізації. З роботою справлявся добре – без зауважень.

На Верхньострутинському заводі металовиробів працюю з 6 грудня 1973 року, спочатку (приблизно півроку) на посаді інженера по праці й зарплаті, згодом постійно старшим інженером по праці й зарплаті. І раптом звільняють з посади як особу, яка не підходить для цієї роботи!

У честь 60-річчя Радянської влади мене арештували і незаконно протримали під вартою з 6 до 9 листопада 1977 року, а в честь 60-річчя встановлення Радянської влади на Україні, тобто 25 грудня 1977 року, звільняють з посади, яку я займаю (без моєї згоди і погодження комітету профспілки).

Я вже замучений такою страшною неправдою, постійною дискримінацією моєї особи, та ще на додаток з підростанням дітей, цей меч несправедливості постійно загострений і піднесений супроти моїх дітей, про що свідчить такий яскравий доказ, як незаконне виключення мого сина Василя з факультету журналістики КДУ, про що Ви, до речі, знаєте. Вдруге звертаюся до Вас з проханням, щоб в найскорішому часі розібрались у справедливості відносно мене і моєї сім'ї та дали своє конкретне і справедливе рішення.

- До скарги прикладаю: 1. Копію наказу від 21 грудня 1977 № 2/279;
2. Копію заяви про страйкування.

22 грудня 1977.

П. Січко

За вид.: УГГ. 1978-82. С. 661-664.

Комітету Профспілки Верхньостругинського заводу металовиробів
Копія: Директорові Верхньостругинського заводу металовиробів
тов. Жаркову М.М.

ЗАЯВА ПРО СТРАЙКУВАННЯ

У зв'язку з незаконним звільненням мене з посади старшого інженера по праці й зарплаті (наказ № 2/279 від 21 грудня 1977 року) оголошую страйк з 22 грудня 1977 року.

22 грудня 1977

П. Січко

За вид.: УГГ. 1978-82. С. 665.

Організації Об'єднаних Націй

ЗВЕРНЕННЯ

У зв'язку з тим, що для моєї сім'ї склалося вкрай безвихідне становище, звертаюся до Вас з проською допомогти нам емігрувати з СРСР до США.

Моя сім'я складається з п'яти осіб: я, батько сім'ї, народився 18 серпня 1926 року в селі Витвиця Долинського району Івано-Франківської області;

моя дружина, Петраш Стефанія Василівна, народилася 1 квітня 1925 року в селі Залуква Галицького району Івано-Франківської області; мій найстарший син, Січко Василь Петрович, народився 22 грудня 1956 року в місті Магадані (Колимський край); другий син, Січко Володимир Петрович, народився 26 липня 1960 року в місті Долині Івано-Франківської області; дочка Січко Оксана Петрівна, народилася 10 квітня 1963 року в місті Долині Івано-Франківської області.

Обставини, які вимусили мене звернутися з просьбою до Вас, такі. Як тільки мій найстарший син Василь поступив у 1975 році в Київський університет ім. Т.Г. Шевченка на очне навчання факультету журналістики, органи КДБ запропонували мені співпрацювати з ними, що стало б запорукою за сина, тому що я і моя дружина – колишні політв'язні радянських таборів (відбули по 10 років ув'язнення у Колимських таборах примусової праці за сталінських часів, і нас вважають т. зв. «неблагонадійними»). Від співпраці з органами КДБ я відмовився категорично, внаслідок чого згадані органи загрозили мені, що мій син вже третього курсу в університеті не побачить і йому шлях до освіти буде закритий раз і назавжди, куди б я не жалівся.

Усе сталося так, як сказали. За вказівками органів КДБ син протягом двох років навчання в університеті піддавався постійному переслідуванню, внаслідок чого, незаконно сфабрикувавши «академічну неуспішність», його не допустили до складання екзаменів і виключили з університету за наказом ректора від 20 липня 1977 року, № 556.

Після виключення син неодноразово звертався з заявами, як усними, так і письмовими, до університетських властей, а також до секретаря ЦК КПРС про встановлення справедливості та поновлення його навчання в університеті. Але відповіді від них він не отримав, внаслідок чого син Василь відмовився від громадянства СРСР 18 вересня 1977 року і поставив вимогу перед Президією Верховної Ради надати йому право на еміграцію в США для одержання притулку в цій країні.

Президія Верховної Ради СРСР на синове відречення і неодноразові нагадування про надання права на еміграцію відповіді не давала, а з боку підвладних їй органів відчувалися постійні та посилені репресії.

Коли син приїхав з Києва додому, до мене з'явилися працівники місцевих органів міліції на перевірку документів і заявили синові, що він без документів не має права тут жити, нехай повертається туди, де здав документи. Син поїхав з дому, і зразу почався неймовірний шум: органи влади втратили його з виду і кинулися розшукувати, щоб негайно з'явився в Долинський райвійськомат для відправки в армію. А потім розповсюдили чутки, що він збожеволів і хоче спалитися в Києві на Хрещатику під час параду, який відбудеться на честь 60-річчя Жовтневої революції. Заставляли мене їхати до Києва шукати сина. Я не поїхав. Тоді органи Долинського РВВС 6 листопада 1977 року арештували мене як заручника і протримали під арештом до 9 листопада 1977 року.

Після 7 листопада, коли син повернувся додому, його хотіли забрати до війська. Він категорично відмовився від служби в армії на підставі того, що він не є громадянином СРСР внаслідок зречення громадянства 18 вересня 1977 року.

Тоді органи влади 17 січня 1978 року арештували мого сина й абсолютно здорового і нормального запроторили до Івано-Франківської обласної психіатричної лікарні.

Про незаконні дії, які були застосовані супроти мого сина, я повідомив заявами, скаргами і протестами всі вищі органи влади (Президію Верховної Ради, Прокуратуру, Міністерство охорони здоров'я) як СРСР так і УРСР, а також області, в якій проживаю. До вищезгаданих органів поїхав на прийом особисто в Москву і Київ. Всі спрямовували мене від одних органів влади до інших, без конкретної відповіді я повернувся додому.

Щоправда, 31 січня 1978 року головний психіатр Міністерства охорони здоров'я СРСР Чуркін вислухав мене і сказав, що згідно з положенням радянської психіатрії відречення від громадянства СРСР вважається шизофренією, а коли людина прийме громадянство знову, цей діагноз зникає; він рекомендував мені, щоб я умовив сина прийняти громадянство. Аналогічну «пораду» я одержав і в Міністерстві охорони здоров'я УРСР.

31 січня 1978 року звільнили мого сина з психіатричної лікарні, а коли я звернувся до органів влади в справі виїзду сина за кордон, то одержав від них відповідь, що після того, як вони поставили сину такий діагноз (шизофренію), за кордон вони його не випустять, та знову почали вимагати, щоб я вмовив сина прийняти назад паспорт і військовий квиток, від чого мій син знову відмовився.

Тепер мій син Василь перебуває під постійною загрозою репресій з боку органів влади через запроторення його, абсолютно здорового, в психіатричну лікарню за його політичні, суспільні та моральні переконання. І його доля, здоров'я і життя знаходяться в постійній небезпеці.

Унаслідок того, що сина переслідують і не дають йому права на виїзд до США, ми подаємось на виїзд всією сім'єю і просимо Вас взяти нас під міжнародний захист і допомогти нашій сім'ї емігрувати з СРСР.

19 лютого 1978 – 2 квітня 1978

Петро Січко

За вид.: УГГ. 1978-82. С. 668– 671.

Президії Верховної Ради СРСР

копія: Президії Верховної Ради УРСР

копія: Учасникам п'ятої сесії Комітету по правах людини, що проходила в Женеві,

**від гр. Січка Петра Васильовича, що проживає в Українській РСР,
Івано-Франківська область, у місті Долина
по вулиці Панаса Мирного, 14,**

ЗАЯВА

Недавно мав я можливість почути по радіо передачу про роботу п'ятої сесії Комітету по правах людини, що проходила в Женеві, і хочу зосередити свою увагу саме на цих питаннях, які були поставлені англійським делегатом радянським експертам-юристам:

1. Чи правда, що в СРСР порушують права людини?
2. Чи правда, що в СРСР забороняються здорові люди в психіатричній лікарні за висловлення вільної думки?
3. Чи правда, що в СРСР переслідуються релігія?
4. Чи правда, що в СРСР люди не мають вільного виїзду за кордон?

На них англійський делегат відразу отримав відповідь від радянських делегатів, хоч думав, що доведеться чекати її певний час. До речі, їхніх імен я не запам'ятав, а переглянувши всі центральні радянські газети, не знайшов саме цього почутого мною по радіо діалогу.

Їхні відповіді звучали приблизно так.

У нас, у Радянському Союзі, не порушуються права людини, вони гарантовані Конституцією Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

У нас, у Радянському Союзі, не переслідуються релігія.

У нас, у Радянському Союзі, всі люди мають право на вільний виїзд за кордон, за винятком незначної кількості осіб – праця котрих була пов'язана з державною таємницею.

Почувши це, моя душа сильно обурилася на неправдиву відповідь радянських делегатів учасникам п'ятої сесії Комітету по правах людини, яка проходила недавно в Женеві. А маю на це моральне право так говорити тому, що неймовірних порушень людських прав, які існують в СРСР, знаю я особисто і вся моя сім'я, що підтверджую такими фактами.

Як тільки мій найстарший син Василь поступив у 1975 році в Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка на факультет журналістики, органи КДБ запропонували мені працювати з ними, що являлось би запорукою за сина, тому що я і моя дружина в минулому політв'язні радянських таборів (відбули по 10 років ув'язнення у Колимських таборах примусової праці за сталінських років, і нас вважають «неблагонадійними»).

Від співпраці з органами КДБ я відмовився категорично, внаслідок чого ці органи погрозили мені, що мій син Василь вже третього курсу в університеті не побачить і йому шлях до освіти буде закритий раз і назавжди, хоч куди б я не скаржився. Хоча стаття 45 Конституції СРСР говорить: «Громадяни СРСР мають право на освіту...» А де це право?!..

Усе сталося так, як сказали. За вказівкою органів КДБ син Василь упродовж двох років навчання в університеті піддавався постійному пе-

реслідуванню й шантажу, внаслідок чого незаконно, сфабрикувавши академічну неуспішність, його наказом ректора за №556 від 20.VII.1977 р. виключили з університету.

На неодноразові звернення сина до університетських властей, а також до секретаря ЦК СРСР Л.І. Брежнєва про встановлення справедливості й поновлення його на навчання ніхто не дав відповіді. На знак протесту проти несправедливості син Василь 18.IX.1977 р. відмовився від громадянства СРСР і поставив перед Президією Верховної Ради СРСР вимогу надати йому право на еміграцію в США.

Репресії зі сторони органів влади на всю мою сім'ю посилювались, почався неймовірний шантаж. Через «відвідини» моєї сім'ї та рідних різними працівниками органів міліції та КДБ, виклики на «співбесіди» влада створила нестерпні умови для існування мого і моєї рідні.

6 листопада 1977 р. мене без санкції прокурора арештовують на основі сфабрикованої ними самими анонімки, в якій нібито «невідома» особа повідомляє, що я збирався їхати в Київ 5 листопада вбити ректора Київського університету, декана факультету журналістики і секретаря партійної організації цього факультету. До речі, в Київ самі вони – КДБ – посилали мене їхати шукати сина, якого втратили з очей.

Я опротестував перед Президією Верховної Ради СРСР незаконні дії властей (заява від 7.XI.1977 р.), але одержав замість справедливого рішення трафаретну відповідь з Прокуратури УРСР від 21.XI.1977 р. №-013-17016-77: «Ваша жалоба, адресованная Президиуму Верховного Совета СССР о неправильном задержании Вас, проверена и оставлена без удовлетворения».

В КГБ на мене вилили неймовірний бруд, назвали вбивцею, що залишило на душі сліди печалі. Як легко їм очорнити людину...

Нашу пошту піддають цензурі, її не вручають. Наприклад, адресована ще влітку 1977 року на моє ім'я телеграма мого сина з Києва такого змісту: «Тату, приїжджай обов'язково» (тоді його не допустили до складання екзаменів), не вручена мені досі, хоч на пошті зареєстровано, що вона прибула.

Рівно ж часто не доходять листи від мене, написані іншим особам. Повідомлення про вручення рекомендованого листа, направленого мною в Канаду до родини 23.II.1978 р., квитанція №473, досі не повернулось. Аналогічний випадок трапився з моїм листом від 3 квітня 1978 р., що був направлений з повідомленням в ООН. Але ж, згідно зі статтею 56 Конституції СРСР, «Особисте життя громадян, таємниця листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень охороняється законом». А де ця охорона?!

Я вже 22-й рік живу на Україні після звільнення, і весь цей час користуюся правами напівгромадянина СРСР. А Конституція СРСР ніби ж написана для всіх громадян написана одна.

Зараз висвітлю друге питання: «Чи правда, що в Радянському Союзі запроторюються здорові люди в психіатричні лікарні за висловлення вільної думки?»

Правда, запроторюються! Я маю моральне право так сказати. Це найбільш болюче питання для мене і моєї сім'ї. Мені не потрібно доказів, які подав Олександр Подрабінек у книзі «Каральна медицина в СРСР». Доказ я маю у власному домі.

Мого найстаршого сина Василя, абсолютно нормального і здорового, 17 січня 1978 року заарештували і запроторили в Івано-Франківську обласну психіатричну лікарню тільки за те, що він відмовився від громадянства СРСР і поставив вимогу перед Президією Верховної Ради СРСР надати йому право емігрувати в США.

Щоправда, помістили його туди на підставі відношення Долинського райвійськкомату за розпорядженням начальника Долинського РВВС. До цих документів Долинський районний психіатр Обухова, яка ніколи раніше сина не бачила й не перевіряла, одала ще й своє відношення, що він божевільний. На підставі цих сфабрикованих документів зачинили нашого сина в психіатричну лікарню.

18 січня 1978 р. моя дружина звернулася особисто до психіатра Обухової з запитанням, чи бачила вона коли-небудь раніше нашого сина Василя, на що одержала відповідь, що ні. А коли дружина її запитала, на якій підставі вона поставила йому діагноз «шизофренія», то одержала таку відповідь: «Військкомат мене примусив вашого сина направити в психіатричну лікарню. Я вимушена була якийсь діагноз йому поставити. Я поставила «шизофренія» під знаком запитання. Це тільки для того, щоби його там прийняли. За все інше я не відповідаю. Я вперше побачила вашого сина вчора, як відправляла, і зрозуміла, що це розумний хлопець». Після цього інциденту психіатр Обухова плакала і сповідалась перед людьми, що її гризе і мучить совість за те, що вимушена була дати згоду на запроторення в психіатричну лікарню абсолютно здорової людини. Напрошується питання: а хто райвійськкоматові дав вказівку помістити нашого сина в психлікарню? Будь-кому легко й без слів здогадатись, чийого це розуму справа...

Багато протестів, заяв та скарг написав я з дружиною в різні органи влади (Президії Верховної Ради, прокуратури, міністерства охорони здоров'я як СРСР так і УРСР, а також в обласні органи влади). Особисто їздив до цих органів у Москву та Київ. Усі направляли мене від одних до других, та я без конкретної відповіді повернувся додому.

Щоправда, 31 січня 1978 р. головний психіатр Міністерства охорони здоров'я СРСР Чуркін вислухав мене уважно і сказав, що згідно з положенням радянської психіатрії відречення від громадянства СРСР вважається шизофренією, а коли людина прийме документи знову – зникне цей діагноз, і рекомендував мені умовити сина прийняти знову документи. Аналогічну «пораду» я одержав і в Міністерстві охорони здоров'я УРСР.

31.I.1978 р. звільнили мого сина з психіатричної лікарні, а коли я звернувся в органи влади щодо його виїзду за кордон, то одержав від них відповідь, що вони йому приписали такий діагноз (шизофренію), що тепер з ним за кордон не випустять.

Після цього на всі мої скарги і протести приходили графаретні несправедливі відписки. І хоча наші скарги та протести в цих установах розглядали батьки й матері, які розуміли, що скоєно злочин, але їхні черстві серця та душі не здригнулись, не стало в них хоч на крихітку совісті, щоб перемогла правда...

Це обурливий факт. Скоєно злочин не тільки проти радянських законів, але й проти Моралі, Честі й Совісті. Цей злочин має глибоке коріння в минулому. Ще за часів царської Росії запроторювали здорових вільнодумних людей у «лікарні для душевно хворих». Такою жертвою був Іван Манжура, батько поета-демократа Івана Івановича Манжури.

А тепер дам відповідь на третє питання: «Чи правда, що в СРСР переслідується релігія?»

Правда, переслідується!.. Я свідком знесення в м. Долині, де я проживаю зараз, старенької церковці, що має історичного значення, бо в ній молився Богдан Хмельницький зі своїм козацтвом, ідучи на Польщу. А з костела знято хрест, храм переобладнано на спортивний зал. У Гошеві закрили монастир греко-католицького обряду а духовенство виарештували. Знято хрест із церкви і вона зараз наче людина з відрубаною головою стоїть як свідок злочину біля центральної дороги в напрямку Львів – Івано-Франківськ. Поруйнували хрести і каплицю, які були побудовані ще в 1848 році на знак скасування панщини. У селі Рахиня в лютому місяці 1978 р. по-злочинному рознесли, змісили бульдозерами церкву і всі церковні речі, які там знаходились. Таким самим методом розправились з церквами і в інших селах. У селі Надієві стояв чудовий пам'ятник Тарасові Шевченкові, побудований у 51-й рік його смерті товариством «Січ», 1912 року. З нього знято хрест, на якому були написані такі слова: «Боже великий єдиний, Русь-Україну храни». У місті Рожнятові 1974 року з церкви проти волі людей зроблено атеїстичний музей. В селі Стог злочинці – директор радгоспу Мирослав Петрович і дільничний міліціонер старший лейтенант Горан Степан Андрійович тракторами розламали каплицю. Залишились руїни, на які люди з болем у серці носять квіти. У селі Ілемня закрили церкву ще в 1960 року. Вже 18 років православні християни цього села домагаються відкриття церкви, та все безрезультатно. Церкву в минулому році селяни відремонтували за власні кошти, і хоч з'явилось у газеті «Прикарпатська правда» за 4 березня 1978 року стаття уповноваженого в справах релігії при Раді Міністрів УРСР по Івано-Франківській області В.Ліченка під заголовком «Свобода совісті: права і обов'язки», на підставі якої селяни Ілемні звернулися до Президії Верховної Ради УРСР і особисто до В. Ліченка дозволити відкрити церкву, та її

й по сьогоднішній день не відкрили. Викликав цей Ліченко до себе делегацію села, повідомив їм усно (бо письмової відповіді не давав), що це буде вирішувати сільська рада депутатів. До речі, він бідкався, що не все від нього самого залежить, цією справою керує КГБ. А голову сільвиконкому не викликав з цього питання тому, що відповідальний за релігію при Рожнятівському райвиконкомі Книш Дмитро Петрович сказав йому: «Займайсь, небоже, здачею м'яса і молока в селі, а не церквою. Вона ніколи не буде відкрита». Так скривдженим селянам залишилось тільки стаття Ліченка «Свобода совісті: права і обов'язки». На папері, а насправді церков як була закрита, так і залишилась. Замість гомону церковних дзвонів у селі в серцях людей гомонить гнів. Від них чуєш тільки такі слова: «А де ж та правда?! Де ті права, які надає людині стаття 52 нової Конституції: «Громадянам СРСР гарантується свобода совісті, тобто права сповідувати будь-яку релігію, або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу або вести атеїстичну пропаганду. Розпалювання вороженіч і ненависті у зв'язку з релігійними віруваннями забороняється. Церква в СРСР відокремлена від держави і школа від церкви».

Греко-католики, деякі сектантів відправляють релігійні обряди таємно від державних органів, побоюючись бути поміченими й оштрафованими.

Я навів тільки маленьку частину порушень прав віруючих на території в радіусі 10-15 км. А що скоїлось і чиниться по всій Україні? Тисячі сторінок, цілі книги можна писати про порушення прав віруючих у Радянському Союзі. А ми ще маємо совість говорити, що в нас свобода релігії не порушується.

Закінчую свою заяву відповіддю на четверте запитання: «Чи правда, що в ССССР люди не мають права вільного виїзду за кордон?» Прямо заявляю: правда, що не мають!

Я особисто подав уже три заяви на ім'я Президії Верховної Ради СРСР на виїзд з СРСР зі всією сім'єю (першу 9.03.1978 р., другу 30.08.1978 р., третю 27.09.1978 р.). До цього часу не то що не дозволили нам виїхати з СРСР, але й не вважали потрібним хоча б дати відповідь. А в затвердженій Вами, Президією Верховної Ради СРСР Конституції (Основному законі) Союзу Радянських Соціалістичних Республік стаття 58 голосить: «Громадяни СРСР мають право оскаржити дії службових осіб, державних і громадських органів. Скарги повинні бути розглянуті в порядку і в строки, встановлені законом». Строк, якщо не помиляюсь, до одного місяця. А син мій Василь зрікся громадянства і поставив вимогу надати право йому емігрувати з СРСР ще 18.IX.1977 року. Він також неодноразово нагадував урядові по те, що бажає емігрувати з СРСР, але Ви й досі йому не відповіли.

Отже, я і моя сім'я потрапили в ту «дуже незначну» кількість громадян, які не мають права на еміграцію з СРСР тільки тому, що я працюю на Верхньо-Струтинському заводі металовиробів, який виготовляє таку

продукцію, як банки для фарб, пружини для матраців та електровимикачі. Продукцію, яку випускає завод, аж ніяк не можна віднести до секретної. В чому ж тоді причина? Радянські делегати п'ятої сесії Комітету по правах людини сказали неправду, як кажуть у народі, «забалакались».

Я привів порушення прав людини тільки щодо себе особисто і моєї сім'ї. А що ж тоді твориться в межах села, міста, району, області чи республіки? Десятки тисяч порушень, а ми про це соромимось признатися.

Колись якщо людина людині пообіцяла щось зробити, давала слово – це було святе, кожний старавсь додержати свого слова, дорожив своєю честю, совістю, авторитетом, людською гідністю. Зараз кажуть: це було колись, як наші прадіди, діди жили, а сьогодні пішли не ті часи, не ті люди настали. Правда, що не ті часи пішли, не ті люди настали, бо в слово людини, а навіть у слово честі її ніхто вже не вірить.

Зараз проекти законів подаються на всенародне обговорення, виносяться на розгляд Верховної Ради СРСР, обговорюються палатами на їх окремих або спільних засіданнях. Закон вважається прийнятий щойно тоді, якщо в кожній з палат Верховної Ради СРСР за нього проголосувала більшість від загальної кількості депутатів палати.

А який результат? Чому ним нехтують, не додержуються його, топчуть в грязь неправди людської? Невже так низько впала сучасна людина? Страшно в це повірити, не хочеться, але доводиться, коли все те перенесиш на власній шкурі, бачиш власними очима, чуєш і сприймаєш своїм розумом.

Слід би вже закінчити, але ще хочу коротко розповісти, я як живу зараз – без «порушень» з боку органів влади.

Недавно, перед днем Конституції, 6 жовтня 1978 року, повертаюся з відрадження додому. Тільки вспів відчинити двері, як дружина зустріла мене зі слезами на очах, промовляючи: «Я щойно повернулася з КДБ. З поля забрали мене. (Бо виробництва посилають своїх робітників на допомогу колгоспам збирати врожай). Хоч я просилась, що піду додому передоднягнутись, та одержала відповідь, що мені нічого не станеться. Цікавились, чого до нас приїжджала Оксана Мешко і вимагали, щоб я дала розписку, що в день Конституції нічого не станеться. А також якщо наш син Василь ще раз подасть інформацію за кордон як член Гельсінкської української групи з прав людини, то тоді мене заарештують за нього». Більш нічого не встигла мені розповісти, як почувся стук у двері. Я вийшов з хати, запитав незнайомого, хто він, що хоче від мене.

– Вас просять у КДБ, – почув я лагідну відповідь. Вручив мені повістку, а все ж таки не з КДБ, а від начальника паспортного столу РВВС капітана міліції, щоправда, без печатки, зате з двома підписами. А коли я запитав, чому повістка не з КДБ, то одержав наївну відповідь:

– Ми своїх повісток не видаємо.

Чомусь працівники КДБ «соромляться» давати від себе повістки, а вести розмову з людиною, копатись в її душі не соромляться.

Мене теж допитували полковник Черкасов і Попов (якого звання, не знаю), в основному про Оксану Мешко і вимагали розписки, що в день Конституції в області нічого не станеться, лякали тюрмою, доводили мені те, чого довести не могли.

У той же день викликали на «співбесіду» також мого сина Василя, та його не було вдома, то міліція «загостила» до нас у сам день Конституції, тобто 7.Х.1978 р., також з повісткою, але вже викликали не в паспортний стіл, а до чергового РВВС. Насправді розмову з ним вів начальник районного КДБ Кущенко.

Аналогічний факт повторився 3 листопада 1978 р., тільки в іншій формі. Увечері, коли вся наша сім'я вже була в зборі, до нас «загостив» заступник начальника районного КДБ Сохань з чоловіком, який представив себе працівником обласного КДБ і назвав своє прізвище «Петруня». Ці «гості» зайшли до нас ніби з тим, що хочуть нашого сина Василя (який відмовився від громадянства і живе без жодних документів) влаштувати на роботу. А фактично читали нам лекцію, вели «співбесіду» провокаційного змісту. Коли все ж таки я наполягав на конкретній відповіді, чого прийшли до мене, то чомусь «соромились» відповісти.

Через день, тобто 5 листопада 1978 року, вдень на вулицю де ми живемо, приїхав міліціонер з представником з КДБ. Продемонстрували свою присутність, щоб ми бачили, що під охороною!

Постійні переслідування, присилання інформаторів з числа родичів, знайомих, близьких... Нам кажуть: «Ми вам включимо підслухану розмову, знаємо, що ви говорите». До речі, це правда, бо ан'ганжований інформатор, прізвища якого не хочу називати тільки тому, щоб він не втратив довіри органів КДБ, говорив мені, точніше, обмовився в п'яному виді, що йому включили в КДБ магнітофонний запис нашої розмови, записаної на плівку.

Абсолютно ігнорується стаття 57 Конституції СРСР, в якій сказано: «Повага особи, охорона прав і свобод громадян – обов'язок усіх державних органів, громадських організацій і службових осіб. Громадяни СРСР мають право на судовий захист від посягань на честь і гідність, життя і здоров'я, на особисту свободу та майно».

Як все гарно звучить у статтях Конституції СРСР! А як також все гарно порушується, правда?

Я не маю наміру аналізувати кожну статтю Конституції (Основного закону) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Я торкнувся тільки тих статей, що порушуються щодо мене. Тому звертаюсь до уряду СРСР і всіх учасників п'ятої сесії Комітету по правах людини, яка проходила в Женеві, до всіх чесних людей світу:

Свято бережіть права людини на ділі, а не тільки на папері!

7.ХІ.1978 р. Член Української Хельсінської
Групи по правах людини в СРСР:

(підпис)
(П. Січко)

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

СУД НАД ВАСИЛЕМ СТРІЛЬЦІВИМ

Ст. 126 КК УРСР

(Інформбюлетень УГГ, березень 1979)

Дев'ятого січня ц.р. відбувся в м. Долина суд над Василем Стрільцівим – позивав його директор с.ш. Долинської Лаврів за образу два роки тому, як Стрільців був незаконно знятий з роботи за страйк. Спочатку готувались його притягти до судової відповідальності за неробство, а перевіркою виявлено, що він мав 45 років стажу. З боку КДБ була пропозиція Стрільціву сприйняти повернення його на роботу в школу, але треба покінчити з членством у Групі «Гельсінкі». За його твердість своїм принципам справа набрала іншого характеру – Лаврів подав на суд.

Свідків образ набралось 11 вчителів з педагогічного колективу, підлеглих своєму директорові – позивачу Лавріву. Процес відбувався без прокурора і захисника. Головував суддя Долинського райсуду Киндеев з зацікавленнями: Лагдан, ..., секретар Колодій.

Свідків з 11 викликаних прибуло 8 (Чекалюк, Тупиця, Гірна, Хомай, Бірюкова та ін.). Свідок звинувачення Бірюкова не звинувачувала, а вболівала: «...збився зі шляху, вступив до Групи ...». Свідки відмовлялися від своїх попередніх показів. Підсудний Стрільців бойкотував суд. Зал був заповнений спецпублікою і вчителями. Батько й син (Січки) заледве впхалися до залу, були спроби їх не пустити. Свідки вчителі на запитання голови суду і позивача відповідали часом: «Щось, товаришу директор, не пам'ятаю, не пригаду, бо давно вже Стрільців не вчителює...»

Суд був з 10 до 15 год. На обідній перерві сперечалися та обмірковували присутні на суді люди таку незрозумілу судову справу. Петро Січко сказав: «... Як член Гельсінкської Групи закликаю вас очистити свою совість. Адже ви самі мені говорили, що не маєте жодних претензій до вашого колишнього колеги Стрільціва, що до позивання змушує вас КДБ. Тепер саме час самому сказати в суді...»

Лаврів почав лягати: «... Бандит, у тебе ще кров на руках не висохла».

Василь Січко: «Лаврів, ви ще будете за це відповідати перед міжнародним судом».

Суд виніс вирок: три місяці примусової праці з відрахуванням 20% зарплати. Пропонували писати заяву про прийом на роботу на завод залізобетонних виробів, але він відмовився. До роботи приступив у березні чорноробчим, роботи за фахом йому не знайшлося.

За виданням: Інформаційні бюлетені Української громадської групи сприяння виконанню гельсінкських угод. Випуски: ч. 1, 1978 р.; ч. 2, 1978 р.;

безномерний, березень 1979 р.; ч. 1, 1980 р.; ч. 2, 1980 р. Комітет Гельсінкських гарантій для України. Упорядкував Осип Зінкевич. Післяслово Ніни Строкатої. Українське видавництво «Смолоסקип» ім. В. Симоненка. Торонто – Балтимор, 1981. С. 120–121. Далі – За вид.: Інформбюлетені УГГ. 1981. Див. також: УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001. Т. 4, с. 11–12.

ОБШУКИ

(Інформбюлетень УГГ, березень 1979)

У Долині трус зроблено 7 березня 1979 р. в оселі, особистого нікому не робили.

У Василя Стрільціва розпочали в 7.45, скінчили 17.10. Загін працівників КДБ 11 чоловік під керівництвом полковника Рудого. Вилучили літературний твір «Духовна Україна» Олеся Бердника, всі фотографії членів Групи і групові, а також плівки. Фотографує він сам.

В Січків Петра і Василя. Живуть вони одною родиною, господар батько, тобто Петро, але постанову на трус КДБ оформило на члена сім'ї Василя, а трус зроблений у всіх покоях і надвірних будівлях. Працівник КДБ Петрунь був з приладом для виявлення металу і ним обстежив у приміщеннях і надворі. Загін оперативників очолив ст. слідчий Лябох й кадебісти Долгих, Кругловський, Сидоренко і міліціонер Донченко і троє понятих. Вилучили: «Духовна Україна» і «Альтернативна еволюція» О.Бердника; фотографії членів Групи та знайомих, приятелів, кілька блоктотів; паперовий банкнот (100 крб.) Центральної Ради з графікою Нарбута випуску 1918 року, зберігав у колекції грошей. Вилучили машинописні тексти з філософії (університетські студії Василя) у двох зошитах, 93 і 53 сторінки, а третій зошит рукописний з різними записами з історії; всі заяви, скарги, тощо.

Трус розпочали 7:45, скінчили о 19 годині; поводитись чемно. Є підстави гадати, що готується новий судовий злочин на членів Групи Січків. Напр., для зачіпки такий епізод, явно провокаційний:

В селі Лугах Рожнятівського р-ну на Ів.-Франківщині в день виборів до Верховної Ради СРСР 4 березня 1979 р. на дошці оголошень з'явилася летючка приблизно такого змісту: «Не йдіть, люди, голосувати за більшовиків, вони все рівно церкви вам не відкриють, тут скоро буде самостійна Україна». Такі ж самі летючки було розкидано і по селу. Після цього органи КДБ направили туди своїх працівників, які протягом двох тижнів ходять по селу і перевіряють почерки селян і дітей-школярів, шукаючи виконавців і винаватців.

Користуючись нагодою, одночасно заглядають в стодоли, комори, хати, різні закапелки, практично проводиться незаконний трус. Народ наляканий таким явищем трусів і перевірки не тільки почерків і різних чуток,

що їх невідомо хто розповсюджує. Страх перекинувся на сусідні села Ілемня, Спас, Суходіл, Липовиця, Грабів і за межі району.

Люди, що зазнали страхіття розправи, легковажно піддаються на провокації. Дуже можливо, що цим хочуть залякати селян Ілемні, які сімнадцятий рік добиваються відкриття церкви. Посилаючись на закон про право віросповідання, подавали селяни заяву, підписану 474 православними християнами, керуючому справами культу в обласне управління.

У листопаді ц.р. Петро Січко звертався з протестом до Верховної Ради щодо закриття церкви в с. Ілемня, знищення каплиці в с. Спас, про перетворення діючої церкви в м. Рожнятові в атеїстичний музей. На цій підставі закрили церкву. Заява П.Січка лишилась без відповіді. Наступ на П.Січка вже почався.

1. На роботі у співробітників П. Січка агенти КДБ вже цікавляться, яке відношення має Січко до клопотання селян – жителів Ілемня про відкриття церкви, хто є організатором підписів у кількості 474 і т.п.

2. Його дружину Стефанію Петраш готуються зняти з роботи за наказом кураторів. Вона працює на посаді інженера протягом 12 років.

За вид.: Інформбюлетені УГГ. 1981. С. 118–120. Див. також: УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001. Т. 4, с. 10-11).

Прокуратура СРСР
Прокуратура Івано-Франківської області
284000, м. Івано-Франківськ, Чапаєва, 25
04.07.1979, № 13/1855-77
г. Долина, ул. П.Мирного, 14,
Сичко Петру Васильевичу

По Вашей жалобе в отношении воспрепятствования Вам в междугородних переговорах проводится проверка, о результатах которой Вам будет сообщено.

Первый зам. прокурора области

ст. советник юстиции

Підпис (Ф.А. Русин)

З архіву Нини Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

Прокуратура СССР
Прокуратура Львовской области
6.07.1979, № 13.182-102
г. Львов

**м. Долина, Івано-Франківської області, вул. Панаса Мирного, 14
СІЧКО Степанії Василівні**

Згідно ст. 161 КК (КПК. – Ред.) УРСР повідомляю, що ваш чоловік СІЧКО Петро Васильович 5 липня 1979 року прокурором області арештований за скоєний злочин і знаходиться під вартою в слідчому ізоляторі КДБ, що міститься в м. Львові по вул. Миру, 1.

Ваш син СІЧКО Василь Петрович, як підозрюваний у скоєнні злочину, 6 липня 1979 року направлений на стаціонарну судово-психіатричну експертизу в Судовий відділ Львівської психіатричної лікарні.

Помічник прокурора області
старший радник юстиції

(Підпис) В.В. Іванов

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**Міністерство зв'язку УРСР
Івано-Франківське обласне виробничо-технічне управління
248000, г. Івано-Франковск, ул. Чапаева, 15
10 липня 1979 р. № 3 – 8
Гр. Січко П.В.
м. Долина, вул. П.Мирного, 14**

Розглянувши Вашу скаргу в адресу Президії Верховної Ради Української РСР про незадовільну роботу міжміського переговорного пункту в м. Долина, Івано-Франківське виробничо-технічне управління зв'язку встановило:

замовлені Вами 15.06.79 р. на Долинському переговорному пункті міжміські телефонні розмови з абонентом м. Таруси Калузької області* та з абонентом м. Києва не відбулися по причині:

з м. Таруси – в зв'язку з тим, що міжміська станція м. Долини прямого зв'язку з м. Таруси немає, переговори надаються через ряд транзитних вузлів зв'язку, час розмови регулюється. Ваша розмова була відрегульована на 12 годину 17.06.79 р. Так як до 12 години 17.06.79 р. Ви не з'явилися і до цього часу не перевірили час надання розмови, замовлення було знято;

з абонентом м. Києва розмова 17.06.79 р. не відбулася через неявку викликаємого абонента.

По повторному замовленню на 19.06.79 р. розмова не відбулася: з м. Таруса Калузької області – по причині пошкодження зв'язку на одному

---

* У м. Таруса Калузької обл., за 101 км від Москви, тоді жило подружжя недавніх політ'язнів – члени Української Гельсінкської групи Ніна Строката і Святослав Караванський.

з транзитних вузлів, з м. Києвом – через невручення телеграми абоненту м. Києва.

Начальник Івано-Франківського ОБТУЗ

(Підпис)
П.Т.Пасічник

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**Прокурору Львівської області Антоненкові Б.Т.
від Січка Стефанії Василівни, котра проживає в місті Долина
по вул. П.Мирного, 14, Івано-Франківської області,**

ЗАЯВА

П'ятого липня 1979 року працівники Львівської обласної прокуратури й Долинського районного відділу МВС Івано-Франківської області з Вашої санкції заарештували мого чоловіка Петра Січка та мого сина Василя Січка.

Формальним приводом для ув'язнення моїх чоловіка й сина був виступ 10 червня ц.р. перед зібранням людей на Львівському Личаківському кладовищі біля могили талановитого українського композитора Володимира Івасюка. Проте ця акція властей є грубим порушенням статті 50 Конституції СРСР, якою людині «гарантуються свободи: слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій».

Однак справжньою причиною для арешту була рішуча відмова мого чоловіка Петра Січка і мого сина Василя Січка визнати право КДБ свавільно розпоряджатися долею людини. З вини цього органу мого чоловіка, кваліфікованого економіста і плановика, не раз звільняли з праці, а сина виключили з університету. Таке беззаконня з боку КДБ і мовчазне споглядання на все це компетентних органів призвело до того, що мій чоловік і мій син відмовились від радянського громадянства і подали до Президії Верховної Ради СРСР заяву на еміграцію всією родиною. Коли ж нашою просьбою властей знехтували, то мій чоловік і мій син приєдналися до Української Громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод.

Заарештовані мій чоловік Петро Січко і мій син Василь Січко ніколи і нічим не порушували законів СРСР, навпаки, вони брали активну участь у захисті прав людини і народу. А це є найвищим обов'язком кожного громадянина. Я переконана, що Ви більше прислужилися б інтересам народу, коли б замість несправедливого арешту мого чоловіка і мого сина приклали свій прокурорський досвід і хист для виявлення справжніх порушників Конституції СРСР.

10 липня 1979 року.

Підпис (Січко С.В.)

З архіву Петра Січка. Вперше опубліковано у виданні: УГГ. 1978-82. С. 672-673.

**Голові Президії Верховної Ради СРСР Брежнєву Л.І.
від Січко Стефанії Василівни, яка проживає в м. Долина
по вул. П.Мирного, 14, Івано-Франківської області,**

ПРОТЕСТ

П'ятого липня 1979 р. прокуратура Львівської області заарештувала мого сина Василя Січка й мого чоловіка Петра Січка, причому сина забрали без будь-якої санкції на це з боку компетентної установи.

Сам факт арешту цих найдорожчих мені і водночас ні в чому не винних людей є переконливим доказом того, що органи КДБ продовжують ігнорувати найважливіші положення Конституції СРСР.

Як повідомив мені 10 липня ц.р. помічник прокурора області Іванов В.В., мого чоловіка ув'язнили до слідчого ізолятора КДБ на вул. Миру, 1, у Львові, а цілком здорового сина мого заарештували і запроторили до психіатричної лікарні в тому ж місті. Знаючи численні приклади примусового «лікування» психічно здорових людей, як мати всім єством своїм протестую проти цієї страхітливої злочинності, жертвою якої падає нині мій син.

Я вимагаю негайного побачення з чоловіком і сином, щоб переконатися, що вони живі. Адже їх ув'язнили за участь у багатолітньому мирному протесті проти загадкової смерті відомого діяча української культури композитора Володимира Івасюка. Чому вирішили розправитися з невинними моїми чоловіком і моїм сином, замість того, щоб виявити й покарати справжніх злочинців, яких народ одностайно таврує?!

Я звертаюсь до Вас із просьбою: зробіть усе, щоб покласти край нечуваному беззаконню та звільнити мого чоловіка Петра Січка і мого сина Василя Січка з неволі.

18 липня 1979 р.

Січко С.В.

До цього протесту додаю копію моєї заяви прокурору Львівської області Антоненку Б.Т. від 9.07.1979 р.

З архіву Петра Січка. Вперше опубліковано у виданні: УГГ. 1978-82. С. 674-675.

**Прокурору Львівської області Антоненку Б.Т.
від Січко Стефанії Василівни, котра живе в м. Долина
по вул. П.Мирного, 14, Івано-Франківська область,**

ЗАЯВА

Прошу Вас дати мені дозвіл на побачення з моїм чоловіком Петром Січком, який утримується у Львівській в'язниці на вул. Миру, 1. Я мушу на власні очі, особисто пересвідчитися, що він живий і здоровий.

19 липня 1979 р.

Підпис: Січко В.В.

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**Прокурору Львівської області Антоненку Б.Т.
від Січко Стефанії Василівни, котра живе в м. Долина по вул.
П.Мирного, 14,
Івано-Франківська область.**

ЗАЯВА

Прошу дати мені дозвіл на побачення з моїм сином Василем Січком, котрого запроторили до психіатричної лікарні на вул. Кульпарківській у Львові. Я мушу особисто пересвідчитися, що він живий і здоровий.

19 липня 1979 р.

Підпис: Січко В.В.

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**Комісії Львівської обласної судово-психіатричної експертизи
від Січко Стефанії Василівни,
матері Січка Василя, що проживає в м. Долині
по вул. П. Мирного, 14, Івано-Франківської області,**

ЗАЯВА

Як стало відомо, з початком серпня ц. р. мій син Василь Січко, 1956 р. н., буде представлений на судово-психіатричну експертизу для встановлення його психічного стану.

Мій син Василь спрямований до вас Львівською обласною прокуратурою «як запідозрюваний у скоєнні злочину», тобто за те, що він угулос висловив свої думки, які, проте, не завдали жодної шкоди суспільству.

Як мати, з усією рішучістю заявляю, що мій син Василь Січко ніколи і нітрохи не страждав ні психічним, ні фізичним захворюванням. Я ніколи не помічала в нього будь-яких відхилень від норм поведінки, апетиту, сну, ніколи не бачила його в депресивному стані. Весь час мій син у

середній школі вчився успішно й закінчив її з відмінними і добрими оцінками. Склавши вступні іспити на відмінно в Київському університеті, він упродовж двох років на факультеті журналістики був здібним та активним студентом. Він багато читає і має свою власну бібліотеку – понад 2.000 книжок.

Мій чоловік і я в повоєнні часи були репресовані, а згодом, коли старший син Василь поступив на навчання, органи КДБ намагалися зробити мого чоловіка своїм інформатором, за що наш син Василь Січко без перешкод міг би здобути вищу освіту, в протилежному випадку він більше двох курсів не закінчить.

Коли мій чоловік Петро Січко відхилив цю пропозицію КДБ, то мого сина почали переслідувати, а з кінцем другого курсу й справді виключили з університету. Такі дії КДБ є грубим порушенням одної зі статей Конституції СРСР, у якій говориться, що діти за вчинки батьків не відповідають.

Від нас, тобто від батьків, мій син Василь Січко знав наше минуле, наші кривди, заподіяні нам польськими й німецькими властями в минулому, як і те, що ми несправедливо страждали в радянських таборах в ув'язненні. В таких умовах формувалися його погляди на життя. А після виключення його з університету він і сам переконався, що існує несправедливість і порушення законів окремими особами. З цього приводу він писав скарги в різні компетентні установи й особисто їздив до ЦК КПРС на прийом із проською поновити його на навчання в університеті. Коли ж його старання виявилися безрезультатними і права його як громадянина СРСР були зігноровані, то мій син відмовився від радянського громадянства і звернувся по дозвіл виїхати за кордон, де б він міг завершити свої студії. Саме це й послужило для КДБ підставою для фабрикації діагнозу – «шизофренія».

Якщо зважити причини, які спонукали мого сина на такі вчинки, то на підставі здорової людської логіки такі дії цілком відповідають діям здорової людини. Однак ця логіка була розтоптана і почалось ось що.

На початку листопада 1977 року, після виключення сина з університету, до нашого будинку під'їхала міліція, коли нас не було дома, і розповсюдила серед сусідів брехливу чутку, ніби мій син Василь Січко зійшов з розуму і хоче спалити себе на Хрещатику в Києві під час демонстрації в день 60-річчя Жовтня, а вони приїхали запобігти, мовляв, нещастю. Почувши таке від сусідів, ми вкрай обурились, а син, здивований, жартома сказав: «Нехай вони самі згорять, а мені життя, хоч і нелегке, але не надокучило».

Проте органи КДБ на цьому не зупинились і 17 січня 1978 р. мого сина – абсолютно здорового – силоміць затягнула міліція в автомобіль і доставила до психіатричної лікарні в м. Івано-Франківську.

На другий день, тобто 18.01.1978 р., я запитала Долинського лікаря-психіатра Обухову, чи вона коли-небудь бачила мого сина в себе на при-

йомі. Вона відповіла, що ні. Тоді я спитала її, яке вона має право направляти мого сина до психлікарні? На це лікар-психіатр Обухова, заплакавши, відповіла: «Жіночко, я знаю, що сталось непоправне лихо, але мене змусили поставити вашому синові Василеві Січкові такий діагноз, із яким би його прийняли до психлікарні. Я поставила «шизофренія» під знаком питання, а це ще не є діагноз, а просто направлення. Я не винувата». А пізніше ця лікар сповідалась перед своїми медпрацівниками, що «вчинила гріх, бо направила психічно здорового хлопця в психлікарню».

Через два тижні насильного і непотрібного перебування мого сина в Івано-Франківській психлікарні комісія виписала його додому. Я відразу звернулася до заступника головного лікаря цієї лікарні з запитанням: «Що ви ненормальне виявили в мого сина?» Лікар відповів: «А те, що нормальна людина не може зректися радянського громадянства і що у нас не Америка, де можна робити, що хочеш, а Радянський Союз, де стежка протоптана і прямуй по ній. А зрештою, ваш син Василь Січко уже з діагнозом був до нас направлений Долинським психіатром».

Бачачи, що над моїм сином жорстоко наглумились, я звернулася до голови комісії професора Бурдейного зі словами: «Що ви пришили моєму синові?» Він відповів, що про висновок комісії мене повідомить той, хто його сюди направив. А незабаром прокурор Долинського р-ну Єрликін повідомив нас, що в мого сина, мовляв, шизофренія. З цього видно, що діагноз моєму синові, здоровій людині, був заздалегідь сфабрикований органами КДБ, а лікарі своєю рукою проштампували його.

Оскільки він, мій син Василь Січко, є нормальною людиною, то нехай за свої вчинки відповідає перед судом.

Хочеться вірити, що комісія Львівської судово-психіатричної експертизи винесе об'єктивне рішення і не допустить зловживання медициною в політичних цілях.

Прошу повідомити мене про день засідання судово-експертної комісії в справі мого сина на таку адресу: Івано-Франківська обл., м. Долина, вул. П. Мирного, 14.

24.07.1979 р.

Січко С. В.

За вид.: УГГ. 1978-82. С. 646-649.

Форма 29

ПРОТОКОЛ ОБШУКУ

м. Долина

«7» серпня 1979 р.

Помічник прокурора Львівської області Іванов з участю працівників міліції Карпової, Андрійовича, Каратника, Мислюка

З участю понять:

1. Лобур Валентина Василівна – Долина, вул. Зелена, 1а
2. Кавка Катерина Іллінічна – Долина, вул. Міцкевича, 72
3. Литвин Тимофій Захарович – Долина, вул. Міцкевича, 2/1
4. Годованець Василь Михайлович – Долина, вул. Енгельса, 5/3
в присутності Січко Стефанії Василівни

З додержанням вимог ст. 180, 181, 183, 185, 188 і 189 КПК УРСР провів обшук в м. Долині по вул. П. Мирного, 14, в будинку Січко Петра Васильовича з метою відшукування речових доказів – документів антирадянського наклепницького змісту.

Зазначеним особам роз'яснено їх право бути присутніми при всіх діях слідчого і робити заяви з приводу тих чи інших його дій. Понятим, крім того, на підставі ст. 127 КПК УРСР роз'яснено їх обов'язок засвідчувати факт, зміст і наслідки обшуку.

Обшук почато в 10 год. 50 хв.

Закінчено в 14 год. 40 хв.

Перед початком обшуку слідчим було пред'явлено постанову про це від «6» серпня 1979 р., після чого Січко Стефанії Василівни було запропоновано видати речові докази, документи наклепницького антирадянського змісту. Січко С.В. заявила, що таких документів не має.

При обшуці виявлено і вилучено:

На час обшуку в будинку знаходились згідно пред'явлених паспортів громадяни: 1. Луцик Михайло Петрович, 1921 р. народження, житель м. Сколе Львівської області, вул. Щорса, 25. 2. Мешко Оксана Яківна, 1905 р. народження, жителька м. Київ, вул. Верболюзна, д. 16 кв. 1.

У гр. Луцика Михайла Петровича вилучено 2 (два) аркуші з зошита з рукописним текстом. Перший аркуш починається словами: «18 – Добровольський ім'я і по батькові» і закінчується словами: «була вбита біля своєї хати». Другий аркуш починається словами «37. Любоє (або тухлен)» і закінчується словами «помер весною 1957 року».

Під час обшуку в 11.20 годин в будинок зайшов громадянин, який назвався на прізвище: Стрільців Василь Степанович, що мешкає в с. Оболоня Долинського району, вул. Т. Шевченка, 49. При особистому обшуку у Стрільціва нічого не знайдено і не вилучено.

У Мешко О. Я. знайдено і вилучено папірці:

1. починається словом: «Брудним діям» і закінчується «1023».
2. починається словом: «Судебний експерт» і закінчується «вул. № –».
3. починається словом: «1) виступ» і закінчується «зелені свята».
4. починається: «№ 6 додатки» і закінчується «стосовно».
5. починається: «М.Зевін» і закінчується «Городенко/звіл.»

В кухні, в ящику стола знайдено лист паперу з рукописним текстом, який починається словами «Сьогодні, 3 июня» і закінчується словами «вблизи г. Долина».

Під вікном малої кімнати на грядці знайдено і вилучено 18 (вісімнадцять) маленьких подертих папірців з рукописним текстом, при складанні деяких з них читаються слова «Домовитись ст. про спосіб (таємний, зашифрований)».

В кімнаті-вітальні у шафі в кишенях двох чоловічих піджаків знайдено і вилучено 3 (три) автобусних квитка на проїзд – два квитки з м. Львова до м. Долина, а один з м. Долини до м. Львова. Всі квитки датовані 10 червня 1979 року.

В маленькій кімнаті на підлозі під доріжкою знайдено папку з паперами. В цій папці знаходяться заяви в адрес уряду від Січка С.В. Серед цих заяв знайдено і вилучено аркуш паперу з рукописним текстом, що починається словами «10 червня цього року» і закінчується словами: «... де вони жили після війни».

В цій же кімнаті на столі знайдено і вилучено шкільний зошит, на обкладинці якого на двох аркушах рукописний текст, який починається словами «Щоб вижити, держава повинна...» і закінчується словами «... але й кінець ми можемо уявити.»

В кімнаті-вітальні на дивані в футлярі для окулярів зеленого кольору знайдено і вилучено аркуш паперу з рукописним текстом, що починається словами «Добрий день, дорога мамо...» і закінчується «Василь. 2 серпня».

Заяв і зауважень, які зробили поняті та присутні, не поступило.

Протокол оголошено слідчим, записано правильно.

Поняті: 1. (підпис) В.В.Лобур   3. (підпис) Т.З.Литвин
                      2. (підпис) К.І.Кавка   4. (підпис) В.М.Годованець

Працівники (підпис)   (підпис)   (підпис)   (підпис)
міліції:

Присутні: 1. Від підпису відмов.   2. Від підпису відмов.
                      С.В.Січко.   М.П.Луцик.
                      3. Від підпису відмов.   4. Від підпису відмов.
                      О.Я.Мешко.   В.С.Стрільців.

Пом. прокурора Львівської області (підпис) Іванов

Копію протокола одержав «7» серпня 1979 р.

Від підпису відмовилась –

С.В.Січко.

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

ПАНЕ БУРДЕЙНИЙ!

Звертаюсь до Вас так просто, бо не знаю Вашого імені. Пишу Вам не офіційного листа, а приватного як до людини.

Я мати Січка Василя, якому Ви півтора року тому чи зі своєї волі, чи під тиском КДБ винесли жорстокий вирок або ще щось страшніше. Ви уже зробили помилку в житті щодо мого сина, а що Вас змушує далі вбивати його? «Патріотизм»? Я б не сказала. Страх за сите існування? Певно що так. Але ж огляньтесь. Усі ми смертні і не вічно нам жити на цій землі, тим більше людям Вашого віку. Чи, може, доле мого сина купуєте щастя своїм дітям? Не заздрю.

Пане Бурдейний! Опам'ятайтесь. Коли мій син за свою безстрашність на підставі Вашого присуду потрапив знову до психлікарні, то львівські лікарі виявилися чесними і прямо заявляють, що мій син здоровий, але «заважають документи з Івано-Франківської психлікарні, а особливо сам Бурдейний, який твердить, що Січко Василь хворий». Я вірю, що правда мусить перемогти, бо є на світі Бог, а Вашій старості я не заздрю. Ваша нечиста совість не дасть Вам ніколи спокою, а мій син як привид буде стояти перед Вами вічно. І добре, якщо він простить Вам по своїй доброті, а якщо ні, то страшно вмирати не прощеному.

Звертаюсь до Вас тому, що саме Ви стоїте на перешкоді до об'єктивного висновку львівських психіатрів стосовного мого сина.

Прошу Вас: поступіться честю професора перед честю Людини, і з Вашої вини не будуть знущатися над 22-річним хлопцем, який у житті ще багато зробить для добра народу.

Відповіддю на цього листа буде те, що Ви не будете фальшиво наполягати перед Львовом, що мій син хворий. Бо ж він здоровий, дай Боже й Вам такого здоров'я і мені, та не тільки здоров'я, а й розуму.

Якщо через свою простоту я не зуміла розбудити у Вас чогось вищого, а лише зачепила честолюбність, то нехай уже Сам Бог відкриє Ваші очі й серце, якщо воно у Вас є.

Якщо Ви не схотіли діяти справедливо у справі мого сина Василя Січка в минулому, то не робіть зла йому нині.

Як мати я прошу Вас: опам'ятайтесь!!!

10 серпня 1979 року.

(Січко С.В.)

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

Прокуратура СССР
Прокуратура Львовской области
14.08.1979, № 13.182-102
г. Львов

**Івано-Франківська область, м. Долина, вул. Панаса Мирного, 14
СІЧКО Стефанії Василівні**

Згідно ст. 161 КПК УРСР повідомляю, що ваш син СІЧКО Василь Петрович 14 серпня 1979 року за скоєний злочин заарештований прокурором Львівської області, знаходиться під вартою в слідчому ізоляторі КДБ, що міститься в м. Львові по вул. Миру, 1.

Пом. прокурора області
старший радник юстиції

(Підпис) В.В. Іванов

З архіву Нині Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**Прокуратура СРСР
Прокуратура Української Радянської Соціалістичної Республіки
Індекс 252601, м. Київ, Різницька, 13/13
15.08.1979, № 013-12808-79
Гр. Сичко С.В. Івано-Франковская область,
г. Долина, ул. П. Мирного, д. 14.**

Сообщаем, что копия Вашей жалобы, адресованной в Президиум Верховного Совета СССР, поступила в Прокуратуру УССР и рассмотрена. Проведенной по жалобе проверкой установлено, что Ваш муж и сын обоснованно привлекаются к уголовной ответственности. Поэтому жалоба оставлена без удовлетворения.

Пом. прокурора УССР
ст. советник юстиции

(Підпис) П.Аржанов

З архіву Нині Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**Редактору газети «Червона Долина» Павленку А.
від Петраш Стефанії Василівни,
яка проживає в м. Долині Івано-Франківської області,
на вул. П.Мирного, 14,**

ПРОТЕСТ

Мене дуже обурила надрукована 23 серпня 1979 року в Долинській районній газеті стаття «Брудні дії провокаторів», написана якимсь

А.Павлюком про мою родину. Нечуване перекручення фактів у ній робить її жалогідною фальшивкою в очах усіх, хто тільки знає нас.

Мого чоловіка Петра Січка і мого сина Василя Січка власті довгий час безпідставно переслідували. Тому вони зверталися не раз до вищих інстанцій зі скаргами, але там цим знехтували.

Тоді мій чоловік і мій син були змушені відмовитися від радянського громадянства і приєднатися до Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод, щоб захищати права людини і народу. Саме це і послужило причиною для їх ув'язнення, котре було вчинено на вимогу КДБ 5 липня 1979 р. прокуратурою Львівської області.

В цьому протесті хочу спростувати наклепницькі вигадки, що містяться в цитатах, узятих з газети.

1. «У Львові на могилі небіжчика почали влаштовувати неподобства. Кількох таких провокаторів затримали. Серед них був і житель нашого міста Січко П.В.» – Із цих речень читач має зробити висновок, нібито мого чоловіка заарештували на Личаківському кладовищі у місті Львові. Насправді мій чоловік з сином відвідав могилу В. Івасюка 10 червня ц.р., а заарештували їх обох удома 5 липня 1979 р., тобто аж через 25 днів після відвідин.

2. «Приїхавши наступного разу у Львів разом з своїм 23-річним сином Василем, Січко П.В. демонстративно поклав на могилу Володимира Івасюка два злобні антирадянські опуси-пасквілі і почав декламувати провокаційні саморобні віршики». – Все це явна брехня. Ні мій чоловік, ні мій син два рази не були на могилі В. Івасюка, як також вони не клали на могилу композитора жодних закликів чи написів і ніхто з них не декламував там ні власних, ні чужих віршів.

3. «Комсомольський оперативний загін... вирішив припинити галасливе націоналістичне збіговисько і вилучив покладену на могилу антирадянщину». – Біля могили ніякого комсомольського загону ніхто не бачив (були інші люди, але вони не діяли). Там зібралось багато сотень чесних людей, які прийшли вшанувати пам'ять загиблого композитора. Ніхто не забирав у цієї величезної маси народу жодних антирадянських написів.

4. «Випадкові присутні (на кладовищі завжди бувають відвідувачі) з презирством дивилися, як скаженіє цей сивий надмогильний провокатор». – У той день, коли чоловік і син були на Личаківському цвинтарі (10 червня 1979 р.) український народ за традицією відзначав Зелені свята і на кладовищі знаходилися тисячі людей. Звичайно, ніхто з них не міг оминати й могили В. Івасюка. Вони оплакували передчасну смерть молодого композитора, покладаючи на його могилу квіти, співаючи релігійні і жалобні пісні, а також чудові пісні самого небіжчика. Саме в такій обстановці мій син, глибоко прийнявши до серця цю трагедію, виступив на захист честі українського митця, якого зганьбили тим, що він нібито повісився, будучи психічно хворим. Адже ніхто не вірить, що В. Івасюк покінчив життя самогубством. Мій чоловік, який виступив услід за си-

ном, нагадав присутнім, що вони обидва – члени Української Гельсінкської групи, і говорив, що неможливо позбавити наш народ чудових українських звичаїв, котрі переплетені тісно з релігійними святами. І ніхто тоді чоловіка і сина не цвинтарі не затримував.

5. «Ворожі дії Січків припинили». – Порушуючи конституційні свободи, органи КДБ незаконно запроторили до в'язниці мого чоловіка Петра Січка й сина Василя Січка. Але те, що в газеті називається «неподобствами», продовжується. Щодня десятки і сотні людей приходять на могилу В. Івасюка з живими квітами, з сумом у серці і з тими ж думами.

6. «Підбурювач їхніх вчинків колишній вчитель англійської мови середньої школи № 1 Стрільців В.С.». – Це звичайний наклеп, бо цей педагог навіть не був тоді на Личаківському кладовищі і дізнався про відвідання могили В. Івасюка моїми чоловіком і сином лише через тиждень.

7. «Ось що говорив Петро Січко 13 лютого 1947 р. на суді...» – Брехня! Мого чоловіка 12 лютого 1947 р. тільки заарештували, а перед судом він опинився через декілька місяців, а не через добу.

8. «Наприкінці січня 1947 р. я поїхав до Львова... Зокрема, Львівському «проводу» доручалося здійснити терористичні акти над партійно-радянськими активістами, а також над доктором філософії і теології Гавриїлом Костельником і письменником Ярославом Галаном». – Наклепнику, мабуть, відомо, що Г. Костельник загинув у 1948 р., а Я. Галан – у 1949 р., тобто коли мій чоловік уже більш як два і півроку перебував у сибірських таборах.

9. «Повернувшись у Долину, він як і всі громадяни СРСР, дістав всі умови для нормального повноцінного трудового життя. Йому навіть дали можливість займати відповідальні інженерні посади». – У Долині нашої сім'ї, яка складалася з трьох чоловік (Василеві тоді було три місяці), не дали державної квартири і ми змушені були мучитися в чужих людей в одній кухоньці протягом двох років. Чоловікові місяцями не давали роботи (і я не працювала) тільки через те, що він був суджений. Йому не дозволили закінчити політехнічний інститут, до якого він вступив у 1959 році. Він був здібним і визнаним спеціалістом у питаннях економіки, проте його не раз звільняли з праці за вказівкою райкому партії.

10. «Обидва сини, закінчивши середню школу, поступили в вищі учбові заклади. Володимир і тепер навчається, а Василь не зміг – його виключили з Київського університету за неуспішність». – Ще навчаючись у 9-му класі, мій старший син Василь вступив до «школи юного кореспондента» при редакції обласної газети «Комсомольський прапор» і до вступу в 1975 р. на факультет журналістики Київського університету він мав уже 22 статті, надруковані в газетах області, в тім числі і в «Червоній Долині». При тім редакція «Комсомольського прапора» оцінювала дописи Василя Січка чи не найвище. Так само його екзаменаційні роботи за но-

вими правилами під час вступу до КДУ оцінені найвищими балами. Але відразу після вступу сина Василя до університету мого чоловіка КДБ заставляв стати донощиком, що мало б бути запорукою успішного закінчення сином вузу. Коли чоловік відкинув цю непосильну пропозицію, тоді кадебисти застерegli, що Василь більше двох курсів не закінчить. І хоч мій син учився в університеті цілком успішно, органи КДБ свою обіцянку виконали: Василя незаконно виключили в 1977 р. Після цього мій син і чоловік не раз звертались листовно і особисто до Президії Верховної Ради СРСР і до ЦК КПРС з проханням поновити Василя на навчання. Та коли наші зусилля виявились даремними, син Василь зрікся радянського громадянства і попросив дозволу емігрувати, щоб за кордоном завершити свої студії. Звичайно, виїзду йому не дозволили, зате силоміць помістили його до Івано-Франківської психлікарні.

11. «Таких однодумців він, до речі, невідступно шукав увесь час, не гребуючи при цьому навіть найогиднішими, найпідступнішими методами». – Брехня! Мій чоловік, сам будучи чесною людиною, ніколи не оцінював людей за їхньою партійністю чи безпартійністю, не ділив на віруючих і невіруючих. Він скоріше поділяв людей на чесних і нечесних. Тому на виробництві, де він працював чи економістом, чи інженером з питань праці і зарплати, Петро Січко користувався авторитетом і серед робітників, і серед службовців. Він постійно дбав про те, щоб не кривдили рядових трудівників, справедливо роз'яснював їм спірні питання. З другого боку, він сміливо, принципово протистояв будь-яким порушенням трудового законодавства з боку адміністрації (приписки і таке інше).

12. «Гепер, знаходячись під слідством, Січко молодший шле цидулу мамі – Софії Петраш». – Заарештувавши мого сина Василя без прокурорської санкції, його запроторили до Львівської психлікарні, де протримали 40 днів. А що можуть зробити зі здоровою людиною в такому шпиталі «лікарі» за завданням КДБ, то не я одна, а весь світ добре знає. Тому ні трохи не дивно, що мій зовсім здоровий син, якого по-зłodійському вирвали з хати, опинившись у такій ситуації, де не дозволені ні передачі, ні побачення, відчував мою тривогу за його життя і хотів переслати рідній мамі кілька слів. Хіба це злочин, тим більше в рік дитини?! Коли в моїй голові з'являються картини винищування гестапівцями дітей циганів, євреїв та інших народів, то я чую, що наведені в газеті рядки смердять такою ж ненавистю до дітей. І поставити свій підпис під озвірілою писаниною може тільки падлюка.

13. «Майже аналогічну характеристику дає керуючий «Райсільгосптехнікою» дружині Січка – Петраш Софія Василівна». – Перекручення мого імені (Софія замість Стефанія) уже свідчить про «достовірність» характеристики на мене. Якщо керуючий «Райсільгосптехнікою» дійс-

но змалював мене чорними фарбами, то це несправедливо з його боку. Бо я до своєї праці ставлюся сумлінно. Це знають він і інші наші співробітники. Він, можливо, розповів також про кращі моменти із своєї біографії (наприклад, яке доручення виконував, коли покалічився).

Я сподіваюсь, що незабаром читачі матимуть можливість ознайомитися ще з одною, але вже основною поправкою у «Червоній Долині» – спростуванням надрукованої 23 серпня фальшивки під назвою «Брудні дії провокаторів».

24 вересня 1979 р.

Підпис (Петраш С.В.)

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

Майже ідентичний Протест С.Петраш-Січко надіслала 5.09.1979 Президії Верховної Ради СРСР з такими відмінностями:

Нема п.8, відповідно змінена подальша нумерація.

У кінці додано: «Ось тепер я не маю жодної вістки ні від чоловіка і сина, ні про чоловіка і сина. Навіть їхніх підписів про одержання ними передач я не мала і не маю досі. Хіба це нормально для демократичної держави?!»

5 вересня 1979 р.

Петраш-Січко С.В.

У такому вигляді Протест опубліковано у виданні: УГГ. 1978-82. С. 676-683 (з покликанням на часопис «Свобода» від 28.02.1980).

ОБВИНУВАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

**у справі по обвинуваченню СІЧКА Петра Васильовича і СІЧКА Василя Петровича
у злочині, передбаченому ст. 187-І КК УРСР**

10 червня 1979 року в м. Львові на Личаківському кладовищі біля могили Івасюка В.М. двоє громадян виступили з антирадянськими наклепницькими промовама. Як виявилось, цими громадянами були мешканці м. Долина Івано-Франківської області Січко Петро Васильович, 1926 р. народження, і його син Січко Василь Петрович, 1956 р. народження.

27 червня ц.р. прокурором Львівської області проти Січка П.В. і Січка В.П. була порушена за ознаками ст. 187-І КК УРСР кримінальна справа.

Проведеним по справі розслідуванням встановлено: Січко П.В. в 1944 році, після звільнення Івано-Франківської області від німецько-фашистських загарбників, вступив у банду українських націоналістів

УПА і був зарахований до сотні «Чорного», в складі якої на протязі 1944 – 1945 р.р. приймав безпосередню участь у боях проти підрозділів Радянської Армії. У сотні «Чорного» Січко В.П. займав становище політичного референта, в коло обов'язків якого входило виховання особового складу банди в антирадянському дусі. Після розгрому банди Січко разом з активним і керівним учасником оунівського підпілля Слюсарем влітку 1946 року з учасників ОУН і УПА створили антирадянську націоналістичну терористичну організацію, так звану «Організацію борців за визволення України» (ОБЗВУ), метою якої була підготовка збройного повстання проти Радянської влади в цілях її повалення, насильницького відторгнення від СРСР Радянської України і створення буржуазної держави, або т.зв. «самостійної української соборної держави». Вироком військового трибуналу військ МВС Львівської області від 23 – 26 червня 1947 р. Січко П.В. на підставі ст. 54-1 «а» КК УРСР було засуджено на 25 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах.

(Том 1, аркуш справи 51-62)

В 1956 році, після звільнення з місць ув'язнення, Січко П.В. в м. Магадані одружився з Петраш Стефанією Василівною, 1926 р. нар., яка ви роком Військового трибуналу військ МВС Івано-Франківської області 23 жовтня 1947 року на підставі ст. 54-1 «а» КК УРСР була засуджена на 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах.

(Том 2, а. с. 187 – 188)

22 грудня 1956 року в Січка П.В. та Петраш С.В. в м. Магадані народився син Василь, якого батьки виховували в антирадянському націоналістичному дусі.

Це виявилось у 1976 – 1977 році в поглядах, які Січко В.П. неодноразово висловлював студентам під час навчання на другому курсі факультету журналістики Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, та з віршів Січка В.П., написаних у 1976 – 1977 р.р., з яких видно, що він є переконаним українським націоналістом і люто ненавидить Радянську владу.

(Том 2, а. с. 217 – 219, 231 – 248)

Січко Петро, будучи, як і його син, вороже настроєним проти Радянської влади, систематично розповсюджував завідомо неправдиві вигадки, що порочать радянський державний та суспільний лад. На протязі 1978 – 1979 р. він виготовив та надіслав у різні установи антирадянські документи, заяви, в яких зводив наклепи на радянську дійсність, зокрема, він вказував, що нібито в СРСР проводиться геноцид проти українського народу і здорових людей «запроторюють» в психіатричні лікарні, як це було «по вказівці КГБ» зроблено з його сином Василем. Крім того, в цих заявах він посилається на виключення сина Василя з університету теж нібито «по вказівці КДБ», зводить інші вигадки і нісенітниці, зокрема, вказує на «вбивство в застінках КГБ 28 грудня 1978 року Гелія Снігерьова».

Січко Василь, навчаючись в Київському державному університеті, також зводив наклепи на радянську дійсність, неодноразово висловлював студентам свої антирадянські націоналістичні погляди. Крім того, він розповсюджував серед студентів Білокобильського, Гуренко, Одрина і Хоменко написані ним наклепницькі статті «Чому мовчать радянські люди», «Хрести при дорозі», а також наклепницького антирадянського націоналістичного змісту вірші. У зв'язку з наклепницькою діяльністю Січка В.П. останньому 22 травня 1979 року органами КДБ було зроблене офіційне застереження, на яке він не зважив і продовжував розповсюджувати завідомо неправдиві вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад.

(Том 1, а. с. 77-78)

10 червня 1979 року Січко Петро разом зі своїм сином Василем прибули в м. Львів, де на Личаківському кладовищі біля могили Івасюка В.М. виступили з антирадянськими наклепницькими промовами, за змістом яких Івасюк – національний герой України, що загинув від рук КГБ. В своїй промові Січко Василь також заявив, що від рук КГБ загинуло багато інших українців. і оголосив день похорону Івасюка – 22 травня – «днем пам'яті українських жертв і української крові». А Січко Петро сказав, що повністю приєднується до сказаного сином, що скрізь по селах України бачив горе і смуток пригнобленого народу і що якщо повториться те, що сталося з Івасюком, то він і інші члени так званої хельсинської групи будуть боротись за права людини і незалежність України. Там же, біля могили Івасюка, Січко Петро і Січко Василь проспівали антирадянську націоналістичну пісню, в якій прославлявся Степан Бандера. Крім того, Василь Січко розповсюджував біля могили Івасюка антирадянську листівку з написом на ній вірша наклепницького змісту і декламував цього вірша присутнім.

Притягнутий до слідства в якості обвинуваченого, Січко П.В. за винного себе в скоєнні злочину, передбаченого ст. 187-І КК УРСР, не визнав і заявив, що ніякого злочину не робив, бойкотує слідство і показів на слідстві давати не буде.

(Том 1, а. с. 99)

Вина Січка П.В. в систематичному розповсюдженні завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, повністю доведена. Так, до справи долучені як речові докази наклепницькі заяви Січка Петра від 7 листопада 1978 року і 30 квітня 1979 р., відправлені ним на адреси різних установ (*том 1, а. с. 79, 80 – 81, 82 – 88, 89, 90 – 95, 96, 97 – 102, 103, 104 – 107*). Криміналістичною експертизою почерку встановлено, що ці заяви написані Січком П.В. (*том 3, а. с. 165 – 167*). Показами свідків Кравця В.В., Мендели С.П., Павлович М.Ф. і Самійлів В.М., з якими Січко разом працював на заводі металовиробів і яким говорив, що його здорового сина Василя по вказівці КГБ було поміщено до психіатричної лікарні та пізніше виключено з Київського дер-

жавного університету за те, що він, Січко Петро, раніше в СРСР був політ'язнем. Крім того, свідки показали, що Січко їм заявляв про те, що він і його син Василь зрікаються громадянства СРСР, бажують виїхати за кордон, а також він являється членом так зв. «хельсінської групи прав людини», тому що в СРСР дискримінуються їх права (*том 1, а. с. 63 – 65, 66 – 69, 70 – 72, 73 – 76*). До справи долучено як речовий доказ історію хвороби Січка Василя № 258/71, заведена 17 січня 1978 р. в Івано-Франківській психіатричній лікарні № 1, з якої видно, що Січко В. був доставлений в лікарню батьками. Ці вище згадані документи повністю спростовують наклеп Січка П.В. про заперотворення його здорового сина Василя до психіатричної лікарні КДБ. До справи долучено лист від 10 вересня 1979 р. головного психіатра, відповідального секретаря постійної ради по психіатрії Міністерства охорони здоров'я СРСР О.О.Чуркіна, в якому він називає приписані йому Січком слова про зняття Василю Січку діагнозу «шизофренія», якщо той забере заяву про відречення від громадянства СРСР, грубим наклепом і чітко зазначає, що в радянській психіатрії критеріями для встановлення і зняття діагнозу психічного захворювання є виключно клінічні симптоми, а не соціальні.

(*Том 1, а. с. 113 – 114*)

Наклеп П.Січка про виключення сина Василя з Київського держуніверситету «по вказівці КГБ» спростовується документами цього учбового закладу – характеристикою Січка і копією наказу ректора від 20 липня 1977 р., з яких видно, що Січко Василь виключений з університету за неуспішність (*том 1, а. с. 171 – 172, 173*).

Наклепницька заява Петра Січка від 30 квітня цього року щодо вбивства Гелія Снігерьова 28 грудня 1978 р. в «застінках КДБ» спростовується протоколом огляду карти стаціонарного лікування хворого Снігерьова Гелія Івановича, з якої видно, що Гелій Снігерьов поступив до Жовтневої лікарні м. Києва 12 жовтня 1978 року з приводу «злоякісної пухлини Д-2 хребта» і 28 грудня 1978 року помер у лікарні від рака Д-2 хребта.

(*Том 1, а. с. 110 – 111*)

Твердження Січка Петра про «геноцид» українського народу в СРСР являється наклепом і спростовується радянською дійсністю. Вина обвинуваченого Січка П.В. по епізоду обвинувачення 10 червня ц.р. підтверджується показами свідків Демідова О.О., Мальсагова В.Б., Сотенського Є.Б., які впізнали на слідстві Січка П.В. за особу, яка була 10 червня ц.р. біля могили Івасюка, і пояснили, що він там після того, як Сотенський вилучив наклепницьку листівку, підбурював громадян наздогнати його і «тягнути його на суд народний».

(*Том 2, а. с. 14 – 19, 20 – 25, 33 – 38, 39 – 40, 41 – 53, 512 – 56, 57, 59 – 61*)

Показами свідків Вашук Л.Г., Патроника В.Р., Домінаса В.М., Шеловія І.Б., Когута І.П., Полянського С.В., Дуліби Р.І., які впізнали на слідстві

ві Січка П.В. як особу, що 10 червня 1979 р. біля могили Івасюка виголосила антирадянську наклепницьку промову, а також що він співав там пісню, в якій прославлявся Степан Бандера.

(Том 2, а. с. 66 – 71, 72 – 73, 74– 77, 78 – 80, 81 – 84, 85 – 88, 87 – 88, 87 – 89, 90 – 94, 95 – 96, 97 – 99, 102 – 105, 106 – 108, 112 – 114, 118 – 122, 123 – 125, 132 – 135)

До справи долучений як речовий доказ вилучений у будинку Січка П.В. конспект його антирадянської наклепницької промови, виголошеної 10 червня ц.р.

(Том 2, а. с. 147, 148, 149)

До судової справи також долучені як речовий доказ автобусні квитки, вилучені у Січка П.В., які підтверджують його приїзд 10 червня 1979 р. у Львів з Долини.

(Том 2, а. с. 1 – 10)

Притягнутий до слідства в якості обвинуваченого Січко В.П. за винного себе в скоєнні злочину, передбаченого ст. 187 –І КК УРСР, не визнає і заявив, що слідство бойкотує і ніяких показів давати не буде. (Том 1, а. с. 168). Але вина Січка В.П. в скоєному злочині доведена повністю. Свідки Білокобильський О.А. (студент), Горенко З.У., Одрин С.А і Хоменко М.В., які вчилися разом з Січком В.П. в Київському держуніверситеті, показали, що Січко Василь неодноразово висловлював їм свої антирадянські націоналістичні погляди, зводячи в них наклепи на радянську дійсність, а також давав їм читати свої вірші і статті такого змісту.

(Том 1, а. с. 179 – 182, 183.191, 192, 213)

До справи як доказ долучено зошит з цими антирадянськими наклепницькими віршами.

(Том 1, а. с. 216 – 219, 223 – 242)

Криміналістичною експертизою встановлено, що ці вірші написані Січком В.П. (том 3, а. с. 165 – 167). Свідки Демідов О.О., Мальсагов В. Б., в Сотенський Є.Б. впізнали на слідстві Січка Василя за особу, яка 10 червня 1979 р. була біля могили Івасюка, і пояснили, що коли Сотенський там вилучив антирадянську наклепницьку листівку, то Січко В.П., підбурюючи присутніх до розправи над Сотенським, крикнув: «Бийте цього очкастого подонка, я його знаю». Крім того, Демідов і Мальсагов показали, що бачили, як Січко В.П. приніс на могилу відкритку, на якій був написаний антирадянський наклепницький вірш. Свої покази вони підтвердили і на очних ставках з Січком Василем

(Том 2, а. с. 14 – 29, 27 – 28, 29, 31, 33 – 38, 44 – 45, 46 – 49, 51 – 56, 63)

Відкритка з антирадянським віршем, яку біля могили Івасюка розповсюджував Василь Січко, прилучена до справи як речовий доказ (том 2, а. с. 140 – 142, том 3, а. с. 203).

З метою підтвердження виготовлення цієї листівки В.Січком по справі була призначена криміналістична експертиза почерку. Але вона не

могла підтвердити або спростувати написання листівки Січком у зв'язку з тим, що останній відмовився виконати достатню кількість зразків почерку друкованими літерами, тобто такими, якими вона була написана (*том 3, а. с. 158 – 159*).

Але факт виготовлення цього наклепницького документу Василем Січком підтверджується аналізом віршів Січка, з якого видно, що в них він багаторазово вживає по відношенню до Радянської влади слово «кати», в такому ж значенні це слово є в листівці (*том 1, а. с. 231, том 2, а. с. 153 – 154, 155, 157*). Більше того, свідки Ващук Л.Г., Шеловій І.Б. показали, що Січко Василь 10 червня ц.р. декламував біля могили Івасюка вірша, який був написаний на листівці, зі вживанням слова «кати» (*том 2, а. с. 66 – 71, 104*). Крім того, свідки Ващук Л.Г., Шеловій І.Б. та свідки Патронік В.В., Домінас В.М., Когут І.П., Полянський С.В. і Дуліба Р.І. показали, що 10 червня 1979 р. Січко Василь виголосив біля могили Івасюка В.М. в присутності сотень громадян антирадянську наклепницьку промову і там же разом з батьком співав пісню, в якій прославлявся Степан Бандера (*том 2, а. с. 66 – 71, 78 – 80, 81 – 84, 90 – 94, 102 – 105, 106 – 110, 112 – 114, 115 – 116, 118 – 122, 123 – 125, 126 – 130*). До справи долучено як речовий доказ вилучений у будинку Січка конспект антирадянської наклепницької промови Василя Січка, виголошеної ним 10 червня 1979 р. біля могили Івасюка (*том 2, а. с. 147, 148, 149*). До справи також долучені речові докази – автобусні квитки, по яких Січко Василь разом з батьком приїздили 10 червня ц.р. з м. Долини в м. Львів.

(*Том 2, а. с. 145, 149*)

З постанови про закриття кримінальної справи по факту смерті В.М. Івасюка від 17 липня 1979 р. видно, що Івасюк покінчив життя самогубством (*том 2, а. с. 1-10*).

В якості речового доказу до кримінальної справи долучено знайдене під час повторного обшуку в будинку Січків листа Василя Січка від 2 серпня 1979 р., в якому Січко навіть під час слідства зводить наклеп на радянську дійсність (*том 1, а. с. 175 – 176*).

Заключенням стаціонарної судово-психіатричної експертизи Січка В.П. визнано осудним (*том 3, а. с. 134 – 135*).

На підставі наведеного:

Січко Петро Васильович, народження 18 серпня 1926 року, ур-женець с. Витвиця Долинського р-ну Івано-Франківської області, українець, б/п, одружений, з н/вищою освітою, судимий 23 червня 1947 р. військовим трибуналом військ МВД Львівської області по ст. 54-1 «а» КК УРСР на 25 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах, працював до арешту на заводі металовиробів на посаді інженера по праці і зарплаті і мешкав у м. Долина Івано-Франківської обл. по вул. П.Мирного, 14, гр-н СРСР,

обвинувачується в тому, що він, будучи вороже настроєним до Радянської влади, систематично розповсюджував завідомо наклепницькі

вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад. Так, на протязі 1978 – 1979 р.р. Січко В.П. виготовляв та надсилав на різні адреси антирадянські документи, заяви, в яких зводив наклепи на радянську дійсність і порочив шляхом завідомо неправдивих вигадок радянський державний та суспільний лад. Зокрема, в заявах від 7 листопада 1978 р. на адреси Президії Верховної Ради СРСР, Президії Верховної Ради УРСР та учасників п'ятої сесії комітету по правах людини, що проходив у Женеві, Січко П.В. зводить наклепи на те, що нібито по вказівці КДБ син Василь протягом двох років, коли навчався в університеті, підлягав постійному переслідуванню і шантажу, внаслідок чого незаконно був виключений з університету. В цій заяві також зводить наклеп, нібито в СРСР запроторюються здорові люди в психіатричні лікарні. В заявах від 30 жовтня 1979 р. на адресу Президії Верховної Ради СРСР, Президії Верховної Ради УРСР та начальника Долинського РВВС Січко П.В., крім вищезгаданих наклепів, приводить інші завідомо неправдиві вигадки, зокрема, що нібито в СРСР проводиться геноцид українського народу і особливо інтелігенції, що нібито виходячи з економічної вигоди держава шляхом виготовлення великої кількості горілки «доводить народ до духовного і морального зубожіння, і також вказав, що нібито в УРСР проводиться русифікація. В цих заявах Січко П.В. зводить наклеп, нібито 28 грудня 1978 р. «в застінках КГБ» загинув Гелій Снігертов.

Працюючи в с. Верхній Струтинь Рожнятівського району Івано-Франківської обл. на заводі металовиробів, Січко П.В. на протязі 1977 – 1979 р.р. розповсюджував серед співпрацівників наклепницькі вигадки, ніби його сина Василя незаконно виключили з Київського держ. університету, помістили здорового до психіатричної лікарні за те, що він, Січко П.В., раніше був політ'язнем СРСР. 10 червня 1979 р., після того, як Січко Василь Петрович в м. Львові на Личаківському кладовищі біля могили Івасюка В.М. виголосив антирадянську наклепницьку промову, за змістом якої Івасюк – національний герой України, загинув, як багато інших українців, «у застінках КДБ», і проголосив день похорону Івасюка В.М. – 22 травня – «днем пам'яті українських жертв і української крові», то Січко В.П. там же у присутності сотень громадян також виголосив антирадянську наклепницьку промову, заявивши, що повністю приєднується до сказаного сином, і якщо повториться те, що сталося з Івасюком, то він і його однодумці будуть боротися за незалежність України і права людини. Крім того, Січко П.В. звів наклеп на радянську дійсність, заявивши, що скрізь по селах бачив нужденне становище і смуток українців. Разом з сином Василем тоді ж біля могили Івасюка Січко співав націоналістичну пісню, в якій прославлявся Степан Бандера. Тим самим Січко П.В. скоїв злочин, передбачений ст. 187-І КК УРСР.

Січко Василь Петрович, народився 22 грудня 1956 року, уродженець м. Магадан, українець, б/п, з н/вищою освітою, не одружений, меш-

кав у м. Долина Івано-Франківської обл., по вул. Панаса Мирного, 14, гр-н СРСР,

обвинувачується в тому, що він, будучи вороже настроєним до Радянської влади, систематично розповсюджував завідомо неправдиві вигадки, що порочать державний та суспільний лад. Так, у 1976 – 1977 р.р., проживаючи в м. Київ, під час навчання на 2 курсі факультету журналістики Київського держуніверситету ім. Т.Г. Шевченка, Січко В.П. неодноразово висловлював свої антирадянські націоналістичні погляди студентам Білокобильському О.А., Гуренко З.І., Одрину С.А., і Хоменко М.В. В цих поглядах Січко В.П. зводив наклепи на радянську дійсність, говорячи, зокрема, про «гноблення України» в СРСР, «русифікацію українського народу», «занепад» української літератури, поезії, культури, висловлювався про необхідність відокремлення України від СРСР. Вказаним студентам Січко В. П. давав читати свої статті «Хрест при дорозі», «Чому мовчать радянські люди», а також такого змісту вірші, написані ним в 1976 – 1977 р.р.

10 червня 1979 р., знаходячись зі своїм батьком Січком П.В. в м. Львові на Личаківському кладовищі біля могили Івасюка, в присутності сотень громадян Січко В.П. виголосив антирадянську націоналістичну наклепницьку промову, за змістом якої Івасюк В.М. національний герой України, що, як багато інших українців, загинув «у застінках КДБ», і назвав 22 травня 1979 р., день похорону Івасюка В.М., «днем пам'яті українських жертв і української крові», декламував присутнім такого ж наклепницького змісту вірш, що був написаний на відкритці, яку Січко В.П. перед тим приніс і поклав біля могили Івасюка, співав антирадянську націоналістичну пісню, в якій прославлявся Степан Бандера. Тим самим Січко В.П скоїв злочин, передбачений ст. 187-І КК УРСР.

Обвинувальний висновок складено 27 вересня 1979 р. м. Львів.

Помічник прокурора Львівської обл.,
старший радник юстиції

В.В.Іванов

Список осіб, які підлягають виклику в зал судового засідання.

Обвинувачені:

- 1) Січко Петро Васильович, знаходиться під вартою в слідчому ізоляторі КДБ УРСР, м. Львів;
- 2) Січко Василь Петрович, знаходиться рід вартою в слідчому ізоляторі КДБ УРСР, м. Львів.

Експерти:

- 1) Вірник Ірина Петрівна, м. Львів, площа Возз'єднання, 7, Львівське відділення КНДІСЕ МЮ УРСР,

2) Даниленко Олена Тимофіївна, м. Львів, вул. Кульпарківська, 95, кафедра психіатрії Львівського медінституту.

Свідки:

- 1) Демидов Олександр Олексійович, м. Львів, вул. Зелена, 130, кв. 30
- 2) Мальсагов Володимир Борисович, м. Львів, вул. Папоротна, 10/7,
- 3) Сотенський Євген Борисович, м. Львів, вул. Павлова, 6-б, кв. 6,
- 4) Ващук Любов Григорівна, м. Львів, вул. майора Бутрова, 10/9,
- 5) Шеловій Ігор Богданович, м. Львів, вул. Низинна, 2, кв. 4,
- 6) Полянський Сергій Володимирович, м. Львів, вул. 1 Травня, 42/6,
- 7) Білокобильський Олександр Анатолійович, м. Київ, вул. Вернадського, 71а/50,
- 8) Одрин Сергій Анатолійович, м. Фастів Київської обл., вул. Щербаківа, 72,
- 9) Кравець Василь Васильович, с. Верхній Струтинь, Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.,
- 10) Мендела Степан Павлович, с. Брошнів Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.

Довідка:

- 1) Кримінальна справа порушена 27 червня 1979 р.
- 2) Справу прийнято до провадження 27 червня 1979 р.
- 3) Міра запобіжного заходу обвинуваченим – тримання під вартою:

Січко П. В. – 5 липня 1979 р.

Січко В.П. – 14 серпня 1979 р.

Помічник прокурора Львівської обл.

Іванов В.В.

Рукопис С.Петраш з архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**Прокурору Львівської області Антоненку Б.Т.
від Петраш Стефанії Василівни,
яка проживає в м. Долина Івано-Франківської області на вул.
П.Мирного, 14,**

ЗАЯВА

Прошу поінформувати мене про дійсний стан речей і ситуацію, в якій тепер знаходяться мій син Василь Січко та мій чоловік Петро Січко, які були заарештовані 5 липня 1979 р. на підставі невмотивованої санкції, виданої Вами на вимогу КДБ.

Слідчий Іванов В.В. 28 вересня ц.р. заявив мені, що слідство у справі моїх рідних завершено і матеріали на них подані в суд, і що процес відбудеться на протязі жовтня. Іванов В.В сказав, щоб до нього більше не звертатися, а дізнаватися про все далі в канцелярії суду

Тим часом службовці судової установи повідомляють мені суперечливі відомості, в том числі, що справи Січків повернені для продовження слідства.

Прошу повідомити мені як про становище, в якому перебувають мій син і мій чоловік, так і про день суду над ними.

15 жовтня 1979 р. Підпис:

Петраш В.В.

З архіву Нині Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

Головному Прокурору УРСР

копія: головному прокурору Львівської області Антоненку Б.Т.

від Петраш Стефанії Василівни,

проживає в Івано-Франківській обл., м. Долина, вул. П.Мирного,

14,

ЗАЯВА

Мій чоловік Петро Січко і мій син Василь Січко заарештовані Львівською прокуратурою і знаходяться в слідчих ізоляторах по вул. Миру, 1 міста Львова. Від 5 липня ц.р. до сьогоднішнього дня я про них нічого не знаю. Слідство закінчилося 28 вересня ц.р., тому слідчий Іванов В.В. заборонив мені звертатися до нього з питань про сина і чоловіка. Головний прокурор Львівської області Антоненко Б.Т. категорично відмовився прийняти мене. Суддя у їхній справі ще ніби то не призначений.

Учора, тобто 12.XI.1979 р., я возила передачу і в мене не прийняли теплий одяг для чоловіка (куртку, штани та ін.), кажучи, що чоловік сам відмовився. Можна подумати, що чоловікові дуже вигідно зимою в літньому костюмчику та босоніжках.

У мене складається враження, що мого чоловіка і сина немає в живих, або близько того.

Я змушена звернутись до Вас і вимагати дозволу на хоч обмежене листування з ними, що засвідчить мені їх існування, а також прошу дати дозвіл, щоб чоловікові прийняли теплий одяг і, якщо можна, дозволили побачення.

Вірю, що на відповідь не потрібно буде чекати аж місяць.

13 листопада 1979 р.

Підпис: Петраш В.В.

Міністерство Юстиції Української РСР

**Справа № 2-05/79
1979 рік**

Копія

ВИРОК

ІМ'ЯМ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

1979 року грудня 4 дня Судова колегія в кримінальних справах Львівського обласного суду в складі:

Головуючого – члена Львівського обласного суду –
Крючкова-Дворецького Є.І.,
Народних засідателів Чупенка О.О.,
Львівського обласного суду –

Шаршаткіна А.О.
при секретарі Борисенко О.С.
з участю прокурора – Руденка А.А.,
та адвокатів Брусенцова Г.П. та Гаврикова О.М.

розглянула у відкритому виїзному судовому засіданні в місті Львові в приміщенні народного суду Червоноармійського району м. Львова кримінальну справу про обвинувачення:

1. СІЧКА Петра Васильовича, народження 18 серпня 1926 року, уродженця с. Витвиця Долинського району Івано-Франківської області, мешканця міста Долина Івано-Франківської області, вул. П.Мирного, 14, українця, громадянина СРСР, з незакінченою вищою освітою, безпартійного, одруженого, судимого 23 червня 1947 року Військовим трибуналом військ МВС Львівської області за ст. 54-1 «а» КК УРСР на 25 років позбавлення волі, звільненого від відбуття покарання з місць позбавлення волі 20 березня 1957 року, працювавшого до арешту на заводі металовиробів в с. Верхній Струтень Рожнятівського району Івано-Франківської області на посаді інженера по праці і зарплаті та

2. СІЧКА Василя Петровича, народження 22 грудня 1956 року, уродженця м. Магадан, мешканця м. Долина Івано-Франківської області, вул. П.Мирного, 14, українця, громадянина СРСР, з незакінченою вищою освітою, безпартійного, неодруженого, ніде не працювавшого,

кожного у вчиненні злочинів, передбачених ст. 187-І КК УРСР

СУДОВА КОЛЕГІЯ УСТАНОВИЛА:

підсудні Січко П.В. і Січко В.П., будучи вороже настроєними до Радянської влади, систематично розповсюджували неправдиві вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад, як в усній, так і в письмовій формі.

Так, на протязі 1978-1979 р.р. Січко П.В. виготовляв та надсилав на різні адреси документи антирадянського змісту – заяви, в яких зводив наклепи на радянську дійсність і порочив шляхом завідомо неправдивих вигадок радянський державний і суспільний лад. Зокрема, в своїх заявах від 7 листопада 1978 року до Президії Верховної Ради СРСР та Президії Верховної Ради Української РСР та до учасників п'ятої сесії комітету по правах людини, що проходив в Женеві, підсудний Січко П.В. зводив наклепи на те, що ніби-то «по вказівці органів КДБ його син Січко Василь протягом двох років навчання в університеті підлягав постійному переслідуванню і шантажу, внаслідок чого незаконно був виключений з університету». В цих заявах Січко П.В. також зводив наклепи, ніби в СРСР «запроторюються здорові люди в психіатричні лікарні».

В своїх заявах від 30 квітня 1979 року до Президії Верховної Ради СРСР, до Президії Верховної Ради Української РСР та на ім'я начальника Долинського РВВС Івано-Франківської області підсудний Січко П.В. зводить наклепи, що ніби-то в СРСР проводиться геноцид українського народу і особливо інтелігенції, що ніби-то, виходячи з економічної вигоди, держава шляхом виготовлення великої кількості горілки доводить український народ до духовного і морального зубожіння, ніби в УРСР проводиться русифікація.

В цих же заявах СІЧКО В.П. зводить наклеп, ніби-то 28 грудня 1978 року в «застінках КГБ» загинув Гелій Снегерьев.

Працюючи інженером по праці і зарплаті на заводі металовиробів в с. Верхній Струтьєв Рожнятівського району Івано-Франківської області, підсудний Січко В.П. на протязі 1977-1979 р.р. розповсюджував серед співпрацівників наклепницькі вигадки, ніби його сина Січка Василя незаконно виключили з Київського університету і помістили здорового до психіатричної лікарні за те, що він – Січко П.В. раніше був політв'язнем СРСР.

Підсудний Січко В.П. на протязі 1976-1977 р.р., проживаючи в м.Києві під час навчання на другому курсі факультету журналістики Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка, неодноразово висловлював свої антирадянські націоналістичні погляди студентам Білокобильському, Гуренку, Одрину, Хоменку. В цих своїх поглядах підсудний Січко В.П. зводив наклепи на радянську дійсність, говорив по «гноблення» України в СРСР, про «русифікацію» українського народу, про «занепад» української літератури, поезії і культури, висловлювався про необхідність відокремлення України від СРСР.

Вказаним студентам підсудний Січко В.П. давав читати антирадянського змісту статті «Хрести на дорозі», «Чому мовчать радянські люди», а також такого змісту вірші, написані ним в 1976-1977 р.р.

10 червня 1979 року підсудні Січко П.В. та Січко В.П., спеціально прибувши з м.Долина Івано-Франківської області до м.Львова на Личаківське кладовище на могилу Івасюка В.М. – студента Львівської державної консерваторії, який покінчив життя самогубством, проголосили перед присутніми антирадянські націоналістичні наклепницькі промови.

Так, підсудний Січко В.П. в своїй промові зводив наклеп, що Івасюк В.П. не самогубця, а загинув в «застінках» КГБ, як і багато інших українців, призивав оголосити 22 травня 1979 року – день похорон Івасюка – «днем пам'яті жертв української крові», декламував присутнім такого ж наклепницького змісту вірша, що був написаний на листівці, яку підсудний Січко В.П. сам приніс і поклав на могилі Івасюка.

Підсудний Січко П.В. в своїй промові на могилі Івасюка приєднався до наклепницьких вигадок свого сина Січка В.П., а також сам проголосив у своїй промові наклепницькі вигадки про радянську дійсність, заявивши, що скрізь по селах він бачив нужденне становище і смуток українців.

Допитані в судовому засіданні підсудні Січко П.В. і Січко В.П. своєї вини в систематичному розповсюдженні в усній і письмовій формі завідомо для кожного з них неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, не визнали і пояснили, що вони бойкотують радянський суд, не вважають себе громадянами СРСР і не бажають давати будь-які пояснення по справі.

Судова колегія вважає повністю доведеною винність підсудних Січка П.В. і Січка В.П. у вчиненні інкримінованих кожному з них злочинних дій слідуючими доказами.

Так, вина підсудного Січка П.В. в розповсюдженні завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний та суспільний лад, доведена повністю слідуючими доказами.

До матеріалів справи приєднані як речові докази заяви підсудного Січка П.В. від 7 листопада 1978 року та від 30 квітня 1979 року з завідомо неправдивими наклепницькими вигадками, які порочать радянський державний і суспільний лад, в адреси різних установ (том 1, а.с. 79, 80-81, 82-88, 89, 90-95, 97-102, 103, 104-107).

З висновку криміналістичної експертизи за № 953 від 24 серпня 1979 року вбачається, що заява від 7 листопада 1978 року до Президії Верховної Ради СРСР та Президії Верховної Ради Української РСР, а також до учасників п'ятої сесії комітету по правах людини, що проходила в Женеві, а також заяви від 30 квітня 1979 року до Президії Верховної Ради СРСР, до Президії Верховної Ради Української РСР та на ім'я начальника Долинського РВВС Івано-Франківської області виконані власноручно підсудним Січком П.В. (том 3, а.с. 165-167).

Допитані в судовому засіданні свідки Кравець В.В. і Мендела О.П. пояснили, що підсудний Січко П.В. разом з ним працював на заводі металовиробів в с. Верхній Струтень Рожнятівського району Івано-Франківської області і неодноразово їм говорив, що його здорового сина по вказівці органів КДБ було поміщено до психіатричної лікарні, а пізніше виключено з Київського університету за те, що він – Січко Петро раніше був політв'язнем СРСР.

Свідки Кравець В.В. і Мендела О.П. пояснили також в судовому засіданні, що підсудний Січко П.В. говорив їм, що він і його син Січко Василь зрікаються громадянства СРСР, бажають виїхати за кордон, оскільки вважає, що їх права, як членів хельсінської групи прав людини, дискримінуються.

До матеріалів справи приєднано як речовий доказ історія хвороби на Січка Василя за № 258/71, заведена 27 січня 1971 року і Івано-Франківській обласній психіатричній лікарні № 1, з якої вбачається, що Січко Василь був доставлений в психіатричну лікарню в зв'язку з його неправильною поведінкою його батьками (том 3, а.с. 5-6, 8, 80-100).

До матеріалів справи приєднана власноручно написана самим підсудним Січком П.В. заява від 2 червня 1975 року «про захворювання мого сина Василя в 1971 році», з якої вбачається, що сам підсудний Січко В.П. визнає, що помістив свого сина Січка Василя задалегідь до психіатричної лікарні, щоб уникнути його призиву до Радянської Армії (том 3, а.с. 9, 11).

Історія хвороби Січка Василя № 258/71 та власноручна заява підсудного Січка П.В. від 2 січня 1975 року повністю спростовують наклепницьку вигадку підсудного Січка П.В. про запроторення його здорового сина Василя до психіатричної лікарні КДБ.

З приєданого до матеріалів справи листа головного психіатра, відповідального секретаря постійної Ради по психіатрії Міністерства охорони здоров'я СРСР О.О. Чуркіна від 10 вересня 1979 року вбачається, що заяви Січка П.В. про те, що зняття діагнозу шизофренія його сину Січку Василю є можливим лише при умові, якщо він забере свою заяву про відречення від громадянства СРСР, є наклепницькою, оскільки в радянській психіатрії критеріями для встановлення і зняття діагнозу психіатричного захворювання є виключно клінічні симптоми, а не соціальні (том 1, а.с. 113-114).

З приєднаних до матеріалів справи характеристик на Січка В.П. і копії наказу ректора Київського державного університету від 20 липня 1977 року вбачається, що Січко Василь був виключений з університету за неуспішність (том 1, а.с. 171-172, 173).

Цим спростовується наклепницька вигадка підсудного Січка П.В. про виключення його сина Василя з університету за вказівкою КДБ.

З приєданого до матеріалів справи протоколу огляду карти стаціонарного хворого Снегір'ова Гелія Івановича вбачається, що Гелій Снегі-

рьов поступив до Жовтневої лікарні м. Києва 12 жовтня 1978 року з приводу «злоякісної пухлини Д-2 хребта» і 28 грудня 1978 року помер в лікарні від раку Д-2 хребта, чим спростовується наклепницька заява підсудного Січка П.В. від 30 квітня 1979 року про вбивство Гелія Снегирьова в «застінках» КДБ (том 1, а.с. 110-111).

Вина підсудного Січка В.П. в розповсюдженні завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, доведена повністю слідуючими доказами.

Допитані в судовому засіданні свідки Білокобильський О.А. та Одрин С.А. пояснили, що в 1976-77 р.р. вони вчилися разом з підсудним Січком В.П. в Київському держуніверситеті і під час зустрічей з ними Січко В.П. в цей період неодноразово розповсюджував наклепницькі вигадки на радянську дійсність, давав їм читати такого ж змісту вірші і статті антирадянського наклепницького характеру, які сам написав: «Хрести на дорозі» та «Чому мовчать радянські люди».

До матеріалів справи як речовий доказ приєднаний вилучений у підсудного Січка В.П. зошит з цими антирадянськими наклепницькими на радянський державний і суспільний лад віршами (том 1, а.с. 216, 217-219, 223-242).

З висновків криміналістичної експертизи за № 953 від 24 серпня 1979 року вбачається, що ці вірші написані особисто підсудним Січком В.П. (том 3, а.с. 165-167).

Вина підсудних Січка П.В. і Січка В.П. в проголошенні 10 червня 1979 року антирадянських націоналістичних наклепницьких промов на Личаківському кладовищі в м. Львові доведена повністю слідуючими доказами.

З приєднаних до матеріалів справи речових доказів автобусних квитків вбачається, що Січко П.В. в Січко В.П. 10 червня 1979 року їздили автобусом з м. Долини до м. Львова (том 2, а.с. 145, 146, 149).

До матеріалів справи приєднані як речовий доказ конспекти антирадянських наклепницьких промов підсудних Січка П.В. і Січка В.П., які проголошені ними 10 червня 1979 року на Личаківському кладовищі в м. Львові (том 2, а.с. 147, 148, 149).

З постанови про закриття кримінальної справи по факту смерті В.М. Івасюка від 17 липня 1979 року вбачається, що Івасюк В.М. покінчив життя самогубством (том 2, а.с. 2-10).

Допитані в судовому засіданні свідки Ващук Л.Г., Шеловій І.Б. та Полянський С.В. пояснили, що 10 червня 1979 року підсудні Січко П.В. та Січко В.П. були на Личаківському кладовищі в м. Львові біля могили Івасюка В.М., впізнали, що саме Січко В.П. і Січко П.В. проголошували на могилі антирадянські наклепницькі промови, впізнали цих осіб, що проголошували ці наклепницькі антирадянські промови (том 2, а.с. 72, 73, 109-110, 126-127).

Допитані в судовому засіданні свідки Демідов О.О., Мальсагов В.Б. і Сотенський Є.Б. пояснили, що ще на попередньому слідстві вони впізнали підсудного Січка В.П., який 10 червня 1979 року був на Личаківсь-

кому кладовищі на могилі Івасюка В.М. Свідки Демідов і Мальсагов ствердили, що вони особисто бачили, як підсудний Січко В.П. приніс на могилу листівку, на якій був наклепницький вірш антирадянського наклепницького змісту.

Коли свідок Сотенський Є.Б. вилучав з могили цю листівку антирадянського наклепницького змісту, підсудні Січко В.П. і Січко П.В. намагалися організувати розправу над ним.

Листівка, яка доставлена на могилу Івасюка В.М. 10 червня 1979 року підсудним Січком В.П., з віршем антирадянського наклепницького змісту, приєднана до матеріалів справи як речовий доказ, і була використана підсудним Січком В.П. в його антирадянській наклепницькій промові на кладовищі (том 2, а.с. 140-142, 143, том 3, а.с. 203).

Допитані в судовому засіданні свідки Вашук Л.Г. і Шеловій І.Б. пояснили, що підсудний Січко В.П., проголошуючи на Личаківському кладовищі в м.Львові 10 червня 1979 року в присутності громадян промову антирадянського наклепницького змісту, використав у цій промові вірша також антирадянського наклепницького змісту, який він сам приніс на кладовище написаним на листівці.

З висновків стаціонарної комісійної судово-психіатричної експертизи за № 271 від 14 серпня 1979 року та в судовому засіданні від 4 грудня 1979 року вбачається, що підсудний Січко В.П. ніякими психічними хворобами не хворіє, усвідомлював свої дії під час вчинення інкримінованих йому діянь і керував ними, тобто є осудним (том 3, а.с. 134-139).

При таких обставинах судова колегія, детально перевіривши і проаналізувавши всі зібрані на попередньому слідстві докази вини підсудних Січка П.В. і Січка В.П. у вчиненні інкримінованих кожному з них злочинних діянь, прийшла до твердого переконання і висновку про повну доведеність вини підсудних Січка П.В. і Січка В.П. у систематичному розповсюдженні в усній і в письмовій формі завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад.

Судова колегія вважає необхідним правильно кваліфікувати злочинні діяння підсудних Січка П.В. і Січка В.П. за ст. 187-І КК УРСР.

Обираючи підсудним Січку П.В. і Січку В.П. покарання, Судова колегія врахувала ступінь суспільної небезпечності вчинених ними злочинних діянь, вчинення підсудними злочинних діянь організованого групою з низки мотивів.

Разом з тим колегія врахувала, що підсудний Січко П.В. раніше вчиняв особливо небезпечний державний злочин.

Судова колегія врахувала дані про особовість підсудного Січка В.П., який ніде не працював на протязі останніх двох років.

Визначаючи місце відбуття покарання, Судова колегія вважає, що Січко П.В. повинен відбувати покарання у виправно-трудовах колоніях суворого режиму, оскільки він раніше відбував покарання у вигляді

позбавлення волі, а Січко В.П. повинен відбувати покарання у виправно-трудовах колоніях посиленого режиму, враховуючи характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого ним злочину, а також про особовість підсудного Січка В.П.

При таких обставинах, керуючись ст.ст. 323, 342 КПК УРСР, Судова колегія в кримінальних справах Львівського обласного суду, –

П Р И Г О В О Р И Л А :

СІЧКА Петра Васильовича і СІЧКА Василя Петровича визнати винними та обрати кожному покарання за ст. 187-І КК УРСР – три роки позбавлення волі, з відбуттям цього покарання СІЧКОМ Петром Васильовичем у виправно-трудовах колоніях суворого режиму, а СІЧКОМ Василем Петровичем – у виправно-трудовах колоніях посиленого режиму.

Міру запобіжного заходу відносно засуджених СІЧКА П.В. і СІЧКА В.П. – залишити тримання під вартою в слідчому ізоляторі КДБ по Львівській області.

Початок відбуття строку покарання з врахуванням попереднього ув'язнення рахувати засудженому СІЧКУ П.В. – з 5 липня 1979 року, а засудженому СІЧКУ В.П. – з 14 серпня 1979 року.

Судові витрати стягнуті на користь держави з засуджених СІЧКА П.В. і СІЧКА В.П. по 38 крб. з кожного.

Цивільний позов по справі заявлений не був.

Речові докази, які приєднані до матеріалів справи, зберігати разом з справою.

Вирок може бути опротестований і оскаржений до Судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду Української РСР на протязі семи діб з моменту його оголошення, а засудженими в той же строк з моменту вручення копії цього вироку.

Головуючий (підпис)

Народні засідателі (підписи)

В і р н о :

Член обласного суду (підпис)

Є.І. Крючков-Дворецький

З архіву Мирона Бучацького. Публікується вперше.

НЕСКОРЕНІ

(Інформбюлетень УГГ, ч. 1, січень 1980)

Суд над членами Української Громадської Групи «Гельсінкі» Петром Січком і Василем Січком відбувся 04.12.1979 у Львівському обласному суді. Склад суду: суддя Крючков, засідателі – Чупенко і Шарша-

ткін (*В Інформбюлетені та у ВРУ: 1–4 1980 неправильно: Шалайкін, Шалоткін. Див. вирок від 4.12.1979. – Ред.*). Прокурор Руденко (заступник прокурора області Антоненка). Були ще два безликих адвокати, призначені заходами слідчого Іванова, всупереч волі підсудних та рідних (оплату за їхні «послуги» стягнуто з особового рахунку П. Січка).

Суд розпочався з оголошення: «Суд іде, встаньте!» Батько обізвався до сина: «Сидимо, сину?» – «Сидимо, батьку». В ту ж мить конвоїри брутально схопили їх обох під пахви і в повислому стані вони підігнали ноги – так тримали їх до трафаретного: «Сідайте».

Повислий батько з гіркотою спитав: «Висимо, сину?» – «Висимо, тату», – у відповідь. Так реагували Петро і Василь Січки на беззаконня (05.08) арешту, на п'ятимісячне ув'язнення, на глум, знущання і тортури слідства КДБ, застосованого до 23-літнього Василя. Два тижні – з 14 до 28 вересня – Василя Січка тягали тюремники в наручниках, волоком за ноги по поверхах, з камери до кабінету слідчого... Камера синова була навпроти батькової, і які ж муки стерпіли ці дві люблячі істоти, щоб зберегти гідність людини і честь члена Групи «Гельсінкі».

Судили П. Січка і В. Січка відповідно до звинувального висновку попереднього слідства КДБ, висновку голого, не підтверженого свідченнями свідків (таких свідків не було), чи визнанням своєї вини звинувачених: жодного протоколу допиту та будь-яких документів органів судочинства підсудні не підписали. В суді не було пред'явлено і речових документальних доказів (про які згадувалось у газетах «Молодь України» (від 9.08.1979 р., ст. *Тороповського. – Вид.*) та в районній газетці «Червона Долина» Долинського р-ну Ів.-Франківської обл. 23.08.1979 так: «Комсомольський оперативний загін... вилучив покладену на могилу антирадянщину... два зловісні антирадянські опуси-пасквілі...»).

Батька і сина Січків звинуватив суд у зловмисному розповсюдженні наклепницьких вигадок на радянський і суспільний лад (ст. 187-І КК УРСР), зафіксованих у таких звинуваченнях:

Виступ на могилі пісняря-композитора Володимира Івасюка, 10 червня 1979 року на Личаківському кладовищі у Львові, та в додаток:

1. Василеві Січку інкримінують його авторські вірші, написані в студентські роки і вилучені при трусі в день арешту 05.08 (рукописний зошит в одному примірнику, що не був в обігу).

2. П. Січку – його письмовий протест на репресії, застосовані до членів «Гельсінкі» (арешт письменника О. Бердника, погромницькі труси 6 березня 1979 р., залякування, результатом чого сталося непоправне: покінчив життя історик Михайло Мельник), направлений на адресу Президії Верховної Ради УРСР. Протест підкріплений політично-економічними викладами та ілюстрований прикладами порушення прав людини і розправи з негодними; при цьому згадав трагічний кінець Гелія Снегірєва. Лист датований 30.04.1979 з підсумком: зречення радянського громадянства.

Бойкотом і мовчанням відповіли підсудні на інспіроване судове засідання, солідаризуючись з побратимами неволі, засудженими членами Групи: Левком Лук'яненком, Миколою Матусевичем, Мирославом Мариновичем, Юрком Литвином, Василем Стрільцевим, що так само відмовились від участі в фарисейському судодійстві.

Мотивуючи відмову, Петро Січко серед іншого сказав таке: «...не визнаю над собою кадебістського слідства, ні цього суду, оскільки це є явним порушенням Конституції УРСР, ст. 50, проголошених гарантій свобод: слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів тощо для громадян республіки. Відмовляюся від адвокатського захисту і прошу їх залишити зал, оскільки їх призначено без нашої на те згоди».

Василь Січко сказав так: «Я не визнаю радянського суду як не правочинного щодо мене – я зрікся радянського громадянства письмовою заявою від 18.09.1977 і здав свої документи – паспорт і військовий квиток – відповідним установам. Зрікся свідомо, після звільнення мене з Київського університету ім. Т. Шевченка з 2-го курсу журналістики без поважних до того причин. Мої апеляції до ректорату університету і в радянські інстанції про справедливе вирішення питання були відкинуті. Мало того, були вжиті спроби цих же людців, що приліпили мені «інакodomство», замкнути мене в спецпсихлікарню з цілковито довільним діагнозом. А з 05.07.1979 мене без підстав і санкції місяць тримали у Львівській психлікарні. Ордер на арешт виписали на мене 14 серпня і почали ті страхітливі допити, що мають бути вам відомі, в тюрмі по вул. Миру, 1».

Отже, суд провадився при цілковитому і спокійному мовчанні Василя Січка і гострих реплік, що їх кидав судові його батько – Петро Січко, не в змозі зберегти душевної рівноваги перед безсоромною брехнею.

В суді були присутні лише кілька службових персонажів, необхідних для судового церемоніалу, конвоїри та п'ять свідків. Матір і дружину – С. Петраш про день суду не повідомили.

Першими свідками були допитані колишні однокурсники Василя Січка, з котрими він не контактував понад два роки. Вони розповіли судові, як В. Січко мріяв про створення підпільної студентської організації. Це двоє «благополучних» і малоздібних студентів: Одрин Сергій і Білокобильський Павло (*У вироку – А.О. – Ред.*).

Петро Січко під час допиту кинув ім репліку: «Ганьба студентам, які своїми чорними ділами порочать святиню науки – Київський університет». Тут прискочив конвой, надів наручники і вивів його з суду. То було годину від початку суду, об 11 годині, а привели П. Січка аж о 17 годині, за годину до закінчення. Суд спитав думки у завідуючої психіатричним відділом Львівської психіатричної лікарні про її пацієнта – Василя Січка. Алла Пантелеївна (прізвище невідоме. *Мабуть, Обухова. – Ред.*) відповіла: «Хлопець в нинішній час цілковито психічно здоровий і тверджу, що він ніколи не був психічно хворим, – і, стишивши голос, – і навряд чи буде».

Ще були допитані в суді секретар парторганізації і головний інженер Верхньострутинського з-ду металовиробів, де працював П. Січко. Обидва вони дали непогану характеристику як працівнику в чисто виробничому плані. Чомусь не викликали як свідків представників радянської преси, де були надруковані дві статті – (до 30 тисяч слів!) – злобиві, з неймовірним перекручуванням фактів. Мабуть, їх звинувачення прийнято безапеллятивно: тут не дошукувалися істини! Заяви про зречення радянського громадянства сина і батька та їх приналежність до Гельсінкської Групи обумовили цей політичний процес.

На жалюгідні виступи адвокатів П. Січко перебивав їх, вимагав припинити німецьке дитяче скиглення, але вони не рахувалися з волею і бажанням своїх підзахисних.

Від останнього слова обидва відмовилися, а П. Січко сказав: «Вирок належить не нам, а вам, тому що сьогодні ви засудили себе. Пишіть, а я продиктую, куди треба вирок відіслати: голові Президії ВР СРСР Л. Брежнєву, ген. прок. СРСР Руденкові, м-ру охорони здоров'я Петровському, секретарю ЦК Компартії України Щербиському, прокурору УРСР Глуху, н-ку КДБ Львівської обл., який клопотав про арешт, прокурору Львівської обл. Антоненку, що дав санкцію на арешт, а останню копію вироку собі залиште».

Оба засуджені до 3-х років таборів примусової праці; П. Січко – суворого режиму, а його син – посиленого.

Тяжка це кара, великий термін покарання, але для Василя Січка це – прелюдія до Голгофи: не прощає КДБ такої сили характеру, незламності духу і витривалості.

По закінченні суду батько хотів подати на прощання руку синові, але його схопили конвоїри і, накладаючи наручники, так затисли, що він зомлів. Син кинувся до конвою з криком: «Не чіпайте тата!» – на сина одягли наручники і поволокли обох з суду.

Аж 24.12.1979 р., на прощання, дали одну годину побачення батькові з сином, а 25.12. П. Січка вивезли в Ворошиловградську обл., м.Брянка-6, УЛ-314/11.

Куди повезли сина – невідомо. І досі немає від нього листа.

Побачення з засудженими – окремо з чоловіком, а потім з сином, Стефанія Січко (Петраш – *Ред.*) з своїми двома дітьми (студентом Володимиром і донькою школяркою Оксаною) мала 11 грудня, у Львівській тюрмі. П. Січко просив дружину не писати більше ніяких листів, заяв, скарг в офіційні радянські установи, бо він багато писав і повністю зневірився. А 22.11.1979, коли в камеру принесли звинувальний висновок слідства (він його не підписав і не взяв), мав серцевий приступ, дуже тяжкий. Цьому передував обман слідства, що всю родину Січків (окрім Володі, який не дав згоди, мовляв, на виїзд) випустять за межі Союзу, бо

«немає за що судити вас з сином» (слідчий Іванов). В числі багатьох заяв з камери П. Січко написав 18.07.1979: «...Іменем всіх чесних людей планети, іменем чесних українців, іменем членів всіх Гельсінкських груп, честю свого сина Василя Січка і своєю змиваю тавро з Івасюка Володимира, що нібито був хворим психічно і тому повісився. Заявляю, що Івасюка вбито...» (Це довільний переказ вступу до заяви; кому саме адресована заява, не з'ясовано).

В День Декларації Прав Людини, 10 грудня, засудженим Січкам у камеру було принесено судовий вирок – вони відмовились підписати і повернули його геть. Від касаційного оскарження вироку обидва відмовились.

За вид.: Інформбюлетені УГГ. 1981. С. 141-146. Див. також: УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001. Т. 4, с. 128-131).

ПЕТРО ВАСИЛЬОВИЧ СІЧКО

(Інформбюлетень УГГ, ч. 2, березень 1980)

Етапований у табір: Ворошиловградська обл., м.Брянка-6, УЛ-314/11, загін 3. Табір працює на автомобільний завод, його цехи виробляють окремі автомобільні деталі.

В табір прибув перед Новим 1980 роком. Хворів на тяжку форму грипу два тижні. Потім оперуповноважений повів його по всіх цехах рабовласницького підприємства, мовляв, дивись і вибирай собі роботу, яка сподобається. Коли прийшли до вантажного цеху, П.Січко виявив бажання працювати вантажником. «Ні, – сказав оперуповноважений, – ця тяжка робота не для тебе, можна вибрати кращу, але спочатку нам треба з тобою поговорити». – «Ні, з вами мені нема про що говорити», – відрізав Січко.

Тоді його привели в токарний цех і показали верстат, на якому він мав би різати металеві труби. Інженер Січко оглянув уважно всі приміщення цеху і відмовився приступити до праці на тій підставі, що в цеху відсутня техніка безпеки, зокрема, є кранбалки з табличкою про інспекцію дволітньої давності і працюють з перевищенням нормативної потужності. Викликали начальника з техніки безпеки, той показав йому токарний верстат, відведений Січкові для роботи, і велів розписатися в журналі про одержання інструктажу. Січко відмовився розписатися і попросив, принаймні, надруковану інструкцію. Обурений нечуваними вимогами зека начальник техніки безпеки звернувся до якогось здорованя: «Петя, ану візьми друк і проінспектуй цього розумника». Тут у розмову втрутився

начальник цеху Олійник О.П.: «Іди, працюй, все одно кранбалка впаде тобі на голову». Справа дійшла до начальника заводу, він сказав: «Дозволяю тобі не приступати до роботи, доки в цеху не буде наведено належний порядок». За декілька днів цех підчистили, а таблички інспекції повісили нові – певна річ, без перевірки. П.Січко почав різати труби, але виконати норми не може.

Шостого березня 1980 р. на П.Січка, коли він кінчав роботу (працював на другій зміні), напали два невідомих йому зеки. Вони затиснули його біля стіни, один ребром долоні тиснув на горло, а другий ударив по носі і розбив до крові. Січко вирвався, утік на вахту. Начальник табору запропонував написати доповідну, а напасників розпізнати. Січко відмовився і написав заяву прокуророві області.

ВАСИЛЬ ПЕТРОВИЧ СІЧКО

В кінці грудня 1979 р. етапований в м.Черкаси-4, ЕЧ-325/62, бр. 52. Працює на будівництві – рие лопатою траншеї, норму не виконує, його підганяють: «... Давай, рий-рий». Пишуть рапорти; хворого на грип, з температурою, змушують працювати – копав навколішки. На побаченні з матір'ю розповів про здеморалізоване до краю середовище в'язнів, між якими повинен жити. Умови в таборі самі собою вбивчі, а ще й оточення добиває до неможливого. Він звертається до всіх міжнародних правозахисних організацій, зокрема, до Асоціації юристів, з закликом добитися розгляду питання про статус політв'язнених і переведення радянських в'язнів-правозахисників до окремих таборів (до строку їх звільнення), незалежно від того, за якою статтею були засуджені.

За вид.: Інформбюлетені УГГ. 1981). С. 158-159. Див. також: УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001. Т. 4, с. 138-139).

ПОЗАСУДОВІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

П'ятого лютого 1980 р. Стефанію Петраш забрали з роботи і привезли в Долинський КДБ. З нею розмовляли начальник райвідділу КДБ Кущенко і слідчий Медведєв у присутності співробітника обласного КДБ. Їй запропонували підписати документ «Попередження», складений слідчою частиною КДБ, де містилися звинувачення й заборони; зокрема, був там такий пункт: «Забороняється зустрічатися і спілкуватися з членами Української Групи «Гельсінкі», зокрема, з Оксаною Мешко»... За порушення цього попередження її буде притягнуто до кримінальної відповідальності – так обіцяли. Вона поставила питання про сина – студента Київського університету, якому погрожують виключенням нібито за не-

успішність, а насправді – це помста за рідних – батька і брата. Медведєв відповів: «Не буде ваш син учитися в університеті: державі не вигідно вчити ворога».

Так і сталося. Володимира Січка виключили з третього курсу механіко-математичного факультету Київського університету.

Березень 1980 р. Україна

В і р н о : Член Групи О.Мешко

За вид.: Інформбюлетені УГГ. 1981. С. с. 167. Див. також: УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001. Т. 4, с. 144-145).

---

*До Асамблеї ООН (Комітету захисту прав людини),
до прогресивної громадськості світу та до жінок-матерів,
зокрема до всіх зарубіжних об'єднань українок*

звертається Стефанія ПЕТРАШ

з приводу захисту родини СІЧКІВ

(м. Долина Івано-Франківської обл., вул. П. Мирного, 14).

ЗВЕРНЕННЯ

Я мати трьох дітей: двох синів – Василя і Володимира, віком 24 і 20 років, та доньки Оксани – 17 років.

Діти мої – це та єдина, благодатна нагорода безталанного нашого життя з мужем, Петром Січком, нині позбавленим волі за правозахисну діяльність та приналежність до Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод разом із сином Василем.

Тепер на голови моїх дітей упала страшна кара. Чи в силі хто цьому запобігти і відвернути караючу руку?! В розпачі я звертаюся зі своєю розповіддю-мольбою до всіх, хто в змозі мене почути і допомогти.

Обоє ми з Петром – колишні політв'язні сталінських концтаборів. Мене було засуджено в 1947 році до 10 років, а П. Січка 1947 року – до страти з подальшою заміною на 25, а згодом зі скороченням терміну до 10 років. Що ж ми вчинили, за що така кара? Нашою провиною було родитися на Українських західних землях, що належали Польській Речі Посполитій.

Нечуваним тягарем – уже першого дня світової війни 1941 року – придушило населення цих земель, та не скінчилася ця війна для нас і 9 травня 1945 року.

Наша доля – це частка долі бездержавної України, доля її беззахисних нащадків, що в часи великих імперіалістичних зрушень і боротьби на її території волею-неволею стають в оборону людських прав, орга-

нічно пов'язаних з національно-суверенними правами споконвіку уярмленої Вітчизни.

З Божої ласки ми з П. Січком залишилися живими, перебули страшно лихоліття диктату, масового терору, направленого на фізичне й духовне винародовлення людей землі нашої. І в неволі побралися. А в 1958 році з далекого Колимського краю з немовлям Василем та з надією на добро і щастя повернулися на рідну землю, в м. Долину Івано-Франківської обл. будувати на руїнах нове життя.

Жили злагодженим подружнім життям, працювали понад силу і разом училися, і ростили дітей, замкнувшись у тому вузькому сімейному колі. Ми не переставали вірити в перемогу добра, хоч за бідною і злиднями понад 45 літ світу Божого не бачили, бо нескоро стараннями та невсипушою працею ледь-ледь економічно випростались.

Так тривало до 1977 року, до дня виключення сина Василя Січка з другого курсу факультету журналістики Київського університету ім. Тараса Шевченка. Вигнали буцімто за «неуспішність» – це те формулювання, яке позбавляє студента раз і назавжди права вчитися, права повернутись до вищого навчального закладу. Насправді його звільнили з т. зв. ідеологічних мотивів – визначення і їх критерій утаємничено привласнюється «бдителлями» першої частини установи.

Формальною причиною звільнення стала його курсова робота на тему «*Охорона рідної природи*». У ній він вільно висловив власні міркування, пославшись, серед іншого, на роман О. Гончара «*Собор*» та численні неспростовні факти хижацького нищення Карпатського краю з його благословенними горами і зеленими смерековими лісами. Тверджу: формально, бо коли Василь вступив до університету в 1975 році, то його батькові Петру Січкові було запропоновано таємну співпрацю з органами КДБ. На його відмову погрозилися: «Не довго твій син буде вчитися в університеті». Так і сталося. З цього й почався другий захід позасудового переслідування родини Січків з боку органів КДБ.

Найенергійніші тривалі клопотання про поновлення Василя в університеті не мали успіху. Тоді В. Січко зрікся громадянства СРСР: він віддав свої документи органам МВС – його відправили примусово в психушку, згодом випустили. А коли намагалися зробити це вдруге, син тікав, ховався. Батько захищав сина: їздив по столицях до високих радянських інстанцій, просив заступитися за сина автора «*Собору*» – О. Гончара – все було марно.

Тоді батько і син включилися в благородну, відкриту і лояльну правозахисну діяльність Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод, неоголошеним членом котрої вважаю себе і я.

У липні 1979 року їх було заарештовано, а в грудні засуджено закритим судом на 3 роки кожного за наклеп на радянську дійсність. У березні 1980 року дозволили особисте побачення з сином і чоловіком. Заплану-

вала я також провідати і нашого друга, засудженого члена Групи Василя Стрільцева, людину неодружену, самотню.

Третього березня дали доbove побачення з сином. Його привели виснаженого, зголоднілого, пригніченого нестерпним середовищем. Він просив мене як член Групи звернутися по допомогу до чесних людей світу, вимагати переведення радянських політ'язнів з побутових таборів до політичних; подбати про всіх в'язнів сумління, яких тепер судять за сфальшованими, сфабрикованими звинуваченнями і запроторюють у коло злочинних елементів. В. Січко працює на будівництві. Його примусили в зимову пору копати траншеї в осінньому, непридатному одязі. Хворого на грип, з температурою, від роботи не звільняли, а писали рапорти про невиконання норми. Знесилений, хворий, він копав землю, вклякнувши на коліна...

Від сина поїхала до мужа. Шостого березня П. Січко, рятуючись від напасників, заюшений кров'ю, втік на табірну вахту: вечірньої пори в цеху на нього було вчинено напад двох невідомих йому зеків. Начальник табору запропонував написати доповідну і впізнати тих зеків (!?)... П. Січко обмежився заявою до прокурора Ворошиловградської обл.

Правозахисників батька й сина спіткала одна кара і та сама доля, тяжка доля:

Перше: батька з сином роз'єднали як рабів – работорговці, їх послали в різні табори. З цією метою суд визначив їм різні режими утримання: П. Січкові – суворий, Василеві Січку – посилений.

Друге: засуджених з політичних мотивів (ст. 187–І КК УРСР), політв'язнів, кинули в побутові табори, в нестерпне людське середовище карних злочинців. Моєму чоловікові і синові загрожують не тільки голод, холод, виснажлива фізична праця – їх підстерігає каліцтво на виробництві, де відсутня елементарна техніка безпеки, або й смерть від руки спровокованого рецидивіста-вбивці.

А в таборі на Полтавщині лише під брамою постояла: адміністрація цієї «виправної установи» відмовила в побаченні з членом Групи В. Стрільцевим, не дозволили навіть крізь скло і слухову трубку сказати дружнє слово розради, бо, мовляв, не родичка, значить, «не положено».

Повертаючись додому, заїхала до сина Володимира в Київ, а на мене чекала приголомшлива новина. Дев'ятого березня ц. р. Володимира Січка виключено з третього курсу механіко-математичного факультету Київського університету за «неуспішність». Це та сама формальна причина, що й у старшого його брата Василя, вона навіки зачинила перед ним двері радянського вузу. Це кара Володимирові за те, що не зрікся батька і брата, не зрікся їх письмовою заявою. Більше того, після суду я з двома своїми дітьми, з уламком нашої родини, була на побаченні з нашими засудженими рідними у Львівській тюрмі. Це й спричинилося до прискорення

виключення. Два роки давали Володимирові для роздумів над його хистким становищем в університеті, у зв'язку з родинними обставинами.

Таким чином, мого другого сина штовхають на тернистий шлях старшого брата: відмова від радянського громадянства, а фінал пунктиром проступає...

Те ж саме попереду в моєї доньки Оксани, що кінчає весною середню школу в м. Долині.

Весь продуктивний час молодості примусять спокутувати мними гріхи родичів. Бо тавра «антирадянськості» можна позбутися лише ціною морального падіння: прокляття і зречення засуджених батька і брата через пресу.

Форсують наступ і на мене. В лютому ц. р. Долинське КДБ в присутності працівника обласного КДБ запропонувало підписати письмовий документ «Попередження», що коли я не виконуватиму зафіксованих у попередженні вимог, мене притягнуть до судової відповідальності.

Серед низки різних засторог у документі вимагають припинити будь-які контакти з членами Гельсінкської Групи, зокрема, не спілкуватися з Оксаною Мешко. Я відмовилася підписувати цей документ. Тоді ж мені було сказано, що син Володимир не буде вчитися в університеті, бо, мовляв, «державі не вигідно вчити ворога». Так і сталося. «Немає Бога, опріч...».

Я поставлена перед дилемою: рятувати цих двох дітей і лишати непризволяще загратованих чоловіка і сина, чи наражати молодших дітей на таку саму долю, яка спіткала старших.

Лишається єдиний шлях – еміграція, але для українців цей шлях рівнозначний сходженню на Голгофу. Я чекаю на порятунок і простягаю руки!

Березень 1980 р.

Стефанія Січко

За вид.: УГГ. 1978-82. С. 687-692. Див. також: УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001. Т. 4, с. 146-149).

**До бюро комсомольської організації
механіко-математичного факультету
Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка
студента 3-го курсу факультету Січка В.П.**

ПРОТЕСТ

21 березня 1980 р. згідно з наказом ректора № 192 мене виключили з університету ніби за неуспішність. Я не згідний з цим наказом, бо приховується справжня причина виключення мене з університету.

Усі студенти-однокурсники були допущені до складання екзаменів на зимовій сесії, тільки мені одному спеціально створили такі умови, щоб я не склав екзаменів. У мене мало було часу на підготовку, мене марудили по канцеляріях деканату і військової кафедри з питання складеного мною заліку. Незважаючи на це, я добре підготувався до екзаменів, що склалися з п'яти дисциплін. Але з трьох спеціальних дисциплін – механіка суцільного середовища, теоретична механіка і функціональний аналіз – викладачі професор Сідляр, доцент Кесилевська і доцент Панасович зумисне і свідомо провалили мене, виставивши двійки зі своїх предметів. Виконувався секретний наказ Першого відділу університету. Мене виключили за те, що мій батько, Петро Васильович Січко, і старший брат, Василь Петрович Січко, 4 грудня 1979 року були засуджені за свою правозахисну діяльність і приналежність до Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод.

Я непричетний до діяльності батька і брата. Як член комсомольської організації, я сподівався, що мене захистить комсомольська організація від не заслуженого мною покарання. Але комсомольська організація в особі секретаря комсомольської організації факультету Карташова побоялася за мене заступитися, а значить і за правду. Це суперечить всім принципам, якими повинна керуватися комсомольська організація. У зв'язку з цим я більше не вважаю себе членом комсомольської організації і здаю свій комсомольський квиток № 170094665, виданий мені 25 листопада 1975 року.

22 березня 1980 р.

Підпис: В.Січко

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**Президії Верховної Ради УРСР
від студента 3-го курсу механіко-математичного факультету
Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка
Січка Володимира Петровича**

СКАРГА

За наказом ректора Київського державного університету за № 192 від 21.III.1980 р. мене було виключено з числа студентів 3-го курсу механіко-математичного факультету за «неуспішність».

З цього приводу 16.IV.1980 р. я надіслав скаргу в Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти УРСР (копію якої пересилаю Вам). Я просив розібратися у незаконності виключення мене з університету і таким чином відновити мене. Я писав по-українському, але вони чомусь не

зрозуміли моєї скарги і дали 5.V.1980 р. відповідь, у якій сказано, що згідно з Інструктивним листом Мінвузу СРСР № 85 від 6.VIII.1973 р. порядок поновлення студентів... і т.д.

Краще було б дати відповідь, за яким принципом був порушений радянський закон, що діти за батьків не відповідають, і за яким законом фабрикується зумисне задумане каригідне виключення ні в чім не винного студента.

Я протягом 2,5 року навчання не мав незадовільної оцінки або заборгованості. Не мав ніколи ніяких зауважень.

Таким ганебним вчинком з боку деканату, а радше з боку військової кафедри, яка підготувала цей злочин, я вкрай розчарований.

Звертаюся до Вас як до найвищої установи УРСР і прошу в'яснити це спірне питання. В іншому разі буду вважати, що це зроблено за вказівкою згори і буду вимушений вдатися до більш агресивних дій.

(Кінець березня 1980 року)

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві.

Переписано рукою С.Петраш, без підпису і дати. Публікується вперше.

**Президії Верховної Ради УРСР,
Міністру внутрішніх справ УРСР
від Петраш Стефанії Василівни,
проживає в м. Долина Івано-Франківської обл., вул. П.Мирного, 14,**

СКАРГА

Безвихідність становища мого чоловіка і мого сина вимушує мене звернутися до Вас з проханням.

5 липня 1979 року Львівська обласна прокуратура за санкцією головного прокурора Антоненка заарештувала мого чоловіка Петра Січка і сина Василя Січка. Їх заарештували як учасників Української групи сприяння виконанню Гельсінкських угод.

Після 5 місяців слідства, тобто до 4 грудня 1979 року, над ними відбувся так званий суд Львівської обласної колегії. Судили їх закритим судом, з порушення радянського законодавства. Навіть мене – матір і дружину, не кажучи вже про родичів і знайомих, – не пустили на суд. Не перераховую вже інших порушень. Обоє – чоловік і син – засуджені за ст. 187-І КК УРСР до трьох років кожний, чоловік суворого, а син посиленого режиму.

Петро Січко і Василь Січко на суді не визнали себе винними: їхня правозахисна діяльність була в межах, дозволених Конституцією УРСР, і стверджена Гельсінкськими угодами.

Мій чоловік і син у 1977-78 рр. неодноразово зверталися до Вас зі своїми скаргами, зміст яких я не буду тут переповідати, вони у Вас зберігаються. Я прошу при розгляді цієї скарги ознайомитися з вищезгаданими скаргами. Бо це був не наклеп на радянську владу як таку, а критика окремих офіційних осіб, правопорушників, які замість того, щоб усунути допущені неподобства щодо честі, гідності та прав Петра Січка і Василя Січка, спрямували людей, які скаржилися, до тяжкого судового фіналу.

Засуджених в одній справі, але зумисне до різного режиму, їх розвезли для відбуття покарання в різні табори. Розрізнили батька з сином, як рабів у часи рабовласництва. Окрім того, засуджених за політичними мотивами помістили з кримінальними злочинцями, і тепер життя мого чоловік і сина знаходиться в небезпеці.

6 березня ц.р., коли Петро Січко працював у другій зміні (єдиний у цеху: інших робітників вивели на роботу за зону), на нього напало двоє незнайомих. Заюшений кров'ю, він ледве втік на вахту і таким чином урятувався. Тепер він на роботу не виходить, бо вимагає спокійних і нормальних умов праці. Керівництво табору заявило, що таких умов праці не можуть йому забезпечити, бо, мовляв, «ми не гарантовані, що завтра з нами самими таке не трапиться». З цього видно, що начальство надалі знімає з себе відповідальність за життя мого чоловіка.

Щодо санітарних умов, то треба додати, що в таборі відсутня пральня. В'язні перуть собі білизну під душем. Нападає нужда. Сирі бараки, зі стін тече вода.

Не краще становище і в сина Василя Січка. Працює на будівництві на відкритому повітрі, не обмундирований за сезоном. Холодний одяг, драні черевики. У січні застудився, захворів на грип. З високою температурою не тільки не поклали в санчастину, а навіть не звільнили з роботи. А на його вимогу лікувати відповіли: «Будеш прикидатися хворим – полікуємо в карцері». Антисанітарні умови в таборі, нема пральні, сушарки, прожарки. Верхній одяг не сушать. У бараках холодно.

Я, як дружина і мати, від свого імені і від імені чоловіка Петра Січка і сина Василя Січка прошу:

1. Перевести засуджених за політичними мотивами Петра Січка і Василя Січка в політичні табори.

2. Петро Січко відбуває міру покарання в Ворошиловградській області, м. Брянка-6, УЛ 314/11, а Василь Січко в м. Черкаси-4, ЕЧ 325/62. Я прошу перевести їх в один політичний табір для відбуття покарання разом.

Я хочу сподіватися і вірити, що ця моя скарга (не так, як ті мої попередні скарги, що поверталися в установи, на беззаконність дій яких я скаргилась) буде розглянута найвищою інстанцією – Президією Верховної ради УРСР, до якої я звертаюся за позитивним вирішенням мого прохання.

10 квітня 1980 р.

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

Міністерство внутрішніх справ Української РСР
Главное управление исправительно-трудовых учреждений
252024, г. Киев-24, ул. Богомольца, 10
20.02.1980 г. № 1/3–1306–П
258600, Ивано-Франковская обл., г. Долина, ул. П.Мирного, дом 14,
гр. Петраш С.В.

Ваша жалоба, адресованная в Президиум Верховного Совета Украинской ССР, МВД рассмотрена.

Ваш муж Сичко Петр и сын Сичко Василий отбывают меру наказания в исправительно-трудовых учреждениях, вид режима которых определен приговором суда.

Материально-бытовое обеспечение и медицинское обслуживание Вашего сына Сичко Василия осуществляется в соответствии с установленными нормами и жалоб по этому поводу он не высказывает.

Сичко Петр за время отбывания наказания зарекомендовал себя с отрицательной стороны, злостно уклоняется от общественно-полезного труда, нарушает установленный режим содержания, в связи с чем к нему применяются меры дисциплинарного воздействия.

Зам. начальника отдела (Підпис) В.Н. Орленко.

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

ВІСНИК РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНІ

*(Випуск 8, серпень 1980. Закордонне представництво УГГ.
Редактор-упорядник Надія Світлична. Нью-Йорк)*

8-21. Член Української Гельсінської групи Петро СІЧКО (див. 1980, 1-4) відбуває покарання в таборі за адресою: м. Брянка Ворошиловградської обл., уст. УЛ-314/11-3. Його привезли до табору наприкінці

1979 року, й оперуповноважений запропонував йому вибрати собі роботу на підприємстві, яке виготовляє деталі для автомобільного заводу. П.СІЧКО вибрав собі працю вантажника, але уповноважений сказав, що це для нього зтяжка робота, можна знайти легшу, але спершу їм «треба поговорити». СІЧКО відмовився, тоді його призначили різати металеві труби в токарному цеху. Інженер СІЧКО відмовився приступити до роботи через відсутність техніки безпеки, зокрема, як він зауважив, кранбалки з табличками дворічної інспекції працюють з перевищенням нормативної потужності. Коли СІЧКО відмовився розписатися про одержання інструктажу, начальник техніки безпеки звернувся до якогось зека: «Петя, ану возьми дрын и проинструктируй этого умника». А начальник табору ОЛІЙНИК О.П. додав: «Иди и работай, все равно эта кранбалка упадет тебе на голову». Коли справа набула розголосу, втрутився начальник табору і за кілька днів цех причепурили, поміняли таблички інспекції (без перевірки) і П.СІЧКО почав працювати. 6 березня 1980 року наприкінці другої зміни на П.СІЧКА напали двоє незнайомих зеків, притисли за горло до стінки і розбили носа. СІЧКО вирвався і втік до виходу. Начальник табору запрошував написати доповідну і розпізнати нападників. СІЧКО відмовився і написав скаргу прокуророві області.

8-22. Члена Української Гельсінської групи Василя СІЧКА (див. 1980, 1-4) етапували наприкінці грудня 1979 року до табору в м. Черкаси-4, уст. ЕЧ-325/62-52. Працює на будівництві – риє вручну траншеї. Умови нестерпні, середовище вкрай здеморалізоване. Він звертається до всіх міжнародних правозахисних об'єднань, зокрема, до Асоціації Юристів, з проханням домогтися статусу політ'язня і переведення радянських політ'язнів до окремих таборів, незалежно від того, за якою статтею їх судили.

**Президії Верховної Ради СРСР,
Президії Верховної Ради УРСР
від Січка Володимира Петровича,
що проживає за адресою:
Івано-Франківська обл., м. Долина,
вул. П. Мирного, 14,**

ЗАЯВА ПРО ВИХІД З ГРОМАДЯНСТВА СРСР

Я, Січко Володимир Петрович, 1960 р. народження, українець, колишній студент Київського держ. університету ім. Т. Г. Шевченка, відмовляюся від громадянства СРСР в зв'язку з тим, що мене незаконно ви-

ключили з університету (наказ 192 від 21.ІІІ. 1980 р.) і вимагаю надати мені право на еміграцію в США для здобуття в цій країні вищої освіти.

Свою заяву про незаконність виключення мене з Київського держ. університету обґрунтовую такими фактами.

В 1977 р. я поступив в Київський держ. університет ім. Т. Г. Шевченка на механіко-математичний факультет. Два роки я провчився, можна сказати, спокійно, за винятком одного факту, коли мене було викликано до начальника військової кафедри університету і там працівник КДБ мав зі мною розмову. Він пропонував мені слідкувати за діями свого батька і брата (Петра Січка і Василя Січка) і доносити йому. Але я відмовився від такої пропозиції. Тоді мені було запропоновано слідкувати за діями інших людей. Я ще раз відмовився. Тоді працівник КДБ сказав, що ця відмова вплине на дальше моє перебування в університеті. Мене це дуже вразило і обурило.

В грудні 1979 р. судили мого батька, Петра Січка, і брата, Василя Січка (брат вчився в цьому університеті, що я, і його виключили за тими мотивами, що й мене – неуспішність), за правозахисну діяльність і приналежність до Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод. Я зразу відчув тиск на мене. Після суду я поїхав на один день додому з дозволу військової кафедри. Але я вияснив це непорозуміння. Потім почалась зимова сесія, але я був недопущений до неї. Причиною був той факт, що складений мною залік з військової підготовки не був проставлений у відомостях військової кафедри. Ця формальна зачіпка була для того, щоб позбавити мене можливості готуватися до екзаменаційної сесії. Мені довелося з'яяти майже весь сесійний час, щоб одержати уже складений мною залік. Після сесії мене провалили штучно, хоч я був добре підготовлений до екзаменів. З трьох предметів мені було виставлено оцінку «2», а перед екзаменом з функціонального аналізу доцент Панасович прямо мені сказав, щоб я забирав свої речі та й їхав додому і не морочив їм голову. Як можна після таких слів надіятися на добру оцінку? Так і сталося. Він мене майже не слухав, а грав собі ще з одним викладачем у шахи, а вкінці виголосив оцінку «2». Всім дають можливість скласти екзамени ще раз перед комісією. Але мені цієї можливості не було надано, хоч я за два з половиною роки не мав жодної незадовільної оцінки або академзаборгованості.

Почувши, що мене хочуть виключити, студенти-однокурсники спробували захистити мене, але їхня спроба виявилася марною. Декан Завало з цього приводу не захотів навіть з ними говорити. Декан залишив у себе в кабінеті тільки комсорга факультету і дав йому зрозуміти, що мене виключили не за неуспішність, а через батька і брата. А стаття Конституції проголошує, що діти за вчинки батьків не відповідають. Чому маю відповідати я? А це видно з того факту, що 5.ІІ.1980 р. працівник Івано-Франківського КДБ Медведєв у розмові з мамою заявив, що державі не вигідно вчити ворога. А коли мама заперечила і сказала: «А які гріхи

має перед вами мій син?», то він відповів, що в такої матері, як вона, не може бути хороших дітей.

З наведених вище фактів ви бачите, як втілюються радянські закони в життя.

Через те, що я і вся наша сім'я зазнала стільки неправди з боку радянських органів, я відмовляюся від громадянства СРСР, а через те, що я зазнав стільки неправди з боку військової кафедри університету, я відмовляюся служити в лавах Червоної армії.

21.IX 1980 р.

[Володимир] Січко

За вид.: УГГ. 1978-82. С. 693-695. Див. також: УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001. Т. 4, с. 172-173).

ДО СТУДЕНТІВ СВІТУ

від Січка Володимира Петровича, 1960 р. народження,
прож. в м. Долині Ів.-Франківської обл., вул. П. Мирного, 14,

ЗВЕРНЕННЯ

Звертаюсь до студентів США, а також до студентів усього світу і прошу вислухати мене і допомогти нам з братом в досягненні вищої освіти.

Мій брат, Василь Січко, 1956 р. народження, в 1975 році поступив на навчання в Київський державний університет на факультет журналістики, а в 1977 році в цей же університет поступив я, на факультет механіко-математичний. Як брат Василь, так і я, вчилися успішно, але через те, що наші батьки політв'язні сталінських таборів, було виключено з університету після другого курсу мого брата Василя, а з половини третього курсу було виключено і мене, мовляв, «за неуспішність». Нам у цій «демократичній» радянській країні не тільки не дають змоги вчитись, але не дають змоги жити. Брата Василя після дворічних знущань по психолікарнях арештували і засудили за ст. 187-1 КК УРСР, до трьох років позбавлення волі в таборах посиленого режиму. Він любить книги, і коли в таборі зайшов у ту їхню мізерну бібліотеку і хотів вибрати хоч якусь книжку, то бібліотекар сказав: «Бери подряд, это тебе не картошка». Ще його пригнічує середовище, в якому він знаходиться. Це здеморалізована маса. Це побутові табори. Крім цього, він виконує тяжку роботу на дощах, що завдає шкоди його здоров'ю. Будь-які передачі заборонені до відбуття половини строку.

З приводу виключення мене з університету я звертався з заявами до Міністерства вищої і спеціальної середньої освіти з проханням розібратись в цій незаконності і поновити мене на навчання, але в них для таких заяв відповідь запрограмована: «Перевірили, встановили, що виключений законно». Після цього я звернувся з заявою в Президію Верховної Ради УРСР, відповідь прийшла така сама. Я чекав дива, але його не було, і на знак протесту я 21 вересня 1980 р. зрікся радянського громадянства, попросив виїзду в США для досягнення там вищої освіти. Зречення вислав до Президії Верховної Ради СРСР і УРСР, а також відмовився служити в лавах Червоної армії.

В нашій країні не вміють прощати, і я з дня на день чекаю на свій арешт, а це значить – довічних поневірянь.

Після виключення мене з університету студенти-однокурсники ніяк не могли погодитись з тим, що я вже не буду вчитись, і вислали телеграму Л. Брежнєву, в якій просили втрутитися в це незаконне виключення. Відділ зв'язку м. Києва повернув цю телеграму в деканат, бо телеграми такого зміс-

ту не допускаються. Декан зібрав студентів, щоб знайти порушників, і пояснив їм, що Січко виключений не за неуспішність, а за те, що його батьки націоналісти, бо батько засуджений разом з братом, а в розмові з мамою він теж запідозрив націоналізм. Так що нічого обурюватись, що Січка виключили незаконно. Як бачите, в нашій країні ніхто не дотримується вимог Конституції, а діють за секретними правилами. А тих, хто хоче вказати керівним особам на порушення основних законів, вважають ворогом країни і судять.

Мені сповнилось тільки 20 років. Я прагну вчитись. Сподіваюсь, що студенти світу зреагують на моє звернення і допоможуть нам з братом стати студентами.

(Без дати. Очевидно, теж 21.09.1980. – Ред.)

За вид.: УГГ. 1978-82. С. 696-698. Див. також: УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001. Т. 4, с. 174-175).

**Головному Прокуророві УРСР
від Петраш Стефанії Василівни,
що проживає в Івано-Франківській обл.,
м. Долина, вул. Панаса Мирного, 14,**

СКАРГА

Мій чоловік, Петро Січко, і мій син, Василь Січко, були заарештовані 5 липня 1979 року і засуджені 4 грудня 1979 року за ст. 187-1 КК УРСР на 3 роки ув'язнення кожний – за наклепи на радянську владу, а насправді – за правозахисну діяльність. Чоловіка засудили на суворий режим ув'язнення і він відбуває покарання в м.Брянка-6 Ворошиловградської області, УЛ-314/11. Синові призначили посилений режим ув'язнення, і він відбуває кару в м.Черкаси-4, ЕЧ-325/62. Обидва табори – побутові, з рецидивістами.

Спочатку напишу про сина Василя. Суть моєї скарги в тому, що я вже півроку не отримую від нього листів. До табору його привезли в січні 1980 року – отримала листа. 16 лютого 1980 року ми мали двогодинне побачення. Син скаржився, що адміністрація, не беручи до уваги стан здоров'я в'язнів, може спрямовувати їх на роботу. Так, у січні 1980 року синові, хворому на грип, з високою температурою доводилося виходити на роботу, бо відмовилися покласти його до лікарні. В квітні і в травні 1980 року від нього ще приходили листи. Від червня листування обірвалося. 29 червня сина без жодних причин посадили до карцера, а вночі прийшли й побили його. В карцері він перебув два тижні. 16 серпня (через півроку) мені дали двогодинне побачення з сином, а особисте мало

відбутися 3 вересня 1980 року. Листи від сина, як і раніше, не приходили, і я звернулася до таборової адміністрації, щоб мене повідомили, якого дня має відбутися побачення. Мене повідомили, що побачення перенесене на жовтень, а в жовтні повідомили сина, що побачення переноситься на листопад 1980 року і, щоб не мати зайвих клопотів, побачення заборонили. Але мене про це не повідомили і я, не дочекавшись відповіді, 25 жовтня приїхала на побачення, а що побачення заборонене – довідалася від контролера. Я звернулася до начальника табору Панченка. Він відповів, що нічого не знає. Ось його слова: «Ваш син – гарний хлопець, і я до нього не маю ніяких претензій». Викликав начальника відділу Боку, з його розмови я зрозуміла, що мій син став жертвою його особистої злості. Буцім-то син стояв на даху і оглядав все навколо, а насправді він, працюючи на будівництві, смолив у той час дах. Крім того, він не платить синові за роботу 7 карбованців, за які можна б було купити в ларку належні йому харчі.

Я хочу запитати адміністрацію: чи голодний і обірваний син, зі шлунковими болями, не хоче чи не може виконувати норму?

Я вимагаю: 1) надати мені втрачене побачення з сином, яке мало відбутися через півроку і яке на восьмому місяці не дозволили, 2) встановити нормальне листування між мною і сином, бо офіційної заборони на листування не було. Син не отримує всіх моїх листів, у листах перекреслюють дату і число листа (щоб він не знав точної їх кількості). На всіх листах до сина я ставлю дату і нумерую їх. Отже, адміністрація табору порушує навіть ті мізерні права, які належать радянським політв'язням.

Не краща ситуація і з моїм чоловіком, який відбуває покарання в м. Брянка-б. Він, як і син, приїхав до табору на початку січня 1980 року. За те, що відмовився підписати інструктаж з техніки безпеки (яка була порушена), викликав обурення адміністрації. 6 березня 1980 року (як він пізніше довідався) один з адміністраторів підмовив в'язнів убити мого чоловіка, коли він вийшов на роботу на другу зміну. Але, залишившись живим після побоїв, він вирішив з'ясувати причину того, що трапилося. Наслідки – його запроторили на два тижні до ізолятора. Йому постійно капала на голову вода, він перестудився й захворів. Йому в таборі відмовили в медичній допомозі, хоч температура в нього була 41° С. Він знепритомнів, і тоді його відвезли (в передсмертній гарячці) до Ворошиловградської тюремної лікарні, де він пролежав 10 днів. Це було в травні 1980 р.

Коли він повернувся до табору, деякі компетентні особи сказали йому, що таборова адміністрація приготувала плакати з антирадянськими закликами, які мали бути розліплені в зоні по бараках, і це мали пришити чоловікові як роботу його рук. Це все робилося з метою порушити проти нього нову справу і збільшити йому строк перебування в таборі. Але ця

спроба провалилася, бо чоловіка саме забрали до лікарні поза територією зони.

Нам заборонили побачення, і перше загальне побачення відбулося 29 вересня 1980 року. Два місяці не отримувала від нього листів (це було в серпні і вересні).

Хочу сподіватися, що всі ці переслідування мого сина і чоловіка будуть припинені. Щоправда, начальник табору, де перебуває мій чоловік, обіцяє йому волю, якщо він «висповідатися». Та на мою думку, треба ще вирішити, кому перед ким сповідатися. Прошу повідомити мені про результати.

10 листопада 1980 р.

Петраш Стефанія Василівна

За вид.: УГГ. 1978-82. С. 683–686.

ОСТАННЄ СЛОВО ВОЛОДИМИРА СІЧКА

на суді в м. Долині Івано-Франківської обл.

9 січня 1981 р.

Я буду говорити, хоч не визнаю радянського суду над собою, тому що я вже більш як три місяці тому зрікся громадянства цієї країни, яка в моїх 20 років життя позбавила мене людських прав, ні за що виключивши мене з третього курсу мехмату Київського Державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Мене виключили з університету тільки тому, що я син свого батька. Після виключення я вчився на курсах шоферів у Долинському автопідприємстві. Не допустили до здачі на шоферські права з тієї ж причини – що я Січко. Отже, пожаліли і шоферських прав. Одне право, яке залишили за мною – це служба в лавах Червоної армії. А я цього права не визнаю.

Ще 21 вересня 1980 року на знак протесту проти всіх беззаконь, вчинених проти мене, я зрікся радянського громадянства і відмовився служити в армії. Причиною моєї відмови від служби в армії є той факт, що зачинщиком виключення мене з університету була університетська військова кафедра, бо створила такі умови, щоб не допустити мене до екзамнів на зимовій сесії 1980 р.

Коли студенти-однокурсники обурились таким нахабним відрахуванням мене з університету і послали Брежнєву телеграму, в якій говорилося про моє незаконне виключення з університету, то цю телеграму Київська телеграфна установа, порушуючи радянські закони, вилучила і відправила декану університету. Після цього декан просто був змушений пояснити студентам-однокурсникам, що мене виключили не за неуспішність, як було сформульовано в наказі за № 192 від 21 березня 1980 р., а за те, що мій батько Січко Петро і брат Василь націоналісти і суджені.

Порушується стаття радянської Конституції, в якій говориться, що діти за вчинки батьків не відповідають. За мого життя не було навіть найменшого порушення мною радянського закону, а закони ці порушуються вами і подібними до вас. Я людина, а не раб, як ви звикли думати, і маю право обурюватися на ваше беззаконня.

Мало цих знущань, мало того, що ви наплювали мені в душу, ви ще вимагали, щоб я сам собі плюнув в душу, тобто щоб я в письмовій формі зрікся поглядів рідного батька, а це означає зречтись самого батька, який виростив мене і навчив дивитися на світ відкритими очима. Лицеміри – та зречтяться ви своїх батьків за те, що виховали вас такими черствими та байдужими до людського горя.

Я за собою вини не визнаю, а причиною того, що не йду в армію, є ваші лихі дії проти мене. Я піду в армію тільки офіцером після закінчення університету, інших умов у мене бути не може.

Заявляю, що я не раб і не радянський громадянин, і судити мене не маєте права, бо згідно з Прикінцевим Актом Гельсінкських угод кожна людина має право вибирати собі громадянство і країну, в якій хоче жити. Я в своєму зреченні просив дати мені можливість емігрувати в США для здобуття там вищої освіти.

За вид.: УГГ. 1978-82. С. 699-700. Див. також: УГГ: Документи і матеріали. В 4 т. 2001. Т. 4, с. 195-196).

**Справа № 1-9/1982
200_р.**

ВИРОК

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ*

9 січня 1981 р. Долинський районний суд Івано-Франківської області
в складі:

головуючого-судді	Момота В.І.
засідателів	Чепига І.М.
	Коновалова Г.А.
при секретарі	Смірновій Н.О.

---

* Копія вироку надана Володимирі Січкові в березні 2003 року на сучасному бланку Долинського районного суду. У ній багато фактичних, граматичних і стилістичних помилок (вони позначені зірочками*). Принаймні судили В.Січка «іменем УРСР» за ст. 72 ч.1 КК УРСР, покликаючись на КПК УРСР. Публікується вперше. – *Ред.*

розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду в місті Долині справу про обвинувачення

Січко Володимиру Петровичу 26 липня 1960 р.н.,
уродженець та житель м. Долина вул. П.Мирного 14
Івано-Франківської області, українець, б/п,
освіта середня, в минулому не судимий, не одружений, гр. СРСР,
в скоєнні злочину, передбаченому за ст. 72 ч.1 КК УРСР суд, –
Керуючись ст.ст. 323, 324 КПК СРСР*, суд, –

З А С У Д И В :

Січко Володимира Петровича визнати винним за ст. 71 ч.1 КК СРСР* та покарати позбавленням волі у виправно-трудовій колонії загального режиму строком на 3 (три) роки.

Міру запобіжного заходу засудженому до вступу вироку в законну силу залишити попередньо – утримання під вартою. Час відбуття покарання рахувати з 6 грудня 1980 року.

Головуючий, нарзасідателі (підписи)

к о п і я в і р н а :

Суддя Долинського райсуду (підпис) В.В. Пулик

ВІСНИК РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНІ

1981, вип. 2

2-5. 9 січня 1981 року суд м. Долина Івано-Франківської обл. під головуванням судді Малюти (*Момота В.І. – Ред.*) засудив Володимира СІЧКА (див. 1981, 1-4 і раніше) за відмову від призову в армію через намір емігрувати і зречення радянського громадянства. Його мати Стефанія ПЕТРАШ відмовилася виконати заклик «Встати, суд іде!», сказавши: «Я перед брехунами вставати не буду». Підставою було те, що на її запитання, коли буде суд, секретарка суду відповіла, що днів через три, а суд уже відбувався, про що вона випадково дізналася ще того дня. Вирок: 3 роки позбавлення волі в таборах суворого (*Загального. – Ред.*) режиму. Його батько і старший брат відбувають такі само терміни ув'язнення за правозахисну діяльність у таборах суворого і посиленого режимів відповідно.

**Исполком Черкасского облсовета народных депутатов
Управление внутренних дел ОИТУ
9 января 1981 г. № 19/2-П-21
Гр. Петраш С.В.**

Івано-Франковська область, г. Долина, ул. П.Мирного, 14

Сообщаю, что Ваша жалоба, адресованная в Прокуратуру СССР, по вопросу неправильного отношения администрации учреждения ЕЧ-325/62 к Вашему сыну осужденному Сичко В.П., проверена с выездом на место.

Проверкой установлено, что осужденный Сичко В.П. за нарушение режима содержания 21 июня 1980 г. водворился в штрафной изолятор, а 10 октября 1980 г. лишен очередного свидания. Взыскания наложены обоснованно.

При проверке жалобы каких-либо претензий к администрации учреждения осужденный Сичко В.П. не предъявлял.

Нарушений соцзащиты или предвзятого отношения к осужденному Сичко В.П. со стороны администрации учреждения проверкой не установлено.

Зам. начальника

(Підпис) Л.И.Скорич

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**До Верховного Суду СРСР
До Верховного Суду УРСР
від гр. Петраш Стефанії Василівни,
прож. в місті Долині Івано-Франківської обл., вул. П. Мирного, 14,**

СКАРГА

У цій скарзі я хочу розповісти, як відбуваються народні суди в районних центрах, далеко від вас, у цьому випадку суд над моїм сином Січком Володимиром Петровичем, 1960 р. народження.

6 грудня 1980 р. Долинська місцева прокуратура під тиском КДБ арештувала мого сина Володимира Січка й звинуватила за ст. 72 укр. Кодексу (*КК УРСР. – Ред.*).

Мій син Володимир середню освіту осягнув у місті Долині ще 1977 року. Цього ж року поступив на навчання в Київський держ. університет на механіко-математичний факультет. Два курси провчився спокійно, а коли був на третьому курсі навчання, вдома арештували його батька Петра Січка і брата Василя Січка та засудили 4 грудня 1979 р. за ст. 187-1 укр. Кодексу, а 17 грудня (*11-го. – Ред.*) того ж року син дістав дозвіл від військової кафедри на один день, щоб поїхати додому. В цей же день ми всі, тобто я, дочка і син – поїхали до Львова, щоб попрощатися з батьком і братом. За це син поплатився університетом. Його виключили – про це подбала вже військова кафедра університету. Чому підкреслюю військова

кафедра, тому, що якраз вона привела сина на лаву підсудних, бо ж через її ганебні дії проти сина він відмовився служити в рядах Червоної армії.

Як слідчий прокуратури, так і КДБ та суддя, звинувачують сина, що він порушив ст. Конституції і підлягає покаранню за ст. 72. А в статті 224 КК, частина 5 (*Кримінально-процесуального кодексу УРСР. – Ред.*) говорить, що крім довідок, зазначених у цій статті, до обвинувального листа (*Висновку. – Ред.*) також додаються довідки про виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину із зазначенням заходів, яких вжито органами дізнання і слідчим для усунення цих причин і умов.

А син Володимир як на слідстві, так і на суді заявляв, що піде служити в ряди Червоної армії лише офіцером, коли йому дадуть можливість поновитись на навчання і він його закінчить.

Якраз за цією вище згадано статтею 224 потрібно було вжити заходів, тобто дати відстрочку, тим самим створити умови для поновлення в університеті і таким чином оминати ст. 72.

Чому не дати можливості вчитись тому, хто прагне вчитись? Сфабрикували наказ ніби за неуспішність, але коли студенти-однокурсники обурилися і з цього приводу послали телеграму Л.І. Брежневу (яку пошта повернула в деканат), то декан Завало вимушений був зізнатися студентам, що Володимира Січка виключено не за неуспішність, а за те, що його батько та брат – націоналісти і сидять у тюрмі.

І знову хочу сказати, що декана ніхто не притягнув до відповідальності за сфальсифікований наказ і за те, що він порушив Конституцію, в якій сказано, що діти за батьків не відповідають. (*Такої статті в Конституції СРСР не було. – Ред.*)

Я не юрист, а тільки мама, але бачу, що коли так підходити до будь-якої справи, як підійшли до справи мого сина – вхопилися за вершок, тобто за ст. 72, не бачачи за цим інших, виправдовуючих статей, то можна пересудити людей більше, ніж треба.

Я описала причину арешту сина, а тепер хочу описати перебіг самого суду.

Коли сина арештували 6.XII 1980 р., то того ж дня мене викликав слідчий прокуратури й допитав мене як свідка. Після цього мене ще багато разів викликали з цього приводу до КДБ. Якщо я була свідок, то сподівалася, що одержу повістку на суд. Крім цього, я щодня ходила довідуватися, коли буде суд над моїм сином. 7 січня справа була в суді, але мені сказали, що ще немає. Коли пішла 8 січня – секретар сказала, що ще не поставили на чергу. 9 січня я знову пішла до суду, але вже після обіду, коло 16-ї години. Довго чекала в приймальні, бо секретар була в кабінеті суддів і розважала їх веселими розмовами, з чого вони реготали. Діждавшись її, я запитала: «Хочу знати, коли суд мого сина». Вона почервоніла і забігала по кабінетах (питала старших, як брехати), потім схидно подивилася на мене і сказала: «15-го січня». Я з недовірою і якоюсь тривогою перепитала, вона повторила те саме. А один із суддів – я їх не знаю – ска-

зав: «Чого ви бігаєте сюди та розпитуєте? Ви мама, і на суд будете повідмлені повісткою». Я повірила й пішла.

Чомусь дуже стривожена їхньою поведінкою, я взяла з собою 17-літню дочку і ще раз подалась до суду. Через вікна ми побачили, що сидять судді і когось судять. Це було через 40 хвилин, тобто за 20 хвилин 17 година. Ми підбігли до дверей, але міліціонер заборонив нам входити, проте потім впустив, і я на лавці підсудних побачила свого сина Володимира. У залі, крім чоловік 15 міліціонерів, нікого не було, за столом сидів суддя Момот, два засідателі з якогось підприємства, а поруч із ними брехлива секретарка Маївська. Суд закінчувався. При нас ще допитали одного свідка, 18-річну дівчину Ларису Долішню, яка, напевно, працює у військкоматі, бо казала, що у військкоматі були відхилені двері з її кабінету до кабінету полковника Дерев'янка, і вона підслухала, як Володя відмовлявся від другої повістки.

Суддя запитав сина, який він собі вибирає строк. Син сказав, що не розуміє запитання. Тоді суддя повторив: «Суворий режим чи посилений?» Це запитання було поставлене перед останнім словом, мабуть, тому, що на процесі в суді не було прокурора. Тому свою долю мав вирішувати сам син. Син відповів, що не може вибирати собі строку, бо не визнає радянського суду над собою, тому що він не є радянським громадянином, оскільки через незаконне виключення його з університету він 21 вересня 1980 року зрікся радянського громадянства.

Після цього дали синові останнє слово. Син висловлював свою образу і претензії, але, здається, його ніхто не слухав. Адвоката на суді не було, бо я не маю можливості його найняти (троє з хати сидять, а я пішла на вимушену пенсію без стажу), а хто зацікавлений слухати, коли вирок давно готовий? Я цей вирок чула кілька днів перед тим від начальника КДБ Анікіна.

Я, мама, могла би почасти замінити адвоката, бо знаю всю правду, яка допомогла б судові розібратися в справі, але я не то що не була повідмлена, але й обдурена. Не знаю, чому мене не викликали як свідка. Мабуть, тому, що нікому в цій справі не була потрібна правда. У статті 68, ч. 3 КК (*КПК УРСР. – Ред.*), сказано, що свідка не можна відвести з родинних мотивів. Та й правда, навіщо на такому хвилинному і спішному суді свідка?

За такої ситуації, сидячи на суді, на що я могла сподіватися, на що добре чекати? Так і сталося. Після перерви суддя повернувся до зали і скоренько виголосив: «Три роки виправних робіт у таборі суворого режиму» – і випурхнув із залу. Я не змогла попросити дозволу попроситися з сином у день своїх іменин.

Мені було шкода сина не тому, що дістав покарання, а тому, що такий був суд разом з суддею Момотом. Дивно.

Можливо, я в поспіху дійсно щось тут не зрозуміла, може, так і має виглядати відкритий радянський народний суд, я оце над моїм сином, то мені залишається тільки попросити пробачення.

11.1.1981

З архіву П.Січка. В інших видання публікуються інші варіанти цієї заяви, причому там неправильно названо прізвище судді. Див.: УГГ. 1978-82. С. 701–705; «Хроніка текущих событий», вип. 61, 16.03.1981.

**Головному Прокурору СРСР
копія: Головному Прокурору УРСР
від гр. Петраш Стефанії Василівни,
прож. в Івано-Франківській обл.,
м. Долина, вул. П.Мирного, 14,**

СКАРГА

У мене в таборах примусової праці знаходиться чоловік Січко Петро Васильович, 1926 р.н., адреса: м. Ворошиловград, м. Брянка-6, УЛ-314/11, старший син Січко Василь Петрович, 1956 р.н., адреса: м. Черкаси-4, ЕЧ-325/62 і молодший син Січко Володимир Петрович, 1960 р.н., адреса: Запорізька обл., м. Вільнянськ, ЯЯ-310/20А.

Мені, як жінці та мамі, не стає сил, щоб зносити всі наруги, яких знаю від табірнього начальства – як чоловікового, так і синів. Чи це знуцання впливає з їхньої ініціативи, чи за вказівкою КДБ – немає різниці. Головне те, що знуцанню немає меж.

Чоловік Петро Січко і син Василь Січко засуджені строком на 3 роки кожний за ст. 187-І КК УРСР і перебувають в ув'язненні від 5. VII. 1979 р., а молодший син Володимир Січко засуджений строком на 3 роки за ст. 72 КК і перебуває в ув'язненні від 6. XII. 1980 р.

Їм належаться особисті та загальні побачення з рідними, які передбачені законом. Чоловікові Петрові одне побачення особисте та два загальних на рік (він знаходиться в таборі суворого режиму). Синові Василеві – два особисті та два загальні (табір посиленого режиму) і синові Володимирові – два особистих і три загальні (табір загального режиму).

На жаль, я їх майже не одержую. І вся біда в тому, що мені в цих побаченнях не відмовляють, а навпаки, повідомляють, щоб приїхала, і призначають число. А коли я приїду і здам документи на побачення – через деякий час мені їх повертають і кажуть: «Заберите документы, свидания не будет – муж (сын) только что проштрафился и водворен в штрафной изолятор».

Значиться, я своїм приїздом тільки завдаю шкоди їм, бо з мою появою під огорожею табору їх алярмово запроторюють у карцер або на примусове лікування.

Моєму чоловікові Січкові Петру і синові Січкові Василю нормально було надано тільки перше особисте побачення в березні 1980 р. Друге особисте в тому році синові Василеві заборонили, а в березні 1981 р. особисте побачення дали чоловікові і синові на одні й ті ж числа.

Коротко з'ясую хід побачень за останніх два місяці.

У вересні цього ж року одержала від чоловіка листа, що можу приїжджати на коротке побачення після 26.IX в будь-який день. Я вже замовила квиток на 30.IX, але від замполіта цього ж табору Безкорсого одержала повідомлення (яке висилаю в цьому листі прокуророві СРСР), щоб приїжджати на 9.X. 1981 р. Я здала квиток, узяла інший, бо зрозуміла так, що коли дають повідомлення і вказують число, то буде побачення особисте. Вранці 9.X в таборі УЛ-314/11 я звернулася до директора промзони, оскільки він тоді заміняв відсутнього начальника колонії Новосельцева. Подала йому повідомлення, підписане Безкорсим. Він прочитав і сказав: «Идите к дежурному и получайте свидание». Я так і зробила. Здала паспорт дежурному і запитала, чи буде особисте побачення. Він сказав, що напевно коротке, бо немає кімнат, а через 3 години віддає мені паспорт і каже «Порадовать вас нечем, свидания не будет, муж только что штрафился и водворен в штрафной изолятор».

Оскільки в штабі не було нікого з начальства, я чекала до після обіда і знову ж звернулася до директора промзони, який вранці сказав, щоб ішла на побачення. Він замість відповіді став кричати: «Ваш муж сидит в ШИЗО, вы знаете, кто он есть, он член Хельсинки, дурак, и чьи права он защищает!». І ще багато подібного. Я зрозуміла, через що не дають мені побачення. Нащо тоді викликати, щоб крім цього ще познущатися наді мною? Я попросила, щоб мені дали прочитати наказ, за яким чоловіка посадили в карцер. Директор сказав: «Не обязательно вам знать, за что». Певно, тому так сказав, що ще не встигли сфабрикувати наказу. Раз посадили в карцер, то побачення зберігається за нами, але як його одержати?

З сином Василем справа набагато гірша. Не буду говорити про те, як 15.VIII приїхала до сина на коротке побачення і тільки зайшла, ще добре не подивилась на сина, як прийшов оперуповноважений і запитав, чи не хочу я дати передачу. Якщо так, то щоб ішла вже, бо він іде геть і ніхто тоді не прийме. Я вдруге здивувалась такій «доброті» і побігла. Дежурний повів мене на вулицю. Я стала давати продукти, але вони для передачі не підійшли, і дежурний зачинив віконце. Я стукала, щоб мене впустили на побачення. Відповів, що син уже в зоні.

Через місяць я приїхала на особисте побачення, бо син повідомив на 12.IX 1981 р. Зустріла біля штабу начальника загону Бокія, якому син підпорядкований. Він сказав, що побачення не буде, бо сина тільки що помістили в лікарню. Начебто комісія знайшла в нього дизентерійні палички і він може когось заразити. Хоча під той час у зоні дизентерією ніхто не хворів. Тим більше, як сказали мені військові чинники, які пра-

цюють у зоні, що Василь, тобто син, просився, що не хворий, що ніколи не мав поносу і що мама чекає побачення – не допомогло.

Я звернулась з проханням до заступника начальника по режиму. Сказав, що це зробила санстанція і начальство не може скасувати. Я побачила, що це явна зачіпка, щоб не дати побачення.

На знак протесту проти цього злочину ми з 17-літньою дочкою оголосили голодівку, про що заявою повідомили начальника табору Панченка і вказали, щоб він про це повідомив головного прокурора Черкаської області. Через деякий час начальник колонії Панченко сказав: «Я повідомив прокурора по телефону, ждїть комісії». Це було 12.IX. Але ніхто не приходив ні 12.IX, ні 13.IX. Ми з дочкою не відходили від штабу, а 14.IX самі поїхали в обласну прокуратуру. Прокурор по нагляді провів нас до заступника головного прокурора Бєсїди. Останній вислухав нашу скаргу і сказав, що якщо не вдасться домогтися для нас особистого побачення, то він посилає з нами прокурора по нагляді Прокопенка В.І., який прослїдує, щоб нам дали коротке побачення і прийняли передачу. І запевнив нас, що він дає слово, що як тільки син Василь Сїчко вийде з санізолятора, то ми одержимо особисте побачення.

Прокурор по нагляді Прокопенко В.І. приїхав до табору, але в штабі зуміли йому пояснити, що не тому помістили сина в санізолятор, що він хворий, а щоб не відбулось побачення. Після цього прокурор по нагляді сказав, що нам усе пояснить начальник режиму, а сам поїхав. А нам пояснили те, що ми знали три дні тому. Начальник режиму сказав, що буде побачення, як син вийде з санізолятора, а начальник санчастини утратив самовладання і кричав, що ніколи побачення не буде, ось він їде писати рапорт на Сїчка Василя, бо він відмовляється від примусового лікування. Як я пізніше дізналася, начальник санчастини свого домїгся.

Через місяць прийшла телеграма від сина Василя, що побачення призначене на 12.X. 1981 р.

Я поїхала до чоловіка в Ворошиловград на 9.X, але оскільки там побачення не дали, я встигла повернутися до Черкас, де мене чекала дочка. О 12 годині дня 12 жовтня, як і всі відвідувачі, я подала дежурному заяву на побачення. Він моєї заяви не прийняв. Відповів, що Сїчка Василя немає в списках. Якраз під той час до віконця підійшов начальник загону Бокїй і подав дежурному якусь писульку, сказав, що це заява Сїчка В., підписана на побачення начальником колонії Панченком. Бокїй пішов, а дежурний сказав: «Получите свидание при наличии свободных комнат». Тобто як хтось із відвідувачів не приїде. Усім сказав платити за кімнату побачень, а мені сказав подождати. Я знову звернулася до начальника загону Бокїя. Він сказав: платїть. Я оплатила за двї доби, як було сказано в повідомленні, 12-13.X.

Бїля третьої години після обїду дежурний забирав від приїжджих паспорти. Від нас не взяв, сказав, що ще не ясно, дадуть мені побачення чи нї. Потїм узяв паспорти, а вже коли почали родичів запускати, дежурний

підкликав мене до віконця. Від радості аж сіяє і каже: «Заберіте паспорта, свидання не будет, Сичко В. только что проштрафился и водворен в штрафной изолятор». Афера сталась на ходу. Цілий день тягнули з мене жили, а сина зуміли спровокувати, щоб посадити в карцер. Це вихід з крутого становища. Побачення синові дозволили на сміх, у списки не ввели, бо не було вільних кімнат. Думали, далеко – не прийдуть.

Начальника колонії Панченка не було. Треба було знову звертатись до заступника по режиму. Він відповів, що ще не знає, що сталося, але знає, що син в ШЗО і «свидання не будет». І від задоволення з'явилася на лиці усмішка.

Я запитала, чому він знущається над нами. Сказав: «Я не сам, у меня есть непосредственное начальство». Я сказала: «КДБ». Він відповів: «Вам - виднее».

Ми знову звернулися в обласну прокуратуру. Заступник головного прокурора Бесіда сказав, що розбереться завтра. Але завтра нас до себе не допустив, бо як дивитися в очі людям, яким особисто з наголосом обіцяв побачення, а зробити нічого не може, бо над ним є сильніший.

Прокурор по нагляду Прокопенко В.І. сказав нам, щоб їхали і звернулись до замполіта цього табору Мельничука – і справа буде вирішена на нашу користь.

Ми ще раз повернулись у табір, обійшли всіх замполітів, режимів, оперів, але слово «нет» зливалось з їхньою радістю і їхньою перемогою над мамою, від зробленої провокації над сином. Замполіт Мельничук сказав: «15 листопада я особисто дам йому побачення з вами». Але після цього хто може повірити їхнім словам? Мені страшно не за себе, що приїду їм на сміх, а страшно, що своєю присутністю знову посаджу сина в карцер.

З молодшим сином Володимиром я ще не мала особистого побачення, бо в травні цього року заборонили. А належить у листопаді, то знову тремчу за долю сина, щоб не повторилась така сама сцена.

Я також не одержую належних по кількості за законом листів. Як від чоловіка, так і від старшого сина. Останнього листа від чоловіка мала за 2 вересня. Від сина Василя мала в березні цього року, після цього аж у червні і липні, а в серпні і вересні тільки повідомлення на побачення, за жовтень не маю також. І він не одержує ту кількість, яку пишу йому.

Прокуратура стоїть на сторожі законності і гарантує громадянам застосування тих законів. Без втручання прокуратури я не зможу скористатися тими правами. Тільки Ваш дбалий нагляд зможе дати мені право на зустріч з моїми дітьми та чоловіком. Це право матері.

Надалі забороняти побачення з дітьми та чоловіком – це право сильного. Але я маю надію на Бога та людську совість.

Не вимагаю, а прошу – бо я у Ваших руках – надати мені законом передбачене побачення. Щоб за кожне дозволене і не взяте побачення не

доводилося розплачуватися своїм здоров'ям – і тим, що в ув'язненні, і нам з дочкою.

З пошаною до Вас
25. X. 1981 р.

(підпис) С.Петраш

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

УТВЕРЖДАЮ:

**Прокурор Придніпровського р-на г.Черкаassy,
ст. советник юстиции А.П.Шестаков
1981 года**

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ по уголовному делу № 1080

**по обвинению СИЧКО Василия Петровича
по ст. 229-6, ч. 1 УК УССР**

10 декабря 1981 года судебным отделением Придніпровського РОВД г.Черкаassy было возбуждено уголовное дело № 1080 в отношении Сичко Василия Петровича.

Отбывая меру наказания в ИТК-62 УВД Черкаасского облисполкома на протяжении сентября – декабря незаконно хранил наркотическое вещество гашиш без цели его сбыта. 26 сентября 1981 года Сичко В.П. находился в санчасти ИТК-62. Незаконно хранил гашиш, которым угощал осужденных Парферова А.А. и Сливка В.В. 3 декабря в личных вещах Сичко было обнаружено и изъято 12,4 грамма гашиша.

Будучи привлеченным к уголовной ответственности и допрошенным по делу в качестве обвиняемого, Сичко В. по существу предъявленного ему обвинения в совершении преступления, предусмотренного ст. 229-6 ч.1 УК УССР, виновным себя не признал и от дачи показаний отказался.

Однако же непризнание своей вины, виновность обвиняемого Сичко в инкриминируемых ему деяниях полностью подтверждается собранными по настоящему делу доказательствами.

Свидетель Анатолий Александрович Парферов показал, что 26 сентября 1981 г. он был помещен в палату № 1 санчасти ИТК-62, где находились осужденные Сичко и Сливка. Около 22 часов Сичко предложил ему и осужденному Сливке покурить. Сичко сидел на своей койке, которая стояла возле батареи. Он достал небольшой сверток и попросил папирос. Ему дали две папиросы, он вытрусил из них табак, после чего развернул сверточек и его содержимое перемешал с табаком. При этом он почувствовал запах конопли. Когда Сичко набил две папиросы, то прику-

рил, они выкурили их «по кругу». Свои показания Парферов подтвердил на очной ставке с Сичко (л.д. 26 –27).

Свидетель Сливка Василий Васильевич показал, что 26 сентября 1981 г. он находился в палате № 1 санчасти ИТК-62, где также находились осужденные Сичко и Парферов. Около 22 часов Сичко предложил ему и Парферову покурить, сказав при этом: «У меня есть хорошая вещь». После того Сичко достал из-за батареи центрального отопления небольшой сверток, в котором было два небольших шарика серо-зеленого цвета, от которых исходил запах конопли. Сичко попросил у них папирос и вытрусил из них табак, после чего размял шарики и перемешал все это с табаком. Перед этим Сичко сказал, что это анаша. Свои показания Сливка подтвердил на очной ставке с Сичко.

Свидетель Герш Янкелевич Зубенко показал, что Сичко в сентябре 1981 г. приходил к нему на рабочее место и приносил в сумочке разные продукты питания, в которых видел он и коробочку с оргстекла, в которой были какие-то брикеты.

Коваленко Иван Андреевич (свидетель) показал, что 3 декабря 1981 г. при обыске ячейки, где хранятся продукты осужденного Сичко, он обнаружил в присутствии последнего прозрачную коробочку из оргстекла, в которой были какие-то брикеты. После этого он вместе с Сичко пошел к дежурному, где коробочка в присутствии Сичко была вскрыта. Из восьми находившихся там брикетов два отличались по цвету и от них исходил запах конопли (л.д.31 – 45).

Свидетель Томаз Владимир Данилович показал, что 3 декабря 1981 г. около 22 часов он находился в комнате дежурного, куда пришли Коваленко И.А. и осужденные Сичко и Гаркавый. Коваленко доложили о том, что в личных вещах Сичко он обнаружил запрещенные предметы и среди них коробочку с оргстекла. В присутствии Сичко эта коробочка была вскрыта и в ней оказались 8 брикетов, которые разворачивались и осматривались. Два брикета отличались по цвету, и от них исходил запах конопли (л.д.38 – 39).

Свидетель Зинченко Вячеслав Свиридович дал аналогичное показание (л.д.40 – 41).

Свидетель Гаркавый Николай Александрович показал, что 3 декабря 1981 г. он присутствовал при том, как в ячейке для хранения продуктов среди личных вещей осужденного Сичко была найдена коробочка с прозрачного оргстекла. Вместе с работниками ИТК и осужденным Сичко он пошел в комнату дежурного, где коробочка была вскрыта и в ней оказались 8 брикетов, которые разворачивались и осматривались. Два брикета отличались от других по цвету, и от них исходил резкий запах конопли. После этого коробка была опечатана.

Кроме того, виновность Сичко В.П. подтверждается:

актом обыска (л.д. 7),
актом вскрытия обнаруженной коробочки в Сичко (л.д. 40),
заключением экспертизы (л.д. 20 – 21),
протоколом осмотра вещдоказательств (л.д. 46),
протоколом опознания (л.д. 36-37),
протоколом очных ставок (л.д. 53 – 55).

На основании изложенного обвиняется: Сичко Василий Петрович, 22 декабря 1956 года рождения, уроженец г. Магадан, украинец, б/п, образование н/высшее, холост, отбывал наказание в ИТК-62 УВД Черкасского облисполкома, в том, что он, будучи ранее судимым Львовским областным судом 4 декабря 1979 года по ст. 187/1 УК УССР к трем годам лишения свободы и отбывая меру наказания в ИТК-62 УВД Черкасского облисполкома на путь исправления не стал и вновь совершил преступление.

На протяжении сентября – декабря 1981 года Сичко В.П. незаконно хранил наркотическое вещество гашиш. 3 декабря 1981 г. в его ящике для хранения продуктов было обнаружено 12,4 грамма гашиша. Таким образом, своими умышленными действиями и незаконным хранением наркотического вещества гашиш без цели сбыта Сичко В.П. совершил преступление, предусмотренное ст. 229-6 ч.1 УК УССР.

Предварительное следствие по делу окончено и дело в порядке ст. 225 УПК УССР направляется прокурору Приднепровского р-на г.Черкасы для утверждения обвинительного заключения и направляется в нарсуд.

Следователь СО Приднепровского РОВД г.Черкасы
лейтенант милиции М.И.Перетяцько.

Список лиц, подлежащих вызову в суд:

Обвиняемый: Сичко Василий Петрович, содержится под стражей в следственном изоляторе УВД Черкасского облисполкома.

Свидетели: Парферов Анатолий Александрович, находится в ИТК-62 УВД Черкасского облисполкома,

Сливка Василий Васильевич, наход. в ИТК-62 УВД Черкасского облисполкома,

Зубенко Герш Львович, наход. в ИТК-62 УВД Черкасского облисполкома,

Гаркавый Николай Александрович, наход. в ИТК-62 УВД Черкасского облисполкома,

Коваленко Иван Александрович, Черкасский р-н, с. Степанки, ул. Комсомольская, 70,

Томаз Владимир Данилович, г. Черкасы, ул. Гоголя 532/73, кв. 176,

Зинченко Вячеслав Сидорович, г. Черкасы, ул. Ватутина, 241, кв. 48.

С п р а в к а :

1. Уголовное дело возбуждено 12 декабря 1981 г.
2. Обвинение предъявлено 17 декабря 1981 г.
3. Избранная мера пресечения – содержится под стражей с 11 декабря 1981 г.
4. Вещественные доказательства хранятся в комнате хранения вещдоков Приднепровского РОВД.
5. Гражданский иск по делу заявлен.
6. Требования ст. 218 – 220 УПК УССР выполнены.
7. Карточки ф.1-2-3 выставлены.

Следователь СО Приднепровского РОВД г. Черкассы
ст. лейтенант милиции М.И.Перетяцько.

З архіву Петра Січка. У перекладі на українську вперше опубліковано у виданні: УГГ. 1978-82. С. 646-649.

УЧРЕЖДЕНИЕ ЕЧ-325/209

30.12.1981, № П-83, г. Черкассы-4

**Гр. Петраш С.В., Ивано-Франковская обл.
гор. Долина, ул. П. Мирного, 14**

Сообщаю, что ваш сын СИЧКО Василий Петрович 12.12.1981 года переведен в учреждение ЕЧ-325/209 гор. Черкассы.

Приложение: на 1-м листе

Начальник учреждения ЕЧ-325/62

(Підпис) Панченко

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

ДК-8

Копія
Справа № 1
1982 р.

ВИРОК

ІМ'ЯМ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

1982 року січня 4 дня Придніпровський районний суд м. Черкаси

в складі:

головуючого –
народних засідателів:

народного судді Кульчицького О.Л.,
Петях Т.Ф.
Хвилі К.Г.

при секретарі
з участю адвоката

Олійник В.М.
Крамар М.У.

розглянув у відкритому судовому засіданні в м. Черкаси кримінальну справу по обвинувачення Січко Василя Петровича, народження 22 грудня 1956 року, уродженця міста Магадан, жителя м. Долини Івано-Франківської обл., громадянина СРСР, безпартійного, українця, неодруженого, з незакінченою вищою освітою, відбуваючого покарання у виправно-трудовій колонії посиленого режиму за ст. 187/1 КК УРСР позбавлення волі строком на три роки, бо судимий Львівським обласним судом 4.12.1979 року,

В С Т А Н О В И В :

Підсудний Січко В.П., відбуваючи міру покарання у виправно-трудовій колонії № 62, на шлях виправлення не став і знову вчинив злочин.

На протязі вересня – грудня 1981 року Січко В.П. незаконно зберігав у жилій зоні наркотичну речовину – гашиш. 3 грудня 1981 року при огляді ящика для зберігання продуктів було виявлено прозору коробку з оргскла, де знаходилися 8 брикетів концентрату, серед них два брикета, в яких знаходилась наркотична речовина гашиш загальною вагою 12,4 грамів.

Підсудний Січко В.П. винним себе в пред'явленому звинуваченні не визнав і пояснив, що ніяких концентратів він не зберігав, бо їх не мав. Наркотичних речовин не вживає. Йому навмисно підкинута концентрати курячого супу, бо він, знаходячись в місцях ув'язнення, не допускав порушень режиму. Вважає себе невинним.

Суд проаналізував зібрані по справі докази у судовому засіданні шляхом допиту свідків, дослідження письмових доказів, огляду особистої справи, медичної картки і приходиться до переконання, що пред'явлене Січко В.П. обвинувачення знайшло своє ствердження, а його заперечення спростовується такими доказами.

Показами свідка Зубенка Г.Я., який суду пояснив, що він працював разом з підсудним Січко В.П. в одному цеху. Вони мали нормальні відносини. В вересні 1981 р., точно числа не пригадує, до нього зайшов Січко В.П. В нього в руках була сумка з тканини. В сумці знаходилась консерва імпортна, компот, цукерки та невеличка коробочка з оргскла, в якій знаходились концентрати в яскравій упаковці, цигарки. Підсудний Січко В.П. пояснив, що він одержав передачу і вирішив його почастивати. Вони з'їли консерву і випили компот.

Підсудний Січко В.П., не заперечуючи цих показів по суті, лише відмовляється від того, що в нього була коробка з оргскла з брикетами концентрату. Відносини з цим свідком були нормальні до останнього часу.

Свідок Коморний О.А., який був допитаний у судовому засіданні з ініціативи суду, пояснив, що Січко В.П. вживав висококалорійні продукти, які заборонені для передачі, шоколад, кофе, м'ясні консерви імпортного походження.

Крім цього, цей свідок пояснив, що 3 грудня 1981 року він був присутній, коли робили обшук в Січко В.П. і було виявлено в шкарпетці 5 крб. грошей однією купюрою та в кармані півплитки чаю, а при огляді його місця для зберігання продуктів в сумці з тканини виявлено невеличкого розміру коробку з оргскла, де знаходились концентрати. На цій коробочці був намальований півень.

Січко В.П. заперечував, що не йому належить ця коробочка.

Таким чином, показами Коморного О.А. спростовуються покази підсудного в тій частині, що він вів себе бездоганно і не вчиняв будь-яких правопорушень. Більш того, Січко В.П. ствердив і ту обставину, що 3 грудня 1981 року в нього було виявлено 5 крб. грошей в шкарпетці та півплитки чаю. Гроші йому передала мати при останньому побаченні, яке було в березні, а плиткою чаю його почастивав знайомий, прізвище якого він не називав.

Отже, підсудний визнає вину в тій частині, де не настає кримінальної відповідальності.

Показами свідків Панферова А.О., Сливки В.В. стверджено той факт, що знаходячись в палаті № 1 25 – 27 вересня 1981 року, там знаходився підсудний Січко В.П. і в нічний час запропонував викурити цигарки, в які вклав гашиш і сам його там викурив.

Покази цих свідків об'єктивно стверджуються медичною карткою на Січко В.П., з якої вбачається, що в цей час він знаходився в санітарній частині, долученим до справи актом медичного освідчення, накладеним дисциплінарним стягненням, судом витребувані та долучені до справи всі матеріали щодо факту 27.09.81 р. (а/с ...)

Оголошеними показами свідків Томаза В.Д., Зінченко В.С., які не з'явилися в судові засідання з поважних причин (а/с 38 – 39, 40 – 41).

Актом виявлення коробки з концентратами, описом її огляду в присутності 10 осіб, в тому числі і підсудного Січко В.П. (а/с 7, 8, 9).

Виявлені в процесі слідства 8 брикетів концентратів, що знаходились в коробці з оргскла, належні підсудному Січко В.П., були направлені за постановою слідчого на судово-біологічну експертизу. Як видно з висновку № 2572/2573 від 8 грудня 1981 року, який складений спеціалістами Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, у надісланих на судово-біологічне дослідження брикетах під № 1 – 8 в брикетах під № 1, 2 виявлено наркотичну речовину гашиш, яка відповідно до нака-

зу № 39 від 11 січня 1978 р. Міністерства охорони здоров'я СРСР являється наркотичною речовиною і заборонена до застосування на людях.

Кваліфікація дій підсудного Січко В.П. за такі дії охоплюється ст. 229-6 ч.1 КК УРСР, поскільки Січко В.П. незаконно зберігав наркотичну речовину без мети збуту вперше.

Визначаючи підсудному Січко В.П. міру покарання, суд враховує такі обставини, які обтяжують його винність, що він злочин вчинив вдруге, а також і те, що він негативно характеризується по дотриманню режиму та відношенню до праці.

Підсудний Січко В.П., як особа, що вдруге вчинила злочин і відбуває кару в місцях ув'язнення, повинен відбувати покарання у виправно-трудовій колонії суворого режиму. Відповідно до ст. 43 КК УРСР, слід приєднати до обраної міри покарання залишок не відбутого покарання за вироком судової колегії в кримінальних справах Львівського облсуду від 4.12.1979 р.

На підставі викладеного та керуючись ст. ст. 323, 324, 334, 335 КПК УРСР, суд

З А С У Д И В

Січко Василя Петровича за ч. 1 ст. 229-6 КК УРСР до позбавленням волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму строком на 3 роки.

В силу ст. 43 КК УРСР приєднати до цього покарання залишок не відбутого покарання у вигляді позбавлення волі 6 місяців 25 днів за вироком судової колегії в кримінальних справах Львівського облсуду від 4.12.1979 р. та вважати Січко Василю Петровичу остаточну міру покарання у вигляді позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму строком на три роки, 6 місяців і 25 днів.

Міру покарання рахувати з 11.12.1981 р. Міру запобіжного заходу залишити попередню – утримання під вартою в слідчому ізоляторі м. Черкаси. Речові докази знищити. Вирок може бути оскаржений на протязі семи діб з дня одержання копії вироку засудженим.

Головуючий
Народні засідателі

Кульчицький О.Л.
Петях Т.Ф.
Хвиля К.Г.

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

ВІСНИК РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНІ

1982, вип. 2

2-2. 3 грудня 1981 року в таборі УЧ-325/62 в м. Черкасах знову заарештували члена Української Гельсінської групи Василя Січка (див. 1981, 5-

62 і раніше). Через тиждень після переведення до слідчого ізолятора йому пред'явили звинувачення за ст. 229-6 КК УРСР («Зберігання наркотиків без мети збуту»). Запобіжний захід – тримання під вартою – йому офіційно оголосили 11 грудня 1981 року. Арештові передувало вилучення під час обшуку його особистих речей коробочки з гашишем. В.Січко негайно заявив, що тієї коробочки в його речах раніше не було та вимагав зняти з неї відбитки пальців, але йому відмовили.

4 січня нарсуд Придніпровського р-ну м. Черкаси під головуванням Кульчицького розглянув справу Василя Січка. Суд відбувався в приміщенні СІЗО. Василева мати Стефанія Петраш, приїхавши на побачення з сином, випадково довідалась про його арешт і суд, домагалася бути на суді присутньою. Прокурор дав їй дозвіл, проте нач. СІЗО майор Шедько не впустив її до судової кімнати. Свідками на суді виступили представники адміністрації, які вилучали коробочку з гашишем (оперуповноважений В.С.Зінченко, вільнонаймані І.А.Коваленко і В.Д.Томаз), та в'язні-кримінальники, які посвідчили, що В.Січко в їхні присутності змішував тютюн з гашишем, курив сам і пригощав їх (Василь Січко – взагалі не курить). Вирок: 3 роки таборів суворого режиму.

Василь Петрович Січко (нар. 22.XII. 1956. в м. Магадані...) вчився на факультеті журналістики Київського університету ім. Шевченка, звідки його виключили через неблагонадійність у 1977 році. 5 липня 1979 року його разом з батьком Петром Січком заарештували та засудили за участь в Українській Гельсінській групі, за вірші і за виступ на похороні композитора В.Івасюка у Львові 22 травня 1979 року. Трирічний засуд мав закінчитися 5 липня 1983 року. Мати Петраш Стефанія Василівна з наймолодшою дочкою Оксаною мешкає за адресою: 285600, м. Долина Івано-Франківської обл., вул. Панаса Мирного, 14.

**Прокуратура Придніпровського району міста Черкаси
12.02.1982, № 66**

**Гр. Петраш С.В., Івано-Франковская обл.,
г. Долина, ул. П.Мирного, 14**

Ваша жалоба о необоснованном осуждении гр. Сичко В.П., направленная Вами в Прокуратуру УССР, поступила на разрешение в прокуратуру Приднепровского района гор. Черкасы и рассмотрена.

4 января 1982 г. гр. Сичко В.П. осужден по ст.ст. 229-6 ч. 1, 43 УК УССР к 3 г. 6 м. 25 днем л/с отбытием наказания в ИТК строгого режима.

Определением судебной коллегии по уголовным делам Черкасского областного суда от 19 января 1982 г. приговор суда оставлен в силе.

Оснований для отмены приговора в порядке надзора не найдено.

Старший помощник прокурора Приднепровского района гор. Черкасы

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Председателю Верховного суда СССР
от гр.Петраш Стефании Васильевны
прож. г. Долина Ив.-Франковской обл.
по ул. П. Мирного, 14,**

ЖАЛОБА

Не хватает сил больше, чтоб бороться с теми беззакониями, которые предпринимают все учреждения относительно дела, об котором и будет идти речь, при этом нельзя исключить и наши советские суды.

Встречаюсь с судами не впервые, потому что в настоящее время три члена моей семьи осуждены, то есть: муж Сичко Петр Васильевич и два сына, Василий и Владимир Сичко. Находятся они сейчас в колониях принудительного труда. Судили их как уголовников, хотя они не причастны к уголовному делу, это видно по тому, что меня – мать и жену – не допустили на эти суды.

В чем заключается моя жалоба?

Мой сын Сичко Василий Петрович, 1956 г. р., отбывал меру наказания в ИТК-62 г. Черкассы, а осужденный по ст. 187/1 КК УССР, сроком на 3 года. Через полгода срок заключения подходил к концу, но, как известно и Вам, и мне, КГБ не спешит освобождать таких заключенных, как мой сын, поэтому и сыну сфабриковали новое обвинение, за которым его и судили 4.І. 1982 года. Суд проходил в г.Черкассы не в зале судебного заседания, а в следственном изоляторе, то есть в тюрьме.

Судил его председатель народного райсуда Приднепровского р-на г.Черкассы Кульчицкий А.Л.

Не знала я ни о заключении сына, ни о суде. Совпало так, что приехала к сыну на свидание в учреждение ИТК-62 и только здесь узнала от начальника колонии Панченко Г.Д., что сын арестован вторично и находится в следизоляторе г. Черкассы. Спрашиваю, что случилось, отвечает: «Не знаю, за что, вот пришли и арестовали, а за что – без понятия». Стыдно было сознаться матери, что обвинение сфабрикованное и наркотики придуманные нарочно. Потому что сын Василий не курил, эти «наркотики» несовместимы. Даже когда я в передаче привозила табак, то сам оперуполномоченный Зинченко В.С. возвращал мне его обратно, при этом говоря: «Зачем Сичко табак, если он не курит?». А на суде этот же Зинченко говорил другое, что сын курит наркотики. Где здесь логика? Не курит – и наркотики! По показаниям трех жуликов, которые дали лживые показания (из-за чего, наверно, получили большие льготы, вплоть до свободы), обвинили сына в «хранении наркотических веществ без цели сбы-

та». Как будто бы в тумбочке у сына нашли коробочку с оргстекла, в которой были наркотики. Сын сразу опротестовал, что коробочка не его, видит ее впервые и требовал, чтоб с этой коробочки были сняты отпечатки пальцев, чего они не сделали. Знали, что кроме их пальцев других там не окажется. А это и был единственный и самый правдивый защитник для сына.

В приговоре, который вынесли сыну, говорится, что эта коробочка была отправлена в Киевский научно-исследовательский институт и там «ученые» узнали, что это был гашиш. А почему же эти или другие «ученые» заодно не сняли отпечатков пальцев? И почему в приговоре нигде не указывается, чего требовал Сичко В.П. для своей защиты?

4.I.1982 утром я зашла в Черкасский райсуд Приднепровского р-на и там узнала, что суд Сичко В. назначен на сегодня, председатель суда – Кульчицкий А.П. Я обратилась к судье и спросила, в чем является виновность сына. Ответил: Сичко В. обвиняется в употреблении наркотиков, но это маловероятно, потому что экспертиза показала, что организм Сичко не склонен к наркотикам». (И опять в приговоре об этой экспертизе умалчивают). Он тоже сказал, что суд будет после обеда, чтобы я ждала, меня на суд позовут обязательно.

Через полчаса суд в полном составе удалился со здания, будто бы меня и не заметил. Я сразу поняла их выходку. Успела разузнать, где будут судить Сичко. Узнала, что в тюрьме, и поспешила за ними. Пускали судей, и я пошла вслед за ними, но около двери меня задержал майор, спросил, кто я и куда, и быстро выдворил меня за дверь. Сказал – ждите, вас позовут. Я послушалась, а надо было идти напролом, если у таких чинов как майор нет слова.

Сейчас прошу ответить мне сугубо на такой вопрос: имеет право мать присутствовать на суде своего сына, когда суд открытый и статья уголовная?

В обеденный перерыв, когда судьи вышли, я хотела об этом их спросить, но они не захотели слушать меня, а сказали – пошла вон, чуть не к черту, и уехали.

Я к черту не пошла, а к областному прокурору, и тот звонил в тюрьму к майору Шедько, чтобы пустили меня на суд, что право на стороне матери, и чтобы не нарушали советских законов. Прокурор Беседа сказал мне: «Идите в тюрьму, вас впустит майор Шедько». Но никто меня не пустил, наоборот, закрыли окна на ставни. Я долго стучала, вышел этот Шедько и сказал: «У вас повестка есть? Нет. До свидания». Ушел.

После суда мне ни в тот день, ни в последующий не дали свидания с сыном. Судья Кульчицкий А.П. не подписал заявление на суд и не возвратил мне неподписанное. Ответил: «Не подписываю, потому что не хочу». При этом посмотрел свысока.

И опять возникает вопрос: советские законы распространяются на всех граждан, одинаково, или судьям можно «что хочу, то и делаю», ко-

гда у них есть поддержка в КГБ? Потому так говорю, что работник Черкасского КГБ мне лично говорил, что второй срок сына Сичко можно ликвидировать, если он раскается в первом. А первый он уже отсидел.

Хотелось бы, чтобы советские суды были действительно справедливы, а не поддавались нажиму сверху. Или мне ждать повторных судов по подобным методам для второго сына и мужа?

Надеюсь, что это подло навязанное моему сыну Сичко В. дело будет рассмотрено Верховным судом и вынесенный 4.01.1982 г. приговор будет аннулирован.

15.П. 1982 года с этой же жалобой я обращалась в Верховный суд УССР. Была на приеме в заместителя председателя Верховного суда. Все получилось не так, как хотелось. Он взял от меня жалобу, перелистал за две минуты и сказал: «Все правильно, приговор остается без изменения». Я удивилась, что так быстро решаются судьбы человеческие. Но я хотела бы, чтобы он мне ответил на все вопросы. Он вознегодовал, вместо дать мне разумный ответ, и еще чем-то пригрозил. И я ушла. Думала, даст ответ в письменной форме. Но ответа нет. Поэтому и обращаюсь к Вам. Надеюсь получить ответ, но только не с суда Приднепровского района г. Черкассы.

К жалобе прилагаю копию приговора и определения.

20.П. 1982 г.

(Подпись) С. Петраш

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

Прокуратура СРСР

Прокуратура Ворошиловградської області

348016, м. Ворошиловград, 1-а Донецька, 12

28.05.1982, № 3/1770-80

Гр-ке Петраш Степаниде Васильевне,

прож. Ивано-Франковская область, город Долина,

ул. П. Мирного, 14

В соответствии со ст. 161 УПК УССР сообщаю, что Ваш муж Сичко Петр Васильевич на основании моего постановления, санкционированного прокурором Ворошиловградской области от 26 мая 1982 года, арестован и содержится в следственном изоляторе № 1 города Ворошиловграда.

Ст. следователь по особо важным делам прокуратуры Ворошиловградской области

младший советник юстиции

(Підпис) В.И. Плаксин

Составляется в 3-х экземплярах

ПРОТОКОЛ ОБЫСКА

Город (село) Долина

5 июля 1982 г.

Следователь прокуратуры Долинского района Ивано-Франковской области младший юрист Довганюк на основании постановления от 18 июня 1982 г. в период с 11 час. 00 мин. до 14 час. 00 минут с участием инспектора ОУР Долинского РОВД Саламага П.С., участкового инспектора Штогрына Б.И., стажера Рындюка Н.Ю. в присутствии понятых Ткачука Николая Егоровича, проживающего по адресу: г. Долина, ул. Ватутина, 22-а, кв. 8, 2. Гуменюка Виктора Николаевича, проживающего в г. Долина, ул. Ватутина, 24-б, кв. 10, которым в соответствии со ст. 127 и 181 УПК УССР разъяснены их права и обязанности, объявил гр-ну (ке) Петраш Степании Васильевны о цели своего прибытия и предложил выдать названные в постановлении предметы и документы.

Гражданин (ка) Петраш С.В. (на) это предложение заявил (а), что указанных в постановлении документов и предметов у нее не имеется.

В связи с отказом (частичной выдачей) требуемого, соблюдая ст.ст. 183 – 186, 188 и 189 УПК УССР, произвел обыск в жилом доме гр. Петраш Степании Васильевны по адресу: г. Долина, ул. П.Мирного, 14.

В результате обыска обнаружено:

1. В помещении кухни под двойным дном кухонной тумбочки обнаружено: 1. деньги в купюре в сумме 650 рублей; 2. записная книжка в обложке темно-синего цвета; 3. письма Сичко Петра в количестве 7 шт., письма Сичко В. в количестве 5 шт.; 6.* жалобы в различные инстанции на 15 листах; 7. стихотворения рукописные на 8 листах; 8. стихи рукописные на 8 листах; 9. лист бумаги в клетку начинается словами: «Вина Сичко» и заканчивается словами «суд Київ»; 10. блокнот в оранжевой обложке; 11. блокнот в коричневой обложке; 12. паспорт на имя Сичко В.П.; 13. лист бумаги с текстом, который начинается словами: «ст. 6 КК п.2» и заканчивается словами «ст. 408 ст. 411 КПК»; 14. Письмо Сичко В. на 1 листе; 15. листок бумаги начинается словами: «Латвийская ССР» и заканчивается словами «Курелюк Ярослава 26-14-02»; 15.* Тетрадь школьная в клетку со стихами; 16. Тетрадь школьная в клетку без обложки, начинается словами: «Сили немає» и заканчивается словами: «об життя каміння»; 17. Тетрадь школьная в клетку, в которой имеются записи, начинающиеся словами: «Книга «Чайка...» и заканчивают-

---

* П.п. 4 і 5 пропущені, п. 15 – двічі. – Ред.

ся: «людину»; 18. два блокнота с обложками светло-голубого цвета с записями. На обложке имеются рисунки: домик и дерево. 19. жалобы в различные инстанции на 14 листах. 20. записи на 4-х листах, начинаются словами: «Грязь з мокрого обличчя» и заканчивается; 21. открытка начинается словами «Переклад мій». Внутри данной открытки имеется фотооткрытка с текстом: «Або погибель, або перемога». 22. листок бумаги светло-зеленого цвета с расписанием программы радио. 23. три фотоснимка с изображением строевых; 24. книга: «Христос Бог небесний хліб» издательства Укр. Епархии св. Покровы. 25. лист бумаги, начинается словами «главпочтамт» и заканчивается словами «Викторовичу»; 26. конверт с фотографией. 27. лист бумаги в клеточку начинается словами: «Ужгород» и заканчивается «Мария Григорьевна». 28. лист бумаги, на котором имеется рукописное стихотворение «Дош за вікном». 29. открытка «Три гички».

Перечисленное в п.п. 1 оставлено Петраш С.В., в п.п. 2-29 изъято. Протокол прочитан, записано правильно.

Обыскиваемый	(підпису нема) Петраш
Понятые	1. (підпис) Ткачук 2. (підпис) Гуменюк
Участвовавшие в обыске:	
Инспектор ОУР	(підпис)
Участковый инспектор	(підпис)
Обыск провел следователь прокуратуры младший юрист Довганюк	(підпис).
Один экземпляр протокола получил	(нема підпису).

З архіву Мирона Бучацького. Публікується вперше.

**Справа № 2-97
за 1982 р.**

ВИРОК

Ім'ям УРСР 1982 року липня 19 дня судова колегія в кримінальних справах Ворошиловградського обласного суду в складі:

головуючого	Огородник А.П.,
народних засідателів:	Крилової В.Д. Ковальової В.В. Сніговської О.В. Матвієнко А.Д. Вільчинської Л.Н.
при секретарі	
з участю прокурора	
з участю адвоката	

розглянув у закритому судовому засіданні в залі суду в місті Ворошиловграді справу про обвинувачення
СІЧКА Петра Васильовича,

18 серпня 1926 р.н., уродж. с. Витвиця Долинського району Івано-Франківської обл., громадянина СРСР, безпартійного, українця, з незакінченою вищою освітою, одруженого, судимого:

1) 23 червня 1947 військовим трибуналом військ МВС Львівської області за ст. 54-1а КК УРСР на 25 років позбавлення волі, звільнено від відбуття з місць позбавлення волі 20 березня 1957 р. по рішенням комісії Президії Верховної Ради СРСР від 24 березня 1956 р., строк знижено до 15 років позбавлення волі.

2) 4 грудня 1979 р. судовою колегією в кримінальних справах Львівського обласного суду за ст. 187-1 КК УРСР на три роки позбавлення волі, відбував покарання в установі УЛ-314/11 УВГУ УВС Ворошиловградського облвиконкому,

у вчиненні злочину, передбаченого 187-1 КК УРСР, –

У С Т А Н О В И Л А :

На протязі 1980 – 1982 р.р. Січко П.В. систематично поширював як у письмовій формі, так і в усній, завідомо неправдиві вигадки, що порочать радянський державний та суспільний лад.

Так, на протязі указанного часу Січко П.В. у своїх неправдивих вигадках, які він систематично поширював в усній формі серед ув'язнених установи УЛ-314/11, зводив наклепи на окремих керівників уряду та КПРС, на радянський державний лад взагалі, проголошував перед присутніми націоналістичні наклепницькі промови, читав засудженим вірші, коментуючи їх одразу в антирадянському дусі.

Крім того, Січко П.В. в цей же період систематично виготовляв у письмовій формі та розповсюджував шляхом надсилання на різні адреси документи – заяви та так звані «протести», в яких зводив наклеп на радянську дійсність і порочив шляхом завідомо неправдивих вигадок радянський державний та суспільний лад. Зокрема, у своїх заявах на ім'я керівників установи УЛ-314/11 та так званих «протестах» до Президії Верховної Ради СРСР та УРСР та до депутатів п'ятої сесії Верховної Ради СРСР від 17 – 25 січня, 1 червня, 18 липня, 4 та 6 жовтня 1981 р. та інших таких документах Січко П.В. зводив наклеп на те, що його сини Василь та Володимир по вказівці органів КДБ підлягали постійному переслідуванню, незаконному виключенню з університетів, а також зводив наклеп на те, ніби в СРСР здорові люди запроторюються в психіатричні лікарні, як це нібито було зроблено з одним з його синів.

В цих же заявах та протестах Січко П.В. зводив наклепи на виправно-трудову політику в СРСР, на радянську законність взагалі... *(На цьому рукопис обривається. – Ред.)*

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

Ворошиловградському обласному прокуророві Плаксіну

від Петраш С. В.,
проживає в Івано-Франківській обл., м. Долина, вул. П.Мирного,
14,

ЗАЯВА

Прошу повідомити мені, чи живий мій чоловік Січко Петро Васильович, якого Ви безпідставно вже третій місяць тримаєте під арештом. І якщо можна знати, за що його тримаєте? Він за собою вини не має, а постановою на обшук моєї квартири, дана Вами, принесла Вам мало користі.

Зі всього видно, що утримувате його під арештом не за провину, а за вказівкою КДБ. Раз так, то на закони опиратися не варто. Надіюся тільки на Вашу людську совість і хочу вірити, що мого невинного чоловіка відпустите на волю.

3.VIII.1982 р.

Підпис: Петраш В.В.

З архіву Ніни Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

**Президиуму Верховного Совета СССР,
Первому секретарю ЦК КПСС тов. Андропову Ю.В.
от гр. Петраш Стефании Васильевны,
прож. г. Долина Ивано-Франковской обл. по ул. П. Мирного, 14,**

ЖАЛОБА

Только не знаю, кому послать эту жалобу, чтобы ее действительно рассмотрели, а не как всегда прислали штампованный ответ. Но крайняя необходимость меня, как мать, вынуждает писать.

Три члена моей семьи арестованы, осуждены и отбывают меру наказания:

1) Муж Сичко Петр Васильевич, 1926 г.р., осужден в 1979 году по ст. 187/1 УК УССР сроком на 3 года строгого режима с отбыванием наказания в ИТК Ворошиловградской области, г. Брянка, УЛ-314/11. Оставалось до окончания срока 40 дней, но 26 мая 1982 года его опять арестовали и 19 июля того года судили по сфабрикованному обвинению по той же ст. 187/1 УК УССР сроком на 3 года. Строгий режим заменить более строгим. Со дня ареста и до дня суда его никто не допрашивал, а когда привели на суд – три свидетеля, наверно, из заключенных, только раньше муж их никогда не видел, засвидетельствовали, что Сичко неоднократно высказывался, что его сыновья осуждены невинно, и что Сичко был недоволен администрацией колонии. К обвинению приложили еще все жалобы, которые муж писал в наши советские учреждения.

5 июля 1982 года, в день, когда муж должен был освободиться, в моей квартире был сделан обыск. В постановлении Ворошиловградского

прокурора значилось, что пришли искать жалобы, которые муж писал и передавал через меня во время свиданий. Хочу заметить, что когда пускают меня на свидание – а это бывает редко, – раздевают догола и перещупывают всю одежду. Все свои заявления или жалобы муж высылал через администрацию лагеря, но это законом дозволено.

После пятимесячного тюремного заключения мужа этапировали в г. Херсон-32, ЮЗ/1790. Там его определили в инвалидную бригаду, так как у него возобновился туберкулез. Кроме того, поскольку в тюрьме его месяц содержали в какой-то спецкамере, где все время выла и дула вентиляция, он получил на нервной почве чесотку тела. В Херсон он прибыл 31 октября 1982 года, а 15 ноября я получила с ним краткосрочное свидание. И еще за 4 месяца получила 2 письма.

От мужа писем нет. Пишу на имя начальника колонии, ответы не приходят. 14.И. 1983 г. я поехала в Херсон, в колонию, чтобы узнать, жив ли муж. Дело в том, что в штаб можно войти только через проходную. Туда не пускают, а на проходную вызвать кого-нибудь из администрации очень трудно. Я пробыла там 4 дня, но начальника колонии или его заместителя не дождалась. Начальник отряда Шулепов по телефону ответил, что муж содержится в штрафном изоляторе за невыполнение нормы выработки, поэтому он лишен всяких свиданий на год, а также отоварки. Как можно больному человеку – инвалиду – за 3,5 месяца столько заработать: и штрафной, и лишение свиданий, и отоварки...

Инвалид не выполняет норму, а сколько людей в зоне сидят без дела, потому что их нечем занять. 14.И. 1983 г. я письменно обращалась к прокурору Херсонской области. До сих пор ответа нет.

2) Второй арестант – это старший сын, 1956 г.р., Сичко Василий Петрович, осужден вместе с отцом 1979 г. по ст. 187-Г УК УССР сроком на 3 года усиленного режима. Для отбытия наказания направлен в г. Черкассы, ИТК ЕЧ-325/62. Здесь постарались заблаговременно сфабриковать второй срок: его арестовали вторично еще за полгода до окончания первого срока. Издевательства и надругательства, которые сын вынес перед своим вторым арестом и во время суда, невозможно описать. Ни один честный человек не сможет поверить в эту действительность, которая существует во всех ИТК. И я, как мать, перенесшая все это на себе, боюсь вспоминать, чтоб не трогать незажившую рану. Сын Василий никогда не пил алкогольных напитков, не курил, ни чиферил, во что, наверное, Вам тяжело поверить. Но этого не отрицает и администрация лагеря, а судили его по ст. 229, ч. 6 УК УССР «Хранение наркотиков без цели сбыта» сроком на 3 года строгого режима. Сейчас он находится в г. Винница, ИВ-301/86.

4 января 1982 года я, ничего не зная, повезла сыну передачу, а попала на день суда, на который меня не допустили даже по ходатайству областного Черкасского прокурора Беседы, который звонил в суд в моем присутствии, что статья уголовная, суд открытый и родственники долж-

ны быть допущены по закону. После суда в тот день, ни в другой, мне свидания не дали. Оказывается, в тот день перед судом сына Василия избили так, что от синяков и опухолей не было видно глаз, из чего и сами судьи на суде хохотали.

В последнем письме за январь 1983 г. сын Василий пишет, что будто бы за невыполнение нормы выработки его лишили единственного в году положенного личного свидания. Что каждый день по этому поводу подаются на Сичко В.П. рапорта. Сын спросил своего мастера (из вольнонаемных), в чем дело. Мастер ответил, что он получил приказ начальника режима Алексеенко давать на Сичко В.П. ежедневно рапорт, на основании чего его опять посадят.

Как мне это понимать? Срок бесконечный или пожизненный?

3) Третий арестант, младший сын Сичко Владимир Петрович, 1960 г.р.. Исключен из Киевского госуниверситета из механико-математического факультета за «грехи» отца и брата, как в оправдание высказался перед студентами декан факультета Завала. Арестован 6 декабря 1980 года и 9 января 1981 года осужден по ст. 72 УК УССР сроком на 3 года общего режима. Меру наказания отбывает в Запорожской области, г. Вольнянск, ЯЯ-310/20А. До свободы ему осталось 9 месяцев, но, по всему видно, его ждет участь отца и брата.

Не буду говорить, как «легко» мне достаются свидания. Чтобы получить одно свидание или дать передачу, нужно два-три раза съездить даром. Это уже такая система.

Но с января 1983 года репрессии относительно Сичко Владимира усилились. Без конца его вызывают в штаб. Все, что случится в зоне, валят на моего сына. Как-то в январе отряд не пошел в столовую, возвратился в барак. Сын пошел последним. Хотел сказать, что не знает, что за каждым его словом следят и толкуют его по-другому. Промолчал. Вызывают сына в оперчасть. Говорят: «Ты дезорганизовал отряд». В феврале этот эпизод повторился. Заключенные этого отряда не пошли в столовую. Сын пошел в столовую один, чтобы подальше от греха, хотя за это его могли избить зэки. На второй день его опять вызывают в оперчасть по тому же обвинению.

Сыну в феврале была положена передача. Не приняли. Я возвратилась домой. Сына опять вызывают, будто бы ему пришла посылка, и все 5 кг чай. Сын говорит: «Это шантаж. Сами знаете, что чай я не пью, не курю». Отвечают: «Сам не пьешь, мы это знаем, но может быть, ты хотел кому-нибудь продать». Это уже наглая бессмыслица. Письма наши все проверяются и знают, что сын такое написать не мог.

У сына – и только у него – производят обыски. Забрали адреса отца и брата, «поздравительные открытки» – потому что я желаю сыну свободы, а это не разрешается.

Сын об этом написал прокурору и хотел отдать своему отрядному майору Гире, чтоб тот вручил прокурору. Тут майор Гиря рассвирепел:

«Что ты меня пугаешь прокурором и законом? Весь закон над тобой в моем кулаке! Что хочу, то и сделаю с тобой!» Сын забрал жалобу, дописал и эту фразу. Как раз в тот день пришел прокурор. Я к нему обращалась по поводу сына. Сын вручил ему жалобу. Прокурор ответил: «Конечно, майор Гирия не должен был это говорить тебе вслух». Начальство наказанию не подлежит.

Зачем понадобилась вся эта затея? Чтоб еще раз судить этого чистого, честного парня, который ничем не провинился и который жаждет свободы?

Молодой парень в 19 лет ни за что исключен из университета. Это, думаете мало? А потом срок 3 года – еще мало? Да, этого мало, чтобы сделать из него настоящего хулигана, которых воспитывает своим поведением администрация. Потому что он остался честным, неиспорченным парнем. Так зачем искать улик на повторный арест, если их нет? Конечно, всегда найдутся два зека-подлеца, которые ложно засвидетельствуют, – а этого достаточно, чтобы дать невинному человеку еще один срок. Я это знаю из фактов судов над моими мужем и старшим сыном.

Обращаюсь к Вам как мать и надеюсь, что Вы не знаете обо всех этих беззакониях, которые применяет администрация колонии к моим мужу и детям. Вы не допустите больше фабрикаций и арестов, Вы не допустите грубейшего нарушения законов, и этим Вы мне поможете.

А если Вы обо всем этом знаете и это делается с Вашего разрешения – мне остается только извиниться.

10.III. 1983 г.

Підпис С.Петраш.

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Головному Прокурору УРСР
від Петраш Стефанії Василівни,
проживає в Івано-Франківській обл., м. Долина, вул. П.Мирного,
14,**

СКАРГА

Мій чоловік Січко Петро Васильович, 1926 р.н., засуджений і відбуває міру покарання в установі ЮЗ – 17 / 90-9.

У цьому таборі, як мені відомо з присланих анкет, в'язням належить два короткочасних і одне тривале побачення на рік. Останнє довге побачення було надане моєму чоловікові 22.XI.1983 року. Зближався термін побачення на цей рік, і оскільки від чоловіка не було листа (що часто буває не з його вини), то я звернулася до прокурора м. Херсона з проханням в'яснити ситуацію і по можливості відповісти мені.

Одержала відповідь, яку пересилаю Вам, бо вважаю, що цей аргумент не може служити підставою для перенесення побачення з 1984 на 1985 рік. Тим більше, що в січні 1985 р. мені знову належить короткочасне побачення. Я поки що не знаю такого положення, можливо, його й не існую, що при наданні двох коротких побачень довге ліквідується, про що й пише мені прокурор Фядін.

Мене вже не так болить те, що заборонили побачення, бо це не перший раз, тому що в табірних умовах легко придумати причину для заборони, а болить те, що немає до кого звертатись про порушення режиму адміністрацією, бо сама прокуратура його підтримує.

Якщо Ви цей аргумент вважаєте недійсним, а воно так і є, то прошу в'яснити без допомоги прокурора Фядіна, про час надання довготермінового побачення моему чоловікові за 1984 рік і якось повідомити мене.

З пошаною до Вас
10.XII.1984 р.

Підпис: Петраш В.В.

З архіву Нині Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

СССР, Министерство Внутренних Дел, Форма Б, Серия ДЗ

СПРАВКА № 065115

Учреждения ИВ 301/86
06 июля 1985 г.

Выдана гражданину Сичко Василию Петровичу, 22.12.1956 г.р., уроженцу г. Магадан, украинец, холост, невоеннообязанный, осужденному 04.01.1982 г. Приднепровским райнарсудом г. Черкасссы, ст. 229-6 ч. 1, 43 УК УССР, срок 3 года 6 мес. и 25 дней л/св. ИТК строгого режима, имеющему в прошлом судимость 1979 г., ст. 187-1 УК УССР, 3 г. л/св., в том, что он отбывал наказание в местах лишения свободы с 11 декабря 1981 г. по 06 июля 1985 г., откуда освобожден по отбытии срока наказания.

Начальник учреждения
Начальник отдела

(Подпись)
(Подпись)

Установлен надзор 12 мес.

Следует к месту жительства г. Долина Ивано-Франковской обл., ул. П. Мирного, 14.

Прибыл в Долинский РВК 10 июля 1985 г. В/б НК 3556733 вручен владельцу.

Паспорт серия XI-ИС № 667717 получил 26.12.1973

Выдан паспорт У-НМ № 638864 16.07.1985 г.

Взят на учет 7.07.1985 г.

Поставлен на учет в ОУР Долинского РОВД.

Ст. оперуполномоченный милиции
9.07.1985 г.

(Подпись) Солонюк

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Голові Президії Верховної ради СРСР
копія: Організації Об'єднаних Націй
копія: Генеральному Прокурору СРСР
копія: Президії Верховної ради УРСР
копія: Начальнику Бориспільської митниці
від Петраш Стефанії Василівни,
Січка Петра Васильовича,
Січка Василя Петровича,
Січка Володимира Петровича,
прож. у м. Долина Івано-Франківської обл., вул. П.Мирного, 14,**

ПРОТЕСТ

Ставимо Вас до відома, що 25 лютого 1989 року я, Петраш Стефанія Василівна, повернулася з відвідин родини з Канади рейсом Торонто – Париж – Київ.

Я везла з собою згідно з митними правилами комп'ютер ціною 650 дол., на що маю документ, підтверджений нотаріусом м. Торонта.

Не знаю, з яких причин комп'ютер мені не віддали. Митниця відмовляється дати письмове пояснення з цього приводу.

З моменту затримання комп'ютера, тобто 25.02.1989 р., я з чоловіком і двома синами, які вище вказані, оголошуємо смертельну голодівку на знак протесту проти порушення митних правил.

Просимо радянський уряд і громадськість світу встановити справедливість.

Голодівку проводимо: я і чоловік – у приміщенні митниці, два сини, які чекають нас і комп'ютера, сидять в авті біля приміщення митниці.

Цей протест вручаємо черговому Бориспільської митниці, щоб негайно повідомив вищезгадані інстанції, бо ми відмовляємося виходити з приміщення, поки не віддадуть нам конфіскований комп'ютер.

25.02.1989.

(Підписи)

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Протокол обшуку
м. Долина 5 липня 1989 року**

Помічник прокурора Львівської області ст. радник юстиції Іванов на підставі постанови від 4 липня 1989 р. з участю ст. слідчого Долинського РВВС м-ра міліції Стандьо в присутності понятих Кайдан Антон (?) Федоровича, м. Долина, вул. Енгельса, 3, кв. 3; Півнева Степана Давидовича, м. Долина, вул. Міцкевича, 12; інспектора (?) ОУР Долинського РВВС Донченка, провели обшук у гр. Січко Петра Васильовича, проживаючого по адресу: м. Долина, вул. П. Мирного, 14. Обшук проведено в присутності Січко Петра Васильовича, якому пред'явлено постанову про проведення обшуку.

При обшуку знайдено слідує:

1. Нічого не знайдено і не вилучено.

Скарг або зауважень не поступило.

Обшук розпочато в 11.00 год. і закінчено в 13.50 год.

Протокол (нерозб.) записано вірно.

Обшук провели:

Пом. прокурора Львівської обл.,

ст. радник юстиції

Підпис (Іванов)

Ст. слідчий Долинського РВВС

Підпис (Стандьо)

Учасники:

Інспектор (?) ОУР Долинського РВВС

Підпис (Донченко)

л-т міліції

Поняті:

Підписи (Кайдан) (Півнев)

Копію протоколу підпису одержав

(Січко)

Від підпису Січко П.В.

відмовився

Поняті

(Кайдан) (Півнев)

З архіву Нини Строкатої-Караванської в Музеї шістдесятництва в Києві. Публікується вперше.

Прокуророві Івано-Франківської обл. тов. Качалову В.В.

копія: Прокуророві УРСР

від Січко Стефанії Василівни,

яка проживає в м. Долина Івано-Франківської обл.,

ПОВІДОМЛЕННЯ

06.07.1989 р. Вами була переслана в Долинську прокуратуру скарга № 16-271-89 для розгляду і вжиття заходів, копію якої Долинська прокуратура переслала нам, тобто Січку П.В.

Як кажуть у народі: щоб злодій сам розібрався в тому, вкрав він кобилу, чи ні. Так було за сталінсько-брежнєвських часів і, бачу, нічого не змінилося під час «перестройки».

Наслідки розгляду настали негайно, як тільки прокурор Юрків одержав Ваше розпорядження. Зразу на другий день, тобто 07.07.1989 р., не тільки чоловіка Січка Петра Васильовича, але й сина Січка Василя Петровича, було нагло затримано міліцією в автомобілі при виїзді з м. Долини і під примусом, без будь-якої санкції на це, доставлено в міліцію для розмови з паном прокурором Юрківим.

Про що Юрків вів з Січками розмову, я не знаю, бо я їх більше не бачила. Їх повели в суд і дали по 15 (10. – Ред.) діб арешту. Отже, спрацював прокурор Юрків на ходу. Можете його за це нагородити.

Тепер, коли Січки страждають у застінках, причому без одягу, і я не знаю де (бо це державна таємниця), то пан прокурор може свобідно в ці дні відпочивати, а через два тижні якось-то буде. Може, придумаємо нові звинувачення і замість першого секретаря Кондратюка засудимо їх...

У народі ходять поголоски, що міліція погрожує скоро придумати Січкам таке звинувачення, що «комар носа не підточить», не то що якісь американці.

Але знайте: на Долинській прокуратурі не зійшовся клином світ. Не ті часи. Є ще Москва, до якої ми не зверталися тільки тому, щоб не переступити інстанції. Про всяк випадок є ще ООН.

Січкам дали по 15 (10. – Ред.) діб арешту за те, що вони хотіли разом з іншими людьми взяти участь у санкціонованому мітингу 25 червня. Не дозволили висловитися Січкові Петрові – і він пішов з мітингу. На знак обурення народ пішов за ним. Це і розізлило як прокурора Юрківа, так і першого секретаря райкому.

Слово на мітингу можуть брати ті, котрі хвалять. У цьому випадку – матері-одиначки, які наплодили дітей, а держава допомогла їм – спасибі. А критикувати, та ще партійних осіб, – Боже борони. «Гласність» не для Долини, бо Долина не Москва, там дозволяється критика.

Вимагаю встановити справедливість і негайно звільнити з-під арешту як Січка П.В., так і Січка В.П., які затримані через амбіції прокурора.

А на подану Вам скаргу за № 16-271-89 ми рішення Долинської прокуратури не приймаємо, бо початок відповіді вже несемо на своїх плечах. Їхню відповідь знаємо наперед. Такі методи були прийнятні в часи застою.

Вірю, що та відповідь одразу поїде в Москву (якщо не повбиваєте Січків за цих 15 діб), але зі скаргою не лише на Долинську прокуратуру, але й на Івано-Франківську та Київську.

Досить гратись в цю-цю бабки і спихати справу з рук у руки. Івано-Франківськ міг би сам розібратися в цьому. Та коби то йшлося не про першого...

Виглядає, що Ви заодно з ними, то вже вибачайте.

9.07.1989 р.

(Підпис) С.Петраш

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Прокуророві Долинськогор-ну Юрківу
від Січко Лесі Володимирівни,
прож. у м. Долині, вул. П.Мирного, 14,**

ЗАЯВА

Прошу дати письмову відповідь, де знаходиться мій чоловік Січко Василь Петрович, якого по Вашій вказівці безпідставно засудили на 15 (10. – Ред.) діб арешту.

Заступник начальника міліції Димокур сьогодні вранці сказав, що Василь і його батько відбувають міру покарання в Івано-Франківську.

Ви ловите людей по дорозі, як колись ловили гицлі собак. Взяли роздягненого, в одній сорочці. Як я маю передати йому теплий одяг? Адже там не курорт, а він туберкульозний. За наслідки хвороби будете відповідати Ви.

Сьогодні в Івано-Франківську обійшла всі інстанції – від КПЗ, міліції і до прокуратури. Всі відсилали мене в Долинську прокуратуру.

Не буде відповіді – буду кричати на весь світ, що його вбили.

10.07.1989 р.

Підпис Л.Січко

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

ЗВЕРНЕННЯ

Я, Січко Стефанія, вже навіть не знаю, до кого звертатися і просити про захист від партійної бюрократії. Звертаюся до всіх чесних українців діаспори, насамперед до радіостанцій «Голос Америки», «Свобода», «Радіо Канади», які мають можливість допомогти нам повідомити про це широкі маси.

Ми троє – я, мій чоловік Петро Січко та наш син Василь Січко – є членами Українського Християнсько-Демократичного Фронту, тим більше, що Василь є головою УХДФ. У зв'язку з цим за нашою хатою встановлено безпрецедентний нагляд з боку КДБ. Живемо як у неронівські часи, коли християн ловили по дорогах.

Сьогодні чую по радіо «Свобода», що Січки арештовані 7 липня і суджені на 15 (10. – Ред.) діб не знати за що. Жаль! Називають їх «жителями міста Долина», та чомусь важко назвати їх членами УХДФ. Звід-

сіль інформація надходить детальна, але комусь кісткою в горлі стоїть слово УХДФ. Видно, є особи, зацікавлені в тому, щоб цю організацію замовчувати. Навіть Левко Лук'яненко, з яким ми в нормальних стосунках, будучи в Бельгії, в інтерв'ю назвав усі неофіційні організації на Україні, крім УХДФ, хоча добре знає, що собою становить ця організація, бо був з головою УХДФ Василем Січком в Естонії на конференції.

Пишу це звернення тому, що хочу підкреслити, хто такі Січки і за що їх переслідують. Візьму останній місяць, червень. У нашій Івано-Франківській області, особливо в Долинському районі, де ми живемо, весною і початком літа була дуже підвищена радіація, почали лисіти діти. На початок літа було хворих дітей 11 осіб, на кінець червня поверх 20 дітей. Також в м. Калуші 7 дітей. Народ захвилювався. На підприємствах люди зверталися до своїх начальників, щоб ці вимагали від райкому пояснення. Вимагали, щоб відбувся мітинг, на якому пояснили б людям складну ситуацію. Коли ми, члени УХДФ, звернулися за дозволом до місьвиконкому, нам дозволу на проведення мітингу не дали, а ми його зробили на вимогу людей.

4 червня відбувся екологічний неофіційний мітинг в м. Калуші Івано-Франківської обл., його організував УХДФ, виступали Січко Петро, Січко Василь, Кіндратюк Микола (член УХДФ). Після цього 7 червня до хати прийшов міліціонер із депутаткою і запросив до міськради на розмову. Нічого не підозрюючи, Петро Січко пішов з ними, але в міліцію, яка повезла його в м. Калуш, а там зразу засудили його на 10 діб. Пішов з хати в сорочці, а сидіти довелося на бетоні. Одяг не прийняли і я не могла довідатися, де він сидить.

На 11 червня готували мітинг у м. Долині. Міськвиконком дозволу не дав. На заяві були підписані три члени УХДФ: Голова Січко Василь, Січко Стефанія і Кіндратюк Микола. Турботу за дозвіл я взяла на себе, бо за Василем слідувала міліція, не можна було вийти з хати. Міськрада відповіла, що будуть готові до мітингу аж на 25 червня, тоді запросять нас і нададуть слово. Перенести мітинг не було можливо, бо народ знав, що мітинг буде 11-го, а нам відмовили 9-го.

Отже 11 червня на площі Перемоги неподалік райкому зібралися тисячі людей. Ми не могли підвести людей, бо в народі біда, лисіють діти, і тривога перемагає страх.

У цей день нашу хату обложила міліція, годі було вирватися. Отець М.Гаврилів мав приїхати, щоб відслужити молебень за хворих дітей. Його затримали і забрали в міліцію. З ним в авті їхала секретар УХДФ Чекальська Ліда і ще двоє пластунів.

І хоч як нас охороняла міліція, ми зуміли вчасно дібратися на площу Перемоги. Василь Січко витягнув сховані плакати, які УХДФівці розгорнули, і почав мітинг. Через 5 хвилин підоспіла група пластунів зі Львова з синьо-жовтими прапорами, на вид яких люди падали до землі,

плакали і хрестилися з радості. При кінці В.Січко сказав, що молебну не буде, бо о.Гаврилів затриманий міліцією. Запитав: «Чи підемо визволяти?» Народ загув: «Підемо!». І під синьо-жовтими прапорами народ рушив з криком «Ганьба!» до міліції. Туди відстань 3 км. За півкілометра до міліції нас зустріло КГБ з рупорами і криком «Остановитесь!». Та під тиском людей вони повтікали. Але за 30 метрів від міліції нас зустрів загін спецвійська (дивись фотографії з мітингу) у шоломах і з дрючками. І вони скоро втекли під тиском народу.

Під міліцією нас зустрів долинський прокурор Юрків А.А. і перший секретар райкому Кондратюк Р.В. Вони кричали «Розійдіться!». Народ вимагав звільнення о.Гавриліва. Долинські бюрократи, почувши, що народ іде, відпустили о.Гавриліва і сказали, щоб їхав прямо до Львова. Народові ж сказали: «Нема, він поїхав у Львів». Народ не вірив, скандував далі, і така сильна була реакція, такий страх найшов на бюрократів, що вони змушені були завернути о.Гавриліва з півдороги. Народ зустрів отця оплесками і вигуками «Слава!», але з-під міліції не відступав, вимагав звільнення Петра Січка, який відбував 10 дб.

Тоді перший секретар сказав: «Вас сюди привів провокатор, нащадок Січків, його батьки вбили Ярослава Галана в 1947 році». Народ закричав: «Брешеш!». І ще казали: «Говори по-українськи», бо він говорив ламаною мовою.

Десь через дві години народ відійшов від міліції на прохання отця, щоб відслужити молебень. Прокурор сказав: «Дозволю молебень, але хоча б пару метрів від міліції». Відбувся молебень. Ще й тут Василь Січко мав нагоду сказати людям, що являє собою УХДФ і яка її програма. Народ вступав в УХДФ масово.

Тоді Василя Січка на мітингу при народі не арештували, а на другий день, коли він підвозив до залізничної станції Юрія Руденка, їх обох затримали в м. Болехові і без будь-якої санкції Ю.Руденка тримали з 9 години ранку до 18 години і аж тоді дали 15 дб за те, що він фотографував події на мітингу. Василя Січка тримали більш як три години, тоді повезли в м. Калуш і дали 10 дб.

Їх забрали роздягнених, а передачу з одягом не можна було дати, бо «не положено», а також це державна таємниця, де вони сидять. Так Василь Січко відсидів 10 дб на бетоні роздягнений. З харчування вранці і вечері чай, а на обід суп-баланда, це при тому, що він туберкульозний з попереднього строку, який закінчив у 1985 році.

На той час відбувся молебень 18 червня на могилі Січових Стрільців у м. Івано-Франківську, де було присутніх до 100 000 народу і 32 синьо-жовті прапори. Франківчани зустрічали львів'ян на вокзалі з прапорами. Народ плакав, хрестився, падав ниць перед тим прапором, за який готові життя віддати.

На мітингу взяв слово Петро Січко від УХДФ (а «Свобода» сказала: «житель міста Долини»). При кінці він сказав, що Голова УХДФ Василь Січко відбуває 10 діб у тюрмі в Іван-Франківську. Народ загудів: «Волю Січкові!». Після молебня кілька десятків тисяч пішли під тюрму і скандували: «Волю Січкові!» до пізнього вечора. (І знову радіостанція «Свобода» говорить так: «З мітингу народ пішов по місту з кличем: «Геть Щербицького! Волю Україні! Волю Січкові!»)

Того ж 18 червня Петро Січко встиг повернутися в Долину на 17 годину і тут провів мітинг. Коли він сказав, що Василь сидить, то народ пішов до райкому і скандував довго «Волю Січкові!» і, головне, де його тримають. Але власті нізащо в світі не скажуть, куди запроторили людину. На знак протесту 20 000 народу пройшли з прапорами містом до пам'ятника Шевченку і там молитвою закінчили.

На 25 червня зробили мітинг «владі їмущі», на який сказали, що запросять нас, тобто Січків. Не запросили і не надали слова. Щоправда, Василь встиг сказати, що наша хата не музей і її нічого охороняти. Якщо й далі так буде, то народ поїде в Москву до Президії з протестом. Петрові Січку дали мегафон, але він не встиг сказати двох речень, як прокурор Юрків А.А. відібрав мегафон і не дав говорити. Тоді П.Січко сказав, що як не дають людям говорити, то нема тут чого робити, махнув рукою і пішов, а за ним майже весь народ. Пішли до пам'ятника Шевченку і там провели мітинг. *(На цьому рукопис уривається. – Ред.)*

11.07.1989

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Депутатові Верховної Ради СРСР п. Павличкові Д.В.
від жительки м. Долина Січко Стефанії Василівни**

ПРОСЬБА

Звертаюся до Вас як до народного депутата Верховної Ради і як до людини з проською захистити нашу сім'ю від беззаконня нашої влади – як Долинської, так і Івано-Франківської.

Нам не можна ходити одинцем навіть у білий день, бо не знаємо, звідки буде напад.

Так, у серпні побили мого старшого сина Василя Січка в м. Стрию на залізничній станції о 12 годині дня.

Чоловіка Петра Січка 18 вересня о 3-й годині ночі міліція напала в парку біля станції, коли він повертався зі Львова з Архієрейської католицької відправи.

Так само і тепер, 29 жовтня ввечері, по 7-й годині, напали на чоловіка баталія міліції і КГБ, побили, напівживого затагли до машини і зараз

він знаходиться в лікарні міста Івано-Франківська в хірургічному відділенні, нерухомий. Зі струсом мозку та гулями і синяками.

30 жовтня до обіда я не могла знайти ні прокурора, ні начальника міліції, щоб довідатися, де чоловік, а після обіда по телефону зв'язалася з прокурором чи його заступником, який сказав, що про щось подібне нічого не знає, тобто про якийсь напад чи арешт Січка, бо він санкції не давав, мовляв, питайте в міліції.

А начальник Долинської міліції відповів, що нічого не знає. Що сталося на залізничній станції, він не в курсі справи, бо це все робила міліція з Івано-Франківська. Але знає одне, що Січко П. знаходиться на вул. Чекистів, 15, у м. Івано-Франківську, що проти нього порушена кримінальна справа за проведення мітингу 25 червня 1989 р. Його прослухають і він ще сьогодні буде вдома.

Я мало вірила тому, бо після того побоїща приходили до мене люди і казали, що була долинська міліція, лише в цивільному, що був там Саламага, Коратник, Бойчук і ще декотрі, яких прізвищ не знають.

Після цього таки в понеділок 30 жовтня до мене подзвонили з Івано-Франківська люди з Руху і сповістили, що Січко Петро в лікарні лежить, побитий і нерухомий.

31 жовтня я його навістила в лікарні в м. Івано-Франківську в хірургічному відділенні важко хворого, з гулями на чолі, синяками на обличчю, зі струсом мозку і нерухомого. Не відкривав очі, говорив, що не може, а також погано чує.

Цікавить одне. Чому потрібно було організувати баталію міліції і КГБ, витрачатися, платити їм за робочий час і брати його таким бандитським чином? Вони цим не залякали людей, а насторожили, що сталінські часи не минулись. Тим більше, що люди їхали з перепоховання жертв сталінського терору. Ще стояли в кожного перед очима черепи тих жертв – і тут зразу їм нагадали, що в Радянській владі жертвам кінця не видно – чи сталінізм, чи так звана перебудова.

Я розцінюю цей факт такт. Щоб не судити першого секретаря райкому партії Кондратюка, треба вбити Петра Січка, який подав до суду першого секретаря за наклеп і образу. На першому мітингу в м. Долині 11 червня 1989 року перший секретар Кондратюк сказав до народу, вказуючи пальцем на мого старшого сина Василя Січка: «Вас привів сюди провокатор, його отци вбили Ярослава Галана в 1949 році». Заперечення явне: ми з чоловіком уже в 1947 році пеклися в сибірських таборах.

Звертаюсь до Вас як до депутата, щоб розплутати цей клятий вузол, щоб хоч якось забезпечити нам те мізерне існування на своїй рідній землі.

2.11.1989 р.

З пошаною до Вас С.Січко

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Голові Івано-Франківського облвиконкому
п. Яковині М.
від Стефанії Петраш-Січко,
проживаю у м. Долина, вул. П.Мирного, 14,**

СКАРГА

Я весною 1991 р. не хотіла тривожити Вас, звернулася з цією скаргою в Галицький райвиконком на ім'я Крука В., але досі не діждавшись відповіді, вимушена звернутися до Вас.

Я уродженка с. Залукви Галицького району, 1925 р.н. До 1944 року проживала в цьому селі. З приходом більшовицької окупації була вимушена піти в підпілля, щоб оминати арешту, тому що наша сім'я трактувалась націоналістичною. Батько колишній січовий стрілець, молодший брат – вояк УПА, дві старші сестри і я пішли в підпілля, а старший брат з сім'єю був вивезений у Сибір.

В 1947 році наше господарство було конфісковане і всі роки до 1991 року ним користувалась держава. Нову хату, яка належала братові Антону, таки тоді, в 1947 році (коли брата вивезли), розібрали і побудували з неї сільраду, а в старій хаті була колгоспна контора, на городах теплиці, ще далі курятники. Потім городи віддали під забудову для людей. Донедавна в stodолі була пилорама. Я мало цікавилася, що там є і хто там господарює, бо знала, що такі часи, що нам це не віддадуть. До того, ми пішли таборів у своє село не повернулися. Брати і сестри поселилися в м. Калуші, а я в м. Долині.

Але минулого року, коли я приїхала в село, сусіди сказали, що на місці нашої родинної хати буде собі житло комуняка Бабій Роман, батько якого виявив себе комуністом ще в 1939 році.

Мене це вкрай вразило. Чому саме тоді, коли вже було відомо, що майно будуть повертати репресованим, Галицька влада віддала хату, а радше місце з-під хати, і кому? Комуністові, який в селі не дуже сливе авторитетом.

Маю претензії до Галицького райвиконкому, найбільше до п. Крука Василя, з батьками якого ми жили по сусідству, і вони добре знають, хто ми такі.

Я весною 1991 р. в скарзі до Галицького райвиконкому заявляла, що протестую проти цієї будови і щоб райвиконком повернув йому кошти за фундамент і віддав будівництво будь-якій організації («Меморіалу», Рухові) чи іншому товариству. Я не хочу для себе нічого. Хай там стоїть музей, дитячий садок, бібліотека, лише не дім комуніста.

Відповіді я не одержала, зате підказали Бабієві, щоб поспішив, бо до осені він уже накрив цей будинок. А щоб односельці не обурювались, він сказав, що все зі мною погоджено.

Я ще раз підтверджую, що, як репресована, протестую, щоб у хаті, в якій у всі часи відбувалися таємні збори, в хаті, в якій будувалась Украї-

на, на місці, де ми присягались на вірність Україні, тепер повзав кат-комуніст. Це виходить поза рамки моралі.

Не хотіли заплатити йому менше, то тепер заплатите більше, а в мене ще стане і сили, і вміння, що Бабій у цій хаті жити не буде. Хай живе, де хоче, бо не можуть бути закони України гіршими від колишніх – комуністичних.

Звертаюсь до Вас, щоб ужили заходів щодо цього будівництва. Вірю, що не одержу типової формальної відповіді, бо не ті часи.

Зробіть так, щоб усе це відповідало і законові, і честі гідного українця. І зрозумійте, що мова йде не про майно, а про честь.

З пошаною до Вас –
10.І. 1992 р.

(підпис) С.Петраш

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

ПРОТОКОЛ

засідання комісії по відновленню прав репресованих Галицької районної Ради народних депутатів від 12 лютого 1992 року м. Галич № 6

Присутні на засіданні комісії:

Попович Б.М. – голова комісії

Лотоцький В.Й. – заступник голови комісії

Кіцела Н.Ю. – секретар комісії

Члени комісії:

Галушка В.Т., Бесараб М.Г., Шимерлюк М.М., Бойчук А.Й., Людевич Я.М., Канюка Б.Ф., Скринник Б.М., Цимбалістий Б.Й.

Порядок денний:

I. Розгляд заяви Петраш С.В.

СЛУХАЛИ: заяву Петраш С.В.

Інформував: Попович Б.М.

Гр. Петраш Стефанія Василівна, уродженка села Залуква, 23 жовтня 1947 року була засуджена військовим трибуналом по ст. 54-1 «а», 54-11 Кримінального Кодексу України на 10 років позбавлення волі.

В довідці про її реабілітацію, яка видана прокуратурою Івано-Франківської області за № 1760 від 28 січня 1992 року, вказано, що гр. Петраш С.В. була арештована 2 липня 1947 року.

У матеріалах кримінальної справи відсутні матеріали про час її звільнення.

Гр. Петраш С.В. просить комісію встановити строк її звільнення.

Заслухавши покази Петраш С.В. з цього питання та обговоривши її заяву, керуючись Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», комісія в и р і ш и л а :

І. Встановити час перебування в місцях позбавлення волі гр. Петраш Стефанії Василівни з 2 липня 1947 року по 15 липня 1956 року згідно з довідкою № 1760-91 від 28.01.1992 р., виданої прокуратурою Івано-Франківської області.

Голова комісії
Секретар комісії

(підпис) Б.Попович
(підпис) Н.Кіцела

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Редакції «Голосу України»
від гр. Петраш Стефанії,
проживає у м. Долина Івано-Франківської обл.,
вул. П.Мирного, 14**

Шановна редакціє, хочу через Вашу газету поставити питання заступникові Голови Уряду панові Комісаренкові С.В. Згори дякую.

Я мала честь побувати на Конгресі українців діаспори колишнього Союзу в м. Києві 22.І.1992 р..

Доповідь Ваша, п. Комісаренку, була другою після нашого Президента. Ви говорили про жахи, війни і сказали такі слова: «А потім ще в 40-50 роках та братовбивча драма на землях Західної України».

Нас у залі було присутніх як не 50%, то 30%, по-Вашому, «братовбивців», а по нашому членів ОУН, УПА, патріотів визвольного руху тих років. І ви не подумали, що зачіпаєте честь не нас, як осіб, а честь нашої ідеї, за яку ми готові були віддати, та й віддавали життя своє і тим самим прокладали дорогу до тої незалежності, яку Ви сьогодні представляєте. За яким братом Ви вболіваєте? Якщо за «старшим», то Ви праві, бо ми дійсно гнали його з наших земель.

Мене, подібних до мене можна зневажати, але боротьбу нашу – ніколи. Це, як я зрозуміла, – комуністична звичка минулих часів, коли борців називали бандитами.

Я з часом і забула про Вас і про цю образу, але сьогодні в «Голосі України» прочитала, що Вас представили до Шевченківської премії, то знову згадалися ці болючі слова і знову подумала, чи сумісні вони з нагородою. Я Ваших творів не читала, але нагороджений українець, та ще Шевченківською премією – це кришталь.

Хотілось би, щоб Ви заспокоїли багато сердець і пояснили, чому так оцінюєте Визвольні змагання 40 – 50-х років, а в кращому разі вибачились перед чесним народом, і тоді спокійно приймати нагороду.

З повагою – С.Петраш
14.ІІ. 1992 року

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Голові Долинського нарсуду Чопею
від жительки м. Долини, вул. П.Мирного, 14,
Петраш Стефанії Василівни**

ЗАПИТАННЯ

11 червня 1990 р.* в м. Долині відбувся мітинг, в основі якого стояло екологічне питання. Проводив його Василь Січко. Коли демонстранти були вимушені йти до будинку міліції, там уже їх чекали начальник міліції, прокурор Юрків А.А. та перший секретар Долинського райкому партії Кондратюк. Останній при зустрічі демонстрантів вказав рукою на мого сина Василя Січка і сказав у мегафон до багатотисячного народу такі слова: «Не вірте Січку, то син, родітєлі якого вбили Галана». Я тоді не змогла цього опротестувати, бо мені не дали слова. А через тиждень, 18 червня, в м. Долині вдруге відбувся мітинг і я мала нагоду опротестувати брехню, сказану Кондратюком. Бо ми з чоловіком не вбивці, нікого не вбивали, тим більше Галана, тому що нас арештували і судили в 1947 р., а Галан убитий 1949 р.

За сказану мною правду Долинський суд оштрафував мене на суму 300 крб. – заочно. Я зовсім не одержувала півроку пенсії (моя місячна пенсія була 54 крб.).

Вимагаю визнати той суд наді мною недійсним і повернути мені піврічну пенсію згідно з теперішніми тарифами, хоча б і за рахунок Кондратюка, якого волю тоді Ви як суддя виконували.

Чекаю відповіді.

31.І. 1993 р.

Підпис С.Петраш.

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

**Прокурору Долинського р-ну Юрківу А.А.
від жителя м. Долини Січка Петра Васильовича**

---

* 1989 року. – *Ред.*

ЗАПИТАННЯ

29.IX 1990 р., в день перепоховання жертв більшовицького терору в Дем'яновому Лазі, я повертався додому з сином Василем. У м. Долина на вокзалі на нас був вчинений напад органами внутрішніх справ м. Долини (між напасниками був міліціонер Саламага).

Сину Василеві вдалось вирватися з цієї облоги, а мені скрутили руки, вдарили чимось важким по голові і вже безпам'ятно вкинули в автомобіль і привезли в м. Івано-Франківськ на вул. Чекістів, 15, де я й отямився.

Я був у такому стані, що «добродії» мусіли викликати «швидку», яка й забрала мене та помістила в лікарню. Зняли побої, описали травми, але під «зорким» оком підопічних через добу всі документи пропали.

Вимагаю відповіді, з якої причини і хто дав санкцію на мій арешт?

Чому не визнані винні в злочині і не притягнуті до відповідальності?

Досі ви всі: прокуратура, міліція, суди, які свідомі цього злочину, знаходитеся на своїх старих посадах і ніби працюєте для незалежної України, то чому прикриваєте злочини колишнього Союзу? Найвища пра: або чесно працювати для України, або звільнити місце тим, хто не боїться сказати правду.

Жду відповіді.

31. I. 1993 р.

(Підпис) П. Січко

З архіву Петра Січка. Публікується вперше.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Александров 139
Алексенко 232
Алла Пантеліївна 190
Андрійчук Анна 135-136
Андропов Юрій 15, 231
Антоненко Б.Т. 10, 130, 149, 160, 162, 181, 189, 191, 199
Антонів Олена 16, 83, 92-93, 125-127
Аншукова (Січко) Валентина, дружина Володимира, 16
Аржанов П. 169
Бабій Роман 244
Бадзьо (Кириченко) Світлана 79, 102, 133-134
Бадзьо Юрій 79, 102, 115, 135
Баланда 54
Бандера Степан 35, 174, 176, 179
Барановський 45
Басараб Надя 132
Безкорсий 214
Бердник Олесь 9, 73-78, 86, 158, 189
Бесараб М.Г. 245
Бесіда (Бесіда), прокурор, 107-109, 215-216
Біда Катя 54
Білас Василь 21
Білокобильський О.А. 174, 176, 179-180, 186, 190
Білорус, конвоїр 65
Бірюкова 157
Бойчук А.Й. 242, 245
Бокій 214, 215
Болюк 85-86
Борисенко О.С. 182
Брежнев Л.І. 10, 12, 91, 94, 132, 150, 191, 204, 211
Бринджук 68
Брунарський Петро 128-130
Брусенцов Г.П. 182
Бугрин Валентин 143
Будзинський Григорій 14, 114, 126
Бурдейний 10, 72-73, 104, 164, 167
Бучацький Мирон 188, 229
Василик Павло 116, 138
Ващук Л.Г. 176, 176, 180, 186-187
«Вишня» 30, 33
Вірник І.П. 180
Вільчинська Л.Н. 229
Водославський 24
Возна 54
Всеволод, пропагандист 26
Гавриков О.М. 182
Гаврилів Михайло, отець, 116, 240
Галан Ярослав 17, 170, 240, 243, 246
Галушка В.Т. 245
Ганчевичі 131
Гарбузов 71
Гаркавий М.О. 218-219
Гель Іван 116
Гиря 233
Гірна 157
Глух Ф. К. 191
Глушко Михайло 38
Годованець Василь 82, 185, 187
Гончар Олесь 7, 71, 139-140, 143-144, 195
Горан С.А. 153
Горальник Настя 59
Горбовий Володимир 129
Горенко З.У. 176
Горині 126
Горинь Михайло 125, 135
Горинь (Мацелюх) Ольга 125
Городенко 166
Горшков В.П. 7, 139
«Гульнара» 50
Гуменюк В.М. 116, 228, 229
Гуренко З.І. 174, 179, 184
Гуцул Володимир 128
Гонта 30
Даниленко О.Т. 180
Данилишин Дмитро 21
Данута 65-66
Демидов О.О. 176, 177, 180, 187
Дем'янюк Іван 109
Дерев'яно 212
Дирда Богданна 63
Дирда Оля, «Оленка» 30
Дитюк 78
Дідківська Галина 80
Добровольський 166
Довганко, прокурор, 119-120, 227, 229
Долгих 158
Долішня Лариса 212
Домінас В.М. 176, 177
Донченко 104, 158, 236, 237
Дуліба Р.І. 176, 177
Духович Марія, «Оля» 25
Єрликін 165
Жарков М.В. 145, 147
«Журба» 30, 31, 33-37
Завало, декан, 90, 203

Захаров Євген 2, 144
 Зевін М. 166
 Зеленох Петро, отець, 116
 Зінкевич Осип 144, 157
 Зінченко В.С. 222, 223, 225
 Зорухович 42, 43
 Зубенко Г.Я. 218-219, 221
 Ємець Олександр 135
 Іванов В.В., прокурор, 83, 93, 159, 165, 168, 180, 181, 224, 236
 Івасюк Володимир 9, 16, 76-77, 88, 130, 169-170, 174, 176-177, 179, 184, 186, 189, 192
 Ільницька Мирослава 97
 Ільницький Михайло 11, 87, 97
 «Іскра», Козієвич Богдан 41, 42, 45, 50
 Кавка Катерина 81, 165, 167
 Кайдан А.Ф. 236, 237
 Калинець Ірина 126
 Каниюка Б.Ф. 245
 Караванська Ніна
 (див. Строката-Караванська Н.)
 Караванський Святослав 79, 86-87, 160
 Каратник 165
 Кариванович Настя 59-60
 Карпова 137, 165
 Качалов В.В. 237
 Квасній Іван 25
 Кілечко Оксана 130-131
 Кіндратюк Микола 17, 240
 Кіцела Н.Ю. 245
 Киндєсв 157
 Кириченко (Бадзьо) Світлана 79, 102, 133-134
 Кльоц (Клюц) Володимир 70, 88
 Книш Д.П. 153
 Кобрин 116
 Коваленко І.О. 218-219, 223
 Ковальова В.В. 229
 Когут І.П. 176, 177
 Козак Зенон 105
 Козієвич Богдан, «Іскра» 41, 42, 45, 50
 Колодій Марія і Михайло 138
 Колодій, секретарка суду, 157
 Комісаренко С.В. 245
 Коморний О.А. 221-222
 Кондратюк Р.В. 238, 243, 246
 Коновалов, начальник гарнізону, 65
 Коновалов Г.А. 208
 Коратник 242
 Коростеньов 37
 Костельник Гавриїл 170
 Костів Микола 73
 Коцюбинська Михайлина 80, 133
 Кравець В.В. 175, 180, 185
 Кравчук Л.М. 57
 Крамар М.У., адвокат, 108, 220
 Красівський Зеновій 12, 26, 83, 92-93, 105, 118-119, 125-126, 138
 Кременський Володимир 99
 «Крига» 26, 27
 Крилов, начальник табору, 66
 Крилова В.Д. 229
 Кричевський 139
 Кругловський 158
 Крук В. 243-244
 Крючков-Дворецький Є.І. 182, 188, 189
 Кузнецов 39
 Кульчицький О.І. 107-109, 220, 223, 225, 226
 Купрійчук Розалія 68
 Курелюк Ярослава 228
 Куцак Микола, чоловік Олі Петраш, 40
 Кучеренко Г.Е. 224
 Кучма Л. Д. 67
 Кушенко 94, 106, 155, 193
 Лаврів Василь 68, 82, 156-157
 Лагдан 157
 Лаут 104-105
 Леонович Амалія 42, 43
 Летун 30, 41
 Лисак Марія 25, 138
 Литвин Тимофій 165, 167
 Литвин Юрій 10, 80, 83, 190
 Лісова (Гриченко) Віра 80, 126
 Лісовий Василь 80, 126
 Ліченко В. 153
 Лобур Валентина 165, 167
 Лотоцький В.Й. 245
 Лук'яненко Левко 80, 126, 135, 190, 239
 Лук'яненко Надія 126
 Луцик Михайло 10, 80-82, 128-129, 166-167
 Люба, дочка Розалії Петраш і Дмитра Чабак, 21
 Людкевич Я.М. 245
 Лябох 158
 Льюда (Гундьо), лікар, 113-114
 Маївська, секретарка суду, 98, 212
 Мальсагов В.Б. 176, 177, 180, 187
 Манжура Іван 154
 Маринович Мирослав 78, 135, 190
 Маркевич 84
 «Марійка» (С.Петраш) 30, 45
 Мартинюк Володимир 87, 97
 Марченко Валерій 79
 Марченко Н.М. 79
 Масол В.А. 67
 Матвієнко А.Д. 183
 Матусевич Микола 78, 190
 Мацик Оля 132
 Мацькевич Володимира 25
 Медведєв 193, 203

Межиріцька Домна 48
 Межиріцький, «Дуб» 48
 Мельник Мирослав 92
 Мельник Микола 38-39
 Мельник Михайло 189
 Мельничук 216
 Мендела О.П. 175, 180, 185
 Мешко Оксана Яківна 10, 11, 73-75, 78-84,
 122, 155, 166-167, 193-194, 197
 Микола, колишній політв'язень, 128-130
 Миргитич, отець, 116
 Мирослав Петрович 153
 Мислюк 165
 Михайло 30
 Михась (Місько), син Олі Петраш-Гусак, 25,
 27-28
 Мінін 40
 Момот В.І. 208, 209, 212
 Мороз Валентин 76
 Мороз О.О. 67
 Мороз Раїса, дружина Валентина Мороза,
 76
 Мороз Раїса, дружина Мирослава
 Симчича, 126
 Музичка Зеня 59
 Надольський 40
 Надя 54
 Нарбут Георгій 158
 «Недодя» 30, 33, 37
 Новосельцев 214
 Ношенко 59
 Обухова 72, 152, 164, 190
 Овсієнко Василь 2, 4, 144
 Огородник А.П. 229
 Одрин Сергій А. 70, 88, 174, 176, 179-180,
 184, 186, 190
 Одрин Тая 70, 88
 «Оленка» 30
 Олійник В.М. 192
 Олійник О.П. 191, 202
 Орленко В.Н. 201
 Осипчук Степан 136
 Остап 30
 Павленко А. 169
 Павличко Д.В. 242
 Павлович М.Ф. 175
 Павлюк А. 169
 Панасович 91
 Пан(р)феров А.О. 217-219, 222
 Панченко Г. Д., нач. колонії, 206, 214-216,
 220, 225
 Парахіна 70, 142
 Пасічник П.Т. 160
 Пасічняк Надія, вона ж Сенюк, Синюк Па-
 раска 45, 48-50, 62
 Патроник В.Р. 176, 177
 Перетятко М.І. 219-220
 Петах Т.Ф. 220, 223
 Петраш Антін, найстарший брат Стефанії
 Петраш, 12, 26, 37, 95, 243
 Петраш Богданна, сестра Стефанії, 26, 40,
 72, 132
 Петраш Василь, батько Стефанії, 20, 22, 24,
 26
 Петраш Олександра, мати Стефанії, 20, 22,
 26
 Петраш (Гусак) Оля, сестра Стефанії, 5, 22,
 25, 27-29, 37, 48, 66, 138
 Петраш Омеляна (Міля), сестра Стефанії, 21,
 22, 25, 26, 27, 29, 38, 39-40, 42, 44, 66, 95
 Петраш (Чебак) Розалія, найстарша сестра
 Стефанії, 21, 26, 106, 138
 Петраш-Січко Стефанія, «Марійка» 1-138,
 139, 147, 155, 159-172, 173, 190, 191, 193-
 197, 199-201, 205-207, 210-216, 223, 224-
 229, 231-236, 239-247
 Петраш Ярослав, брат Стефанії, 26
 Петронеска Анна (Гранеско Анета) 44
 Петровський 191
 Петруня, Петрунь 156, 158
 Пилипівські 85
 Пилипонько Олекса 22, 24-26
 Пимен, патріярх 116-117
 Півнев С.Д. 236
 Плаксін В.І. 227, 230
 Плющ І.С. 29
 Погрібний А. Г. 7, 8, 71-72, 140, 142-144
 Подрабінек Олександр 151
 Поляков 103-104
 Полянський С.В. 176, 177, 180, 186
 Попов 9, 155
 Попович Б.М. 244
 Пригородський М.П. 8, 145-146
 Прилюк Д.М. 7, 8, 71-72, 140-143
 Прокопенко В.І. 215, 216
 Пронюк Євген 80, 134
 Проців, отець, 88
 Пулик В.В. 209
 Пульфера 54
 Риндюк Н.Ю. 119-120, 227
 Рожак 127-129
 Романюк Василь (Патріярх Володимир) 94
 Руденко А.А., прокурор, 77, 85, 182, 189
 Руденко Микола 73
 Руденко Юрій, син М.Руденка, 241
 Руденко Р.А., генпрокурор СРСР, 191
 Рудий 158
 Русин Ф.А. 159
 Саламага П.С. 227, 229, 242, 247
 Самійлів В.М. 175
 Самотулка Б. 26
 Сверстюк Євген 80, 126

Світлишна Леоніда 80
 Світлишна Надія 19-20, 201
 Світлишний Іван 80
 Сейчук Іван 138
 Сенюк, Синюк Параска, вона ж Пасічняк
 Надія, 45, 48-50, 62
 Семков 39, 40
 Сергієнко Олесь 78-80
 Сидоренко, оперуповноважений, 89-90, 108-109
 Сидоренко, кагебіст 158
 Симчич Мирослав 126
 Симчич (Мороз) Раїса 126
 Сискавець Надія 64
 Січко (Аншукова) Валентина, дружина Володимира, 16
 Січко Валентина, дочка Володимира, 18
 Січко Василь 3-4, 6-18, 68-78, 81-82, 84, 87-90, 100, 103-112, 115, 121-125, 127-133, 137, 139-144, 147-152, 154-196, 199-202, 204, 205-210, 213-228, 230-236, 239-241, 247
 Січко Василь, батько Петра, 5
 Січко Володимир 3-4, 7, 11-18, 20, 74-75, 78, 80, 82, 87-88, 90-102, 105, 106, 109, 112-115, 119, 137, 147, 171, 194, 196-199, 202-205, 207-216, 225, 230-236
 Січко Іван, брат Петра, 118, 121
 Січко Катерина, з дому Терлецька, мати П.Січка, 5
 Січко (Круковська) Леся, дружина Василя, 16, 125, 238-239
 Січко Оксана 3-4, 7, 11-17, 78, 80-82, 87, 89, 94-96, 99-104, 106, 109-110, 118-122, 125-127, 134-137, 147, 191, 194, 197, 214, 223
 Січко Ольга, дочка Володимира, 17
 Січко Петро 3-19, 69, 72-73, 76-77, 85, 87-89, 100-101, 110, 115, 118-132, 137, 139, 141, 144-163, 167-196, 199-202, 205-207, 210, 212-216, 224, 225, 227-247
 Січко Петро (Петрусь), син Василя, 16, 137
 Січко Стефанія (Стефця), дочка Василя, 17, 137
 Січко Тарас, син Володимира, 16
 Скорич Л.І. 210
 Скрипник Б.М. 245
 Сливка В.В. 217-219, 222
 «Смерека» 29
 Смірнова (Калашнова) Мура 54-55
 Смірнова Н.О. 208
 Снегірьов Гелій 9, 174-176, 183, 186, 189
 Сніговська О.В. 229
 Совічева І.А. 144
 Сокоринська Валентина, дружина О.Бердника, 73-75
 Солженіцин Олександр 105
 Солонюк 235
 Согоєвський С.Б. 176, 177, 180, 187
 Сохань 156
 Сталін 66-67
 Стандьо, міліціонер, 100, 115, 236
 Стеблінська Ганя 47
 Стефанів Стефа 30
 Стецько Ярослав 24
 Стрільців Василь 8-10, 14, 74, 82, 85-86, 91, 115, 135, 156-158, 166-167, 170, 190, 195, 196
 Строй 134
 Строката-Караванська Ніна 14, 19-20, 79, 86-87, 138, 156, 157, 159-163, 168-169, 180-182, 198-200, 210, 227, 230, 234, 237
 Ступарик 104
 Стус Василь 4, 16, 79-80, 133
 Тарас, колишній політ'в'язень, 128-130
 Тереля Йосиф 14, 15, 105, 114-117
 Тереля Олена 115
 Терпиляк 42
 Ткач Марія 55-56
 Ткачук М.С. 116, 228, 229
 Томас В.Д. 218-219, 222, 223
 Туляш Параска (Ція) 51-52
 Тупиця 157
 Федорняк Параска 62
 Філяк Віра 48-49
 Френдій Маруся 27
 Фядін, прокурор, 234
 Хвиля К.Г. 220, 223
 Хмельницький Богдан 153
 Хомай 157
 Хоменко М.В. 174, 176, 179, 184
 Цап, міліціонер, 99
 Царук Олесь 134
 Цимбалістий Б.М. 245
 Чабак Дмитро, чоловік Розалії Петраш, 21
 Чекалюк 157
 Чекальська Ліда 192
 Чепига І.М. 208
 Черкасов 8, 155
 Чопей 246
 «Чорний» 38, 41, 173
 Чорновіл В'ячеслав 126
 Чупенко О.О. 182, 189
 Чуркін О.О. 72, 149, 152, 175, 185
 Шаршаткін А.О. 182, 189
 Швець Зеновій 97
 Шевченко Тарас 4, 68
 Шедько 223, 226
 Шеловій І.Б. 176, 177, 180, 186, 186
 Шестаков А.П. 217
 Шикета 40
 Шимерлюк М.М. 245
 Шкамбара Марія 138
 Шовковий 104

Штефан 67
Штогрин Б.І. 227
Шулепов 232
Шулер Петро 132
Шугурма Ліля 47
Шугурма Нуся 47

Щербицький В.В. 191, 241
Юрків А.А. 237, 238, 241, 246, 247
Якимчук 131
Яковина Микола 94, 243
«Яр» 29
Яцинович Юлія 39

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ХРОНІКА РОДИНИ СІЧКІВ.....	5
<i>Стефанія Петраш-Січко. ЖІНОЧА ДОЛЯ.....</i>	19
Розділ I.....	20
Юність	20
Більшовицька окупація	22
Німецька окупація	23
Другі більшовики. Арешт. Підпілля	27
Другий арешт	37
Несподіване звільнення.....	40
Третій арешт.....	41
Слідство і суд	44
Розділ II. Тепер піде мова про пересилку і про етап	50
Ургал. Лісоповал	53
Порт Ваніно.....	57
Етап на Колиму	60
Магадан.....	61
Розділ III	67
Вступ.....	67
Син Василь.....	68
Українська Гельсінкська Група. Арешт сина і чоловіка	73
Обшук 7 серпня 1979 року	80
Я вже не знала, ким у першу чергу журитись... ..	84
Син Володимир	90
Ще один хрест (Арешт Зіновія Красівського)	92
Кагебістські витівки	93
Суд над Володимиром	98
Ходіння по муках.....	100
Другий суд над Василем	106
Побачення з Василем	110
Побачення з Володимиром.....	112
Ініціативна група на захист Українських Церков	114
Обшук у справі чоловіка	118
Доля дочки Оксани	120
Звільнення чоловіка й сина Василя.....	122
Ще про звільнення чоловіка й сина	124
Похорон Олени Антонів.....	125
Далі пишу навгад, що згадаю... ..	127
Жовтень 1994 року. Рига	134

Наші «привілеї»	135
Розділ IV	136
Вступ.....	136
Подорож до Канади	137
ДОКУМЕНТИ.....	139
Довідка про звільнення Стефанії Петраш від 30.03.1957	139
Заява Василя Січка проректору КДУ від 23.06.1977.....	139
Заява Василя Січка Президії Верховної Ради СРСР про відмову від громадянства від 18.09.1977	141
Наказ Директора Верхньостругинського заводу металовиробів про звільнення з роботи Петра Січка. 21.12.1977.....	144
Скарга Петра Січка Президії Верховної Ради СРСР щодо звільнення з роботи. 22.12.1977.....	145
Заява Петра Січка про страйкування. 22.12.1977.....	147
Звернення Петра Січка до Організації Об'єднаних Націй щодо еміграції. 19.02 – 2.04.1978.....	147
Заява Петра Січка Президії Верховної Ради СРСР про порушень прав людини в СРСР. 7.11.1978.....	149
Суд над Василем Стрільцівим. 9.01.1979	156
Повідомлення «Інформбюлетеня УГГ» про обшуки в м. Долина в березні 1979	157
Повідомлення Прокуратури Івано-Франківської області щодо перешкод у телефонних переговорах. 04.07.1979	159
Повідомлення прокуратури Львівської області про арешт Петра Січка та спрямування Василя Січка на судово-психіатричну експертизу. 6.07.1979.....	159
Відповідь Івано-Франківського обласного виробничо-технічного управління Мінзв'язку на скаргу про незадовільну роботу міжміського переговорного пункту в м. Долина. 9.07.1979	160
Заява Стефанії Січко Прокурору Львівської області Антоненкові Б.Т. щодо арешту П. і В. Січків. 10.07.1979.....	160
Протест С.Січко Голові Президії Верховної Ради СРСР Брежнєву Л.І., 18.07.1979	161
Заява Стефанії Січко на побачення з чоловіком. 19.07.1979.....	162
Заява Стефанії Січко на побачення з сином. 19.07.1979	162
Заява Стефанії Січко комісії Львівської обласної судово-психіатричної експертизи, 24.07.1979.	163
Протокол обшуку в Стефанії Січко 7.08.1979.....	165
Лист Стефанії Січко панові Бурдейному від 10.08.1979	167
Повідомлення прокуратури Львівської області про арешт Василя Січка. 14.08.1979	168
Відповідь Прокуратури УРСР Стефанії Січко щодо арешту чоловіка і сина. 15.08.1979	168

Протест Стефанії Петраш редакторів газети «Червона Долина» А. Павленку від 24.09.1979.....	169
Обвинувальний висновок у справі Петра та Василя Січків. 27.09.1979.....	173
Заява С.Петраш прокурору Львівської області щодо становища чоловіка і сина. 15.10.1979	181
Заява С.Петраш Головному Прокурору УРСР щодо становища чоловіка і сина. 13.11.1979	181
Вирок Львівського обласного суду у справі Петра Січка та Василя Січка від 4.12.1979	182
Нескорені. Повідомлення «Інформбюлетеня УГГ» про суд над Січками 4.12.1979	188
Петро Васильович Січко. Довідка «Інформбюлетеня УГГ», березень 1980.....	192
Василь Петрович Січко. Довідка «Інформбюлетеня УГГ», березень 1980.....	193
Позасудові переслідування родини Січків. Повідомлення «Інформбюлетеня УГГ», березень 1980	193
Звернення Стефанії Петраш до Асамблеї ООН.. Березень 1980	194
Протест Володимира Січка бюро комсомольської організації механіко-математичного факультету КДУ. 22.03.1980.....	197
Скарга Володимира Січка Президії Верховної Ради УРСР. Кінець березня 1980.....	198
Скарга Стефанії Петраш Президії Верховної Ради УРСР та Міністрові внутрішніх справ УРСР на становище чоловіка і сина. 10.04.1980.....	199
Міністерство внутрішніх справ Української РСР – С.Петраш. 20.05.1980.....	201
Повідомлення про умови утримання в неволі Петра та Василя Січків. «Вісник репресій в Україні». Серпень 1980	201
Заява Володимира Січка про вихід з громадянства СРСР від 21.09.1980	202
Звернення Володимира Січка до студентів світу. Вересень 1980.....	204
Скарга Стефанії Петраш Головному Прокуророві УРСР. 10.11.1980	205
Останнє слово Володимира Січка на суді 9.01.1981	207
Вирок Володимирові Січку від 9.01.1981.....	208
Повідомлення «Вісника репресій в Україні» про суд над Володимиром Січком 9.01.1981.....	209
Відповідь Черкаського управління ВТУ на скаргу С.Петраш. 9.01.1981	209
Скарга Стефанії Петраш до Верховного Суду СРСР у справі сина Володимира. 11.01.1981.....	210
Скарга Стефанії Петраш Генеральному Прокурору СРСР від 25.10.1981	213
Обвинувальний висновок у справі Василя Січка, 10.12.1981	217
Установа ЕЧ-325/209 – С.Петраш. 30.12.1981.....	220
Вирок у справі Василя Січка, 4.01.1982	220
Повідомлення «Вісника репресій в Україні» про засудження Василя Січка 4.01.1982	223

Прокуратура Придніпровського району міста Черкаси – С. Січко. 12.02.1982	224
Скарга Стефанії Петраш Голові Верховного суду СРСР від 20.03.1982	224
Повідомлення прокуратури Ворошиловградської області про арешт Петра Січка. 28.05.1982.....	227
Протокол обшуку в С.Петраш 5.07.1982	227
Вирок у справі Петра Січка від 19.07.1982.....	229
Заява С.Петраш прокуророві Ворошиловградської області. 3.08.1982	230
Скарга Стефанії Петраш Президії Верховної Ради СРСР від 10.03.1983	231
Скарга С.Петраш Прокуророві УРСР щодо побачення з чоловіком. 10.12.1984	234
Довідка про звільнення Василя Січка 9.07.1985	235
Протест Січків Начальнику Бориспільської митниці, 25.02.1989	235
Протокол обшуку в Петра Січка. 5.07.1989.....	236
Повідомлення Стефанії Петраш Прокуророві Івано-Франківської області тов. Качалову В.В. від 9.07.1989	237
Заява Лесі Січко Прокуророві Долинського р-ну Юрківу від 10.07.1989	238
Звернення Стефанії Січко, 17.07.1989	239
Депутатові Верховної Ради СРСР п. Павличкові Д.В. від Січко Стефанії. 2.11.1989	242
Скарга Стефанії Петраш Голові Івано-Франківського облвиконкому п. М. Яковині від 10.01.1992.....	243
Протокол засідання комісії по відновленню прав репресованих Галицької районної Ради народних депутатів від 12.02.1992	244
Редакції «Голосу України» від Стефанії Петраш. 14.02.1992	245
Запитання Стефанії Петраш Голові Долинського нарсуду Чопею від 31.01.1993.....	246
Запитання Петра Січка Прокурору Долинського р-ну Юрківу А.А. від 31.01.1993.....	247
ПОКАЖЧИК ІМЕН.....	248

Літературно-художнє видання

ТРИ ПОВСТАННЯ СІЧКІВ

ТОМ 1

Спогади Стефанії Петраш-Січко Документи

Відповідальний за випуск *Євген Захаров*
Упорядник та редактор *Василь Овсієнко*
Набір *В'ячеслава Баумера*
Комп'ютерна верстка *Олександр Агєєв*

Підписано до друку 05.03.2004
Формат 60 x 84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Тип Таймс
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 14,38 Умов. фарб.-від. 15,56
Умов.- вид. арк. 15,8 Наклад 1000 прим.

Харківська правозахисна група
61002, Харків, а/с 10430
root@khp.org
www.khp.org

«Фоліо»
61057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8
Надруковано на обладнанні Харківської правозахисної групи
61002, Харків, вул. Іванова, 27, кв. 4